

BEZPEČNOSTNÉ FÓRUM 2022

ZBORNÍK VEDECKÝCH PRÍSPEVKOV

*Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Centrum krízového riadenia Univerzity Mateja Bela
Akadémia ozbrojených síl gen. M.R.Š. v Liptovskom Mikuláši
Západočeská univerzita v Plzni
Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego -
APEIRON v Krakove
Inštitút národnej a medzinárodnej bezpečnosti v Belehrade
Univerzita Kazimierza Wielkiego v Bydgoszczy
Policajná akadémia Českej republiky v Prahe
Metropolitná univerzita v Prahe
Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach
Fakulta národnej bezpečnosti Národnej akadémie obrany vo
Varšave
International and Security Studies Institute
a
občianske združenie INTERPOLIS*

BEZPEČNOSTNÉ FÓRUM 2022

Zborník vedeckých prác

Banská Bystrica 2022

**Vedecký výbor /
Scientific Board:**

doc. Mgr. Jaroslav Ušiak, PhD.
doc. PhDr. Rastislav Kazanský, PhD., EMBA
doc. PhDr. Branislav Kováčik, PhD., EMBA
prof. Ing. Vojtech Jurčák, CSc.
prof. Ing. Ladislav Hofreiter, CSc.
Dr.h.c. prof.h.c. prof. Ing. Marián Mesároš, DrSc. MBA LL.M.
prof. Ing. Jana Müllerová, PhD.
prof. Želimir Kešetović, PhD.
prof. nadzw. dr hab. Donat Mierzejewski
doc. Ing. Dr. Štefan Danics, Ph.D.
doc. PaedDr. Milan Vošta, Ph.D.
doc. Ing. Josef Abrhám, Ph.D.
prof. Ing. Pavel Otríšal, Ph.D., MBA
doc. Vasyl M. Zaplatynskyi, PhD.
Dr. h. c. prof. ndzw. dr hab Antoni Olak
Siposné prof. Dr. Kecskeméthy Klára ezredes
Assist. Prof. Dr. Joseph Jon Kaminski
dr hab. Henryk Spustek prof. UO
COL Assoc. Prof. Tomasz Kośmider
PhDr. Pavel Hlaváček, Ph.D.
prof. dr. Sead Turčalo
prof. Darko Trifunović, PhD.
prof. nadzw. dr. hab. Juliusz Piwowarski
Assoc. prof. Łukasz Jureńczyk, PhD., DSc
Assoc. prof. Paweł Malendowicz, PhD., DSc
Kamila Sierzputowska, PhD.
prof. Dr. Manuela Tvaronavičienė

**Organizačný výbor /
Organizers:**

PhDr. Dagmar Nováková, PhD. Mgr. Pavol Michalisko
Mgr. Lucia Husenicová, PhD. Mgr. Tomáš Beňuška
Mgr. Dávid Kollár, PhD. Assoc. prof. Łukasz Jureńczyk,
Mgr. Jozef Michal Mintal, PhD. PhD., DSc
PaedDr. Zuzana Horváthová,
PhD.

Editori / Editors:

doc. Mgr. Jaroslav Ušiak, PhD.
Mgr. Dávid Kollár, PhD.

**Recenzenti /
Reviewers:**

Dr.h.c. prof. Ing. Pavel Nečas, PhD., MBA
doc. PhDr. Jana Lasicová, PhD.

Obálka:

Mgr. Michaela Melková, PhD.

Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov sú zodpovední jednotliví autori.

OBSAH

Radoslava Brhlíková: RUSKÉ NÁVRHY NOVEJ BEZPEČNOSTNEJ ARCHITEKTÚRY V EURÓPE / RUSSIAN PROPOSALS FOR A NEW SECURITY ARCHITECTURE IN EUROPE.....	6
Štefan Danics: PANDEMIE A PRAVICOVÁ RADIKALIZACE / PANDEMICS AND RIGHT-WING RADICALISATION.....	19
Marek Hargaš: USA, NATO A OBLASŤ ARKTÍDY / USA, NATO AND ARCTIC REGION.....	26
Anton Hruboň: (NE)ADEKVÁTNE PARALELY? HISTORIZMUS V KONTEXTE RUSKEJ INVÁZIE NA UKRAJINU A NOVEJ BEZPEČNOSTNEJ REALITY / (NON)ADEQUATE PARALLELS? HISTORICISM IN THE CONTEXT OF RUSSIAN INVASION TO UKRAINE AND A NEW SECURITY REALITY	38
Radoslav Ivančík: HOAX – NEŽELANÝ ELEMENT SÚČASNEJ INFORMAČNEJ SPOLOČNOSTI / HOAX - AN UNWANTED ELEMENT OF CURRENT INFORMATION SOCIETY	54
Radoslav Ivančík: O KONŠPIRAČNÝCH TEÓRIÁCH / ON CONSPIRACY THEORIES	62
Lukáš Jakabovič: ČÍNSKÉ SÚKROMNÉ VOJENSKÉ SPOLOČNOSTI- NEŠTÁTNI AKTÉRI OVPLYVŇUJÚCI REGIONÁLNU BEZPEČNOSŤ / CHINA'S PRIVATE MILITARY COMPANIES- NON-STATE ACTORS INFLUENCING REGIONAL SECURITY	71
Ján Jančo: SÚČASNÉ NÁZORY NA VZŤAH BEZPEČNOSTNEJ HROZBY A BEZPEČNOSTNÉHO RIZIKA / CURRENT OPINIONS ON THE RELATIONSHIP BETWEEN SECURITY THREATS AND SECURITY RISKS	82
Vojtech Jurčák - Tomáš Martaus - Vladimír Andrassy: KYBERNETICKÁ BEZPEČNOSŤ Z POHLADU PRÁVA / CYBER SECURITY FROM A LEGAL POINT OF VIEW	91
Eva Hudák Kornhauserová - Pavel Bučka: INFORMAČNÝ SYSTÉM ZBGIS A JEHO VYUŽITIE V OBLASTI OBRANY / ZBGIS INFORMATION SYSTEM AND ITS USES IN THE FIELD OF DEFENCE.....	98
Katarína Miňová: HISTORICKÝ KONTEXT ŠÍRENIA DEZINFORMÁCIÍ / HISTORICAL CONTEXT OF DISSEMINATION OF DISINFORMATIONS	109

Pavel Nečas – Branislav Lancik: VÝZNAM BEZPILOTNÝCH LIETAJÚCICH PROSTRIEDKOV PRE BEZPEČNOSŤ, ICH SÚČASNOSŤ A BUDÚCNOSŤ / THE SIGNIFICANCE OF UNMANNED AERIAL VEHICLES FOR SECURITY, THEIR PRESENT AND FUTURE.....	127
Liliana Réveszová – Ondrej Blažek: POLICAJNO-BEZPEČNOSTNÉ OPATRENIA POLICAJNÉHO ZBORU SLOVENSKEJ REPUBLIKY / POLICE AND SECURITY MEASURES OF THE POLICE FORCE SLOVAK REPUBLIC	140
Vít Rouč: ZÁPAS O WIPHALU A JEHO VLIV NA BEZPEČNOSTNÍ A POLITICKÝ VÝVOJ BOLÍVIE / THE CONFLICT ABOUT WIPHALA AND ITS INFLUENCE ON THE SECURITY AND THE POLITICAL DEVELOPMENT OF BOLIVIA.....	152
Michaela Ružičková: DEZINFORMAČNÉ TRENDY V KONTEXTE KLIMATICKEJ ZMENY / CLIMATE CHANGE DISINFORMATION TRENDS	162

RUSKÉ NÁVRHY NOVEJ BEZPEČNOSTNEJ ARCHITEKTÚRY V EURÓPE¹

RUSSIAN PROPOSALS FOR A NEW SECURITY ARCHITECTURE IN EUROPE

Radoslava Brhlíková²

ABSTRACT

This paper will analyse the Russian proposals for new security architecture in Europe. It assesses the demands of the Russian side. The main assumption of the paper is that the European security architecture of 20th century has gradually died. Based on this knowledge, Russia came up with proposals on how to redefine it. But the "collective West" seems to be unable to participate from a sense of neo-colonial superiority and arrogance. It blindly insists on the status quo of the Cold War which prevents EU countries from working to establish a real common security policy independent of the US foreign policy.

Key words: *security proposals, Russia, USA, negotiations, security architecture*

1 Východiská

Kodanská škola bezpečnostných štúdií, reprezentovaná analytikmi **O. Waeverom** a **B. Buzanom**, prišla koncom osemdesiatych rokov 20. storočia s definovaním bezpečnosti ako nedeliteľného javu, skladajúceho sa z niekoľkých dimenzií. Na základe tejto koncepcie sa začiatkom 90tych rokov 20. storočia začala budovať nová európska bezpečnostná architektúra³, ktorá mala byť založená na princípe nedeliteľnosti bezpečnosti, ktorý bezpečnosť jedného štátu spája s bezpečnosťou ostatných, pričom sa mala rešpektovať zásada, že žiaden štát neposilňuje svoju bezpečnosť na úkor bezpečnosti iných; a na princípe rovnakej bezpečnosti pre všetky štáty bez ohľadu na ich veľkosť, vojenský, ekonomický alebo iný potenciál (Brhlíková, 2014, s. 48). Jej chrbticou sa stala parížska Charta pre novú Európu z 21. novembra 1990, v ktorej sa všetky európske štáty, ako aj Sovietsky zväz, USA a Kanada zhodli na nedeliteľnosti bezpečnosti a na tom, že nie je možné posilňovať bezpečnosť jedných na úkor druhých a že vytváranie akýchkoľvek exkluzívnych vojenských blokov, ktoré

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 2/0046/19: Obraz "Iného" v slovenskej politike po roku 1989

² Mgr. Radoslava Brhlíková, PhD., odborný asistent, Katedra politológie a euroázijských štúdií, UKF v Nitre, Slančíkovej 1, 94901 Nitra, Slovensko, rbrhlikova@ukf.sk.

³ Rokom 1989 nezanikol len bipolárny svet, ale zjednotením Nemecka prestala platiť Jaltská dohoda z roku 1945, a tým sa rozpadla aj stará bezpečnostná architektúra v Európe.

podnecujú stupňovanie zbrojenia a konfrontáciu, sa v atmosfére uvoľňovania medzinárodného napätia, považuje za prekonané a nebezpečné⁴. Následne túto koncepciu potvrdili a hlásia sa k nej Istanbulský dokument v časti II., odseky 7 a 8 z 19. novembra 1999 (Istanbul document, 1999), ako aj odsek 3 Deklarácie z Astany z 3. 12. 2010 (Astana Commemorative Declaration: Towards a Security Community, 2010).

Ďalší vývoj však viedol k narušeniu tohto princípu. Ako prvé sa od zásad Parížskej charty odklonili USA, keď začali presadzovať rozširovanie NATO hlboko do východnej Európy⁵, čím zároveň porušili sľuby dané generálnemu tajomníkovi ÚV KSSZ **M. Gorbačovovi** (teda Rusku) výmenou za zjednotenie Nemecka, že sa NATO nikdy nebude rozširovať⁶, čo **G. Kennan**⁷ okomentoval slovami: „*Celkovo povedané... rozšírenie NATO by bolo najosudovejšou chybou americkej politiky v celej ére od skončenia studenej vojny. Možno očakávať, že*

⁴ Charta bola podpísaná na summite KBSE v Paríži takými osobnosťami ako **M. Gorbačov, G. Bush starší, H. Kohl, F. Mitterrand, M. Thatcher, V. Havel** či **L. Walesa**. Tento summit konštatoval koniec studenej vojny a predznamenal transformáciu formátu KBSE na stálu medzinárodnú, bezpečnostnú organizáciu, ktorá združuje štáty severnej pologule od Vancouveru až po Vladivostok. Po rozpade ZSSR bolo zo strany USA vynaložené veľké úsilie na to, aby sa na Chartu v európskom prostredí čo najskôr zabudlo. Ruská strana sa však na ňu, ako aj na neskoršie prijaté dokumenty, neprestáva odvolávať a dovoľáva sa jej aplikácie.

⁵ Od roku 1991 začali prístupové rokovania z krajinami vtedajšej Vyšehradskej trojky. V roku 1999 sa Poľsko, Maďarsko a Česká republika stali formálnymi členmi NATO.

⁶ Známe sú slová **J. Bakera**, ministra zahraničných vecí USA: „*Not one inch eastward*“. Nie raz, ale trikrát, **Baker** túto frázu pri rozhovore s **Gorbačovom** na stretnutí, ktoré sa konalo 9. februára 1990 v Moskve, použil. Súhlasil s **Gorbačovovým** prehlásením, že „*expansion NATO je neprijateľná*“. **Baker** uistil **Gorbačova**, že „*ani prezident, ani ja nemáme v úmysle ťažiť z prebiehajúcich procesov jednostranné výhody*“, a že Američania chápu, že „*nielen pre Sovietsky zväz, ale aj pre ostatné európske krajiny je dôležité mať záruky, že, ak Spojené štáty zachovajú svoju prítomnosť v Nemecku v rámci NATO, táto sa ani palec nerozšíri východným smerom*.“ (National security archive, 2022b). Ako ďalej odhaľujú archívne záznamy zverejnené na stránke National security archive po **Bakerovi** tento záväzok a garanciu zopakovali aj ďalší americkí a európski predstavitelia: britský minister zahraničných vecí **D. Hurd**, francúzsky prezident **F. Mitterrand**, prezident USA **G. W. Bush starší**, minister zahraničných vecí Nemecka **H.-D. Genscher**, nemecký kancelár **H. Kohl**, ako aj generálny tajomník NATO **M. Wörner**.

⁷ S jeho názorom sa stotožnili mnohé významné západné politické osobnosti – napr. **R. McNamara**, bývalý minister obrany USA; **P. H. Nitze**, námestník ministra obrany; **J. F. Matlock jr.**, veľvyslanec USA v Sovietskom zväze, špecialista na sovietske záležitosti a iní - v júni 1997 v otvorenom liste prezidentovi **B. Clintonovi** označili rozšírenie aliancie za „*politickú chybu historických pomerov*“. Doslova napísali: „*My, dolu podpísaní, veríme, že súčasné úsilie USA o rozšírenie NATO, na ktoré sa zamerali nedávne summity v Helsinkách a Paríži, je chybou politiky historických rozmerov. Veríme, že rozšírenie NATO zníži bezpečnosť spojencov a naruší stabilitu Európy...*“ („*We, the undersigned, believe that the current U.S. led effort to expand NATO, the focus of the recent Helsinki and Paris Summits, is a policy error of historic proportions. We believe that NATO expansion will decrease allied security and unsettle European stability...*“). (Arms control association, 2022)

takéto rozhodnutie rozdúcha nacionalistické, protizápadné a militaristické tendencie v ruskej verejnej mienke; bude mať nepriaznivý vplyv na rozvoj ruskej demokracie; obnoví atmosféru studenej vojny vo vzťahoch medzi Východom a Západom a poženie ruskú zahraničnú politiku smerom, ktorý sa nám rozhodne nebude páčiť...“ (Kennan, 1997)

Nasledovalo bombardovanie Juhoslávie lietadlami NATO v roku 1999 bez autorizácie Bezpečnostnou radou OSN; dve vlny rozšírenia NATO na východ v rokoch 1999 a 2004; odmietnutie ratifikácie upravenej verzie Zmluvy o konvenčných ozbrojených silách v Európe (CFE) zo strany členských štátov NATO⁸; jednostranné odstúpenie USA od Zmluvy o obmedzení systému antibalistických rakiet, známej tiež ako Zmluva o protiraketovej obrane (Zmluva ABM) v roku 2002; rozhodnutie Bushovej administratívy nominovať Gruzínsko a Ukrajinu na členstvo v NATO na samite v Bukurešti v roku 2008, napriek ostrým varovaniam ruskej strany⁹ a odmietaniu takéhoto rozšírenia zo strany

⁸ Zmluva o konvenčných ozbrojených silách bola podpísaná v roku 1990 šestnástimi členmi NATO a šiestimi členmi Varšavskej zmluvy a stanovovala rovnaké limity pre každý blok v piatich hlavných kategóriách konvenčnej výzbroje a vojenskej techniky, vrátane tankov, bojových obrnených vozidiel, delostrelectva, útočných vrtuľníkov a bojových lietadiel. V roku 1999 bola na summite OBSE v Istanbule prijatá jej prepracovaná verzia a platiť mala po tom, ako ju ratifikujú všetky účastnícke štáty. Dodnes ju ratifikovali len Bielorusko, Ukrajina, Kazachstan a Rusko, ktoré od nej odstúpilo v roku 2014, keďže, podľa jeho názoru, členské krajiny NATO jej ustanovenia obišli tým, že rozšírili NATO a dodnes túto zmenenú verziu Zmluvy neratifikovali.

⁹ Stránka WikiLeaks zverejnila 12. 2. 2022 na svojej facebookovej stránke prepisy rozhovorov medzi ruskými a americkými predstaviteľmi pred summitom NATO v Bukurešti, kde možno čítať, že bývalý ruský premiér **J. Primakov** varoval amerického veľvyslanca v Moskve **W. J. Burnsa** (dnes riaditeľ CIA), že pozvanie Ukrajiny do NATO rozzúri Rusov a ohrozí strategickú spoluprácu USA a Ruska v mnohých oblastiach. **Primakov** doslova pohrozil, že je otázne, či v takom prípade Ruská federácia bude rešpektovať zmluvu o hraniciach s Ukrajinou a výslovne spomenul možnosť „*revízie štatútu Krymu*“. Zdôraznil pri tom kľúčovú vec, a to, že Rusko sa už nikdy nevráti do éry deväťdesiatych rokov a bolo by „*kolosálnym omylom*“ myslieť si, že dnešné ruské reakcie by odzrkadľovali tie z čias jeho strategickej slabosti. „*Rusko má svoje štátne záujmy a bude ich brániť*“, varoval **Primakov** svojho amerického kolegu, ktorý depešu s touto informáciou poslal priamo do Washingtonu. V tom istom duchu sa vyjadril aj minister zahraničia **S. Lavrov**, ktorý na list so žiadosťou o posúdenie členstva Ukrajiny v NATO **Burnsovi** povedal, že Rusko bude reagovať úplne inak ako pri začlenení štátov strednej Európy, pre ruskú bezpečnosť je Ukrajina „*emocionálny a neuralgický problém*“. Vyjadril obavy, že takéto rozhodnutie môže viesť na Ukrajinu nielen k násiliu, ale aj k občianskej vojne, a to si vzhľadom na početnú ruskú menšinu vynúti rozhodnutie, či Moskva zasiahne. **Lavrov** podľa **Burnsa** považuje rozdelenie sfér vplyvu za anachronické a uznáva legitímne záujmy Európy v regióne, zároveň však upozornil, že to všetko sa nesmie diať bez ohľadu na záujmy a bezpečnosť susedov. (WikiLeaks, 2022) K tomuto len poznámku, žiadna nová členská krajina **nemá právo** byť členom NATO, žiaden článok Severoatlantickej zmluvy také právo nikomu nepriznáva. Členské štáty sú tie, ktoré rozhodujú, koho pozvú a aj to (keďže dnes ide väčšinou o štáty východnej Európy) potichu aspoň dosiaľ konzultovali s Moskvou.

niektorých členov NATO (Francúzsko a Nemecko)¹⁰; zvrhnutie demokraticky zvoleného ukrajinského prezidenta vo februári 2014; jednostranné odstúpenie USA od náročne dosiahnutej dohody o obmedzení iránskeho jadrového programu medzi Iránom, Francúzskom, Nemeckom, Spojeným kráľovstvom, EÚ, Čínou, Ruskom a USA, oficiálne nazvanej Spoločný komplexný akčný plán (The Joint Comprehensive Plan of Action) v máji 2018; ďalej od Zmluvy o zákaze rakiet stredného a krátkeho doletu v roku 2019 či od Zmluvy o otvorenom nebi v roku 2020¹¹.

USA podnikli spolu s NATO, alebo s niektorými jeho ochotnými členmi a v rozpore s medzinárodným právom a bez mandátu Bezpečnostnej rady OSN, vojenské agresie proti bývalej Juhoslávii, Afganistanu, Iraku, Líbyi, Sýrii. Všetky tieto aktivity sa prikrývali prázdnyimi, obsahovo vyprázdnenými heslami a rečami o šírení demokracie, ochrane ľudských práv, humanite a nastolovaní spravodlivosti a právneho štátu, pritom ale išlo len o uplatňovanie starej britskej stratégie „rozdeľuj a panuj“, sprevádzanej iracionálnou expanziou bez strategického rozmyslu s aroganciou sebe vlastnou koloniálnym dobyvateľom, pretože, ako povedal **O. Krejčí** (2022), Západ sa stal Západom dobývaním, nie rozumom. NATO sa v poslednom období, najmä po východnom rozšírení, zmenilo len na prívesok zahraničnej politiky USA, správa sa pudovo, koná bez racionálneho strategického rozmyslu v zmysle „vidím priestor, tak ho obsadím“. (Krejčí, 2022) Existuje preto, aby sa tak dala ospravedlniť prítomnosť USA a jeho vojenských základní v Európe. Svojho konkrétneho nepriateľa po roku 1989 hľadalo, až ho našlo - a tým aj svoje opodstatnenie - po vystúpení generála **J. F. Dunforda, jr.** pred americkým senátnym výborom pri príležitosti jeho nástupu na post predsedu Zboru náčelníkov štábov armády USA, ktorý tam povedal, že najväčšou hrozbou pre USA je Rusko. (Rosenberg, 2015) Po ňom to svorne vo svojich vyhláseniach zopakovali obaja generálni tajomníci NATO **A. F. Rasmussen** a **J. Stoltenberg**.

Tieto aktivity, samozrejme, následne vyvolali ruské odpovede, ktoré ale tzv. kolektívny Západ neprijíma najlepšie a vo svojom opojení a oslepení zo zdanlivej dominancie nepočúva a arogantne ignoruje racionálne argumenty. Pripomeňme len prejav **V. Putina** (2007) na Mnichovskej bezpečnostnej konferencii v roku 2007, ktorý v ňom varoval pred nadužívaním vojenskej sily v medzinárodných vzťahoch, upozornil na to, že „*krajiny, v ktorých je trest smrti zakázaný dokonca voči vrahom a iným zločincom...sa veľmi ľahko zúčastňujú vojenských akcií,*

¹⁰ Bývalá členka Národnej bezpečnostnej rady USA **F. Hillová** prezradila, že americká spravodajská komunita bola proti tomuto kroku, no vtedajší prezident **G. W. Bush jr.** jej námietky ignoroval z dôvodov, ktoré neboli nikdy úplne vysvetlené. (Erlanger, 2021) Výsledkom je nepríjemný kompromis sprostredkovaný britskými predstaviteľmi, keď NATO deklarovalo, že oba štáty nakoniec vstúpia, ale nepovedalo kedy.

¹¹ Zmluva o otvorenom nebi nadobudla účinnosť v roku 2002 a je vnímaná ako dôležitý nástroj medzinárodnej kontroly zbrojenia. Umožňuje, aby armáda jednej krajiny vykonala určitý počet neozbrojených prieskumných letov nad územím inej krajiny. Podpísalo ju 35 štátov sveta.

ktorým len ťažko možno priznať legitimitu“, že za krásnymi slovami o ľudských právach sa príliš často skrýva kult sociálneho darwinizmu. Otvorene kritizoval unipolarizmus, v ktorom sa USA pasovali na svetového policajta a ktorý je pre dnešný svet neakceptovateľný. Kritizoval USA za to, že nerešpektujú medzinárodné právo, kritizoval bezuzdné zbrojenie, plány na vytvorenie amerického protiraketového dáždika, aj snahy o posilnenie NATO v Afganistane. Citoval z prejavu generálneho tajomníka NATO **M. Wörnera** zo 17. mája 1990, ktorý vtedy povedal: „Skutočnosť, že sme pripravení nerozmiestňovať vojská NATO mimo územia Nemecka, dáva Sovietskemu zväzu pevnú záruku bezpečnosti.“ A **V.Putin** sa pýtal: „Kde sú tieto záruky?“ (Putin, 2007) Zároveň ale neprestával navrhovať spoluprácu, dialóg, vypracovanie konkrétnych dohôd, ktoré vezmú do úvahy aj záujmy Ruska, predstaviteľov Západu neprestával nazývať partnermi (Putin, 2007). Zostal však nevypočutý s porozumením. Novinári, diplomati a politici Západu označili tento prejav za asertívny, za najagresívnejší doteraz, za prejav agenta, za prejav, ktorý opätovne vyvoláva ducha studenej vojny. Rusko dostalo nálepku asertívneho štátu. (Krejčí, 2022)

Na základe toho Rusko pochopilo, že v medzinárodnej politike mäkká sila a ustupovanie, až tolerovanie nabúravania svojich národných záujmov, nefunguje. Vníma sa ako slabosť, ako výzva pre koristnícke praktiky, ako výzva na ignoráciu a nerešpektovanie záujmov a pozície partnera v priestore. Odmietlo ponúkanú pozíciu podriadenosti, čím zostalo mimo Západom vytvoreného poriadku. Dnes preto čelí faktu, že na každom svojom vonkajšom hrote klasických geopolitických vektorov má základne alebo flotilu USA a ich vojenských spojencov. V postsovietskom priestore sa navyše vyrojili niektoré štáty, síce so spoločnou minulosťou, ale nepriateľské voči súčasnému Rusku; zároveň musí čeliť hybridným vojnám a pokusom o farebné revolúcie. Po období stagnácie sa mu podarilo obnoviť rovnováhu v oblasti strategických zbraní, ako aj pristúpiť k modernizácii výzbroje a organizácii vojsk tak, aby zodpovedali súčasným požiadavkám. Zabezpečenie informačnej, ako aj ekonomickej suverenity¹² sa preň stalo východiskom. Od roku 2014 sa hovorí, že sa mu podarilo obnoviť schopnosť uskutočniť druhý jadrový úder, teda vytvoriť strategickú rovnováhu s USA. (Krejčí, 2017, s. 22-27; 505-507)

2 Ruské návrhy „novej“ bezpečnostnej architektúry

Vzťahy medzi Ruskom a kolektívnym Západom sú dlhodobo poznačené nedostatkom dôvery. Stupňovanie napätia a masírovanie svetovej verejnosti smerom k vojne prostredníctvom pravidelného ohlasovania pripravovaného útoku na východ Ukrajiny zo strany Ruska v západných mainstreamových médiách viedlo Moskvu k tomu, že v polovici decembra 2021 predložila USA

¹² Tá bola nastolená pod prívalom sankcií tzv. kolektívneho Západu po roku 2014.

a NATO návrhy nového usporiadania vzájomných vzťahov. Pripomínajúc, že od summitu NATO v Bruseli v roku 2018 Západ pokračuje v línii vojensko-politického zadržovania Ruska, v premiestňovaní a vytváraní zoskupení vojsk v blízkosti hraníc Ruska, k dôslednému posilňovaniu vojenskej prítomnosti a intenzifikácii rozvoja vojenskej infraštruktúry a vojenských cvičení NATO bezprostredne na hraniciach Ruska, pričom sa stále ďalšie kontingenty vojenského personálu, materiálu a ťažkej techniky štátov NATO a USA k nim presúvajú a do týchto aktivít sú stále častejšie zaťahované neutrálne krajiny - Švédsko a Fínsko, Moskva konštatuje, že sa tým postupne a systematicky ničí fungujúca architektúra európskej bezpečnosti, ako aj medzinárodné právo a zároveň sa spúšťajú nové preteky v zbrojení. Rusko sa do nanútenej a nezmyselnej konfrontácie zapojiť nechce, a preto, keďže žiadna skutočná alternatíva k vzájomne výhodnej a širokej celoeurópskej bezpečnostnej spolupráci na pevnom základe medzinárodného práva neexistuje, predložilo návrhy pevných dohôd o budúcich vzťahoch medzi ním a USA a NATO, ktoré „majú závisieť od recipročnej pripravenosti aliancie zohľadniť legitímne záujmy Ruska“¹³. (MID, 2021a)

Návrhy, ktoré ruská strana predložila, sú dva. Prvý by mal upravovať vzťahy medzi Ruskom a USA, druhý zas vzťahy medzi Ruskom a NATO. Ich predloženie vyvolalo na Západe búrku pobúrenia, ako si niečo také Rusko vôbec dovoľuje¹⁴. Nálepkujú sa slovom ultimátum a *a priori* sa označujú za neprijateľné. A. Stent (2022) ich v článku pre časopis Foreign Affairs nazvala Putinovou doktrínou. Čo je teda obsahom týchto dohôd?

1. Zmluva medzi Ruskou federáciou a Spojenými štátmi americkými o bezpečnostných zárukách – návrh: odkazujúc sa na základné zásady medzinárodného práva¹⁵, ako aj Chartu OSN a jej Deklarácie o zásadách medzinárodného práva z roku 1970, Helsinský záverečný akt z roku 1975, Manilskú dohodu o bezpečnosti a spolupráci v Európe, na Deklaráciu

¹³ Rusko sa tu opiera o strategickú zhodu cieľov so všetkými štátmi a organizáciami euroatlantického priestoru pri udržiavaní mieru a stability, v boji proti spoločným bezpečnostným hrozbám ako medzinárodný terorizmus, šírenie zbraní hromadného ničenia, obchodovanie s drogami či pirátstvo. Toto má byť báza pre rozvoj vzťahov s NATO na základe rovnosti partnerov. (MID, 2021b)

¹⁴ Propaganda na Západe ide až tak ďaleko, že tieto návrhy sú *a priori* odmietané ako drzosť a arogancia niekoho, kto sa ma podriaďiť a plniť funkciu, akú mu Západ priradil. Úmysel Ruska je prezentovaný negatívne ako zakrývaci manéver, ktorý ma prekryť jeho pripravovanú agresiu.

¹⁵ Zásada neprípustnosti použitia sily alebo hrozby silou v medzinárodných vzťahoch, zásada mierového riešenia sporov, zásada nemiešania sa do vnútorných záležitostí iných štátov, vrátane zdržania sa podpory organizácii, skupín a jednotlivcov, presadzujúcich protiústavnú zmenu moci i akýchkoľvek akcií, smerujúcich k zmene politického alebo spoločenského režimu. Princíp vzájomného rešpektu a uznania bezpečnostných záujmov a obáv druhej strany, podpora úlohy Rady bezpečnosti OSN pri naplňaní jej zodpovednosti za udržanie medzinárodného mieru a bezpečnosti. Potvrdenie faktu, že jadrová vojna nemôže mať víťaza. (MID, Preambula, 2021a)

o mierovom riešení medzinárodných sporov z roku 1982, Chartu európskej bezpečnosti, Rusko navrhuje USA, aby spolu spolupracovali na základe zásad nedeliteľnej a rovnej bezpečnosti, aby nebola dotknutá bezpečnosť druhej strany a to tak, že nebudú navzájom podnikat' žiadne kroky alebo činnosti, ktorý by mohli ovplyvniť bezpečnosť druhej strany a nebudú prijímať samy alebo cez medzinárodné organizácie, vojenské aliancie alebo koalície opatrenia, ktoré by narušili základné bezpečnostné záujmy druhej strany. (MID, článok 1, 2021b) V článkoch 2 a 3 sa strany majú zaviazat', aby všetky medzinárodné organizácie, vojenské aliancie a koalície, ktorých sú členmi dodržiavali zásady Charty OSN a nevyužívali územie iných štátov na prípravu alebo uskutočnenie ozbrojeného útoku alebo inej akcie proti druhej strane. V článku 4 sa USA majú zaviazat', že nebudú ďalej rozširovať NATO na východ, ani do aliancie neprijmú štáty, ktoré boli v minulosti členmi ZSSR a že nebudú zriaďovať vojenské základne na území bývalých členov ZSSR, ktorí nie sú členmi NATO, využívať ich infraštruktúru na uskutočňovanie akýchkoľvek vojenských aktivít a ani s nimi nebudú rozvíjať dvojstrannú vojenskú spoluprácu. Článok 5 zaväzuje obe strany, že nebudú svoje ozbrojené sily a výzbroj rozmiestňovať v oblastiach, ktoré by druhá strana mohla vnímať ako ohrozenie svojej národnej bezpečnosti, vrátane rozmiestnenia v rámci medzinárodnej organizácie, vojenskej aliancie alebo koalície. Takisto sa majú zdržať letov ťažkých bombardérov vybavených jadrovými alebo nejadrovými zbraňami a plavby hladinových bojových lodí všetkých tried, vrátane lodí aliancií, koalícií a organizácií, v oblastiach mimo ich vnútroštátneho vzdušného priestoru alebo vnútroštátne teritoriálne vody, odkiaľ by mohli zasiahnuť ciele druhej strany. Obe strany majú udržiavať dialóg a spoluprácu, aby zlepšili mechanizmy predchádzania nebezpečným vojenským činnostiam na voľnom mori a vo vzdušnom priestore. Články 6 a 7 sú venované rozmiestňovaniu rakiet a jadrových zbraní, kde sa strany zaväzujú, že rakety krátkeho a stredného doletu nebudú rozmiestňovať mimo svoje štátne územie, ako aj v oblastiach na vlastnom území, z ktorých by tieto zbrane boli schopné zasiahnuť ciele na území druhej strany. Nebudú ani rozmiestňovať jadrové zbrane mimo svojho územia a, ak už takéto zbrane boli pred prijatím tejto dohody rozmiestnené, stiahnu ich domov. Odstránia aj všetku infraštruktúru na rozmiestnenie takýchto zbraní mimo svojho územia. Zaväzujú sa tiež, že nebudú cvičiť vojenský personál alebo civilné osoby zo štátov, ktoré jadrové zbrane nevlastnia, ako takéto zbrane používať. Nebudú tiež cvičiť sily všeobecného určenia, ani nepovedú nácvik scenárov zahŕňajúcich použitie jadrových zbraní. Článok 8 sa venuje platnosti zmluvy a jazykovým mutáciám. (MID, 2021b)

Dohoda o bezpečnostných opatreniach medzi Ruskou federáciou a členskými štátmi Organizácie Severoatlantickej zmluvy – návrh: potvrdzujúc želanie zlepšiť vzájomné vzťahy a posilniť vzájomné porozumenie, uznajúc, že súčasné hrozby a výzvy si vyžadujú spoločné úsilie a že je potrebné predchádzať nebezpečným

vojenským aktivitám a tým znižovať možnosť incidentov medzi svojimi ozbrojenými silami, konštatujúc, že bezpečnostné záujmy oboch strán si vyžadujú mnohostrannú spoluprácu, stabilitu, predvídateľnosť a transparentnosť v politicko-vojenskej oblasti a potvrdzujúc svoje záväzky voči cieľom a zásadám Charty OSN, Helsinského záverečného aktu z roku 1975, Zakladajúceho aktu o vzájomných vzťahoch, spolupráci a bezpečnosti medzi Ruskom a NATO z roku 1997¹⁶, Kódexu správania o politicko-vojenských aspektoch bezpečnosti z roku 1994, Charty európskej bezpečnosti z roku 1999 (Istanbulský dokument) a Rímskej deklarácie „Vzťahy NATO-Rusko: nová kvalita – hlavy štátov a vlád Ruska a členských štátov NATO“ z roku 2002 sa Rusko a NATO majú dohodnúť tak, aby sa vo vzájomných vzťahoch riadili zásadami spolupráce, rovnvej a nedeliteľnej bezpečnosti; aby neposilňovali svoju bezpečnosť individuálne na úkor bezpečnosti ostatných; aby spory riešili mierovou cestou a zdržali sa akýchkoľvek hrozieb silou alebo použitím sily; aby nevytvárali podmienky alebo situácie, ktoré by mohli predstavovať alebo by boli vnímané ako hrozba pre národnú bezpečnosť iných členov; aby pri vojenskom plánovaní a cvičeniach zachovávali zdržanlivosť, znížili riziká možných nebezpečných situácií dodržiavaním záväzkov podľa medzinárodného práva vrátane záväzkov obsiahnutých v medzivládnych dohodách o predchádzaní incidentov na mori, mimo teritoriálnych vôd a vo vzdušnom priestore nad ním, ako aj v medzivládnych dohodách o predchádzaní nebezpečným vojenským činnosťami. (MID, článok 1, 2021c) V článku 2 sa strany zaväzujú, že na riešenie sporných otázok a situácií využijú naliehavé dvojstranné mechanizmy a mnohostranné konzultačné mechanizmy, vrátane Rady NATO-Rusko a pravidelne a dobrovoľne si budú vymieňať hodnotenia hrozieb a výziev, ako aj informácie o vojenských cvičeniach a manévroch a základných ustanoveniach vojenských doktrín. V záujme toho sa majú aktivovať všetky príslušné mechanizmy a nástroje budovania dôvery, vrátane horúcej linky pre núdzové kontakty. Článok 3 možno považovať za veľmi dôležitý pre budovanie vzájomnej dôvery, pretože v ňom majú zmluvné strany potvrdiť, že sa navzájom nepovažujú za protivníkov a že budú medzi sebou viesť dialóg a spoluprácu s cieľom zlepšiť mechanizmy pre predchádzanie incidentom na voľnom mori a vo vzdušnom priestore nad ním, najmä v oblasti Baltského a Čierneho mora. Pre NATO sa stal neprijateľný a považuje ho za arogantný **článok 4**, podľa ktorého sa všetky zmluvné strany vrátane Ruska, ktoré boli k 27. máju 1997 členskými štátmi NATO majú zaviazat', že nebudú umiestňovať svoje ozbrojené sily a výzbroj na územie žiadneho iného európskeho štátu, okrem tých, ktoré boli na tomto území rozmiestnené do **27. 5. 1997**. Ak by bolo kvôli neutralizácii ohrozenia bezpečnosti potrebné toto urobiť,

¹⁶ Rusko a NATO v máji 1997 podpísali tzv. Zakladajúci akt (Founding Act), v ktorom opätovne potvrdili, že „sa navzájom nepovažujú za protivníkov“ a vytvárajú „mechanizmus pre konzultácie, koordináciu a spoločnú činnosť“. (Founding Act, 1997). V príspevku sa na tento akt odkazuje niekoľkokrát.

tak len so súhlasom všetkých zmluvných strán¹⁷. Článok 5 vylučuje rozmiestňovanie pozemných rakiet krátkeho a stredného doletu v oblastiach, z ktorých sú schopné zasiahnuť ciele na území iného člena dohody a **článok 6** zaväzuje NATO, že sa viac rozširovať nebude, vrátane Ukrajiny a ďalších štátov¹⁸. Článkom 7 sa NATO zaväzuje, že nepodnikne žiadne vojenské aktivity na Ukrajine a v ďalších štátoch východnej Európy, Kaukazu a strednej Ázie. Kvôli vylúčeniu výskytu incidentov nemajú Rusko a NATO uskutočňovať vojenské cvičenia alebo iné vojenské činnosti presahujúce úroveň brigády v zóne porovnateľnej šírky a usporiadania na oboch stranách hraničnej línie medzi Ruskom a štátmi, ktoré sú s ním v aliancii, a medzi stranami, ktoré sú členmi NATO. Článok 8 uznáva primárnu zodpovednosť Bezpečnostnej rady OSN za udržiavanie mieru a bezpečnosti a článok 9 hovorí o platnosti dohody, jej archivácii a jazykových mutáciách. (MID, 2021c).

Rusko sa aj touto iniciatívou snaží udržať len to, čo má. Podľa vyjadrení jeho predstaviteľov, bude trvať na právnych dohodách a písomných garanciách, ktoré vylúčia:

- 1) ďalšie rozširovanie NATO na východ do krajín bývalého ZSSR, keďže ako povedal **V. Putin** „naši západní partneri porušili svoje ústne záväzky, ignorovali obavy Ruska a pokračujú v tom ďalej“; (Interfax, 2022).
- 2) rozmiestňovanie systémov útočných zbraní v Európe, schopných zasiahnuť ciele na území Ruska;
- 3) rozširovanie infraštruktúry NATO v krajinách, ktoré do aliancie vstúpili po roku 1997, navyše sa táto z týchto krajín stiahne a NATO začne plniť svoj záväzok z roku 1997, kedy Rusku sľúbilo, že možnosti kolektívnej obrany v prípade nových členov bude zvyšovať prehlbovaním interoperability, nie zvyšovaním vojenských kapacít v regióne¹⁹.

¹⁷ Tento článok teda zaväzuje NATO, že stiahne svoje jednotky a základne z územia štátov, ktoré do NATO vstúpili po roku 1997, čiže zo štátov strednej a východnej Európy.

¹⁸ Doslova hovorí, že strany sa „zaväzujú, že nedovolia ďalšie rozširovanie NATO...“ (MID, článok 6, 2021c)

¹⁹ Ide o stiahnutie zahraničných vojakov, techniky a výzbroje a ďalšie kroky, ktorých cieľom je vrátiť sa ku konfigurácii z roku 1997 z územia krajín, ktoré k uvedenému dátumu neboli členmi NATO. Týka sa to najmä Rumunska, Bulharska a Poľska, kde USA vybudovali vojenské základne. V Rumunsku začali budovať základne ako formálne dočasné, ale *off record* aj americkí politici uznávali, že americké ozbrojené sily už budú v krajine stále. Následne USA začali budovať v krajine aj raketovú základňu, oficiálne ako "protiraketový štít" pre Európu. Dnes sa tam nachádzajú odpaľovacie zariadenia protiraketovej obrany. Sú tam odpaľovacie zariadenia MK-41, na ktoré je možné nainštalovať Tomahawky, čo je z hľadiska Ruska najväčším ohrozením jeho územia. Podobné si začali budovať aj v Poľsku, s tisícmi amerických vojakov a permanentnou prítomnosťou. Štyri základne (menej významné) vybudovali aj v Bulharsku na základe podobnej zmluvy o obrannej spolupráci, akú ratifikovalo Slovensko 8. 2. 2022. To všetko samozrejme vyvoláva v Rusku znepokojenie. Navyše, ruské vedenie vrcholne znepokojila aj zmena politických pomerov na Ukrajine, ktorá bola zjavne koordinovaná Američanmi - vid' inštrukcie štátnej tajomníčky ministerstva zahraničia USA

„Nie sme to my, kto sa sťahuje do NATO, ale NATO sa sťahuje k nám. Preto hovoriť, že Rusko sa správa prinajmenšom agresívne, nie je v súlade s bežnou logikou“, povedal **V. Putin** na stretnutí s prezidentom Francúzska **E. Macronom** v Moskve 7. 2. 2022 (Interfax, 2022), pričom niekoľko dní pred týmto stretnutím zverejnila americká spravodajská agentúra Bloomberg titulok „Rusko napadlo Ukrajinu“, ktorý visel na jej webe 20 minút a ktorý vedome klamal a zavádzal²⁰. Bloomberg teda zverejnil falošnú správu, tzv. *hoax*, ktorá mohla veľmi ľahko viesť k otvorenému konfliktu. V týchto dňoch (od 11. februára 2022) kolovala po sociálnych sieťach správa, ktorú s vážnou tvárou zopakoval aj štátny tajomník MZVaEZ SR **M. Klus**, že Rusko podnikne útok na Ukrajinu v stredu 16. 2. 2022. Išlo o zjavné provokácie, ktoré zmierniť napätie nepomáhajú a navyše sa ukázali ako nepravdivé (ku dňu 21.2. 2022). V takejto atmosfére rokovať o novej bezpečnostnej architektúre v Európe sa zdá prakticky nemožné. Samozrejme, že ruské požiadavky voči NATO z decembra 2021 sú jemne premrštené tak, ako pri každom prvom vyjednávacom kroku. Na ťahu je kolektívny Západ, ale jeho doterajšie vyjadrenia, ako aj šírenie paniky a obáv z vojny nie sú pre takéto rokovania priaznivé. Pritom by Západu na upokojenie situácie stačilo garantovať, že sa pod hlavičkou NATO nebudú vo východnej Európe šíriť inštalácie, ktoré môžu byť pre Rusko hrozbou.

Záver

V tomto kontexte je potrebné vnímať aj nanútenie tzv. Obrannej zmluvy o spolupráci medzi USA a Slovenskom (DCA). Slovensko predstavuje pre USA poslednú perlu v náhrdelníku amerických vojenských základní vo východnej Európe, sťahujúcom sa okolo Ruska. USA si ňou vytvárajú predpolie ochrany vlastného územia, tzv. oko, ktoré pritiahne možný útok. To znamená, že Bratislava bude v prípadnom konflikte zbombardovaná namiesto Washingtonu, Varšava namiesto New Yorku a Bukurešť namiesto iného amerického mesta. USA tým zároveň, ako člen NATO, porušili dohodu s Ruskom z roku 1997, ktorá hovorí o tom, že nové členské štáty budú zvyšovať svoju bezpečnosť väčšou

„Fuck EU“ **V. Nuland** do Kyjeva, kto môže a kto nemôže byť v novej vláde, respektíve priamo predsedom vlády.

²⁰ Agentúra titulok následne bez vysvetlenia stiahla a neskôr sa ospravedlnila, tvrdiac, že pripravovali „titulky pre rôzne scenáre“ a zmienka o údajnej ruskej agresii sa dostala na verejnosť omylom“. Hovorkyňa ruského ministerstva zahraničných vecí **M. Zacharovová** kritizovala rezort diplomacie USA za mlčanie v tejto kauze a naliehala naň, aby zverejnilo správu o všetkých „*fejdoch* Bloombergu“, „*keď už*“ nedávno komentovalo kauzu ruskej spravodajskej spoločnosti RT, aj keď pre svoje obvinenia nemalo dôkazy. **Zacharovova** uviedla, že „*O Bloombergu je faktov viac ako dost, ale štátny departement mlčí,*“ a súčasne kritizovala to, že Washington finančne podporuje aj nemecký kanál Deutsche Welle, financovaný i z nemeckého štátneho rozpočtu. „*Toto hovorí samé za seba – stroj NATO na propagandu ide na plný plyn,*“ skonštatovala. (Pravda, 2022)

interoperabilitou, nie zvyšovaním vojenských kapacít²¹. (Founding Act, 1997) To je dôvod, prečo si Američania cez bilaterálne dohody umiestňujú svoje jednotky a zariadenia stále bližšie k ruským hraniciam a preto Rusko žiada návrat do roku 1997.

Slovensko túto zmluvu pre svoju obranu nepotrebuje, veď členstvo v NATO by mu malo poskytnúť dostatočné záruky, alebo to máme vnímať tak, že tí, ktorí ju podpísali, potvrdzujú to, čo svojho času povedal o NATO francúzsky prezident **E. Macron**, že je v stave klinickej smrti, a teda sa na jeho bezpečnostné záruky ako jej člen už nemôžeme spoliehať? Preto potrebujeme bilaterálnu dohodu s jej dominantným členom? A kde sa v tomto celom potom stratila európska dimenzia a spoločná obranná politika Európskej únie? Každopádne, na základe analýzy ratifikovanej DCA možno konštatovať, že táto Slovensku neprinesie nič nové, ani dobré, už dnes v podstate radikalizuje domácu politickú scénu, pretože ľuďom je jasné, že umiernený postoj prehráva a ich názory sú ignorované. Hrubo pošliapala aj odkaz Novembra 89 a zabila bezpečnostné záruky v Európe.

Literatúra

ARMS CONTROL ASSOCIATION. 2022. Opposition to NATO Expansion [online] [cit.12. 02. 2022]. Dostupné na internete:<<https://www.armscontrol.org/act/1997-06/arms-control-today/opposition-nato-expansion>>

BRHLÍKOVÁ, R. 2014. Bezpečnosť a Európska únia. Nitra: UKF v Nitre, 2014. 208 s. ISBN 978-80-558-0717-1.

ERLANGER, S. 2021. *Ally, Member or Partner? NATO's long dilemma over Ukraine*. In The New York Times. [online]. 8. 12. 2021. [cit.12. 02. 2022]. Dostupné na

internete:<<https://www.nytimes.com/2021/12/08/world/europe/nato-ukraine-russia-dilemma.html?smid=tw-share>>

KENNAN, G. 1997. A Fateful Error. In New York Times, [online]. 05 Feb 1997 [cit.12. 02. 2022]. Dostupné na internete:<<https://comw.org/pda/george-kennan-on-nato-expansion/>>

KREJČÍ, O. 2022. Oskar Krejčí o jednáních velmocí: USA chtějí dialog, Rusko dohodu. In !Argument, 7.2.2022 [online]. Podcast. [cit.12. 02. 2022]. Dostupné na internete:<<http://casopisargument.cz/?p=40717>>

KREJČÍ, O. 2017. Geopolitika Ruska. Praha: Professional Publishing, s. r. o. 534 s. ISBN 978-80-906594-9-0.

²¹ Ústrednou témou dohody je v prvom rade obava Ruska z presunutia jadrových zbraní k jeho hraniciam. Bod, v ktorom sa NATO zaväzuje nerozširovať umiestnenie jadrového potenciálu v nových členských štátoch, je hneď prvým a podrobne rozpísaným záväzkom v časti politicko-vojenskej záležitosti. (Founding Act, 1997)

INTERFAX. 2022. Путин заявил, что утверждение об агрессивном поведении РФ противоречит здравому смыслу. Interfax, [online]. 8. 2. 2022 [cit.12. 02. 2022]. Dostupné na internete:<<https://www.interfax.ru/russia/820745>>

MID. 2021a. Вопросы двусторонних отношений России с иностранными государствами и региональными объединениями Россия НАТО. [online]. 17.12.202. [cit.12. 02. 2022]. Dostupné na internete: <https://mid.ru/ru/foreign_policy/vnesnepoliticeskoe-dos-e/dvustoronnie-otnosenij-rossii-s-inostrannymi-gosudarstvami/rossia-nato/1790803/>

MID. 2021b. Договор между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки о гарантиях безопасности. [online]. Проект/17.12.202. [cit.12. 02. 2022]. Dostupné na internete: <<https://mid.ru/ru/detail-material-page/1790818/>>

MID. 2021c. Соглашение о мерах обеспечения безопасности Российской Федерации и государств-членов Организации Североатлантического договора. [online]. Проект/17.12.2021 [cit.12. 02. 2022]. Dostupné na internete: <https://mid.ru/ru/foreign_policy/vnesnepoliticeskoe-dos-e/dvustoronnie-otnosenij-rossii-s-inostrannymi-gosudarstvami/rossia-nato/1790803/>

NATIONAL SECURITY ARCHIVE. 2022a. NATO Expansion: What Gorbachev Heard. Declassified documents show security assurances against NATO expansion to Soviet leaders from Baker, Bush, Genscher, Kohl, Gates, Mitterrand, Thatcher, Hurd, Major, and Woerner. Slavic Studies Panel Addresses “Who Promised What to Whom on NATO Expansion?” [online]. [cit.12. 02. 2022]. Dostupné na internete:<<https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2017-12-12/nato-expansion-what-gorbachev-heard-western-leaders-early>>

NATIONAL SECURITY ARCHIVE. 2022b. Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow. (Excerpts) [online]. [cit.12. 02. 2022]. Dostupné na internete: <<https://nsarchive.gwu.edu/document/16117-document-06-record-conversation-between>>

NATO. 1997. Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation signed in Paris, France [online]. 27 May 1997. [cit.12. 02. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm>

OBSE. 1999. Istanbul document. [online]. 19. 11. 1999, [cit.12. 02. 2022]. Dostupné na internete: <<https://www.osce.org/mc/39569>>

OBSE. 2010. Astana Commemorative Declaration: Towards a Security Community [online]. 3. 12. 2010 [cit.12. 02. 2022]. Dostupné na internete: <<https://www.osce.org/cio/74985>>

PRAVDA. 2022. Rusko napadlo Ukrajinu, ohlásila agentúra Bloomberg. Ospravedlňuje sa za chybu. In Pravda [online]. 05.02.2022 23:36 [cit.12. 02. 2022]. Dostupné na internete:<<https://spravy.pravda.sk/svet/clanok/615905->

rusko-napadlo-ukrajinu-napisala-agentura-bloomberg-ospravedljuje-sa-za-chybu/>

PUTIN, V. 2007. Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности 10 февраля 2007

года 17:37 Мюнхен. [online]. 10. 2. 2007. [cit. 12. 02. 2022]. Dostupné na internete: <<http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>>

ROSENBERG, M. 2015. Joint Chiefs Nominee Warns of Threat of Russian Aggression. In New York Times [online]. July 9, 2015. [cit. 12. 02. 2022].

Dostupné na internete: <<https://www.nytimes.com/2015/07/10/us/general-joseph-dunford-joint-chiefs-confirmation-hearing.html>>

STENT, A. (2022). The Putin Doctrine. A Move on Ukraine Has Always Been Part of the Plan. In Foreign Affairs [online]. January 27, 2022. [cit. 12. 02.

2022]. Dostupné na

internet: <<https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-01-27/putin-doctrine>>

WIKILEAKS. 2022. NYET MEANS NYET: RUSSIA'S NATO ENLARGEMENT REDLINES. 2008 February 1, 14:25 (Friday)

08MOSCOW265_a CONFIDENTIAL. Dostupné na internete:

<[https://wikileaks.org/plusd/cables/08MOSCOW265_a.html?fbclid=IwAR1Wr4G1uwV8zb6xub2IwUmX1FmIHj6HZ2ds5lEb-](https://wikileaks.org/plusd/cables/08MOSCOW265_a.html?fbclid=IwAR1Wr4G1uwV8zb6xub2IwUmX1FmIHj6HZ2ds5lEb-QkjVdceiQrZZBkt4b4#efmBTnBfi)

[QkjVdceiQrZZBkt4b4#efmBTnBfi](https://wikileaks.org/plusd/cables/08MOSCOW265_a.html?fbclid=IwAR1Wr4G1uwV8zb6xub2IwUmX1FmIHj6HZ2ds5lEb-QkjVdceiQrZZBkt4b4#efmBTnBfi)> [online]. Zverejnené 12. 2. 2022 cez:

<<https://www.facebook.com/wikileaks/posts/4802253049809769>> [cit. 15. 02. 2022].

PANDEMIE A PRAVICOVÁ RADIKALIZACE¹

PANDEMICS AND RIGHT-WING RADICALISATION

Štefan Danics²

ABSTRACT

The author intends to draw attention to the fact that the pandemic has influenced the rise of right-wing radicalization. Conspiracy theories modified on the pandemic by the far-right have emerged. There has been a huge increase in hateful xenophobic, but also anti-Semitic speech, especially on the Internet, but also in demonstrations that disagreed with the state's anti-pandemic measures. In this respect, the possibilities of protection against hate speech on the Internet based on the activities of the European Union will be presented. In the context of right-wing radicalisation during the pandemic, the role of right-wing extremist parties, right-wing populist and xenophobic entities, which purposefully aggravated the pandemic situation, will be analysed. The author will also highlight the pandemic radicalisation in which the unvaccinated and other radicalised segments of civil society were actively involved. The manifestations of pandemic radicalisation in Prague, as well as in other cities of the European Union, show the same features and have become a kind of catalyst for anti-government feelings and anti-attitudes that are vented at demonstrations, especially against anti-pandemic measures of democratic governments. And they polarize democratic societies, not only humanly, ideologically, but also generationally.

Key words: *Pandemics, right-wing radicalisation, conspiracy theories, xenophobic and anti-Semitic hate speech on the internet, pandemic radicalisation, unvaccinated, anti-radicalisation measures of the EU*

Úvod

Dnes už nikoho nepřekvapuje, že pandemie, respektive proti-pandemická vládní opatření jsou příčinou radikalizace, která může být motivována pravicově, levicově, nábožensky, ale i generačně či těmi, kteří se nechtějí očkovat. Pandemie se tak stala jakýmsi katalyzátorem protivládních pocitů a antipostojů, které jsou potom ventilovány na demonstracích a protestních akcích, což se stalo živnou půdou pro extremisty, populisty a xenofoby. Díky aktivitám pravicových extremistů v rámci protestních akcí, včetně demonstrací vůči proti-pandemickým vládním opatřením se šíří jejich myšlenky rychleji a daří se jim radikalizovat některé segmenty občanské společnosti. Podle odborníků je však pouze malá část pravicových extremistů připravena řešit situaci v rámci pandemie násilím. Také

¹ Příspěvek vznikl v rámci dílčího vědeckého úkolu 2/3 Radikalizace - symbolika kriminálního tetování na PAČR v Praze, Česká republika.

² Štefan Danics, doc. Ing. Dr. Ph.D., Associate Professor, Head of Department of Security Studies, Faculty of Security Management, Police Academy in Prague, Lhotecká 559/7, 143 01 Prague 4, Czech Republic, danics.stefan@polac.cz.

se upozorňovalo, že pandemie vytvořila „nový“ zdroj hněvu a frustrace, což posiluje extremisty a rovněž dochází i k násilným protestním akcím, kde se setkávají pravicoví extremisté spolu s radikalizovanými občany, kteří jsou dále posouváni k násilí ze strany pravicových extremistů.

Na druhé straně se objevily i nové ultrapravicové konspirační teorie, které viní světové židovstvo, že zneužilo pandemii jako biologickou zbraň a hodlá finančně profitovat na vakcínách. Také se zveličují úspěchy nedemokratických asijských zemí, které rychle dokázaly dostat pandemii pod kontrolu, oproti západním demokratickým zemím. Autor bude pravicovou pandemickou radikalizaci analyzovat v rovině: kognitivní, tj. názorové a behaviorální, tj. určitého jednání a zapojování se do protestních akcí. V tomto ohledu autor zdůrazní nové antisemitské názorové koncepty zasazené do pandemie a zneužívání symbolu židovské Davidovy hvězdy jako nové formy zpochybňování a popírání holocaustu. V tomto ohledu autor upozorní i na obrovský nárůst nenávistných projevů na internetu a možnost ochrany na základě aktivit Evropské unie, včetně návrhů nejvyššího státního zastupitelství v Praze.

Teoretická východiska

Autor přijímá vymezení radikalizace jako procesu, který je chápán jako ochota prosazovat a/nebo podporovat radikální změny ve společnosti (v případě potřeby nedemokratickým způsobem), které jsou v rozporu s demokratickým právním řádem nebo by pro něj mohly představovat hrozbu (Bos, 2018, pg.565). Zatím shoda panuje v tom, že radikalizace je zpravidla (1) postupný proces zahrnující socializaci ústící do (2) extremistického systému přesvědčení či ideologie, která připravuje půdu pro (3) násilí, které nemusí být nevyhnutné (Hafez, Mullins, 2015, pg. 958-975).

V tomto ohledu je potřebné dále zkoumat a rozlišovat mezi kognitivní a behaviorální dimenzí radikalizace. Kognitivní radikalizace je procesem, kdy jedinec stále více podporuje politické myšlenky, přesvědčení a hodnoty, které jsou v rozporu se základními hodnotami a normami společnosti, včetně demokracie a právního státu. Kognitivní dimenzi radikalizace je potom možné vymezit jako sociální a psychologický proces postupně prožívané oddanosti extremistické politické nebo náboženské ideologii (Horgan, Bradock, 2010, pg. 267-291). Behaviorální radikalizace zase představuje určitý proces účasti jednotlivce na extrémních aktivitách, které mohou být násilné a ilegální, ale mohou být i nenásilné a legální. Behaviorální dimenzi radikalizace je potom možné chápat jako kolektivně definovanou a individuálně pocíťovanou morální povinnost účastnit se přímé akce (Githens, Mazer, 2009). Přestože se jednotlivé trajektorie radikalizace liší od člověka k člověku, je možné identifikovat minimálně čtyři fáze radikalizace: (1) jednotlivci se stávají náchylnými k radikalizaci; (2) orientují se na určitý typ radikalizace; (3) zapojují se do radikálních skupin a stávají se

jejich členy; (4) a účastní se extremistických akcí (Neumann, 2018, pg. 17; Bos, 2020).

Jak globální krajní pravice zpolitizovala Covid-19?

Krajní pravice má v Evropě a USA dlouhou historii v politizaci veřejného zdraví, zejména jsou imigranti obviňováni, že jsou přenašeči nemocí a infekcí, čímž otravují fyzické a morální zdraví domácí rasy a národa. Není asi překvapením, že ultrapravice neváhala pro své účely využít tuberkulózu a ebolu, přičemž se rychle chopila i pandemie, přestože její projevy se v obecných rysech shodují, tak v jednotlivých zemích se mohou i silně odlišovat.

Je ironií, že rychlost šíření pandemie COVID-19 a tvrdá opatření přijatá evropskými vládami, včetně uzavření hranic a omezení přistěhovalectví, odsunuly na politický okraj mnoho krajně ultrapravicových stran, protože byla nechtěna naplněna většina jejich politických témat, na základě tvrdého postupu vůči pandemii. Tam, kde již byli u moci evropští vůdci ultrapravice, např. Viktor Orbán v Maďarsku, byla pandemická krize použita jako záminka k upevnění jejich pozic a dalšímu oklešťování liberální demokracie. V jiných evropských zemích, se paradoxně opoziční ultrapravice ocitla na vedlejší koleji, jako např. Alternativa pro Německo, protože veřejnost podpořila tvrdý postup německé vlády vůči pandemii. Některé ultrapravicové subjekty v USA zase podporovaly a dále šířily konspirační teorie prosazující šarlatánskou léčbu nebo proti-vakcinační kampaň, která měla posílit nedůvěru lidí proti očkování vůči pandemii COVID-19 s tím, že lidé kategoricky odmítající očkování představují hrozbu pro veřejné zdraví. V tomto ohledu docházelo k silnému sblížení názorů, ale i postojů mezi ultrapravicí a zradikalizovanými segmenty občanské společnosti odmítající kategoricky očkování. Tyto anti-vaxové názory a postoje posilovala teorie spiknutí, která tvrdila, že Bill Gates vyčlenil ze svých peněz 100 miliónů dolarů na boj s pandemií, ale má tajný plán „ovládnout svět za pomoci vakcín“. Jiní zase obviňovali Gatese, že hodlá „mikročipovat“ lidi pod rouškou boje proti pandemii, aby je mohl sledovat a manipulovat. Skupiny Extreme Right Telegram mezitím rozeslaly e-mailové adresy a hesla zaměstnanců Gatesovy nadace, Světové zdravotnické organizace a Centra pro kontrolu nemocí a virologického centra v čínském Wu-chanu, aby je zastrašily. V neposlední řadě pandemie poskytla ultrapravicí ideální možnost k recyklaci jejich přetrvávajících konspiračních teorií proti „Židům“, „muslimům“ a imigrantům obecně (Macklin, 2020).

Pandemie jako katalyzátor protivládních pocitů radikalizovaných v Praze

Organizátoři občanské iniciativy „*Chcíp pes*“ uspořádali protestní akci v Praze před Sněmovnou parlamentu, na které se zúčastnilo cca 300 lidí, kteří hlasitě protestovali proti přijetí novely pandemického zákona. Ten umožňuje do restrikcí proti koronaviru zahrnout širší okruh činností a úřady potom mohou nařídit

testování podnikatelů, studentů, žáků a předškoláků, tzn. nejen zaměstnanců a jiných pracovníků jako doposud. Akce byla skutečně radikální, protože se objevila i šibenice s oprátkou a *nápisem* „*všichni vlastizrádci a jejich přísluhovači skončí na šibenici*“. Iniciativa „*Chcíp pes*“ zorganizovala další protestní akci, tentokrát před Senátem parlamentu a zároveň prohlašovala, že se objeví i petiční stany, které by tam měly být do té doby, kdy se bude v Senátu hlasovat o novele pandemického zákona. Na protestní akci se objevily i transparenty, že se dostáváme na hranu „totalitního režimu“. Jiří Janeček zástupce iniciativy „*Chcíp pes*“ upozornil, že se akce budou nadále radikalizovat, přičemž se na protestních akcích vždy shromažďovalo stovky lidí a permanentně sebou nosily makety šibenic. Prahou projel i tzv. „*Konvoj svobody*“, jednalo se o stovky aut s proti-očkovacími transparenty. Janeček v tomto ohledu prohlašoval, že dokáží během 2 hodin do Prahy stáhnout tisíce aut, ale ne s cílem blokovat dopravu, ale znemožnit přijetí novely pandemického zákona. Ten nakonec Senát neodhlasoval, ale přehlasovala ho Poslanecká sněmovna ČR. V tomto směru lze jen těžko říci, do jaké míry nepřijetí pandemického zákona Senátem ovlivnily protestní akce nebo jeho politická nejednota.

Aktivity pravicových extremistů a zradikalizovaných v Německu a Česku

V období pandemie vyzvala neonacistická strana Třetí cesta (*něm. Der Dritte Weg*) německé občany k obnovení národního socialismu. Podle této strany jsou dopady pandemie jasným důkazem, že kapitalistický systém je extrémně náchylný k rozvatům a krizím, přičemž pandemickou situaci zneužily evropské vlády k omezení občanských práv a svobod. Navíc z krize prý budou profitovat hedgeové fondy a zisky budou směřovat do rukou židovských manažerů. V České republice zase extremistická strana Národní demokracie šířila konspirační teorie o koronaviru coby záměrně vyvinuté biologické zbrani. Dále kritizovala Evropskou unii za její neschopnost zvládat pandemii a přišla s návrhem zřídit speciální pracovní tábory pro tzv. sociálně nepřizpůsobivé. Na protestních akcích se objevil nový způsob urážení obětí holocaustu, neboť někteří neočkovaní se začali připodobňovat k obětem nacismu a nosit Davidovu hvězdu. Tím chtěli vyvolat falešný dojem o stejných dopadech na lidská práva občanů, ze strany nacistického režimu a proti-pandemických opatření německé a české vlády. Federace židovských obcí spolu s Nadačním fondem obětí holocaustu odsoudily tyto protestní akce a zneužití židovské Davidovy hvězdy a doporučily, zejména českou občanskou společnost, neustále vzdělávat a navštívit místa spojená s nacistickou genocidou u nás i v zahraničí.

Obrovský nárůst v době pandemie antisemitských projevů na internetu

V době pandemie Covid-19 byl zaznamenán i vysoký nárůst antisemitských projevů na internetu. Velká většina antisemitských projevů nenávisti ve

virtuálním prostředí měla podobu článků, příspěvků a anonymních komentářů na sociálních sítích. Analýzy rovněž ukazují, že obsahem antisemitských projevů jsou většinou lživé, vulgární a stereotypní tvrzení o Židech. Bohužel nenávistné antisemitské projevy se dostávají často na sociálních sítích k mladým lidem, kteří je dále šíří i z toho důvodu, že nemají povědomí o naší novodobé historii a holocaustu. S nenávistnými projevy úzce souvisí i předsudečná nenávist, kterou nemusí páchat pouze extremisté, ale i zradikalizované segmenty občanské společnosti, některá masmédia a určité webové adresy a sociální sítě. Bohužel projevy předsudečné nenávisti často využívají populistické a xenofobní subjekty v rámci politického boje, což je pro stabilitu demokratického státu a jeho fungování v Evropské unii problematické.

V únoru 2021 zveřejnila Evropská komise návrh na zařazení nenávistných projevů na seznam trestných činů Evropské unie, u nichž by byla možná harmonizace trestního práva hmotného. V plánu se uvádí, že boj proti nenávistným projevům z důvodu rasy, náboženství, pohlaví a sexuality je klíčovou prioritou předsedkyně Evropské komise Ursuly van der Leyenové. Komise považuje za nutné přijmout trestněprávní sankce na úrovni Evropské unie proti rasistickým a xenofobním nenávistným projevům.

Návrhy vrchní státní zástupkyně v České republice při postihu nenávistných trestných činů a projevů na internetu

Závažnost verbálních trestných činů, tj. vyhrožování násilím, urážky a šíření lží, se v prostředí internetu a sociálních sítí podle mínění pražské vrchní státní zástupkyně tak vygradovala, že na ni musí policie i žalobci adekvátně reagovat. A očekává, že vynesení konkrétních trestů pro pachatele těchto činů by mohlo sehrát důležitou roli, když se o nich lidé dozvědí, neb podle nich budou vědět, která jednání v prostoru internetu dovolena nejsou, protože ubližují druhým, a která jsou postihována, protože dovolena být nemohou. A za tímto účelem navrhla v lednu 2022 zcela určité kroky:

Zrychlit soudní spory na ochranu osobnosti.

Policie by měla aktivněji vyhledávat v prostoru internetu trestné činy.

Vznik celorepublikového útvar, který se bude specializovat na kyberkriminalitu a terorismus.

Zavedení legislativních úprav má umožnit předávat informace od provozovatelů sociálních sítí i v rámci mezinárodní pomoci mezi jednotlivými státy.

Diskutuje se o speciálních zákonných pravidlech pro úpravu komunikace v prostoru internetu a sociálních sítí.

Dále vrchní státní zástupkyně zdůraznila:

v roce 2021 byly zaznamenány různé verbální útoky na orgány veřejné moci:

vládu, hygienu a parlament;

motivem – byl postup orgánů veřejné moci proti pandemii a nenávist, která byla vyvolána rozhodnutím těchto orgánů veřejné moci;

některé tyto verbální útoky byly kvůli obsahu a intenzitě prověřovány jako vyhrožování teroristickým trestným činem a zabývá se jimi vrchní státní zastupitelství v Praze; málokdo si uvědomuje, že v prostoru internetu se pohybujeme ve veřejném prostoru, a proto by tomu měly odpovídat naše sdílené názory a postoje (Bradáčová, 2022).

Závěr

Pokud bychom učinili určité shrnutí, co kdo dělal v pandemii, tak je nutno konstatovat, že české pravicově extremistické strany (např. Národní demokracie) požadovaly vystoupení z Evropské unie a NATO za jejich neschopnost vypořádat se s pandemií, a proto musely iniciativu převzít národní vlády, ale svými protipandemickými opatřeními narušovaly základní lidská práva a svobody. Pravicově extremistické subjekty rovněž šířily nebezpečné dezinformace (např. konspirace o původu viru s tím, že nákaza je vlastně biologická zbraň, která je šířena záměrně z tajných mocenských center). Zároveň byla pozitivně hodnocena Čína a další asijské země, že rychle dostaly pandemii pod kontrolu, včetně Ruské federace. Pravicoví populisté šířili v masmédiích a na sociálních sítích proti-migrantské a proti-muslimské příspěvky. Představitelé hnutí Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura rozšiřovali i proti-romské nálady a projevy. Dále bylo hlášáno, že pandemie v západních zemích je zneužívána k zavedení eutanazie seniorů s cílem je zlikvidovat, protože jsou nositelé tradičních hodnot a měly by být nahrazeny agresivní imigrantskou populací. Některé xenofobní subjekty označily uprchlíky za přenašeče virové nákazy a nositele kriminality, což vyplývá ze zprávy o extremismu MVČR. V naprosté většině případů pravicově extremistické strany, pravicově-populistické a xenofobní subjekty k řešení problémů spojených s nemocí Covid-19 nijak nepřispěly, ale pandemickou situaci v České republice účelově a záměrně zhoršovaly v duchu svých ideologických cílů.

Pandemická radikalizace se stala ve svých radikálních projevech nebezpečným fenoménem nejenom českým, ale i globálním. Připomeňme vyhocenou situaci v Kanadě, kdy v únoru tohoto roku musel premiér aktivizovat zvláštní nouzový zákon, který dal policii dodatečné pravomoci, aby obnovila pořádek v hlavním městě, když se tzv. „Konvoj svobody“ zastavil před parlamentem a zablokoval provoz, protože řidiči kamiónů mířících do USA se odmítli nechat očkovat proti Covid-19. Organizátoři sice prohlašovali, že půjde o pokojné protesty, ale extremisté a další stoupenci konspiračních teorií mávali na protestních akcích vlajkami konspiračního hnutí QAnon. Ústřední postavou tohoto hnutí je Romana Didulová, která je nazývána „královnou Kanady“ a vyzývá k popravám lékařů, kteří by chtěli očkovat děti v „jejím království“. Kanadské tajné služby zároveň varovaly federální vládu před zapojením extremistů do protestních akcí. Na těchto akcích se např. zúčastnila asi stovka členů extremistické skupiny La Meute (Smečka), která je jednou z nejvlivnějších krajně pravicových protiislámských

organizací v Québecu, jenž hlásá a propaguje nadřazenost bílé rasy. Dále zpravodajské služby informovaly kanadskou vládu, že do protestních akcí se mohou zapojit menší skupiny extremistů, ale i malé radikalizované skupiny používající snadno dostupné zbraně: nůž, vozidla proti měkkým cílům, střelné zbraně nebo podomácku vyrobené výbušniny. Kanadská policie zatkla čtyři muže a obvinila je z plánů zabít policisty i civilisty, přičemž ministr pro veřejnou bezpečnost potvrdil, že někteří ze zatčených měli vazby na pravicové extremistické skupiny.

Literatura

- BRADÁČOVÁ, L. 2022. *Za lži, urážky a nenávist na internetu budou padat....* [online]2022, [cit. 27. 2. 2022]. Dostupné z [www: seznamzpravy.cz/domaci-bradacova-za-lzi-urazky-a-nenavist-na...](http://www.seznamzpravy.cz/domaci-bradacova-za-lzi-urazky-a-nenavist-na...)
- BOS, K. 2020. *Unfairness and radicalization. Annual Review of Psychology.*
- BOS, K. 2018. *Why people radicalize.* New York, USA: Oxford University Press.
- GITHENS – MAZER, J. (2009). *Causal processes, radicalisation and bad policy: The importance of case studies of radical violent takfiri jihadism for establishing logical causality.* APSA 2009 Toronto Meeting Paper. [online]. APSA 2009. [cit. 27. 2. 2022]. Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=1451634>.
- HAFEZ, M., & MULLINS, C. 2015. *The radicalization puzzle: A theoretical synthesis of empirical approaches to homegrown extremism.* Studies in Conflict and Terrorism.
- HORGAN, J. & BRADOCK, K. 2010. *Rehabilitating the terrorists? Challenges in assessing the effectiveness of de-radicalization programs.* Terrorism and Political Violence.
- MACKLIN, G. 2020. *Coronavirus and Far Right: Seizing the Moment?* [online]. 2020, May. [cit. 27. 2. 2022]. Dostupné z: <https://www.ispionline.it/it/publicazione/coronavirus-and-far-right-seizing-moment-26153>.
- NEUMANN, P. 2018. *Countering violent extremism and radicalisation that lead to terrorism: Ideas, recommendations, and good practices from the OSCE region.* Organization for Security and Co-operation in Europe. September, 2017. [online]. Accessed 1 August 2018. s. 17. [cit. 27. 2. 2022]. Dostupné z: <https://www.osce.org/chairmanship/346841?download=true>.

USA, NATO A OBLASŤ ARKTÍDY

USA, NATO AND ARCTIC REGION

Marek Hargaš¹

ABSTRACT

Aim of the paper is a brief analysis of actual security situation in the Arctic, which nowadays emerged as a increased interest of the international players. Paper is focused on the position of the Arctic within geopolitics interests and on interests of actors of this region in the conditions of international law in the view of new environmental and security relations after WW2. Paper focuses on points as a new development of Arctic due to military, economic, infrastructural and environmental interests of current players.

Keywords: *political geography, geopolitics, Arctic*

Medzinárodné vymedzenie arktického regiónu a jeho charakteristika

Oblasť Arktídy sa rozprestiera okolo severného pólu, a to je zrejme jediný fakt, na ktorom sa rôzne definície arktického regiónu zhodnú. Jedna všeobecne uznávaná definícia oblasti absentuje, hlavne z toho dôvodu, že sa jej južná hranica líši. Existuje viacero spôsobov definovania Arktídy, napr. severný polárny kruh (66° 33' s. š.) vymedzujúci Arktídu z hľadiska slnečného žiarenia, kedy by mali mať oblasti severne od polárneho kruhu v zime minimálne 1 deň bez denného svetla a v lete naopak minimálne 1 noc bez tmy, čo však v praxi neplatí pre každú časť, nakoľko je povrch Zeme nerovnomerný a svetlo sa v atmosfére láme. Podľa širšieho vymedzenia arktický región zahŕňa väčšiu časť severnej Škandinávie a hranice Severného ľadového oceánu (Luszczuk, 2012). Podľa Arctic Human Development Report (AHDR) zahŕňa Arktída Aljašku, Kanadu severne od 60° šírky spolu so severným Quebec a Labradorským polostrovom, ďalej všetky časti Grónska, Faerské ostrovy, Island a najsevernejšie časti Nórska, Švédska a Fínska. Vymedziť časti Ruska patriace do arktického regiónu je zložitejšie, avšak AHDR do Arktídy zahŕňa Murmanskú oblasť, Nenecko, Jamalskonenecký autonómny okruh, Taymyr a Čukotský autonómny okruh, ďalej mestá Vorkuta v Komskej republike, Noril'sk a Igarka v Krasnojarskom kraji a časti Sachaskej republiky, ktorých hranice ležia nablížšie k polárnemu kruhu (Young, Einarsson 2004).

Ešte do začiatku 20. storočia prevládalo v arktickom priestore hlavne pôvodné obyvateľstvo. Následne sa spustila vlna kolonizácie, z ktorých najintenzívnejšia bola v bývalom Sovietskom zväze, počas ktorej sa založili aj väčšie sídelné mestá (Ištók, 2012). Etnická štruktúra obyvateľstva Arktídy je mimoriadne rôznorodá. Pôvodnými obyvateľmi Aljašky sú Inuiti a Aleuti. Inuiti sú považovaní za

¹ Marek Hargaš, Ing., Štatistický úrad SR, Lamačská cesta 3/C, 840 05 Bratislava 45, Slovenská republika, hargasmarek@hotmail.com

pôvodných obyvateľov kanadskej Arktídy a Grónska a ich predkovia pochádzajú z Čukotského polostrova. Množstvo pôvodných etník žije v oblasti severného Ruska, ako napr. Komi, Dolgani, Chantovia, Jakuti, Čukčovia, Evenkovia, Nenci. Severné územia Škandinávie obývajú Laponci. Z celkového počtu približne 4 miliónov obyvateľov Arktídy je iba 10% zo skupín pôvodných obyvateľov (Koivurova et al. 2008).

Arktická rada

Rozpad Sovietskeho zväzu znamenal uvoľnenie politického napätia a geostrategický význam Arktídy dočasne poklesol. Potrebu zastrešiť právny režim a aktivity štátov v Arktíde konkrétnou inštitúciou vyriešil vznik medzinárodného orgánu - **Arktickej rady** (Arctic Council) - založenej podpisom tzv. *Ottawskej deklarácie* zástupcami Kanady, Ruska, USA, Dánska, Švédska, Nórska, Fínska a Islandu v roku 1996 v Ottawe (tzv. A8) (Trávníčková et al. 2010). Primárnym cieľom Arktickej rady je podpora trvalo udržateľného rozvoja a ochrana životného prostredia v Arktíde. Základná zodpovednosť za realizáciu medzinárodných politík však leží na samotných štátoch a ich regionálnych samosprávach. Spolupráca v rámci Arktickej rady spočíva okrem iného v spoločných základoch vedomostí, šírení informácií o osvedčených postupoch a poznatkoch (Nord, 2016). Napriek tomu, že sa neúčastní rokovaní o politickom rozdelení Arktídy, predstavuje významnú autoritu v otázke riešenia problémov severných polárnych území (Ištók, 2012).

Okrem stálych členov má v rámci Arktickej rady štatút pozorovateľskej krajiny 13 nearktických štátov (Francúzsko, Nemecko, Holandsko, Poľsko, Španielsko, Spojené kráľovstvo, Taliansko, Japonsko, Čína, Južná Kórea, Singapur, India a Švajčiarsko). Napriek tomu, že tieto pozorovateľské krajiny až na účasť na zasadnutiach Arktickej rady nemajú takmer žiadne právomoci súvisiace s riadením Arktídy, je možné konštatovať, že sa organizácia venujúca sa v minulosti hlavne koordinácii vedeckého výskumu a otázkam životného prostredia mení na širokospektrálnu organizáciu s narastajúcim geopolitickým významom (Padrtová, Trávníčková, 2017).

Arktická rada zabezpečuje na svojich ministerských zasadnutiach konajúcich sa každé dva roky na podnet aktuálne predsedajúcej krajiny aj aktívnu účasť pôvodných obyvateľov a ich organizácií. Medzi takéto zastupujúce organizácie patrí: Medzinárodná asociácia Aleut, Arktická rada Athabaskan, Medzinárodná rada Gwich'in, Cirkumpolárna rada Inuitov, rada Laponcov a Ruské združenie pôvodného obyvateľstva severu. Arktické štáty musia s nimi konzultovať každé rozhodnutie (Humrich, 2017).

Za účelom zefektívnenia riešení aktuálnych záležitostí v Arktíde boli Arktickou radou vytvorené pomocné orgány. Jedná sa o Program monitorovania úrovne a hodnotenia účinkov antropogénnych znečisťujúcich látok prostredníctvom pracovnej skupiny pre monitorovanie a hodnotenie Arktídy (AMAP), pomocný

orgán na ochranu Arktického morského prostredia (PAME), pomocný orgán Núdzová prevencia, pripravenosť a reakcia (EPPR), pomocný orgán na ochranu arktickej flóry a fauny (CAFF), pomocný orgán na ochranu a posilnenie hospodárstva, kultúry a zdravia obyvateľov Arktídy trvalo udržateľným spôsobom (SDWG) a Arktický akčný program pre kontaminácie (ACAP) (Trávníčková et al. 2010).

Na základe dánskej iniciatívy sa päť arktických pobrežných štátov rozhodlo v roku 2008 usporiadať užšie fórum v Iluissate, ktorého výsledkom bolo potvrdenie svojich zvrchovaných práv na arktickú pôdu, more, kontinentálny šelf a prírodné zdroje. Zároveň deklarovali, že riešenie existujúcich aj novovzniknutých sporov bude prebiehať v súlade s medzinárodným právom, a to predovšetkým s **Dohovorom OSN o morskom práve**, tzv. **UNCLOS** – *UN Convention on the Law of the Sea* (Nord, 2016). Táto zmluva bola prijatá 30.4.1982 a k dnešnému dňu ju ratifikovalo vyše 160 krajín. Dlhý čas sa diskusia ohľadom UNCLOS venovala otázke, prečo USA zmluvu odmietli ratifikovať, a to aj po určitých zmenách v rokoch nasledujúcich po jej podpise v roku 1982. Aktuálne sa však javí, že oveľa dôležitejšou otázkou je, či UNCLOS vo svojej súčasnej podobe postačuje ako rámec pre budúce riadenie v oblasti Arktídy, nakoľko nedostatočne zohľadňuje neustále sa meniace podmienky arktického prostredia v dôsledku klimatických zmien, čo komplikuje vymedzenie námorných zón a stanovenie rozšírených nárokov na kontinentálny šelf, čoho dôsledkom môže byť potenciálny konflikt ohľadom riadenia lodnej dopravy a využívania zdrojov v arktickej oblasti (Postler, 2020).

Geopolitická situácia

Hlavný faktor, ovplyvňujúci geopolitické prostredie v Arktíde, je obnovenie súperenia veľmocí a ich snaha o upevnenie svojich staronových – Rusko – aj nových – Čína – pozícií v oblasti. Takýto vývoj v kombinácii s ubúdaním arktického ľadu a z toho vyplývajúceho nárastu ľudských aktivít v Arktíde má niekoľko potenciálnych dopadov na geopolitické prostredie tejto časti sveta.

Obnova súperenia veľmocí vyvoláva základnú otázku, a to či bude aj naďalej Arktída v nasledujúcich rokoch regiónom vo všeobecnosti charakterizovaným medzinárodnou spoluprácou a nízkym napätím medzi jednotlivými aktérmi, ako tomu bolo v období po studenej vojne, alebo sklzáne naspäť do pozície oblasti s narastajúcim napätím a rivalitou, ako počas studenej vojny.

Stretávame sa s dvoma odlišnými pohľadmi na situáciu. Na jednej strane je to názor, že arktické štáty by sa mali snažiť zachovať tradíciu spolupráce a nízkeho napätia a sústrediť sa na zamedzenie prenesenia súperenia a napätia, ktoré sa objavuje v Európe či Ázii posledných rokoch, do Arktídy. Štáty zastávajúce tento názor tvrdia, že bezpečnostné problémy a aspekty súperenia v Arktíde sú

prehnane zdôrazňované a môžu brániť spolupráci týkajúcej sa spoločným celosvetovým problémom, ako sú klimatické zmeny. Tradícia spolupráce v Arktíde sa podľa nich ukázala ako úspešná v rámci presadzovania záujmov arktických štátov a slúži ako užitočný model hodný nasledovania pre ďalšie časti sveta (Schreiber, 2019).

Na druhej strane sú štáty, ktoré argumentujú tým, že napriek snahe arktických krajín zachovať Arktídu ako región medzinárodnej spolupráce a nízkeho napätia, je neracionálne očakávať, že Arktída dokáže byť úplne izolovaná od súperenia a narastajúceho napätia medzi svetovými veľmocami. Podľa ich názoru by mali arktické štáty urobiť konkrétne kroky, vďaka ktorým by dokázali lepšie reagovať na zmeny v rovnováhe. Z pohľadu Spojených štátov, ich nová politika by sa dala vyjadriť tvrdením, že USA by mali v Arktíde spolupracovať všade tam, kde môžu, ale súperiť všade tam, kde musia (Graham, Jaffe, 2020). Snaha udržať Arktídu ako oblasť zameranú na medzinárodnú spoluprácu bez navyšovania napätia, akokoľvek dobre mienená, môže v konečnom dôsledku viesť k tomu, že agresívnejšie štáty (z pohľadu USA – Rusko a Čína) budú mať pocit, že žiadne ich agresívne správanie v ostatných častiach sveta nepovedie k následkom, ktorých dopad by sa dotkol aj Arktídy. Spojené štáty majú za to, že ospravedlňovanie takéhoto správania „iba“ za účelom zachovania spolupráce a nízkeho napätia v Arktíde, by legitimizovalo agresívne akcie a poskytli iba malú podporu slabším krajinám. Mohlo by to viesť k zosilneniu stratégie „rozdeľuj a panuj“ zo strany Ruska alebo Číny v ostatných častiach sveta, čo by dlhodobo malo za následok zmenšenie podpory zo strany ďalších krajín pre arktický región v prípade, že by sa aktivity Ruska alebo Číny ukázali ako nebezpečné.

Obnovenie súperenia svetových veľmoci znepokojuje USA a ich spojencov, ktorí sa od ukončenia druhej svetovej vojny snažili a naďalej snažia presadiť svoj medzinárodný poriadok. Dôvodom tohto znepokojenia je hlavne ohrozenie primárneho nástroja v modernej politike – diplomacie. Hrozba silou by nemala byť použitá ako prvý nástroj riešenia problémov medzi krajinami. Ďalším ohrozeným princípom je sloboda morí (svetové oceány sú považované za medzinárodné prostredie), nakoľko je Arktída morským regiónom. V prípade, že by bol ohrozený svetový poriadok nastavený Spojenými štátmi, rovnako ohrozené by podľa USA boli aj podmienky spolupráce v Arktíde, keďže práve spomínaná tradícia spolupráce a nízkeho napätia z posledných desaťročí v arktickej oblasti je USA považovaná za výsledok ich svetovej politiky (Raspotnik, Osthagen, 2021).

S narastajúcim súperením veľmocí aj v Arktíde prinieslo so sebou väčšiu pozornosť venovanú ako riadeniu v Arktíde, tak aj obmedzeniam, ktoré Arktická rada ako riadiaci orgán, má. Arktická rada nemôže implementovať alebo nanútiť – a ani tak nerobí – vlastné pravidlá alebo odporúčania. Táto zodpovednosť patrí každému arktickému štátu individuálne. Mandát Arktickej rady, ako bolo vyjadrené Ottawskou deklaráciou, explicitne vyníma vojenskú bezpečnosť.

V období po studenej vojne, kedy bola samotná Arktická rada ustanovená a začala svoje pôsobenie, boli limity rady ako riadiaceho orgánu menej evidentné či problematické, nakoľko situácia v tom období automaticky viedla k zníženiu napätia. Hlavne obmedzenia súvisiace s postojom k bezpečnosti v Arktíde sa môžu časom ukázať ako najproblematickejšie.

Jednou z možností riešenia týchto obmedzení môže byť doplnenie pravidiel Arktickej rady za účelom poskytnutia istých mechanizmov na presadenie jej ustanovení, smerníc či odporúčaní. Ďalšou možnosťou by mohlo byť rozšírenie mandátu rady, aby zahŕňal aj schopnosť adresovať problémy vojenskej bezpečnosti.

Obnovenie súperenia veľmocí prinieslo so sebou otázku týkajúcu sa veľkosti priority, ktorá by mala byť Arktíde venovaná politikou Spojených štátov. V auguste 2020 James DeHart, U.S. koordinátor pre Arktídu, vyhlásil, že *„ak sa pozriete na to, čo sa dialo v našom systéme v priebehu posledných pár mesiacov, uvidíte, že spúšťame komplexný a integrovaný diplomatický prístup a zapojenie sa do diania v Arktickom regióne,“* a že *„o pár rokov, keď sa ľudia obzrú späť na toto leto (2020), uvidia dôležitý ústredný bod, bod zlomu, kedy USA začali venovať Arktíde stálu pozornosť.“* (Hilde-Gunn, 2020).

Politika USA, ktorá sa snaží rôznymi spôsobmi pokryť celý svet, má za následok, že Arktída ako oblasť, ktorá si aktuálne vyžaduje pozornosť a zdroje Spojených štátov (ak chcú mať vplyv na presadzovanie vlastných záujmov), musí súperiť s mnohými ďalšími oblasťami o tieto zdroje. Jedným z príkladov takéhoto „vnútorného“ súperenia bolo zimné vojenské cvičenie v Nórsku v marci 2020, na ktoré bolo pôvodne plánované vyslať približne 10 500 amerických vojakov, avšak v januári 2020 bolo rozhodnuté, že 3000 z nich bude poslaných na misie v iných oblastiach. (Vandiver, 2020) V Spojených štátoch sa ozývajú hlasy kritizujúce nedostatok pozornosti a zdrojov, ktoré USA venujú zabezpečeniu svojich záujmov v Arktíde. (Weitz, 2021)

NATO

Päť z ôsmich arktických štátov – USA, Kanada, Dánsko, Island a Nórsko – sú zároveň aj členovia NATO. Obnovenie súperenia veľmocí má za následok aj väčšiu pozornosť Severoatlantickej aliancie na odrazenie potenciálnej ruskej agresie voči NATO štátom v každej oblasti, vrátane Arktídy. Ako jeden z následkov je skutočnosť, že Nórsko a jeho priľahlé morské oblasti raz opäť dostávajú viac pozornosti v plánovaní NATO. Tak napríklad cvičenie NATO s názvom Trident Juncture 2018, ktoré prebiehalo od 25. októbra do 23. novembra 2018 v priestore stredného a východného Nórska, okolitých oblastiach severného Atlantiku a Baltského mora vrátane Islandu a vzdušného priestoru partnerských krajín Fínska a Nórska, a ktorého sa zúčastnilo všetkých 29 NATO členských

štátov plus Švédsko a Fínsko, bolo označené ako najväčšie NATO vojenské cvičenie od studenej vojny s veľmi silným arktickým elementom, vrátane prvého nasadenia US lietadlovej lode nad arktickým kruhom od roku 1991. Kroky na zvýšenie svojej vlastnej vojenskej prítomnosti v Arktíde okrem Spojených štátov vykonáva aj Kanada, Spojené kráľovstvo a škandinávske krajiny, častokrát v spolupráci na mnohých arktických cvičeniach. V roku 2022 prebehne v Nórsku vojenské cvičenie s názvom Cold Response 2022, ktoré bude najväčším vojenským cvičením v Nórsku vo vnútri arktického kruhu od 80-tych rokov 20. storočia.

Vojenský predstavitelia Kanady a Spojených štátov plánujú spolupracovať v rámci modernizácie severoamerického velenia vzdušnej obrany (North American Aerospace Defense Command), investovať do nových snímacích, riadiacich a kontrolných kapacít s účelom chrániť kontinent pred novými hrozbami balistických rakiet. Obe krajiny sa zaväzujú modernizovať, zlepšovať a lepšie integrovať kapacity potrebné na to, aby bol NORAD schopný zachovať trvalú vedomosť a pochopenie potenciálnych hrozieb pre Severnú Ameriku vo vzdušných a námorných doménach. Ďalej odradiť akty agresie voči Severnej Amerike, rýchlo odpovedať na letecké hrozby a poskytnúť varovania v námornom priestore s NORAD dohodou. To zahŕňa aj náhradu hlavných NORAD senzorov novšími, ktoré dokážu detekovať hrozby o veľkosti striel s plochou dráhou letu alebo malého dronu. Krajiny rovnako potrebujú viesť spoločný vývoj a založenie nových riadiacich a kontrolných systémov. (Department of Defense, 2021)

Ďalšou veľmi dôležitou dohodou bola zmluva z apríla 2021 medzi USA a Nórskom. Americké a NATO lode, ponorky a lietadlá budú schopné využívať nové prístavy a lietadlá v nórskej časti Arktídy. Zmluva ďalej umožní Spojeným štátom stavať infraštruktúru na troch leteckých základniach (Rygge, Sola a Evenes) a námorných objektoch (námorná základňa Ramund) na nórskom pobreží za účelom zosilnenia amerických a NATO spojeneckých operácií v Arktíde a v severnom Atlantiku. Ramsund námorná základňa bude druhou základňou, kde budú môcť americké ponorky a lode pravidelne získať zásoby v oblasti nórskeho pobrežia. Nasledovať by malo otvorenie prístavu Tromsø nachádzajúceho sa ešte ďalej na sever. Na spomínaných letiskách budú vybudované objekty pre prieskumné lietadlá P-8 ako aj bombardéry B-1, ktoré by mali využívať základne ako východzí bod pre prieskumné lety na sledovanie ruských ponoriek zo Severnej flotily, ktorých hlavná základňa sa nachádza na polostrove Kola. Americká vláda bude financovať všetky zariadenia, ktoré v Nórsku postaví a nebude mať v krajine permanentne umiestnených žiadnych vojakov. (Nilsen, 2021)

U.S. vojenské jednotky a operácie v arktickej oblasti

Tak ako iné arktické krajiny, aj Spojené štáty reagujú na dianie v tejto severskej oblasti a iných častiach sveta posilnením svojej prítomnosti v reálnom prostredí. Ministerstvo obrany USA oficiálne vyhlásilo, že americké vojenské operácie na Aljaške môžu hrať dôležitú úlohu v zvrátení čínskych aktivít v Arktíde a Indo-Pacifickom regióne. Je treba poznamenať, že v dokumente Bidenovej administratívy s názvom *Interim National Security Strategic Guidance* z marca 2021 sa konkrétne Arktída nezmieňuje. (White House, 2021)

Ministerstvo obrany a Pobrežná stráž (ako súčasť Ministerstva vnútornej bezpečnosti USA) si dali za cieľ zvýšiť pozornosť venovanú Arktíde vo svojich plánovaniach a operáciách. Ministerstvo bezpečnosti ako celok, armáda, námorníctvo a námorná pechota, letectvo a Pobrežná stráž, každá časť v posledných rokoch vydala vlastnú Arktickú stratégiu. Všetky časti americkej armády vykonávajú väčšie množstvo cvičení a tréningových operácií v tomto regióne, niektoré v spolupráci s vojskami spojencov z NATO či so severskými krajinami, ktoré nie sú členmi aliancie, zamerané na:

- znovuzískanie operačných schopností jednotiek US v regióne,
- obnova špecifických bojových schopností, špecifických pre Arktídu, ktoré boli v období po studenej vojne zabudnuté,
- posilnenie interoperability so spojeneckými jednotkami v regióne,
- identifikácia medzier vo vojenských schopnostiach v Arktíde,
- testovanie výkonu a vlastností zariadení v arktických podmienkach,
- poslanie signálu Rusku a Číne

Podľa tlačovej správy z 28. júla 2021 „vojenský lídri Spojených štátov v utorok (27. júla) vyhlásili, že považujú arktické operácie za prostriedok k odstrašeniu Číny, ktorá sa snaží o získanie väčšieho vplyvu v regióne prostredníctvom Iniciatívy pre opasok a cestu, nazývanej aj Nová hodvábná cesta.“ (Delaney, 2021)

Kým vojenské aktivity Ruska v Arktíde sa dajú chápať, berúc do úvahy jeho záujem o ropu a plyn, ako aj fakt, že jeho arktická časť je obrovská, vyhlásenie Číny z roku 2018 o svojom statuse blízkeho arktického štátu vyvoláva v USA mierne povedané rozpaky. Zatiaľ čo propagácia integrácie s arktickými vojskami Kanady, Fínska, Nórska a ďalších spojencov USA slúži ako protiopatrenie aktivitám Číny, vojenské objekty na Aljaške sa stali kľúčovými základňami pre operácie v Indickom a Pacifickom oceáne, kde sa Washington snaží spolu s regionálnymi partnermi takpovediac držať na uzde expanzívne námorné nároky Peking.

Okrem spomínaného zintenzívnenia cvičení a tréningových operácií, získala Pobrežná stráž v rámci nového hlavného akvizičného projektu nové ľadorezy nazývané Polar Security Cutters, ktoré nahradia starnúce ľadoborce. Rozdiel medzi tzv. ľadorezom a ľadoborcom je podstatný, hlavne vo výkone

a efektívite, ktorá vyplýva zo spôsobu prerážania ľadu (ľadorez – zosilnená loď, ktorá preráža ľadovú vrstvu tlakom z boku, zatiaľ čo ľadoborec má zošíkmenú provu, ktorá je vytláčaná nad ľad a tým ho láme, čo je oveľa efektívnejšie).

Námorníctvo Spojených štátov zintenzívnilo nasadenie útočných ponoriek a lodí počas cvičení v Arktíde. Množstvo ponoriek amerického námorníctva je upravených na lepšie zvládnutie ľadu a schopných sa vynoriť cez tenší arktický ľad. Pobrežná stráž ročne nasadí ľadoborec a lietadlá za účelom vykonávania rôznych misií v arktickej oblasti.

Kľúčové body týkajúce sa námorníctva a pobrežnej stráže v Arktíde, ktoré sa objavili v priebehu posledných pár rokov zahŕňajú nasledovné:

zmenšovanie arktického ľadu vytvára nové operačné oblasti v Arktíde pre lode amerického námorníctva a ľadoborce pobrežnej stráže, národné bezpečnostné záujmy USA v Arktíde zahŕňajú „protiraketová obrana a prostriedky rýchleho varovania, nasadenie námorných a vzdušných systémov pre transport vojenského personálu a špeciálneho zariadenia, zaistiť slobodu navigácie a preletu,“ misie SAR (Search and Rescue) v Arktíde majú čoraz narastajúcu dôležitosť, hlavne pre pobrežnú stráž, vedúci predstavitelia amerického námorníctva uvádzajú, že z krátkodobého hľadiska nevidia silnú potrebu stavať stvrdené lode a ich nasadenie v Atlantickom oceáne, ale berú na vedomie, že z dlhodobého hľadiska takáto potreba môže nastať, je potreba získať kompletne a detailnejšie informácie o Arktíde ako o operačnej oblasti za účelom dostatočne podporiť rozširujúce sa misie námorníctva a pobrežnej stráže v regióne, námorníctvo a pobrežná stráž majú aktuálne v Arktíde k dispozícii veľmi limitovanú infraštruktúru na podporu námorných a leteckých operácií, spolupráca s ostatnými arktickými štátmi by mala byť hodnotná v dosahovaní bezpečnostných cieľov.

Súčasne s narastaním aktivít sa stretávame s obavami, či Spojené štáty robia po vojenskej stránke dostatok na obranu svojich záujmov v Arktíde. Kritici ministerstva obrany a pobrežnej stráže napríklad apelujú na obe inštitúcie, aby sa zamerali na výrobu aj ďalších lodí schopných plavby v Arktíde okrem ľadoborcov a na založenie strategického prístavu na severe Aljašky, ktorý by predstavoval lepšiu podporu operáciám ministerstva obrany aj pobrežnej stráže.

Podľa tlačovej správy zo 17. júna 2021 je „rozpočet Pentagonu na rok 2022 na ochranu Arktídy veľmi nízky, pričom predstavitelia ministerstva obrany predpokladajú v budúcnosti požiadavky na jeho navýšenie, priamo úmerné s narastajúcou dôležitosťou regiónu.“ (Everstine, 2021)

Operácie polárnych ľadoborcov a ich aktuálna flotila

V rámci vlády Spojených štátov amerických je za ľadoborce zodpovedná pobrežná stráž. Úlohy flotily ľadoborcov môžeme sumarizovať nasledovne:

- vedenie a podpora vedeckých výskumov v Arktíde a Antarktíde,
- obrana suverenity USA v Arktíde pomocou udržiavania americkej prítomnosti v amerických teritoriálnych vodách v regióne,
- obrana ďalších amerických záujmov v polárnej oblasti vrátane ekonomických záujmov vo vodách nachádzajúcich sa vo výlučnej ekonomickej zóne (exclusive economic zone) USA severne od Aljašky,
- monitorovanie námornej dopravy v Arktíde,
- vedenie ďalších typických misií pobrežnej stráže (SAR, ochrana morských zdrojov, výkon práva) v arktických vodách vrátane amerických teritoriálnych vodách severne od Aljašky.

Ľadoborce pobrežnej stráže s nazývajú polárne ľadoborce a nie arktické, pretože pôsobia ako v Arktíde, tak aj v oblasti Antarktídy. Základ ich polárnych operácií tvoria mise zamerané na podporu Národnej vedeckej nadácie (National Science Foundation). Operačná flotila amerických polárnych ľadoborcov aktuálne pozostáva z jedného ťažkého ľadoborca *Polar Star* a jedného stredného ľadoborca *Healy*. Druhý menovaný ľadoborec *Healy* trávi väčšinu svojho operačného času v Arktíde vykonávajúc podporné aktivity pre NSF vedecké misie, čo znamená hlavne prerážanie ciest v zamrznutých oblastiach. Napriek tomu, že kvôli klimatickým zmenám každoročne ubúda množstvo arktického ľadu, dá sa predpokladať, že tento vývoj neeliminuje potrebu americkej pobrežnej stráže vlastniť ľadoborce, skôr naopak. S predpokladaným nárastom námornej dopravy v arktickom regióne určite stúpne aj dopyt po ľadoborcoch, minimálne z toho dôvodu, že aj vodné plochy s prívlastkom „ice-free“ majú určité množstvo ľadu. Aj na problematiku ohľadom ľadoborcov sa nájdu dva diametrálne odlišné názory v rámci amerického governmentu. Jedna strana považuje za ľahkovážne ignorovať potrebu aspoň čiastočne vyrovnať obrovský rozdiel medzi americkou a ruskou flotilou ľadoborcov. (Glenn, 2021) Strana druhá považuje ich obavy za zbytočné. (Avey, 2019)

Záver

Zvyšovanie geopolitického významu Arktídy, ktoré so sebou globálne otepľovanie jednoznačne prináša, sa dostáva do pozornosti čoraz častejšie a na rôznych úrovniach. Väčšia dostupnosť regiónu zároveň sprístupňuje aj obrovské zásoby prírodných zdrojov a prirodzene vytvára nové námorné trasy. Každý z ôsmich arktických štátov sa snaží čoraz viac uplatniť svoju suverenitu hlavne v sporných územiach ako je vymedzenie hraníc kontinentálneho šelfu a iných sporných oblastí. V posledných rokoch prepravovalo Rusko skvapalnený zemný plyn do Ázie z polostrova Yamal a v roku 2017 ruská spoločnosť Novatek začala spolupracovať pri produkcii LNG s Čínou. USA a ďalšie štáty spochybňujú oprávnenosť Ruska na výlučné právo na NSR – North Sea Route (Severná námorná trasa).

Zjednodušene sa dá povedať, že sa Spojené štáty po dlhšom čase pasivity, snažia dobehnúť zameškané v oblasti Arktídy, ktorá bola niekoľko desaťročí viac menej ignorovanou oblasťou geopolitiky svetových veľmocí. Je viac ako zrejmé, že tieto časy sú na konci a štát s takým vojenským potenciálom a rozpočtom a s celosvetovou pôsobnosťou, ako sú Spojené štáty americké si nenechá ujsť príležitosti, ktoré sa ponúkajú v regióne ďalekého severu.

Literatúra

- ARCTIC CENTRE. 2020. Basic information about the Arctic [online]. [cit. 2020-11-16]. Dostupné na: <https://www.arcticcentre.org/EN/arcticregion>
- LUSZCZUK, M. 2012. Nordic Approach(es) towards the Arctic Affairs: between Convergence and Divergence?. In: *The Northern Spaces - Contemporary Issues*. Scandinavium: Warszawa - Kielce. pp. 65-83. ISBN 978-83-63016-08-1.
- YOUNG, O., N. EINARSSON. 2004. Introduction: Human Development in the Arctic. In: *Arctic Human Development report*. Akureyri: Stefansson Arctic Institute. pp. 15-26. ISBN 9979-834-45-5.
- IŠTOK, R. 2012. Arktída v geopolitických a politickogeografických súvislostiach. In: *Folia geographica. Prírodné vedy*. Roč. 54, č. 19, s. 93-109. ISSN 1336-6157.
- KOIVUROVA, T. et al. 2008. *Indigenous peoples in the Arctic*. Berlín: Ecologic Institute [online]. Dostupné na: <https://arctictransform.org/download/IndigPeoBP.pdf>
- TRÁVNÍČKOVÁ, Z. et al. 2010. Arktická politika Evropské unie v mezinárodném kontextu [online]. Dostupné na: <https://sev.vse.cz/pdfs/sev/2010/01/01.pdf>
- NORD, D. C. 2016. *The Arctic Council: Governance within the Far North*. New York: Routledge. ISBN 978-1-315-75619-6.
- PADRTOVÁ, B., Z. TRÁVNÍČKOVÁ. 2017. Region Arktidy: aspekty politicko bezpečnostní, ekonomické a vědecko - výzkumné [online]. Dostupné na: https://www.dokumenty.iir.cz/DiscussionPapers/DP_Padrtova_Travnickova_Arktida.pdf
- HUMRICH, C. 2017. The Arctic Council at twenty: coopertion between governments in the global Arctic. In: *Global Challenges in the Arctic Region: Sovereignty, environment and geopolitical balance*. New York: Routledge. ISBN 978-315-58476-8.
- POSTLER, A. 2020. UNCLOS in the Arctic: A Treaty for Warmer Waters [online]. Dostupné na: <https://bit.ly/3xtk6HJ>
- SCHREIBER, M. 2019. The US Coast Guard's new Arctic strategy highlights geopolitics and security. In: *Arctic business journal*, 2019. [online]. Dostupné

na: <https://www.arctictoday.com/the-us-coast-guards-new-arctic-strategy-highlights-geopolitics-and-security/>

GRAHAM, T., JAFFE, A. 2020. There is No Scramble for the Arctic, Climate Change Demands Cooperation, in the Far North. In: Foreign Affairs, 2020. [online]. Dostupné na: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2020-07-27/there-no-scramble-arctic>

RASPOTNIK, A., OSTHAGEN, A. 2021. A Global Arctic Order Under Threat? An Agenda for American Leadership in the North. In: Polar Points (Wilson Center Polar Institute). Dostupné na: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/no-3-global-arctic-order-under-threat-agenda-american-leadership-north>

HILDE-GUNN, B. 2020. The U.S. is launching a comprehensive diplomatic approach in the Arctic region, says top-level official. In: High North News, 2020. Dostupné na: <https://www.highnorthnews.com/en/us-launching-comprehensive-diplomatic-approach-arctic-region-says-top-level-official>

VANDIVER, J. 2020. US Troops Slated for Big Arctic Exercise Get Shifted to Other Missions. In: Stars and Stripes. 17. január 2020. Dostupné na: <https://www.stripes.com/theaters/europe/us-troops-slated-for-big-arctic-exercise-get-shifted-to-other-missions-1.615179#.Yg-bw58z7Mk.link>

WEITZ, R. 2021. Competition Heats Up in the Melting Arctic, and the US Isn't Prepared to Counter Russia. In: The Conversation. 19. apríl 2021. Dostupné na: <https://theconversation.com/competition-heats-up-in-the-melting-arctic-and-the-us-isnt-prepared-to-counter-russia-149341>

WHITE HOUSE. 2021. Interim National Security Strategic Guidance. 3. marec 2021. 23 pp. Dostupné na: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf>

DELANEY, R. 2021. Arctic is key region in countering China's Aggression, US air force officials say. In: South China Morning Post. 28. júl 2021. Dostupné na: <https://www.scmp.com/news/china/article/3142790/arctic-key-region-countering-chinas-aggression-us-air-force-officials>

DEPARTMENT OF DEFENSE. 2021. Joint Statement on NORAD Modernization. 17. august 2021. Dostupné na: <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/2735041/joint-statement-on-norad-modernization/>

NILSEN, T. 2021. U.S. Navy Will Build Airport Infrastructure in Northern Norway to Meet Upped Russian Submarine Presence. In: Barents Observer, 16. apríl 2021. Dostupné na: <https://thebarentsobserver.com/en/security/2021/04/us-navy-build-airport-infrastructure-northern-norway-meet-increased-russian>

EVERSTINE, B. W. 2021. DOD Leaders Want More Arctic Funding, But Not Right Now. In: Air Force Magazine. 17. jún 2021. Dostupné na: <https://www.airforcemag.com/dod-leaders-increased-arctic-funding-not-right-now/>

GLENN, M. 2021. U.S. Icebreaker Gap with Russia a Growing Concern as Arctic „Cold War“ Heats Up. In: Washington Times, 23. september 2021.

Dostupné na: <https://www.washingtontimes.com/news/2021/sep/23/us-icebreaker-gap-russia-growing-concern-arctic-co/>
AVEY, P.C. 2019. The Icebreaker Gap Doesn't Mean America Is Losing In The Arctic. In: War on the Rocs. 28. november 2019. Dostupné na: <https://warontherocks.com/2019/11/the-icebreaker-gap-doesnt-mean-america-is-losing-in-the-arctic/>

(NE)ADEKVÁTNE PARALELY? HISTORIZMUS V KONTEXTE RUSKEJ INVÁZIE NA UKRAJINU A NOVEJ BEZPEČNOSTNEJ REALITY¹

(NON)ADEQUATE PARALLELS? HISTORICISM IN THE CONTEXT OF RUSSIAN INVASION TO UKRAINE AND A NEW SECURITY REALITY

Anton Hruboň²

ABSTRACT

Almost immediately after Russian invasion to Ukraine in February 2022, all parties involved in the conflict have started to operate with various historicisms. Russia's assault on neighbouring country led to a collapse of the post-Soviet security architecture and raised a series of questions concerning Putin's ideological motivation as well as typological parallels between the most extensive war in Europe since the WWII and aggressions in recent decades. This article attempts to identify the key historicisms-using narratives related to the conflict with emphasis on their legitimacy and communication strategies in the context of war propaganda.

Key words: *historicism, historical parallels, interpretations of history, Russian invasion, Ukraine, security system.*

Úvod

Takmer okamžite po odštartovaní invázie vojsk Ruskej federácie na Ukrajinu sa v mediálnom éteri objavili snahy o hľadanie paralel s dejinnými udalosťami uplynulých desaťročí. Ruský úder na susedný štát, jeho zdôvodnenie zo strany Kremľa a počiatkové váhanie Západu otvárali pole pripodobňovaniu Putinom vyhlásenej „špeciálnej vojenskej operácie“ k osudu Československa v roku 1938, prepadu Fínska počas tzv. Zimnej vojny z rokov 1939/40, sovietskemu ozbrojenému zásahu proti maďarskému povstaniu roku 1956 či vpádu armád Varšavskej zmluvy do Československa roku 1968.

Po počiatkovom obarení z pre mnohých šokujúcej agresie a prvých ukrajinských úspechoch pri obrane strategicky kľúčových bodov krajiny, ktoré zmarili plán bleskovej akcie, sa v diskurze o svete po 24. februári 2022 začalo operovať so spojeniami *nová studená vojna, zničenie svetovej bezpečnostnej architektúry*, ba dokonca v súvislosti s deklarovanou hrozbou použitia jadrových zbraní a preliatia

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-20-0334 a súčasne je výstupom projektu KEGA č. 003UMB-4/2022 „Kultúrne konflikty ako faktor polarizovania modernej slovenskej spoločnosti...“

² Anton Hruboň, doc. PhDr., PhD., Katedra bezpečnostných štúdií, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, anton.hrubon@umb.sk.

konfliktu do ďalších štátov sa spomínala eventualita eskalovania konfliktu do *tretej svetovej vojny*. Obhliadanie sa do období pred troch desaťročí, keď sa v dôsledku demokratizácie štátov východného bloku a kolapsu Zväzu sovietskych socialistických republík (ZSSR) zrútila vtedajšia bipolárna sústava geopolitického poriadku, nastolilo hneď celý rad otázok, na ktoré existujú zväčša zložité, navyše nejednoznačné a otvorené odpovede: Aké sú kontúry vývoja konfliktu na bojovom a diplomatickom poli? Kedy a akým spôsobom sa skončí? Akými spôsobmi by naň malo reagovať medzinárodné spoločenstvo a aké budú jeho dôsledky v krátkodobom, strednodobom a dlhodobom horizonte z hľadiska geopolitiky?

Vysvetlenie podstaty a priebehu invázie zároveň opätovne oživilo spôsob myslenia z 19. storočia, známy pod pomenovaním *historizmus*. Ako uvádza Georg G. Iggers, historizmus zdôrazňoval, že dejiny obsahujú určitý *zmysel* a historiografia ako jediná disciplína disponuje metodologickými nástrojmi, ktorými možno dekódovať poznanie spoločnosti a jej vývojových premenných predstavujúcich najvyšší stupeň porozumenia otázkam ľudského bytia (Iggers, 1997). Historizmus si taktiež nárokuje na explanáciu aktuálnych spoločenských problémov cez prizmu historických skúseností a presadzuje tézu, že rozhodovacie procesy politických elít sa majú inšpirovať „poučeniami z dejín“ – či už pozitívnymi príkladmi úspechov alebo negatívnymi príkladmi zlyhaní.

Keďže odpovedať na vyššie naznačené otázky je nemožné, tento text si kladie podstatne skromnejší, no z pohľadu analýzy politickej komunikácie a spoločenskej reflexie konfliktu dôležitý cieľ – identifikovať ústredné naratívy operujúce s historizmami využívané v rámci ruskej invázie na Ukrajinu. Dôraz bude klásť na ich intencionalitu a funkcionálnosť v kontexte vojnovnej propagandy, ako aj legitimitu hľadania podobností s historickými paralelami. Vzhľadom na to, že sa príspevok zaoberá v čase písania stále živým konfliktom, v dobe, keď sa dostane k čitateľovi, mohla už jeho dynamika zaznamenať menší či zásadnejší posun.³ V každom prípade však dokumentuje a analyzuje základné argumentačné stratégie komunikačných rámcov priamo i nepriamo zapojených strán, ktoré sa pravdepodobne radikálne nezmenia, nech sa konflikt vyvinie akýmkoľvek smerom.

1 Opakujú sa dejiny? Invázia ako repríza agresíí 20. storočia

Ouvertúra ruskej invázie vyvolala na Slovensku okamžité reminiscencie na „Operáciu Dunaj“ z roku 1968. Po niekoľkomesačnom vysielaní signálov z Moskvy smerom k československému vedeniu, aby reformný proces a demokratizácia verejného života nezašli „príďaleko“, sovietske vedenie usúdilo, že proti dubčekovskej tzv. Pražskej jari je nevyhnutné zakročiť vojensky, pretože politicky ohrozuje stabilitu východného bloku. V noci z 20. na 21. augusta 1968

³ Príspevok reflektuje vývoj do polovice júna 2022, t. j. približne prvé štyri mesiace vojny.

vojská Varšavskej zmluvy vtrhli zo štyroch smerov do Československa, obsadili strategické miesta a zatkli proreformnú vládu na čele s Alexandrom Dubčekom, ktorú odviekli do Moskvy, aby ju pod nátlakom prinútili podpísať tzv. Moskovské protokoly, ktoré legitimizovali opatrenia vracajúce vývoj do „starých koľají“ (Sikora, 2008).

Po ruskom výsadku na letisku Hostomeľ a streľbe v perimetri vládnej štvrte v Kyjeve sa zdalo, že ovládnutie Ukrajiny je otázkou hodín, nanajvýš dní. Predpokladaný skorý kolaps centrálného vedenia štátu a nastolenie bábkovej vlády rozprúdilo na Slovensku diskusie o „ukrajinskom auguste '68“ či o paralelách s potlačením maďarského povstania v roku 1956.

Obe sovietske intervencie môžu na prvý pohľad evokovať historické asociácie s 24. februárom 2022: do hľadáčika geopolitickej mocnosti sa dostane krajina, považovaná Moskvou za svoju sféru vplyvu, ktorá sa vnútornou premenou režimu a spoločnosti odklonila od „žiaduceho“ kurzu, dôsledkom čoho je sovietska, resp. ruská vojenská intervencia, snažiaca sa situáciu „normalizovať“. Maďarská a československá skúsenosť je však popri niektorých spoločných momentoch predsa len rozdielna v jednej podstatnej veci: Ukrajina pred začiatkom invázie nebola ruským satelitom, ale štátom usilujúcim sa o integráciu do štruktúr Európskej únie (EÚ) s jasne prozápadnou orientáciou, čo podstatne zlepšilo jej vyhliadky na medzinárodnú politickú i vojenskú podporu a na vyhnutie sa scenáru „rýchleho procesu“.

Po odvrátení expresného pádu Ukrajiny a jej vojenských úspechoch začalo v politickom diskurze rezonovať využívanie starších historických motívov – predovšetkým varovanie pred akousi novodobou reprízou Mníchova 1938. Ukrajinská strana upozorňovala na hrozbu nezopakovať fatálne chyby minulosti v čase, keď sa dĺžka invázie blížila k tretiemu mesiacu, krajina húževnato vzdorovala a Európa čelila vysokej inflácii a energetickej neistote vyplývajúcej z postupného odstrihnutia sa od ruských dodávok ropy a plynu. Predlžovanie vojny, ktorá prakticky po celom kontinente zákonite vyprodukovala všeobecne nepopulárne sekundárne dôsledky (zdražovanie, pokles hospodárskeho rastu, vojnu vyvolané migračné procesy, perspektíva potravinovej krízy), začalo podľa argumentácie Kyjeva oživovať príznak politiky appeasementu 30. rokov, tentokrát v podaní Francúzska a Nemecka (Ukraine savages idea, 2022).

Obviňovanie štátov dvoch najväčších ekonomík EÚ z ústupkov voči Rusku sa zakladalo najmä na výrokoch francúzskeho prezidenta Emmanuela Macrona o tom, že Rusko nesmie z vojny vyjsť ponížené a na nemeckom váhaní s prisunom ťažkých zbraní na Ukrajinu, založených na obavách kancelára Olafa Scholza zo zatiahnutia Nemecka do priamej konfrontácie s Ruskom (a samozrejme aj odpojenia od ruských dodávok plynu, na ktorom bolo Nemecko závislé). (Macron draws, 2022; Olaf Scholz defends, 2022).

Politiku umierneného prístupu k Moskve podporil na Svetovom ekonomickom fóre vo švajčiarskom Davose matador diplomacie, bývalý minister zahraničných vecí USA Henry Kissinger. „Klasik“ reálpolitiky Kissinger vo

vystúpení z 23. mája 2022 otvorene povedal to, čo sa Macron ani Scholz neodvážili vysloviť – odporučil Ukrajine obnoviť s Ruskom zamrznuté rokovania a výmenou za mier sa vzdať území (Kissinger suggests, 2022).

Rázne odmietnutie kompromisu ukrajinské vedenie vo svojej politickej komunikácii takticky spojilo s rečnickou otázkou, kam až by politika ustupovania agresorovi mohla viesť, keďže západne od hraníc Ukrajiny ležia už len štáty EÚ a Severoatlantickej aliancie (NATO) a či ponaučenie z fatálneho zlyhania diplomacie z jesene 1938 nestačí. Uvedené výčitky adresovalo Francúzsku a Nemecku – signatárskym štátom Mníchovskej dohody, v ktorých je pamäť na druhú svetovú vojnu stále veľmi živá a dodnes tvorí súčasť ich identitnej politiky.

V menšej miere sa reziduá Mníchovskej dohody tematizovali aj v iných súvislostiach. Obzvlášť v prvých dňoch invázie, keď sa dobytie Kyjeva zdalo byť neodvratiteľné, médiá otvárali otázku hroziaceho rozparcelovania Ukrajiny na pozadí československej a poľskej paralely z roku 1939, ktorým predchádzali ústupky demokratických mocností Adolfovi Hitlerovi za cenu zachovania vratkého mieru.

Už letmý pohľad na mapy geopolitického rozvrstvenia Európy v rokoch 1938/1939 a 2022 však poukazuje na diametrálne rozdiely: Československo bolo po anšluse Rakúska z marca 1938 obkolesené nepriateľskými štátmi (Nemecko, Maďarsko) a v prípade snahy aktívne vzdorovať agresii by čelilo extrémne náročnej kruhovej obrane, ktorú navyše sťažovala prítomnosť trojmiliónovej nemeckej menšiny ako perspektívnej piatej kolóny vo vnútri napadnutého štátu. Na rozdiel od Ukrajiny, Československo a podobne ani Poľsko nemohli počítať s priamou vojenskou či materiálnou pomocou od spojencov.

Krátka hranica ČSR so spriatelovým Rumunskom stovky kilometrov od jadra nemeckého útoku nemohla slúžiť ako zásobovacia os a Poľsko, deklarujúce navyše menšie teritoriálne nároky voči Československu, nemalo záujem na jeho podpore, ktorú by si Berlín mohol vyložiť ako porušenie vtedy stále platného nemecko-poľského paktu o neútočení z januára 1934. Systém železobetónových pohraničných opevnení a silné odhodlanie brániť krajinu počas septembrovej všeobecnej mobilizácie roku 1938 by Československu umožnili získať čas, nie však strategickú výhodu.

V podobných geografických kliešťach sa ako ďalšia obeť nacistickej agresie ocitlo o rok neskôr Poľsko. Napriek úpornému odporu voči útoku Nemecka (sprevádzanom aj asistenciou slovenskej armády) a následnému útoku Sovietskeho zväzu z východu, Varšava za necelý mesiac padla, hoci 3. septembra 1939 Nemecku vyhlásili vojnu Spojené kráľovstvo i Francúzsko. Okrem objektívnej poľskej neschopnosti vzdorovať technickej presile modernizovaného *Wehrmachtu* sa ako kľúčový problém ukázala byť práve chýbajúca logistika podpory zo strany západných štátov, keďže z dôvodu zovretia Poľska medzi agresorov žiadna dostatočná pomoc nemohla ani teoreticky prísť.

Takýto scenár sa na Ukrajine neopakoval. Hoci Ukrajina nebola pred ruskou inváziou členskou krajinou EÚ ani NATO, už krátko po útoku začala na jej územie prúdiť bezprecedentná vojenská, materiálna a humanitárna pomoc, a to bez priameho zapojenia tretej strany do konfliktu. „Šťastie v nešťastí“ pre Ukrajinu spočívalo nielen v širokom medzinárodnom konsenze zastaviť Rusko od ďalšej expanzie, ale aj v dobrej vôli susedných štátov a existujúcej dopravnej infraštruktúre umožňujúcej napadnutej krajine, opierajúc sa o Chartu Organizácie spojených národov, distribuovať potrebné zásoby. Asociácie s Mníchovským diktátom, s výsledkami a dôsledkami politiky appeasementu tak síce zo striktného historického hľadiska nemajú patričnú argumentačnú legitimitu. Na druhej strane, Ukrajine v kontexte vojnovnej propagandy vo vzťahu k zahraničným partnerom slúžili ako dôležitý mobilizačný element, umocňujúci u veľkých európskych hráčov pocit zodpovednosti za vývoj celého kontinentu a jeho bezpečnosť.

Telemostové vystúpenia ukrajinského prezidenta Volodymyra Zelenského v parlamentoch jednotlivých krajín priam prekypovali historizmami, ktorých obsahom Zelenskyj chcel – vždy adaptovane koncovým adresátom – emotívne mobilizovať a vyvolať solidaritu pre medzinárodnú podporu Ukrajiny, pripodobniac jej situáciu zlomovým historickým udalostiam publika, ktorému sa práve prihováral. V prejave pred dolnou snemovňou britského parlamentu Zelenskyj parafrázoval Churchillov slávny prejav z roku 1940 burcujúci britskú verejnosť pred blížiacou sa ozbrojenou konfrontáciou s nacistickým Nemeckom (Zelenskyj speech, 2022). Po odhalení vojnových zločinov v Buči, Irpini a Borodanke zasa tieto masakry artikuloval ako cieľenú genocídu celého ukrajinského národa, čím navodil podvedomú analógiu s holokaustom, ktorou sa snažil mobilizovať svet, aby všemožnou podporou Ukrajiny nedovolil zopakovať bezprecedentné hrôzy druhej svetovej vojny (Zelenskyj: Russia committing, 2022). S pribúdajúcimi „novými Bučami“ a vyvolanou humanitárnou katastrofou v obliehanom Mariupoli z ukrajinskej strany silneli hlasy súdiť zodpovedných ruských činiteľov pred novodobou obdobou povojnového norimberského tribunálu (Zelenskyj calls, 2022). V komunikácii s pobaltskými republikami sa často spomínala historická skúsenosť s rusifikáciou z cárskoho obdobia a po pripojení Litvy, Lotyšska a Estónska k ZSSR roku 1940. V prejave pred českou Poslaneckou snemovňou zasa Zelenskyj pripomenul pamätné slová Československého rozhlasu z augusta 1968 „*Sme s vami, buďte s nami!*“ (Prejav Volodymyra Zelenského, 2022).

2 Oživovanie a inštrumentalizovanie (neo)nacistických stigiem v kontexte vojnovnej propagandy

Politické inštrumentalizovanie historických zlomových momentov sa však neobjavilo len v komunikácii ukrajinskej strany. Treba zdôrazniť, že práve historizmy poslúžili Rusku ako oficiálne zdôvodnenie invázie. Vladimir Putin vo svojom televíznom prejave, odvysielanom 24. februára 2022 v skorých ranných

hodinách, označil za hlavný cieľ „špeciálnej vojenskej operácie“ *demilitarizáciu* a *denacifikáciu* Ukrajiny (Address by the President, 2022). Kým obsah pojmu demilitarizácia je imanentný a aj v kontexte ruskej invázie si pod ním možno predstaviť cielené zníženie vojenských kapacít protivníka v takej miere, aby pre druhú stranu nebol perspektívnou bezpečnostnou hrozbou, sémantika denacifikácie v rétorike Kremľa vyvolávala rozpačité otázky.

Kremľský politický diskurz od počiatku útoku argumentoval, že vedenie ukrajinského štátu ovládol neonacizmus, proti ktorému musí Ruská federácia v zmysle svojej „historickej misie“ bojovať a „zabrániť genocíde“, ktorá podľa Putina mala byť – vychádzajúc z pripisovaného neonacistického charakteru „kyjevského režimu“ – páchaná na ruskojazyčnom obyvateľstve Ukrajiny, najmä v regióne Donbasu. Sekundárne „denacifikačný“ diskurz Kremľa opieral svoju oprávnenosť o fakt, že súčasťou oficiálnych ozbrojených zložiek v rámci Národnej gardy Ukrajiny (*Національна гвардія України*) bola aj Jednotka špeciálneho určenia Azov (*Окремий загін спеціального призначення «Азов»*), známa tiež ako Prápor (Batalión), neskôr Pluk Azov, ktorého členskú základňu po založení v máji 2014 tvorili priaznivci radikálneho nacionalizmu a dokonca aj neonacisti.

Oponenti týchto zdôvodnení Moskvy kontrujú ich iracionálnosťou. Hnutie Sloboda (*Свобода*), podľa nemeckého historika Philippa Thera radikálnosťou podobné nacionalisticko-populistickým hnutiam Mattea Salviniho či Marine Le Penovej (Ther, 2016), v posledných voľbách v roku 2019 získalo 2,15% hlasov a len 1 zo 450 poslancov kresiel v ukrajinskom parlamente (*Верховна Рада України*). V regionálnych voľbách o rok neskôr obsadilo 890 z celkového počtu 43 122 mandátov (Верховна Рада України, 2019; k téme pozri bližšie Shekhovtsov, 2011; Shekhovtsov, Umland, 2014). Hoci Sloboda zastáva v historických otázkach veľmi „zmierlivé“ stanovisko voči ukrajinskej kolaborácii s nacistickou okupačnou správou počas druhej svetovej vojny a historicky silnému ukrajinskému antisemitizmu a hoci práve toto hnutie, nadväzujúc na radikálnejší Pravý sektor (*Правий сектор*), pestuje kult Stepana Banderu, v oblastiach západnej Ukrajiny, kde sa Sloboda v rámci koalícií regionálnych samospráv podieľala na moci, držala pragmatický kurz (Ther, 2016).

Bizarnosť obvinení najvyšších ukrajinských predstaviteľov z neonacizmu násobí fakt, že samotný prezident Volodymyr Zelenskij má židovský pôvod, pričom časť jeho rodiny zahynula počas holokaustu ('Killed in a fire', 2022). Kritici kremľskej argumentácie takisto pripomínajú, že hoci ideologická profilácia pluku „Azov“ bola v minulosti skutočne rozporuplná a vplyv neonacizmu v ňom nerozporujú, v posledných rokoch prešiel procesom očistenia od najradikálnejších elementov (Umland, 2019). Na druhej strane je nutné podotknúť, že obviňovanie pomajdanových ukrajinských garnitúr zo sympatií k banderovskému hnutiu, ktoré svojou radikálnosťou „zospodu“ objektívne

inklinovalo k autoritárskemu radikalizmu na hrane s fašizmom, (Svoboda, 2021) nie je zo strany Ruskej federácie neopodstatnené.

Príslušníci Organizácie ukrajinských nacionalistov (*Організація українських націоналістів*) a Ukrajinskej povstaleckej armády (UPA – *Українська повстанська армія*) boli v apríli 2015 zákonom č. 2538-1 uznaní za „bojovníkov za nezávislosť Ukrajiny v 20. storočí“, čím sa im dostalo morálnej satisfakcie a v zásade aj historickej rehabilitácie. Je pritom známou skutočnosťou, že UPA sa v rokoch 1943 – 1944 podieľala na masakroch desiatok tisíc Poliakov na Volyni a vo východnej Haliči (Rossoliński-Liebe, 2014; Motyka, 2016). Spoločne s vyvraždením Židov nacistami a ich kolaborantskými vládami a vyvražďovaním menšín v ustašovskom Chorvátsku išlo o jedny z najrozsiahljších etnických čistiek v Európe počas druhej svetovej vojny.

Napriek snahám Kyjeva uviesť vzťah Ukrajincov k fašizmu, resp. nacizmu na pravú mieru, predstavitelia Ruskej federácie na svojom naratívne trvalí a rozhodnutie zaútočiť na Ukrajinu ním kryli prakticky kontinuálne od počiatku invázie. Požiadavka „denacifikácie“ Ukrajiny zaznievala na prvých kolách mierových rokovaní ruskej a ukrajinskej delegácie, v komunikácii medzi Putinom a európskymi lídrami, ako aj v rozhovoroch hovorcovi ruského prezidenta Dmitrija Peskova či ministra zahraničných vecí Sergeja Lavrova pre zahraničné médiá. Lavrov dokonca pre talianske médiá uviedol, že Zelenského židovský pôvod nevyklučuje možnosť viesť neonacistický režim, pretože – ako argumentoval – „*židovskú krv mal aj Hitler*“ a „*najvášnivejšími antisemitmi sú obvykle Židia*“ (Israel outrage, 2022).

Interview ruského šéfa diplomacie vyvolalo vlnu pobúrenia (podľa medializovaných informácií musel tento lapsus urovnávať na pravú mieru v telefonáte s izraelským premiérom Naftalim Bennettom samotný Vladimir Putin). (Putin sorry, 2022). Lavrovove vyhlásenia inšpirované vyvrátenými fámami o Hitlerovom židovskom pôvode názorne ilustrujú, ako „svojrázne“ dokáže kremľské vedenie interpretovať históriu.

Týka sa to aj výkladu (neo)nacizmu, ktorý v politickom slovníku Kremľa dominoval v zdôvodňovaní nevyhnutnosti „špeciálnej vojenskej operácie“ pred domácou verejnosťou aj niekoľko mesiacov po začiatku invázie. Hoci v historiograficko-politologickom diskurze dodnes neexistuje úplne jednoznačná zhoda definície fašizmu, resp. nacizmu, hľadať racionálne vysvetlenie domnelého napojenia ukrajinského prozápadného režimu naň by bolo beztak kontraproduktívne. Ruské politické elity totiž neoperujú s nacizmom ako s ideológiou, ktorá má určité definičné kritériá stanovené odborným konsenzom, ale ako s negativistickým rámcom, ktorému dávajú podľa potreby obsah sami predstavitelia Kremľa. Kľúčový je pre nich výsledný efekt a tým je v danom prípade diskreditácia politického vedenia Ukrajiny, ukrajinskej štátnosti i ukrajinskej spoločnosti ako takej.

Z chronologického hľadiska ide zo strany Moskvy o návrat do prvej polovice 50. rokov, keď si lídri Sovietskeho zväzu fašistickými nálepkami

vypomáhali v kampaniach zameraných na negativizovanie Západu ako celku a od druhej polovice decénia aj domnelých „revanšistických snáh“ Nemeckej spolkovej republiky (NSR), ktorá po naštartovaní svojej ekonomiky, plnom obnovení suverenity a vstupe do NATO 9. mája 1955, mala údajne vytvárať priestor pre oživenie fašizmu. Je faktom, že denacifikačný proces v NSR neprebehol tak dôsledne ako v komunistickej Nemeckej demokratickej republike (NDR) a mnoho osôb angažovaných na nižších stupňoch štátnej správy či NSDAP našlo na individuálnej úrovni svoje uplatnenie v štruktúrach povojnového demokratického režimu, vrátane Adenauerovej Kresťansko-demokratickej únie (CDU – *Christlich Demokratische Union Deutschlands*). Pilierom NSR však od jej vzniku v roku 1949 nespochybniteľne zostával štátny antifašizmus a odsúdenie Hitlerovej epochy.

Dôvodom, prečo Kremľ v 50. rokoch investoval mohutné úsilie do očierňovania NSR, bol predovšetkým jej *úspech*. Pre Sovietsky zväz bolo jednoducho ťažko stráviteľné, že prozápadný štát sa vďaka tzv. hospodárskemu zázraku (*Wirtschaftswunder*) stal jednou z najprogressívnejších ekonomík sveta s podstatne vyššou životnou úrovňou než v NDR, ako aj súčasťou euroatlantických štruktúr (Weber, 2003).

Okrem Sovietskeho zväzu sa aktivizovali tiež satelity. V Československu vyšlo na prelome 50. a 60. rokov množstvo politickej literatúry, týkajúcej sa „západonemeckého militarizmu“ hnaného „imperializmom“ a (nacistickým) „revanšizmom“, ktorého cieľom mala byť deštrukcia bezpečnostnej architektúry v Európe. Predohrou a psychologickou predprípravou verejnosti na túto kampaň boli narýchlo zinscenované procesy proti bývalým príslušníkom pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy v apríli 1958, keď československá Štátna bezpečnosť údajne objavila „nové dôkazy“ vypovedajúce o „nedôsledne vyšetrených“ vojnových zločinoch stíhaných osôb (v skutočnosti neobjavila nič nové a niektoré osoby následne Krajský súd v Bratislave a Banskej Bystrici odsúdil druhýkrát za ten istý skutok). Procesy však boli primárne súčasťou mozaiky ďaleko presahujúcej hranice Slovenska i Československa. Reálne predstavovali zastierací manéver, ktorý mal v spoločnosti ukotviť mantru fašistického strašiaka opäť ohrozujúceho mier v Európe a zároveň odpútať pozornosť od vnútorných problémov východného bloku, ktorý v ekonomickom súperení so Západom očividne prehrával.

Mnohí pozorovatelia upozorňujú, že k obdobnému efektu nechceného došlo aj v súvislosti s Ukrajinou. Prozápadne orientovaná vláda v Kyjeve s evidentným proeurópskym smerovaním, podporujúca navyše aj vstup krajiny do NATO, Moskve pochopiteľne nekonvenovala. Tá v záujme obhajoby vojenskej intervencie v susednom štáte siahla po neonacistických podobenstvách, hoci obraz súčasnej Ukrajiny ako „nacistického režimu“ odporuje všetkým politologickým definíciám. Kremľ však nepotrebuje akademické poučky – pre svoje účely potrebuje vytvoriť jednoduchý konštrukt so silným emočným

rámcom, ktorému porozumie každý Rus vrátane osôb bez širšieho politického rozhl'adu.

Téza o (neo)nacizme predstavuje, obrazne povedané, stávkou na istotu. Ruská spoločnosť, vedená ku kultu Veľkej vlasteneckej vojny a osloboditeľského „historickému poslaniu“ Ruska (resp. Sovietskeho zväzu ako jeho predchodcu), si dokáže (neo)nacizmus exaktne asociovať s konkrétnym obsahom najbyťostnejšieho zla, ktoré treba eliminovať, aby sa predišlo ohrozeniu národa ako po 22. júni 1941. Prípadné alternovanie (neo)nacistickej stigmy kritickým poukazovaním na koncepciu obranného patriotizmu, na ktorom je postavená filozofia pomajdanových vlád Ukrajiny (vymedzená v tomto prípade prirodzene proti ruskej supremácii), by sa zaručene minulo účinku. O to viac, že Kremľ uplatňovaním rovnakej koncepcie v praxi – vonkajšími okolnosťami vynútenou obranou národa a štátu proti „západnej rozpínavosti“ – zdôvodňuje svoje zahraničnopolitické kroky vrátane útoku na Ukrajinu.

Konštrukt „ukrajinského (neo)nacizmu“ však v konečnom dôsledku nemožno chápať ako izolovaný výmysel, intencionalisticky vytvorený pre potrebu vnútorného zdôvodnenia invázie. Ako upozornila švédka sociálna filozofka Åsa Wikforss, kreovanie nepravdivých či nepodložených tvrdení nemá za cieľ, aby spoločnosť uverila jednej alebo dvom nepravdám, ale aby stratila vieru vo vlastnú schopnosť rozoznávať realitu od fabulácií, čo v systematizovanej podobe využívajú lídri autoritatívnych režimov, aký vládne aj v Ruskej federácii, pre utuženie svojej integrity (Wikforss, 2017).

3 Komu patrí Ukrajina? Diskurzy o historických nárokoch medzi „ruským svetom“ a legitimitou ukrajinskej nezávislosti

Krátko po neúspechu ruskej bleskovej vojny bola zverejnená predpripravená správa agentúry RIA Novosti, ktorú po krachu rýchleho ovládnutia Kyjeva stiahla: „*Pred našimi očami rodí sa nový svet. Ruská vojenská operácia na Ukrajine začala novú éru... Protiruskej Ukrajiny už nebude. Rusko obnovuje svoju historickú plnosť tým, že zhromažďuje ruský svet, ruský ľud v celej jeho celistvosti – Veľkorusov, Bielorusov a Malorusov*“. Komentátor Piotr Akopov ďalej pokračoval: „*Rusko obnovuje svoju jednotu – tragédia roku 1991, táto hrozná katastrofa v našich dejinách bola prekonaná*“. Ruský prezident Vladimir Putin – pokračuje novinár – „*prevzal historickú zodpovednosť, keď sa rozhodol neponechať riešenie ukrajinskej otázky budúcim generáciám*“ a z dôvodu národnej bezpečnosti zabránil „*vytvoreniu protiruskej Ukrajiny a predsunutej základne Západu, aby sa na nás vyvíjal tlak... Teraz je tento problém preč – Ukrajina sa vrátila do Ruska*“, pričom ukrajinská štátnosť nemala byť likvidovaná, „*ale bude reorganizovaná, znovunastolená a navrátená do prirodzeného stavu časti ruského sveta*“ (Retracted RIA story, 2022).

Akopovov text odhaľuje dva dôležité aspekty februárovej invázie na Ukrajinu: prvotný, napokon nevydarený scenár expresného ovládnutia krajiny

a jeho propagandistické zdôvodnenie referujúce na historizmy silne prítomné v myslení ruských politických elít. Popri geopolitických a ekonomických faktoroch (posilnenie upadajúceho globálneho vplyvu Ruska, zabezpečenie nárazníkovej zóny proti NATO a EÚ, strategické rozšírenie kontroly nad Azovským a Čiernym morom, kontrola nad perspektívnymi ložiskami plynu na Ukrajine, zaistenie suchozemskej cesty a zásob pitnej vody pre Krym) sa ako jedna z príčin invázie uvádza Putinova ambícia „obnoviť impérium“, a to v hraniciach bývalého Sovietskeho zväzu, ktorého rozpad sám prezident Ruskej federácie označil za najväčšiu geopolitickú katastrofu 20. storočia (alebo alternatívne v hraniciach cárskeho Ruska).

Aj keď pre podporu týchto tvrdení neexistujú explicitné dôkazy (Moskva svoje zahraničnopolitické ambície deklaruje v mnohознаčných metaforických inotajoch a cielene ich zahmlieva), vplyv myslenia v historizmoch na kľúčové osobnosti Putinovho režimu je nespochybniteľný, o čom svedčí celý rad ich vyjadrení i konkrétnych krokov podniknutých Ruskou federáciou. Platí to aj v súvislosti s Ukrajinou, ktorú Kremľ napriek jej ambíciám integrovať sa smerom do západných štruktúr vníma ako súčasť *ruského sveta*. Ide o pojem, ktorý nie je vynálezom žurnalistu Akopova vo vyššie citovanom texte, ale výrazový prostriedok, v akom uvažuje aj Vladimir Putin a jeho širšie okolie. Západní štátnici boli podľa medializovaných správ ohromení „lekciami z histórie“, ktorými ich Putin v prvých vzájomných telefonátoch po začiatku invázie zahŕňal a objasňoval im svoje „špecifické“ vnímanie dejín východnej Európy, odzrkadľujúce ruské traumy z prozápadného smerovania postsovietskych republík v uplynulých desaťročiach. Ako poukázala francúzska historička a sovietskologička Françoise Thom, kremľská línia geopolitického uvažovania vychádza zo základu, že Rusko sa cíti byť ohrozené všetkým, čo nemá pod kontrolou a čo je neruské. Krajine teda hrozí neustále nebezpečenstvo zvonka, pretože iné štáty prahnú po jeho zdrojoch (najmä energetických) a ak sa toto ohrozenie stane bytostným, nie je možné reagovať inak než útokom. Medzinárodné právo a rešpektovanie práva na suverenitu je v tomto mentálnom nastavení, zdôrazňujúcom existenciu sfér vplyvu „veľkých hráčov“ (USA, Číny, Ruska a Indie), iba zámienkou, ktorou si niektorí z nich – podľa Moskvy v tomto prípade Spojené štáty americké – vynucujú svoju hegemoniu v „ruskom svete“, čím prakticky infiltrujú cudzí geopolitický priestor (Thom, 2021).

Inak povedané, Ruská federácia si podľa Putina inváziou na Ukrajinu iba berie späť, čo jej *prírodzene patrí*, odvolávajúc sa na samodefinovanú historickú tradíciu („vždy to bolo ruské“). Uvažovanie v imperiálnych súradniciach, t. j. o práve realizovať supremačnú politiku v zónach podstatne presahujúcich medzinárodne akceptované štátne hranice Ruskej federácie, však v podaní Kremľa rozhodne nie je novinkou. Má svoju genézu, ktorej Západ po začiatku rusko-ukrajinského konfliktu v roku 2014 jednoducho len nevenoval dostatočnú pozornosť. Po Euromajdane a zvrhnutí proruského prezidenta Viktora Janukovyča Ruská federácia využila príležitosť a anektovala Krym, pričom

Moskva opäť opierala svoj naratív o „geopolitickú nevyhnutnosť“. Putin v prejave po de facto pripojení krymského polostrova vyhlásil, že Rusko sa ocitlo v situácii, keď nemohlo ustúpiť: podľa Kremľa ukrajinská vládna garnitúra potláčala používanie ruštiny, čo mu umožnilo aktivovať zákon vyžadujúci chrániť etnických Rusov aj mimo hraníc Ruskej federácie (na Kryme ich žilo okolo 60%). (Address by the President, 2014).

Práve v súvislosti s turbulentnými udalosťami roku 2014 sa znovu začal vzmáhať naratív o potrebe prebudiť myšlienku tzv. Novoruska (*Новороссия*). Tento geografický pojem, odkazujúci na historické územia získané koncom 18. storočia cárovnou Katarínou II., otvoril perspektívu teritoriálneho „rozvoja Ruska“ na úkor juhovýchodnej Ukrajiny. Kremel' iredentizmus takticky navonok nepodporoval. No rétorika ruského prezidenta už v roku 2014 vyznievala veľavravne. Vyjadril sa, že Ruská federácia síce oblasť Novoruska – medzi inými mestá Charkov, Luhansk, Doneck, Cherson, Mikolajiv a Odesu – z rôznych príčin stratila, avšak „ľudia zostali“. Podľa britského experta na Rusko Marka Galeottiho sa Putin, motivovaný intelektuálnym zdôvodnením známeho ideológa tzv. eurázijského hnutia Alexandra Dugina, zrejme až do leta spomenutého roku pohrával s ideou anexie ukrajinského juhovýchodu a vytvorenia bábkového štátu, no od myšlienky nakoniec dočasne ustúpil (Galeotti, 2019). V súvislosti s proruskými protestmi v týchto regiónoch po Euromajdane sa v Rusku hovorilo o „ruskej jari“ – teda „znovuprebudení“ ruského cítenia a ruskej identity miestneho ruskojazyčného obyvateľstva. (Marshall, 2015; Rychlík, Zilynskij, Magocsi, 2015). Tie však nevyšli do rozsiahlejšieho povstania a vypovedanie lojality centrálnej vláde v Kyjeve sa obmedzilo na časť Donbasu, kde vznikli dve medzinárodne neuznané separatistické republiky.

Zamrznutý konflikt tu pretrvával až do februára 2022, keď sa Putin pod zámienkou pomoci ruskojazyčným obyvateľom v tzv. Doneckej a Luhanskej ľudovej republike pred „ukrajinskou genocídou“ rozhodol eskalovať konflikt do podoby plnohodnotnej vojny. V rozpore s jeho očakávaniami však k opakovaniu krymského scenára nedošlo. Celoplošná ofenzíva zo štyroch smerov bola aj v samotnom Rusku napriek všeobecnej podpore Putinovho režimu vnímaná podstatne inak než hladká anexia z roku 2014, ktorú značná časť ruskej spoločnosti chápala ako „nápravu omylu“ z roku 1954 spôsobenú rozhodnutím Nikitu S. Chruščova (Jelen, 2021).

Je potrebné podotknúť, že na povzbudzovaní Ruskej federácie k porušovaniu medzinárodného práva vo forme svojvoľného prerýsovania hraníc má nemalý podiel aj demokratický Západ, ktorý na anexiu Krymu reagoval len limitovane, a to čiastočnými ekonomickými sankciami.

Nebezpečenstvo prekresľovania mapy Európy silovými prostriedkami si neuvedomili (alebo nechceli uvedomiť) ani mnohí politickí činitelia a intelektuáli v krajinách, kde uplatňovanie etnického princípu v zahraničnej politike v minulosti viedlo ku katastrofickým dôsledkom. Historik Philipp Ther postrehol, že napríklad v Nemecku kremel'skému diskurzu výdatne nahral Helmut Schmidt,

keď sa dávnejšie vyjadril, že Rusko, Ukrajina a Bielorusko patria do spoločného „ruského kultúrneho okruhu“. Bývalý spolkový kancelár však úplne premlčal vývoj podstatnej časti Ukrajiny ako súčasť Poľska. Ešte ďalej zašiel profesor Humboldtovej univerzity Jörg Baberowski, ktorý dokonca Ukrajincov spochybnil ako národ a označil ich za „dieťa sovietskej národnostnej politiky“ (Ther, 2016). Na rozdiel od Schmidta či Baberowskeho ďalší nemeckí akademici naznačili aj iný uhol možnej reflexie nepriamo deklarovaných historických nárokov Ruska na ovládanie Ukrajiny. Historik a slavista Martin Schulze Wessel vo svojej eseji uviedol, že Rusko inváziou spustilo rekolonizáciu východnej Európy, na čo je nevyhnutné reagovať dekolonizovaním myšlienkových kategórií, v ktorých uvažujeme o Ukrajine a ruských dejinách – teda odbremenit' sa od vžitého vzorca o Ukrajine ako súčasť „východného priestoru“ (t. j. ruskej zóny). Schulze Wessel sa odkázal na text z roku 1904 od Mychajla Hruševského, historika, publicistu a prvého prezidenta Ukrajinskej ľudovej republiky (1917 – 1918). Hruševskij v ňom v protiklade so supremačným vzťahom Ruska k Ukrajine, koreniacom do značnej miery zo studenovojujovej optiky, diskurz obracia úplne opačným smerom: podľa jeho tvrdení historickým pokračovateľom Kyjevskej Rusi nie je Moskva, ale Halič a Volyň a v neskoršom období Poľsko-litovská únia (Schulze Wessel, 2022).

Nech už rusko-ukrajinská vojna dopadne akýmkoľvek výsledkom, historizmy z argumentácie zdôvodňujúcej správnosť podoby hraníc nevymiznú. Je dokonca viac než pravdepodobné, že ich presadzovanie vojenskou silou alebo, naopak, odpor voči nej sa stanú rozbuškou ukončenia budúceho prímeria a odrazovým bodom pokračovania konfliktu v novej kvalite. Historizmy sú totiž v ideologickej aparátúre vedenia štátov, nostalgicky sa obhliadajúcich za bývalou ríšou či imperiálnou slávou, veľmi silno ukotvené a tvoria jeden z konštitučných prvkov ich dejinnej dôležitosti.

Túžbu po *renovatio imperii* často poháňa revanšizmus. Nie je bez zaujímavosti podotknúť prehliadanú skutočnosť, že podobne ako deň a miesto podpísania Versaillskej mierovej zmluvy 28. júna 1919 či podpis prímeria s Francúzskom v Compiègne 22. júna 1940, aj rusko-ukrajinská vojna mohla mať svoj historický symbolizmus, ktorý zrejme len v dôsledku posunu invázie o dva dni neskôr upadol do zabudnutia. Podľa tvrdení ukrajinských predstaviteľov, opretých o zistenia spravodajských služieb, bol plán začiatku invázie pôvodne stanovený na 22. 2. 2022, čo je nielen ľahko zapamätateľný dátum vďaka numerickej súhre. V rovnaký deň pred ôsmimi rokmi, 22. februára 2014, ukrajinský parlament zosadil Viktora Janukovyča z prezidentského postu. Tak symbolicky urobil hrubú čiaru za perspektívami proruského smerovania krajiny a Janukovyčovým odmietnutím proeurópskeho kurzu. Začiatok invázie na výročie tejto udalosti, ktorú Rusko vnímalo ako protiústavný akt, v politickej mystike Kremľa mohol predstavovať „napravenie diskontinuity“, symbolický „návrat Ukrajiny do ruského sveta“.

„Ako sa to celé skončí?“ (alebo Predčasné predikcie nepredvídateľného)

Jedna z kľúčových charakteristík historizmu spočíva v tendencii prostredníctvom zažitej historickej skúsenosti vysvetľovať súčasné dianie a na základe domnelých „zákonitostí vývoja“ prognózovať budúcnosť. Tento deterministicko-fatalistický prístup sa v médiách objavil fakticky hneď v prvých hodinách invázie. Obhliadanie sa do minulosti a pátranie po analógiách uplynulých desaťročí až naivne optimisticky počítalo s tým, že dejinnými paralelami bude možné vysvetliť príčinu konfliktu, ideologické motivácie jeho aktérov a snáď predpokladať aj jeho výsledok.

Ako poznamenal britský historik Richard J. Evans, už klasik filozofie dejín Hayden White si všimol, že história sa často stáva „útočiskom“ pre tých, ktorí túžia „*v zložitom nájsť jednoduché a v cudzom známe*“ (Evans, 1997, s. 148). Ak rusko-ukrajinská vojna v jej počiatkovej fáze niečo potvrdila, tak azda len to, že utiekanie sa k paralelám z minulosti môže vytvárať falošné obrazy a často i plané nádeje na skoré ukončenie konfliktu alebo víťazstvo tej či onej bojujúcej strany. Moderná vojna pozostáva z enormného množstva faktorov, ktoré napríklad pri poslednom veľkom konflikte na európskom kontinente, občianskej vojne v Juhoslávii (1991 – 1995), ešte vôbec nevstupovali do hry. Preto hľadanie odpovedí kdesi v hĺbke 20. storočia je skôr bulvarizovaním bezpečnostných vied než heuristickým nástrojom snažiacim sa o porozumenie vedenia súčasných bojových operácií.

Aj keď myslenie v historizmoch – ako naznačil aj tento text – okrem primárnych ekonomických a geopolitických ukazovateľov silne ovplyvňuje motiváciu i konanie bojujúcich strán v ich rámci, rozšírené tvrdenie, že „história sa opakuje“, je vo svojej podstate len frárou. Za vyše trištvrtestoročia od konca druhej svetovej vojny sa technologické možnosti vedenia vojenských operácií posunuli tak zásadne, že paralely s konvenčnými, hoci aj globálnymi konfliktmi a ich politickými súvislosťami, môžu byť len optickým klamom vyplývajúcim z prirodzeného nastavenia spoločnosti chciet' pochopiť vnútornú štruktúru a logiku bezpečnostnej hrozby.

Táto kvalitatívna tranzícia platí pre akýkoľvek typ konfliktu. Aj konflikt, ktorý historici, politológovia a bezpečnostní teoretici časom nazvú tretím globálnym v poradí, vôbec nemusí niest' podobnosť prvých dvoch z rokov 1914 – 1918, resp. 1939 – 1945. Pokojne môže ísť napríklad o vzájomne súvisiaci systém regionálnych konfliktov, ktoré v dôsledku jadrového odstrašenia neprerastú do nukleárnej dimenzie ani nepresiahnu hranice štátu či regiónu, no masívnou mobilizáciou politického, ekonomického a najmä vojenského potenciálu krajín viacerých kontinentov, ako aj efektom tzv. nevojenských zbraní (inflácia, energetická a potravinová kríza atď.) vyvolajú také zmeny, že v ich dôsledku dôjde k vytvoreniu nového svetového poriadku.

Odpoveď na rečnícku otázku položenú v nadpise tejto záverečnej state teda nemôže byť iná než: Nevieme a ani nemôžeme vedieť. Jedinou istotou zostáva,

že ani historická skúsenosť nám v tom nepomôže. Tento pesimizmus však neznamená skepsu v zmysel výskumu historizmov v politických kultúrach. Naopak, ich identifikovanie a sémantická analýza majú potenciál významne prispieť k odhaľovaniu mentálneho sveta a ideologických motívácií aktérov na bezpečnostnej šachovnici.

Literatúra

- Address by the President of the Russian Federation* [online]. 2014. [cit. 24. 6. 2022]. Dostupné na internete: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>.
- Address by the President of the Russian Federation* [online]. 2022. [cit. 24. 2. 2022]. Dostupné na internete: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>.
- EVANS, R. J. 1997. *In Defence of History*. London: Granta Books, 1997, 372 s. ISBN 1-86207-395-3.
- GALEOTTI, M. 2019. *We need to talk about Putin: why the West gets him wrong*. London: Ebury, 2019, 143 s. ISBN 978-1529103595.
- IGGERS, G. G. 1997. *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Hanover – London: Wesleyan University Press, 1997, 182 s. ISBN 0819553026.
- Israel outrage at Sergei Lavrov's claim that Hitler was part Jewish* [online]. 2022. [cit. 2. 5. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-61296682>.
- JELÉN, L. 2021. *Konfliktní regiony světa*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 2021, 128 s. ISBN 978-80-87476-06-2.
- 'Killed in a fire': Zelensky gives new details about his family's Holocaust history* [online]. 2022. [cit. 23. 3. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.timesofisrael.com/killed-in-a-fire-zelensky-gives-new-details-about-his-familys-holocaust-history/>.
- Kissinger suggests that Ukraine give up territory to Russia, drawing a backlash* [online]. 2022. [cit. 28. 5. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.nytimes.com/2022/05/25/world/europe/henry-kissinger-ukraine-russia-davos.html>.
- Macron draws new wave of criticism over call not to 'humiliate' Russia* [online]. 2022. [cit. 6. 6. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.france24.com/en/europe/20220606-macron-draws-new-wavs-e-of-criticism-over-call-not-to-humiliate-russia>.
- MARSHALL, T. 2015. *Prisoners of Geography: ten maps that tell you everything you need to know about global politics*. London: Elliot and Thompson Limited, 2015, 320 s. ISBN 978-1783962433.
- MOTYKA, G. 2018. *Volyň 1943. Genocidní čistka – fakta, analogie, historická politika*. Praha: Academia, 2018, 230 s. ISBN 978-80-200-2857-0.

Olaf Scholz defends Germany's Ukraine policy: I'm suspicious of hasty action [online]. 2022. [cit. 1. 5. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.thetimes.co.uk/article/olaf-scholz-defends-germanys-ukraine-policy-im-suspicious-of-hasty-action-d708jhpqr>.

Projev Volodymyra Zelenského před oběma komorami Parlamentu ČR [online]. 2022. [cit. 15. 6. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/sqw/cms.sqw?z=16067>.

Putin sorry for Lavrov's claim Hitler was part Jewish – Israel PM [online]. 2022. [cit. 5. 5. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-61339749>.

Retracted RIA story exposes Kremlin's premediated attack on Ukraine [online]. 2022. [cit. 2. 3. 2022]. Dostupné na internete: https://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2022/03/02/feature-02.

ROSSOLIŇSKI-LIEBE, G. 2014. *Stepan Bandera. The Life and Afterlife of a Ukrainian Nationalist. Fascism, Genocide, and Cult*. Stuttgart: Ibidem Verlag, 2014, 652 s. ISBN 978-3-8382-6684-8.

RYCHLÍK, J., ZILYNSKIJ, B., MAGOCSI, P. R. 2015. *Dějiny Ukrajiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015, 560 s. ISBN 978-80-7106-409-1.

SHEKHOVTSOV, A. 2011. The Creeping Resurgence of the Ukrainian Radical Right? The Case of the Freedom Party. In *Europe-Asia Studies*, Vol. 63, 2011, no 2, s. 203-228. ISSN 0966-8136.

SHEKHOVTSOV, A., UMLAND, A. 2014. Ukraine's radical right. In *Journal of Democracy*, Vol. 25, 2014, no. 3, s. 58-63. ISSN 1045-5736.

SCHULZE WESSEL, M. 2022. Německé mylné představy o Rusku: Ukrajina je již dlouho národem. In *Český časopis historický*, roč. 120, 2022, č. 1, s. 33-36. ISSN 0862-6111.

SIKORA, S. 2008. *Rok 1968 a politický vývoj na Slovensku*. Bratislava: Pro Historia – Historický ústav SAV, 2008, 230 s. ISBN 978-80-970060-1-3.

SVOBODA, D. 2021. *Jablko z oceli. Zrod, vývoj a činnosť ukrajinského radikálního nacionalismu v letech 1920 – 1939*. Praha: Academia, 2021, 1014 s. ISBN 978-80-200-3186-0.

THER, P. 2016. *Die neue Ordnung auf dem alten Kontinent. Eine Geschichte des neoliberalen Europa*. Berlin: Suhrkamp Verlag, 2016, 447 s. ISBN 978-3-518-73766-8.

THOM, F. 2021. *Jak chápat putinismus*. Praha: Pulchra, 2021, 253 s. ISBN 978-80-7564-063-5.

Ukraine savages idea of concessions to end war, evokes appeasement of Nazis [online]. 2022. [cit. 26. 5. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/world/europe/russian-official-calls-italian-peace-plan-ukraine-fantasy-2022-05-25/>.

UMLAND, A. 2019. Irregular militias and radical nationalism in post-euromaidan Ukraine: The prehistory and emergence of the „Azov“ battalion in

2014. In *Terrorism and Political Violence*, Vol. 31, 2019, no. 1, s. 105-131. ISSN 0954-6553.

Верховна Рада України IX скликання [online]. 2019. [cit. 24. 6. 2022]. Dostupné na internete: <https://uk.wikipedia.org/>.

WEBER, H. 2003. *Dějiny NDR*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003, 439 s. ISBN 80-7106-558-7.

WIKFORSS, Å. 2021. *Alternatívne fakty. O poznaní a jeho nepriateľoch*. Bratislava: Ikar, 2021, 256 s. ISBN 978-80-551-7763-2.

Zelensky calls for Nuremberg-style trials after Russian „war crimes“ in Ukraine [online]. 2022. [cit. 5. 4. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.independent.co.uk/news/uk/volodymyr-zelensky-liz-truss-ukraine-nuremberg-united-nations-b2051423.html>.

Zelensky: Russia committing genocide in Ukraine [online]. 2022. [cit. 4. 4. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/news/av/world-europe-60976106>.

Zelensky speech: MPs rise as one in show of solidarity with Ukraine [online]. 2022. [cit. 8. 3. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-60664488>.

HOAX – NEŽELANÝ ELEMENT SÚČASNEJ INFORMAČNEJ SPOLOČNOSTI¹

HOAX - AN UNWANTED ELEMENT OF CURRENT INFORMATION SOCIETY

Radoslav Ivančík²

ABSTRACT

Current information society is characterized, among other things, by the massive use of various information and communication technologies and tools. In close connection with their use, it is marked by several negative, unwanted, and undesirable processes, things, and events, which not only make life uncomfortable for their users, but in several cases, they may also cause damage or loss in this regard. One such unwanted element of today's society, which has brought a boom in technology, the Internet, and the use of various communication devices, is the hoax. Therefore, the aim of the author of the paper is to point out, within the interdisciplinary research, the individual forms of hoaxes and briefly also the damages that may cause to the recipients.

Keywords: Hoax, information society, e-mail, deception, damage.

Úvod

S dynamickým vývojom ľudskej spoločnosti pod vplyvom prehlbujúcej sa globalizácie a globalizačných procesov (Ivančík, 2011) a prudkým rozmachom a nástupom rôznych elektronických a masových médií sa výrazne zmenila hodnota a postavenie informácií v spoločnosti (Andrassy – Grega, 2015). To sa odzrkadlilo aj na jej pomenovaní – informačná spoločnosť. Ide o spoločnosť, v ktorej v každom okamihu prebieha enormný tok informácií, o spoločnosť, ktorá tieto informácie vytvára, prijíma, spracováva a posiela ďalej, o spoločnosť, v ktorej sa vytvárajú nové štruktúry a zásadným spôsobom menia mechanizmy spoločenského vývoja. Informácie sa stali tovarom. Ak obrazne porovnáme vlastnosti informácií s vlastnosťami tovaru ako takého, môžeme skonštatovať, že tak, ako dávame prednosť kvalitnému tovaru pred nekvalitným, mali by sme podobne zvažovať aj kvalitu či nekvalitu informácií. Tak, ako môže problémy spôsobiť nekvalitný tovar, môžu ho spôsobiť aj nekvalitné informácie. Platí, že čím je tovar nekvalitnejší, resp. čím nekvalitnejšie sú informácie, tým väčšie škody (ujmy, straty, nebezpečenstvo, problémy) nám hrozia. Jedným z príkladov

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-20-0334.

² Radoslav Ivančík, plk. gšt. v. z. doc. Ing., PhD. et PhD., MBA, MSc., Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Sklabinská 1, 835 17 Bratislava, radoslav.ivancik@akademiapz.sk

takéhoto „nekvalitného“ tovaru v podobe informácií, ktoré nám môžu spôsobiť škodu, sú hoaxy.

1 Hoax

V súčasnej dobe masívneho využívania najrôznejších informačných a komunikačných technológií a prostriedkov a rozširujúcej sa elektronickej komunikácie v súkromnom i profesionálnom živote má už každý z nás skúsenosti so spamom – hromadne rozosielanou nevyžiadanou správou, ktorá má zvyčajne komerčný obsah. Hoax, podobne ako spam, tiež predstavuje určitú formu nevyžiadaných informácií – v tomto prípade však dezinformácií. Ich účelom, na rozdiel od spamu, nie je predaj ani reklama, ale zber e-mailových adries a osobných informácií, ktoré sú neskôr využívané, či skôr zneužívané k iným, podvodným, zlomyseľným, mnohokrát aj veľmi zákerným a škodlivým účelom (Zachar, 2019, s. 166).

Samotný pojem hoax má viacero významov, môžeme ho chápať napríklad ako podvod, mystifikáciu, novinársku kačicu, poplašnú správu, výmysel, žart alebo kanadský žartík a pod. V počítačovom svete sa pod týmto pojmom najčastejšie označuje poplašná správa, ktorá varuje pred neexistujúcim nebezpečným vírusom. Okrem varovania proti nebezpečným vírusom má hoax mnoho tvári a podôb. Väčšina hoaxov obsahuje požiadavku na ďalšie šírenie správy. Hoax teda môže byť definovaný aj ako klamlivá, poplašná správa, ktorá upozorňuje na nejaké nebezpečenstvo, prosí o pomoc, sľubuje všetko možné i nemožné, ale hlavne žiada o ďalšie šírenie danej správy. Ako hoax môžeme označiť aj šírenú správu (oznámenie), ktorá obsahuje nepresné alebo skresľujúce informácie, účelovo upravené polopravdy či celú zmes poloprávd a lží (Gregor – Vejvodová, 2018, s. 45).

2 Formy hoaxov

2.1 Forma prosby

Hoaxy šírené formou prosby obsahujú vymyslené alebo neaktuálne prosby o pomoc. Ide buď o prosby, ktoré boli v minulosti skutočné, ktoré sa ale masovo rozšírili až po ich uplynutí ich aktuálnosti, čím sa stávajú hoaxom, pretože šírené informácie v podobe prosieb už nie sú pravdivé. Typickým príkladom sú prosby o darovanie finančnej čiastky do zbierky na nejaký účel (napríklad na operáciu chorého či postihnutého dieťaťa). Táto forma hoaxy útočí na ľudské city a mnohí ľudia, v úprimnej snahe pomôcť, bez premýšľania šíria tieto podvodné správy ďalej. Faktom však je, že za posielanie e-mailov nikto nikdy nikomu peniaze nedá. Čo sa týka funkcie týchto hoaxov, niektoré z nich boli kedysi reálnou prosbou o pomoc, čiže ich cieľom bolo osloviť čo najviac možných záchrancov, resp. darcov. V druhom prípade, keď sú prosby vymyslené, je ich skutočným cieľom spravidla tradičný zber čo najväčšieho počtu e-mailových adries čo

najväčšieho počtu ľudí za účelom ďalšieho rozosielania hoaxov (Alexejev, 2018; Révészová, 2020).

2.2 Varovná forma

Tento typ hoaxov prevažne šíri varovania pred neexistujúcimi vírusmi a útokmi na počítač. Ide o najrozšírenejšiu formu poplašných e-mailov. Šíria sa tiež varovania pred vymysleným nebezpečenstvom z bežného života, často obsahujúce zmes klamstiev a poloprávd, ktorých relevantnosť nezaskvený užívateľ nedokáže s istotou posúdiť. Príkladom tejto formy hoaxu sú najnovšie varovania pred budovaním 5G sietí alebo vakcínami proti koronavírusu, ktoré údajne obsahujú nanočastice umožňujúce sledovanie zaočkovaných osôb, spôsobujúce neplodnosť, demenciu a pod. V začiatkoch pandémie mali varovné typy hoaxov preukázateľný vplyv na konanie obyvateľov. *„Nebezpečné boli statusy, ktoré navádzali ľudí na vytváranie si zásob potravín, liekov a iného sortimentu, čo v niektorých reťazcoch viedlo k vypredaniu určitého druhu potravín“* (Kuchtová, 2021, s. 5). Pred pandemiou išlo napríklad o varovania pred ihlami infikovanými vírusom HIV nastraženými v kine či mestskej hromadnej doprave, antiperspirantmi a šampónmi spôsobujúcimi rakovinu, jogurtmi obsahujúcimi vysoko toxické látky a mnoho ďalších. Cieľom týchto e-mailov môže byť snaha poškodiť konkrétne firmy, výrobcov alebo značky. Aká je však funkcia nezmyselných varovaní je naozaj ťažké určiť. Pravdepodobne ide o akýsi zvrátený žart, ktorého pôvodca sa baví sledovaním jeho rozšírenia, poprípade aj reálneho dosahu (Horn, 2019; Grega a kol., 2020; Hoax.sk, 2022).

2.3 Fámy

Ďalšou kategóriou hoaxov sú najrôznejšie fámy, ktoré zaberajú veľkú časť hoaxovej databázy. Ako príklad možno spomenúť fámy o čipovaní ľudí prostredníctvom vakcín proti koronavírusu, o pristátí mimozemšťanov na určitom mieste, o ich pohybe medzi nami či únosoch ľudí na výskumy alebo pokusy v ich vesmírnych lodiach, o vynájdení lieku, ktorý dokáže vyliečiť homosexualitu, ak sa s liečbou začne už v detstve, alebo ako chlapec zomrel po súčasnom požití známeho nápoja a cukríkov atď. Medzi fámami sú aj také, ktoré zobrazujú „zaručene pravé fotky“ lietajúcich tanierov nad konkrétnymi metropolami alebo morskej panny, ktorej mŕtvolu vyplavilo na pobreží, zaručené rady ako vyliečiť doma rakovinu, prežiť infarkt alebo mŕtvicu, o ľuďoch rómskej či inej národnosti, ktorí nemusia platiť za lieky, poberajú extrémne vysoké sociálne dávky a pod. Ciele týchto hoaxov sú prevažne podobné, aké sú uvedené pri predchádzajúcej forme – poškodiť meno firmy, značky, pobaviť sa, nachytať ľudí, prípadne zvýšiť napätie medzi sociálnymi skupinami (Alexejev, 2018; Hoax.sk, 2022).

2.4 Mestské legendy

K tejto forme hoaxy patria vymyslené príbehy o záhadných zmiznutiach či únosoch ľudí na niektorých miestach alebo neznámych, divných tvoroch žijúcich v určitých lokalitách (napríklad Lochnesská príšera) a pod. Tieto príbehy sa buď spájajú s niektorými konkrétnymi miestami (napríklad Oblasť 51 na juhu Nevady, spájaná s pristátím UFO) alebo sa šikovne šíria s obmenou miesta a času udalosti, aby vzbudzovali dojem, že nebezpečenstvo čaká za dverami každého z nás. Cieľom týchto e-mailov je určite snaha o zámerné vystrašenie ľudí či zvrhlá radosť z nachytávania ľudí a taktiež zber e-mailových adries za účelom užitia vo vlastný prospech (Brunvand, 2012).

2.5 Forma petícií a výziev

V tomto prípade ide buď o celkom vymyslené petície, slúžiace ako pokus o žart, alebo môže ísť o nedomyslenú snahu bojovať za určitú vec, prípadne snahu spôsobiť škodu konkurencii. Petície šíriace sa prostredníctvom hoaxov väčšinou nemajú požadovanú formu a neobsahujú potrebné údaje k tomu, aby mohli nadobudnúť platnosť. Ako príklad výzvy možno uviesť e-mail žiadajúci vodičov, aby v jeden určený deň netankovali na čerpacích staniciach niektorej z veľkých spoločností za účelom zníženia cien pohonných hmôt. Samozrejme, pre zaručenie úspechu e-mail vyžaduje, aby bola táto informácia poslaná čo najväčšiemu počtu ďalších užívateľov. Podpisovaním takýchto petícií užívateľ riskuje, že k jeho osobným údajom bude mať prístup každý ďalší príjemca tejto správy. Okrem toho, text údajnej petície môže byť bez veľkej námahy pozmenený a naivne darované údaje pre dobro veci sa zrazu môžu ocitnúť pod úplne inými informáciami. Takže podobne ako u predošlých foriem hoaxov, aj tu je primárnym cieľom zber adries a osobných údajov. Popríklad je možné túto funkciu mohli rozšíriť o zneužívanie údajov alebo využitie na petície úplne iného obsahu, zásadne bez vedomia dotyčnej osoby (Horn, 2019, Inet.sk, 2013).

2.6 Hoaxy a sociálne siete

Tieto formy hoaxov sa šíria prostredníctvom sociálnych sietí a iných komunikačných médií. Často obsahujú varovanie pred nebezpečným kontaktom, ktorý môže byť nositeľom vírusu, alebo spoplatnením danej služby. Ponúka tiež možnosť vykúpenia sa z tejto povinnosti, a to už tradične, rozposlaním varovania ďalším kontaktom. Výzvy hromadného posielania chodia aj pod zásterkou kontroly aktívneho účtu, obvykle aj s varovaním, že ak adresát reťazovú správu nepošle ďalej, jeho účet bude považovaný za neaktívny a následne deaktivovaný. Špecifickým druhom hoaxy, vyskytujúcim sa prevažne na sociálnych sieťach, je šírenie neexistujúcich ponúk, sľubujúcich isté nadštandardné služby, medzi ktoré

patrí napríklad možnosť vyjadriť svoje nesympatie palcom dole či možnosť zistiť toho, kto sleduje adresátov profil (Réveszová, 2020).

2.7 Forma ponuky

Hoaxy vo forme ponuky spravidla ponúkajú jednoduché a rýchle zarábky, mnohokrát založené na princípe takzvanej pyramídovej stratégie, ktorá je však podľa slovenských aj iných zákonov zakázaná. Aktéri, ktorí sa tejto činnosti venujú, sa snažia túto pyramídu maskovať ako predaj produktov, princíp však zostáva rovnaký. Inou formou ponuky rýchleho zarábku sú klamlivé správy o tom, že sa niekto – často sa v tomto kontexte spomína Bill Gates – rozhodol rozdať časť svojho obrovského majetku, a práve tí, ktorí dostali e-mail s touto informáciou, sú šťastlivci, s ktorými sa Bill Gates rád podelí. Tradične, k tomu aby sa všetci oslovení šťastlivci obohatili údajne stačí e-mail poslať niekoľkým ďalším „šťastlivcom“. Za hromadné rozosielanie e-mailov niektoré hoaxy sľubujú rôzne dary zadarmo alebo všelijaké možné odmeny a zľavy na tovar či služby. Samozrejme, že cieľom odosielateľa je obohatiť sa na klamlivej ponuke na úkor adresáta (Hoax.sk, 2022).

2.8 Zábavná forma

Ak odhliadneme od hromadného šírenia e-mailových adres je táto forma hoaxu viac-menej neškodná. Patria sem najmä rôzne reťazové listy šťastia, mnohokrát obsahujúce powerpointové prezentácie s obsahom rôznych cudzoznakových modlitieb, prianí, básní, roztomilých obrázkov, ktoré po rozoslaní ďalším adresátom sľubujú nekonečné šťastie a spokojnosť. Neškodnými sú však len do tej doby, kým ich v našich schránkach nepristáva niekoľko denne, alebo neobsahujú vírusy či trojské kone. Cieľom týchto e-mailov môže byť, okrem milej snahy zlepšiť niekomu deň pekným prianím a pozitívnymi obrázkami, aj šírenie dobre skrytých vírusov. Je úplne samozrejmé, že adresát od svojich dobrých známych, ktorí mu pošlú milé, veselé a príjemné obrázky nečaká, že oni by jeho počítač mohli vystaviť nebezpečnému vírusu. Nanešťastie, mohli, jednoducho, a nevedomky. Tak, ako nevedomky vystavia ďalší „šíritelia tejto roztomilosti“ ďalších príjemcov (Inet.sk, 2013).

2.9 Forma finančného podvodu

Najnebezpečnejšou formou zo všetkých hoaxov sú tie, ktoré môžu spôsobiť skutočnú škodu (ujmu, stratu). Prevažne ide v tomto prípade o škody finančné. Tieto podvodné správy sa podľa štýlu lákania peňazí od adresátov delia na tri kategórie, a to: SCAM419, Lotéria a Phishing.

SCAM419

Tento typ podvodu existoval už predtým vo forme písaného listu alebo faxu. S masovým rozšírením internetu sa tieto podvody značne rozšírili. Ich princíp spočíva v tom, že potenciálnu obeť podvodu osloví neznámy človek a žiada o pomoc pri prevode zdedeného alebo inak nadobudnutého obrovského majetku, vo výške niekoľko miliónov či dokonca desiatok miliónov eur (dolárov, korún atď.), za prísľub tučnej odmeny. Ak sa obeť nechá nachytať, neustále musí platiť „nečakané administratívne poplatky“, ktoré však idú do vrecka, resp. na účet podvodníka. Prevod majetku sa, pochopiteľne, nikdy neuskutoční a ani sľubovaná odmena nevyplatí.

Lotéria

V tomto prípade podvodné lotérie spravidla rozosielajú e-maily, ktorých obsahom je oznámenie o výhre vysokej čiastky peňazí zväčša v cudzej mene, t. j. v inej mene ako používa adresát, čiže „výherca“. Ak príjemca takéhoto hoaxu skontaktuje kompetentnú osobu uvedenú v e-maile, sú od neho požadované manipulačné poplatky. Ak fiktívny výherca, v skutočnosti obeť podvodu, zaplatí, pravdepodobne od neho bude za istý čas vyžiadany ďalší poplatok. Princíp je veľmi jednoduchý, podvodná lotéria sa bude pokúšať obohatiť sa čo najviac na ľudskej naivite, až kým poškodenému nedôjde, že žiadnu veľkú výhru a ani svoje peniaze nikdy neuvidí.

Phishing

Pri tomto druhu internetového podvodu pomocou na prvý pohľad seriózne vyzerajúcich, v skutočnosti však falošných e-mailov, sa podvodníci usilujú o získanie prístupových údajov k bankovým účtom, platobným kartám a iným dôverným informáciám. E-mail pritom pôsobí dojmom, že je odosielaný bankou. Pri tomto druhu podvodu je nutné mať stále na vedomí, že žiadna banka od svojho zákazníka nikdy nebude vyžadovať oznámenie svojho hesla a už vôbec nie prostredníctvom elektronickej pošty. Odosielateľ predstiera, že je niekto, kto je s oklamaným užívateľom v pravidelnom kontakte za pomoci imitovania webovej stránky na vysokej úrovni.

Všeobecne sa u týchto druhov finančných podvodov vyskytujú obdobné žiadosti o číslo bankového účtu spolu s prístupovým heslom, čo páchatelom umožní bezproblémové obohatenie sa bez vedomia majiteľa účtu. Mediálne gramotný recipient by mal automaticky odhaliť, že žiadna seriózna inštitúcia by nikdy nežiadala o prezradenie takých citlivých údajov, ako je prístupové heslo. Aj samotné banky priebežne upozorňujú svojich klientov, či už pri zakladaní účtu alebo pri jeho vedení na to, že tieto údaje od zákazníkov nikdy nevyžadujú. Odvahu pri finančných podvodoch páchaných cez internet určite dodáva aj to, že komunikácia je sprostredkovaná, nie je osobná tvárou v tvár. Je totiž oveľa ľahšie podvádzať prostredníctvom počítača či média, ako jednať priamo a klamať ľuďom do očí (Kostrec, 2020; Tomášek – Tomášeková, 2020).

Záver

Prevenca proti hoaxu, ako jednému z neželaných, nežiadúcich elementov súčasnej informačnej spoločnosti, je zložitá. Hoax sa prejavuje ako samostatné digitálne médium pracujúce v šedej zóne, slúžiac na šírenie dezinformácií. Nie je dostatočne zachytiteľný filtrami, ako je to napríklad v prípade spamu. Aj preto jedným z najúčinnějších preventívnych prostriedkov, resp. opatrení proti šíreniu dezinformácií v podobe hoaxov je mediálna výučba, ktorej cieľom je zvýšenie mediálnej gramotnosti. Toto v praxi fungujúce opatrenie napomáha lepšie pochopiť médiá a naučiť sa s nimi pracovať. Aj keď je proces mediálnej výchovy u nás zatiaľ v plienkach, odborníci v ňom vidia veľký potenciál pre zlepšenie mediálnej gramotnosti. Dôležité je tiež to, že spoločnosť už zobrala na vedomie existenciu elektronickej kultúry. Aj keď kultúrna priepasť medzi generáciami sa pomaly ale isto zužuje, stále nie je dostatočne zmenšená na to, aby boli všetky ciele mediálnej výučby vždy a všade naplnené. Každý progres si však vyžaduje svoj čas. Oboznámenie sa s princípom fungovania média a sprístupnenie informácií o možných dôsledkoch, môže byť pozitívnym faktorom v získaní nadhľadu nad médiami všeobecne. Naučiť sa kriticky zmýšľať nad pomerne jednoduchým prípadom dezinformácií ako je hoax, môže viesť k žiadúcemu výsledku naučiť sa kriticky zmýšľať o médiách všeobecne. Dokázať s nadhľadom a kriticky hodnotiť informácie, ktoré sú priamo pred nami a istým spôsobom sa nás osobne dotýkajú (chápané tak, že hoax sa nachádza priamo v našej osobnej e-mailovej schránke, je teda určený nám, a nám aj pripadá úloha hodnotenia informácie) môže neskôr urobiť hodnotenie nepriamych informácií jednoduchším, pretože ako tvrdí McLuhan: (2002, s. 215) „*Štúdium jedného média nám pomáha porozumieť všetkým ostatným*“. Ako príklad možno uviesť, že recipient oboznámený s hoaxom šíreným prostredníctvom e-mailu je uvedomelý v tejto problematike a neskôr dokáže aplikovať túto znalosť aj na iné formy hoaxu šírené sociálnymi sieťami, alebo rozoznávať podvodné aplikácie.

Literatúra

- ALEXEJEV, A. V. 2018. *Важность борьбы с мистификацией*. In *Медиа журнал*, 2018, roč. 24, č. 2. s. 28-41. ISSN 2781-0564.
- ANDRASSY, V. – GREGA, M. 2015. Možnosti optimalizácie informačných systémov v bezpečnostnom systéme. In *Košická bezpečnostná revue*, 2015, roč. 5, č. 2, s. 11-18. ISSN 1338-4880.
- BRUNVAND, J. H. 2012. *Encyclopedia of Urban Legends*. Santa Barbara : ABC-CLIO, 2012. 782 s. ISBN 978-1-598-84721-5.
- GREGA, M. – ŽENTEK, M. – NEČAS, P. (2020): Security Threats Versus New Areas and Approaches of the Cyber Synthetic Environment. In *FABIÁN, K. – BEŇUŠKA, T. (eds.): Analysis of Social Network Security. Threats in the*

- Cyberspace, 2020, s. 172-233. Krakov : University of Public and Individual Security „Apeiron” in Krakow. ISBN 978-83-64035-70-8.
- GREGOR, M – VEJVODOVÁ, P. 2018. *Nejlepší kniha o fake news!!!* Brno : CPress, 2018. 142 s. ISBN 978-80-2641-805-4.
- HOAX.SK. 2022. [online]. *Čo je to hoax?* [cit. 29.1.2022]. Dostupné na: <<https://hoax.sk/hoax/co-je-to-hoax>>
- HORN, D. 2019. *Some Consideration on Hoax*. [master thesis] Cardiff : Cardiff University, 2019. 68 s. No. 2019-08-61-002856.
- INET.SK. 2013. [online]. *Vytrhnuté z internetu – aká je podrobná história fenoménu hoax?* [cit. 29.1.2022]. Dostupné na: <<https://archiv.inet.sk/962-vytrhnute-z-internetu-aka-je-podrobna-historia-fenomenu-hoax.html>>
- IVANČÍK, R. 2011. Fenomén zvaný globalizácia. In *Vojenské reflexie*, 2011, roč. 6, č. 1, s. 32-49. ISSN 1336-9202.
- KOSTREC, M. 2020. Nebezpečné hrozby v digitálnom priestore. In *Aktuálne výzvy kybernetickej bezpečnosti : zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2020, s. 78-87. ISBN 978-80-8040-819-3.
- KUCHTOVÁ, J. 2021. Vybrané informačné a komunikačné technológie využívané počas pandémie Covid-19. In *Policajná teória a prax*, 2021, roč. 29, č. 1, s. 5-22. ISSN 1335-1370.
- McLUHAN, H. M. 2002. *Člověk, média a elektronická kultura: výběr z díla*. Brno : Jota, 2002. 415 s. ISBN 80-721-7128-3.
- RÉVESZOVÁ, L. 2020. Rastúci trend šírenia poplašných správ – Hoaxov. In *Aktuálne výzvy kybernetickej bezpečnosti : zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2020, s. 125-138. ISBN 978-80-8040-819-3.
- TOMÁŠEK, R. – TOMÁŠEKOVÁ, L. 2020. Kybernetické hrozby a kybernetický terorizmus. In *Aktuálne výzvy kybernetickej bezpečnosti : zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2020, s. 146-152. ISBN 978-80-8040-819-3.
- ZACHAR, Š. 2018. Anonymizácia komunikácie zmenou IP adresy ako metóda bezpečného prehliadania internetu. In *Aktuálne výzvy prevencie počítačovej kriminality : zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava : Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2018, s. 217-224. ISBN 978-80-8054-774-5.
- ZACHAR, Š. 2019. Internetové hrozby - možnosti zneužitia siete internet v aplikačnej vrstve. In *Vzdelávanie príslušníkov Policajného zboru v oblasti prevencie a identifikácie obchodovania s ľuďmi : zborník z medzinárodného odborného sympózia*. Bratislava : Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2019, s. 163-172. ISBN 978-80-8054-822-3.

O KONŠPIRAČNÝCH TEÓRIÁCH¹

ON CONSPIRACY THEORIES

Radoslav Ivančík²

ABSTRACT

In recent years, in connection with the incredibly rapid development of information and communication technologies and tools, and simultaneously, the mass use of various types of social networks, we are increasingly encountering various conspiracy theories that respond to many important events taking place around us. They mostly have a form of political propaganda and at the same time a political move whose only real function is to promote a political goal. So, they are not just "ordinary theories". The aim of the author of the paper is therefore to briefly point out the issue of conspiracy theories as a form of political propaganda within the interdisciplinary scientific research and to clarify the basic features of conspiracy theories.

Keywords: *Conspiracy theory, propaganda, politics, goals.*

Úvod

V ostatných rokoch sa čoraz častejšie stretávame s rôznymi konšpiračnými teóriami, ktoré reagujú na viaceré významné udalosti odohrávajúce sa okolo nás. Ide o teórie, ktoré sa kedysi v minulosti šírili pokútne, tajne, nezákonne ako niečo škodlivé, zvláštne či tajomné, o čom vedelo len „pár do veci zasvätených ľudí“, ktoré sú však dnes, aj vďaka neuveriteľne dynamickému rozvoju informačných a komunikačných technológií, už dlhšiu dobu prítomné v „mainstreame“ a sú všade okolo nás.

Podľa **Panczovej** (2017) sa konšpiračné teórie týkajú dôležitých a citlivých sfér spoločenského života, ktoré zároveň predstavujú zdroj skupinového napätia (otázky morálky, náboženstva, politiky, prírodných katastrof, vojen, zdravia a pod.). Do tohto napätia a neistoty prinášajú jednoznačné vysvetlenia, odhalenia ich príčin, vinníkov i budúcich následkov, pôsobia fundovane a v neposlednej miere väčšinou vytvárajú z reality, na prvý pohľad fádnej a chaotickej, vzrušujúce príbehy, ktoré ľudí zaujmú.

Pri vymedzení a definovaní konšpiračných teórií je potrebné vychádzať z pojmu fáma, ktorý obsahuje aj základné znaky konšpiračných teórií. V odbornej literatúre sa pomerne často využíva najmä charakteristika **Allporta** a **Postmana** (1947), podľa ktorých je to „*tvrdenie, týkajúce sa aktuálnych udalostí, ktorému*

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-20-0334.

² Radoslav Ivančík, plk. gšt. v. z. doc. Ing., PhD. et PhD., MBA, MSc., Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Sklabinská 1, 835 17 Bratislava, radoslav.ivancik@akademiazp.sk

sa má veriť a ktoré sa šíri od osoby k osobe obyčajne ústne, neobsahuje však údaje, podľa ktorých by sa dala posúdiť ich pravdivosť“. Podobné sú aj definície iných autorov. Napríklad **Knapp** (1944, s. 22) považuje fámu za „informáciu predkladanú na uverenie, ktorá súvisí s aktuálnym dianím a je rozširovaná bez oficiálneho overenia“. **Peterson** a **Gist** (1951, s. 161) ju zasa definujú ako „neoverenú správu alebo vysvetlenie rozšírené medzi ľuďmi, ktoré sa týka predmetu, udalosti alebo otázky verejného záujmu“. Zatiaľ čo v prvých dvoch prípadoch **Allport** s **Postmanom** a **Knapp** kladú zjavne dôraz na spätosť fám s aktuálnym dianím, **Peterson** a **Gist** vo svojej základnej definícii toto kritérium nespomínajú. Naopak, priamo poukazujú na odlišnosti vo fámach týkajúcich sa súčasnosti, minulosti a tých, ktoré predpovedajú budúce udalosti. Berú do úvahy to, že kým niektoré fámy stavajú na štýle racionálneho uvažovania, iné sú hravými fantáziami (Panczová, 2017, s. 14).

Konšpiračné teórie (niekedy označované aj ako sprisahanecké teórie) možno definovať ako nepodložené, neoverené, resp. oficiálne neakceptované informácie, ktoré varujú pred nebezpečným sprisahaním. V súvislosti s významnými historickými udalosťami vyzdvihujú úlohu sprisahania (resp. sprisahaní) a neveria oficiálnym zdôvodneniam. Aktérmi týchto sprisahaní môžu byť členovia minorít, rôzni zástupcovia kategórie „cudzích“, reprezentanti spoločenských elít alebo bezmenní členovia štátneho aparátu („systém“). Spoločným menovateľom býva ich nekontrolovateľný skrytý vplyv a z toho prípadne vyplývajúca potenciálna všadeprítomnosť a všemocnosť. Okrem samotných riadiacich centier im v ich činnosti pomáha sieť vedomých alebo nevedomých pomáhačov (Panczová, 2017, s. 14).

Základom viery v konšpiračné teórie je viera v to, že naše životy ovláda niekto iný (mimozemšťania, jaštery), kto má na to nejaký dôvod, napríklad preto, že chce ovládnuť svet, získať moc, bohatstvo, robiť pokusy na ľuďoch a pod.; alebo niekto, kto nám o určitých významných udalostiach klame, prípadne časť z nich zatajuje, prekrúca a pod.

1 Konšpiračné teórie ako forma politickej propagandy

Konšpiračné teórie sú určitou formou politickej propagandy. Sú politickým ťahom, ktorého jedinou skutočnou funkciou je propagovať nejaký politický cieľ. Nie sú to iba „obyčajné teórie“, preto vyvstáva otázka: Aký je ich politický cieľ? Niekedy je to jasné na prvý pohľad, niekedy nie. Človek však nemusí byť zrovna génus, aby vo väčšine prípadov na to prišiel. Napríklad v prípade holokaustu je základným cieľom konšpiračných teórií presadzovať záujmy pravicového antisemitizmu, to znamená, že na jednej strane sa snažia očistiť a ospravedlniť nacistov a na druhej strane zobrazit Židov v čo najhoršom možnom svetle. Iný príklad predstavujú viaceré strelby s viacerými obeťami, ktoré sa odohrali na

niektorých amerických³ a európskych⁴ školách v posledných rokoch. Podľa konšpirátorov tieto krvavé masakry sú len dômyselnými hoaxami, ktoré vytvorili americká a iné vlády pod zámienkou pre prijatie zákonov a opatrení za účelom väčšej kontroly pri nadobúdaní a držaní zbraní obyvateľmi (Cassam, 2019, s. 23).

Dnes však už existujú konšpiračné teórie o všetkom možnom. Dokonca aj konšpiračné teórie o konšpiračných teóriách. Čomu vlastne slúžia konšpiračné teórie? V určitom zmysle sú propagandou, pretože ich cieľom je presadzovať politické alebo ideologické ciele. Využívajú k tomu osvedčenú špecifickú stratégiu – ponúkajú príťažlivé vysvetlenia významných udalostí, ktoré sú síce objektívne nepravdepodobné, ale zasa zamerajú pozornosť verejnosti žiadaným smerom. Konšpirátorov pritom nemusíme podozrievať z toho, že neveria svojim vlastným teóriám. Niektorí totiž šíria konšpiračné teórie práve preto, že sú presvedčení o svojej pravde. Iní ich zasa šíria za účelom politickej alebo ideologickej propagandy. Šírením konšpiračných teórií sledujú svoje vlastné individuálne záujmy alebo skupinové ciele. Propagandu pritom zaobalujú do formy rôznych vábivých klamov.

Pro slove propaganda si väčšina ľudí predstaví vedomú a úmyselnú manipuláciu verejnosti prostredníctvom šírenia najrôznejších lží, klamstiev, poloprávď, zavádzajúcich obrázkov a príbehov. Niektoré konšpiračné teórie také skutočne sú, ukázkovými príkladmi sú napríklad tie, ktoré popierajú už zmienený holokaust, alebo tie najnovšie, ktoré zasa spochybňujú existenciu koronavírusu spôsobujúceho ochorenie Covid-19, resp. púšťajú do obehu fámy týkajúce sa vakcinácie proti predmetnému ochoreniu, pretože jej cieľom nie je nič iné, ako ovládanie alebo prinajmenšom odpočúvanie ľudí prostredníctvom čipov nachádzajúcich sa v používaných očkovacích vakcínach.⁵ Nie všetky typy propagandy však vyzerajú takto a nie všetci konšpirátori sú takýto. Existuje totiž aj neúmyselná propaganda, ktorú predstavujú pomýlení ľudia, ktorí úprimne veria v to, čo tvrdia, napríklad že zmiznuté lietadlo malajzijských aerolínií MH370 uniesli mimozemšťania, preto sa nikde nenašlo a dlhé a náročné pátranie po ňom bolo bezvýsledné⁶, že nás ovládajú mimozemšťania prevtelení do ľudskej podoby,

³ Bližšie pozri napríklad: MNT.SK. 2021. *Strelba na škole na Floride*; TOPKY.SK. 2021. *Strelba na škole v USA, 15-ročný študent zabil najmenej troch ľudí*; alebo ČAS.SK. 2021. *Strelba na škole v americkom Houstone: So zbraňou vyčíňal bývalý študent*.

⁴ Bližšie pozri napríklad: SME.SK. 2014. *Žiak v Estónsku zastrelil v škole učiteľku nemčiny*; PRAVDA.SK. 2022. *Strelba na univerzite v Heidelbergu si vyžiadala jednu obeť. Mŕtvy je aj páchatel*; alebo iDNES.CZ. 2021. *Střelba v Německu si vyžádala dva životy, pachatele dopadli policisté*.

⁵ Bližšie pozri napríklad: SME.SK. 2021. *Polícia upozornila na nezmysel o poškodení mozgu pri testovaní na COVID-19*; WEBNOVINY.SK. 2020. *Koronavírus sa nešíri cez 5G siete, podľa odborníkov je to biologicky nemožné a teória je nezmysel*; alebo PRAVDA.SK. 2020. *Očkovanie je prípravou na čipovanie ľudí, myslí si 31 percent učiteľov*.

⁶ Bližšie pozri napríklad: PLUSKA.SK. 2018. *Každý desiaty Američan verí, že malajzijské lietadlo uniesli mimozemšťania*; alebo MARKÍZA. 2017. [online]. *Záhada letu MH370 sa stala živnou pôdou pre konšpirátorov. Hovorilo sa aj o tom, že ho uniesli mimozemšťania*.

že vyššie spomenuté viaceré krvavé masakry na amerických školách sa nestali alebo že „dvojičky“ 11. septembra 2001 spadli nie kvôli nárazu lietadiel do nich, ale kvôli tomu, že ich podmiňovali agenti amerických spravodajských služieb, aby potom mohli Američania rozpútať vojnu v Afganistane, aby finančníci z Wall Street a majitelia zbrojárskych koncernov na nej zbohatli. Z uvedeného vyplýva, že to, či nejaká teória je alebo nie je propagandou, nezávisí výhradne na úmysloch ľudí, ktorí ju šíria či propagujú. Propagandou je preto, že skutoční ľudia či už úmyselne alebo neúmyselne šíria nepravdivé alebo polopravdivé správy a informácie, ktoré majú isté politické alebo ideologické implikácie.

Samozrejme, existujú aj konšpiračné teórie, ktoré majú len zanedbateľný alebo žiadny politický obsah. Napríklad okolo smrti Elvisa Presleyho alebo Michaela Jacksona existuje obrovské množstvo konšpirácií, ale nazývať ich politickou propagandou by nebolo správne, skôr smiešne. To však neznamená, že tie najdiskutovanejšie konšpiračné teórie nebývajú otvorene či skryto politické. Napríklad pristátie na Mesiaci 20. júla 1969 bolo fingované, alebo nie? Ak áno, kto ho fingoval, zinscenoval? A prečo? Najskôr vláda, aby odpútala pozornosť od sociálno-ekonomických problémov, pochválila sa pred občanmi a/alebo ukázala prevahu nad bývalým Sovietskym zväzom. Akonáhle sa v takýchto súvislostiach začne spomínať vláda, jej tajné alebo nekalé aktivity, vládni agenti, už vstupujeme na územie politiky a politickej propagandy. Vo svete konšpiračných teórií sa však politike nie je možné vyhnúť (Cassam, 2019).

Politika konšpiračných teórií býva veľmi často pravicová. Pri pohľade do minulosti človeka až ohromí, ako veľmi boli tieto teórie už od 18. storočia nasiaknuté pravicovým antisemitizmom. Podľa **Byforda** (2011, s. 32) histórii konšpiračných teórií po väčšinu času dominujú myšlienky židovského plánu na ovládnutie sveta. Prirodzene, konšpiračné teórie nemusia byť len antisemitské, ale aj tak je ohromujúce, ako často sa konšpiračné teórie zaoberajú Židmi a ako často konšpirační teoretici označujú za konšpirátorov práve Židov, a to buď priamo alebo nepriamo. Medzi konšpiračnými teóriami by preto bolo len ťažko nájsť lepší príklad pravicového antisemitizmu než v *Protokoloch sionských mudrcov*, neslávne známom podvrhu, ktorý prvýkrát vyšiel v roku 1903. Ide o text popisujúci fiktívny židovský plán globálnej nadvlády, ktorý bol zámerne vykonštruovaný so zámerom šírenia antisemitizmu.⁷ Protokoly boli neskôr využité ako zámienka pri masakrach Židov počas ruskej občianskej vojny a neskôr sa stali neoddeliteľnou súčasťou nacistickej ideológie. Hitler ich cituje vo svojom diele *Mein Kampf*, pričom sa predpokladá, že pomohli nacistom pripraviť cestu k holokaustu (Cohn, 2006).

Konšpiračné teórie nie sú obľúbené len pravicou, ale aj extrémnou ľavicou. Stalin bol konšpirátorom podobne ako Hitler, len v o niečo menšom meradle. Pre moderné konšpiračné teórie je politický extrémizmus akéhokoľvek druhu ako

⁷ Bližšie pozri: TAZBIR, J. 1996. *Protokoly sionských mudrců - pravda nebo podvrh (kritický komentár)*. Olomouc : Votobia, 1996

kyslík. Pravicovo orientované teórie spravidla útočia na Židov, záhadné tajné spolky (napríklad iluminátov alebo slobodomurárov), medzinárodné organizácie (napríklad Organizáciu spojených národov či Európsku úniu) alebo kluby (napríklad Bilderbergský alebo Rímsky klub) a pod. Ľavicovo orientované teórie bývajú zväčša namierené voči kapitalizmu a Spojeným štátom americkým a niektoré sú tiež antisemitské. Občas sa teda pravica a ľavica zhodnú. V kontexte Spojených štátov amerických to zväčša býva lotrovstvo federálnej vlády a jej organizácií, napríklad CIA, FBI, NSA atď., alebo smrť Johna Fitzgeralda Kennedyho či udalosti z 11. septembra 2001, ktoré sa tešia záujmu konšpirátorov z oboch strán politického spektra. Takéto konšpiračné teórie majú úplne zreteľný politický podtón (Keeley, 1999, s. 112).

2 Základné rysy konšpiračných teórií

Jedným z charakteristických rysov konšpiračných teórií je ich špekulatívny charakter. Viac sú založené na rôznych domnienkach a odhadoch ako na faktoch či dôkazoch. Úspešná konšpirácia nezanecháva takmer žiadne stopy, preto jediným spôsobom, ako ju odhaliť, je hľadanie jemných odchýlok či náznakov od normálu, ktoré ju prezradia. Aj chytrí konšpirátori totiž občas spravia chybu (Cassam, 2019, s. 28).

Ďalším z charakteristických rysov konšpiračných teórií je to, že sú „prirodzene opozičné“. Dá sa to chápať viacerými spôsobmi. Jednou z možností, ako byť v opozícii, je stavať sa proti oficiálnym prejavom (podaniam, vysvetleniam). Tie najznámejšie konšpiračné teórie sú presne také. Oficiálne prejavy, vyjadrenia predstavujú podľa konšpirátorov snahu vlád alebo vládných organizácií zamaskovať to, čo sa oni snažia odhaliť (Brotherton, 2016, s. 68). Typickým príkladom takýchto opozičných konšpiračných teórií sú tie, ktoré hovoria o tom, že útoky z 11. septembra 2001 boli útokmi zvnútra.⁸

Situáciu značne komplikuje skutočnosť, že vlády samé niekedy podporujú, propagujú alebo dokonca vytvárajú takéto teórie. Tvrdenia bývalého amerického prezidenta Georgea Busha ml. o tom, že v útokoch na dvojčiky mal prsty Irak⁹, alebo bývalého ministra zahraničných vecí Colina Powella, ktorý vo februári 2003 vo svojom pamätnom vystúpení pred členmi Bezpečnostnej rady OSN ukazoval dôkazy o tom, že iracký diktátor Saddám Husajn má k dispozícii zbrane hromadného ničenia, pričom sa odvolával na „nespochybniteľné dôkazy spravodajských služieb“.¹⁰ Na základe tejto vyfabrikovanej lži, ktorú minister Powell o dva roky neskôr označil za „najväčšiu škvrnu svojej kariéry“, podnikla

⁸ Pozri napríklad: SUZANINPLAZA. 2022. *Kto skutočne vyhodil do vzduchu dvojčiky v New Yorku? Počet obetí dvojčiek z 11. septembra.*

⁹ Pozri napríklad: PRAVDA.SK. 2006. *Bush chcel útok na Irak za každú cenu.*

¹⁰ Pozri napríklad: VASILKO, T. 2021. *Dôkazy osobne overoval štyri dni. Ako sa Colin Powell snažil pred svetom obhájiť vojnu v Iraku.* In Denník N, 2021; alebo DANIŠKA, J. 2021. *Colin Powell. Život a smrť v tieni dezinformácie.* In Denník Štandard, 2021

„koalícia ochotných na čele so Spojenými štátmi útok, dobytie a okupáciu Iraku, ktorá bola v rozpore so všetkými medzinárodnoprávnymi normami (Chmelár, 2021). Uvedené poukazuje na to, že konšpiračné teórie nemusia byť nutne opozičné, ale môžu byť aj oficiálne, vládne. The New York Times sa v tomto kontexte odvoláva na tajný britský zápis o dvojhodinovom stretnutí, ktoré sa uskutočnilo 31. januára 2003 v Oválnej pracovni Bieleho domu. Americký prezident George Bush v januári 2003 síce oficiálne tvrdil, že Irak má stále možnosť vyhnúť sa konfliktu, za zatvorenými dverami však už vtedy britskému premiérovi Tonymu Blairovi povedal, že vojna proti režimu Saddáma Husajna je nevyhnutná (NYT, 2003).

Oblíbenou témou konšpiračných teórií sú tzv. operácie pod falošnou vlajkou, ktorých účelom je niečo vykonať a pritom vzbudiť dojem, že v skutočnosti sa stalo niečo iného. Základom konšpiračných teórií je tak tušenie, že veci nie sú tým, čím sa zdajú byť, alebo také, aké sa na prvý pohľad zdajú byť. Vládni agenti, ktorí podľa konšpirátorov údajne spôsobili pád dvojičiek Svetového obchodného centra, by v podstate neboli úspešní, keby to nedokázali zviest' na Al-Káidu (Asquith, 2006).

Skutočnosť, že konšpiračné teórie odmietajú vysvetlenia, ktoré sa logicky ponúkajú, im prepožičiava nádych ezoteriky, čo je ďalší z jedinečných rysov týchto teórií. Vychádza z toho, že konšpirátori vylúčia všetky jasné a zrejmé vysvetlenia, svoju pozornosť zamerajú sa na tie najmenej pravdepodobné a následne popustia uzdu svojej fantázii. Žiadne ich vysvetlenia im nie sú dostatočne bizarné, čudné, zvláštne, teda až na tie, ktoré sa prirodzene ponúkajú (Cassam, 2019, s. 33).

Ďalším z charakteristických rysov prevažnej väčšiny konšpiračných teórií je amaterizmus, ktorý sa výrazne prejavuje najmä vtedy, keď konšpirátori neváhajú kritizovať akademickú obec za to, že odmieta ich teórie. Zakladajú rôzne pseudoakademické periodiká pre štúdium takých či onakých konšpirácií. Zvlášť si potrpia na poznámky pod čiarou, ktoré sú pre nich veľmi cenné a často používané, pretože vytvárajú dojem, že ich teórie sú výsledkom starostlivého štúdia vierohodných zdrojov. Len škoda, že týmito „vierohodnými zdrojmi“ bývajú ďalší konšpirátori (Byford, 2011).

Záver

Konšpiračné teórie nie sú len také obyčajné teórie o všelijakých možných konšpiráciách. Majú niekoľko význačných rysov, ktoré ich odlišujú od ostatných – sú hlavne špekulatívne, opozičné, ezoterické a amatérske. Prečo sú teda také populárne? Hlavne preto, že sa zaoberajú významnými a dôležitými udalosťami, ktoré pútajú pozornosť väčšiny ľudí. Konšpiračné teórie navyše môžu byť pravdivé, čiastočne pravdivé, ale v drvivej väčšine prípadov nie sú. A pokiaľ primárne slúžia k presadzovaniu politických alebo ideologických cieľov, tak na ich pravdivosti aj tak nezáleží. Z tohto hľadiska je veľmi ťažké úspech

konšpiračných teórií spochybníť. Predkladajú totiž príbehy, ktoré ľudia chcú počuť. Na druhej strane nikdy si nemôžeme byť istý, či ľudia týmto príbehom skutočne veria. To že niekto zdieľa konšpirácie napríklad na sociálnych sieťach ešte neznamená, že im aj verí. Neexistujú však pochybnosti o tom, že ľuďom pripadajú tieto teórie dostatočne zaujímavé na to, aby ich zdieľali, posúvali ďalej, diskutovali a premýšľali o nich.

Literatúra

- ALLPORT, G. – POSTMAN, L. 1947. *The Psychology of Rumor*. New York: Henry Holt. 247 s.
- ASQUITH, Ch. 2006. [online]. Who really blew up the twin towers? In *The Guardian*, 2006. [cit. 28.2.2022]. Dostupné na: <<https://www.theguardian.com/education/2006/sep/05/internationaleducationnews.highereducation>>.
- BROTHERTON, R. 2016. *Suspicious Minds*. London : Bloomsbury Publishing, 2016. 304 s. ISBN 978-1-47291-563-4.
- BYFORD, J. 2011. *Conspiracy Theories: A Critical Introduction*. London : Palgrave Macmillan, 2011. 179 s. ISBN 978-0-23027-279-8.
- CASSAM, Q. 2019. *Conspiracy Theory*. Hoboken, New Jersey : John Wiley & Sons, Inc., 2019. 140 s. ISBN 978-1-50953-582-8.
- COHN, N. 2006. *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World-conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*. London : Serif Publisher, 2006. 313 s. ISBN 978-1-89795-949-4.
- ČAS.SK. 2021. [online]. *Strel'ba na škole v americkom Houstone: So zbraňou vyčíňal bývalý študent*. [cit. 27.2.2022]. Dostupné na: <<https://www.cas.sk/clanok/2593423/strelba-na-skole-v-americkom-houstone-so-zbranou-vycinal-byvaly-student/>>.
- DANIŠKA, J. 2021. [online]. Colin Powell. Život a smrť v tieni dezinformácie. In *Denník Standard*, 2021. [cit. 28.2.2022]. Dostupné na: <<https://dennikstandard.sk/127627/colin-powell-zivot-a-smrt-v-tieni-dezinformacie/>>.
- CHMELÁR, E. 2021. [online]. Prečo musíme byť pri posudzovaní spravodajských informácií maximálne opatrní. In *Argument*, 2021. [cit. 28.2.2022]. Dostupné na: <<http://casopisargument.cz/?p=35542>>.
- iDNES.CZ. 2021. [online]. *Střelba v Německu si vyžádala dva životy, pachatele dopadli policisté*. [cit. 27.2.2022]. Dostupné na: <https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/nemecko-strelba-zemreli.A210617_134230_zahranicni_jhr>.
- KEELEY, B. 1996. Of Conspiracy Theories. In *Journal of Philosophy*, 1999, roč. 99, č. 3. s. 109-126. ISSN 1939-8549.
- KNAPP, R. H. 1944. A Psychology of Rumor. In *Public Opinion Quarterly*, 1944, roč. 8, č. 1, s. 22-37. ISSN 1537-5331

MARKÍZA. 2017. [online]. *Záhada letu MH370 sa stala živnou pôdou pre konšpirátorov. Hovorilo sa aj o tom, že ho uniesli mimozemšťania*. [cit. 27.2.2022]. Dostupné na: <https://www.markiza.sk/spravy/zahranicne/1855104_najvacsia-letecka-zahada-v-modernej-historii-zrejme-zostane-nevyriesena>.

MNT.SK. 2021. [online]. *Strelba na škole na Floride*. [cit. 27.2.2022]. Dostupné na: <<https://dennikn.sk/minuta/tema/7403/strelba-na-skole-na-floride>>.

PANCZOVÁ, Z. 2017. *Konšpiračné teórie: témy, historické kontexty a argumentačné stratégie*. Bratislava : Veda, 2017. 160 s. ISBN 978-80-224-1546-0.

PETERSON, W. – GIST, N. 1951. Rumor and Public Opinion. In *American Journal of Sociology*, 1951, roč. 57, č. 2, s. 159-167. ISSN 1537-5390.

PLUSKA.SK. 2018. [online]. *Každý desiaty Američan verí, že malajzijské lietadlo uniesli mimozemšťania*. [cit. 27.2.2022]. Dostupné na: <<http://www.pluska.sk/zazracnysvet/clovek/kazdy-desiaty-american-veri-malajske-lietadlo-uniesli-mimozemstania.html>>.

PRAVDA.SK. 2020. [online]. *Očkovanie je prípravou na čipovanie ľudí, myslí si 31 percent učiteľov*. [cit. 27.2.2022]. Dostupné na: <<https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/566131-ockovanie-je-pripravou-na-cipovanie-ludi-mysli-si-31-percent-ucitelov/>>.

PRAVDA.SK. 2022. [online]. *Strelba na univerzite v Heidelbergu si vyžiadala jednu obeť. Mŕtvy je aj páchatel'*. [cit. 27.2.2022]. Dostupné na: <<https://spravy.pravda.sk/svet/clanok/614474-na-univerzite-v-nemeckom-heidelbergu-sa-strielalo/>>.

SME.SK. 2014. [online]. *Žiak v Estónsku zastrelil v škole učiteľku nemčiny*. [cit. 27.2.2022]. Dostupné na: <<https://svet.sme.sk/c/7461895/ziak-v-estonsku-zastrelil-v-skole-ucitelku-nemciny.html>>.

SME.SK. 2021. [online]. *Polícia upozornila na nezmysel o poškodení mozgu pri testovaní na COVID-19*. [cit. 27.2.2022]. Dostupné na: <<https://domov.sme.sk/c/22576240/policia-upozornila-na-nezmysel-o-poskodeni-mozgu-pri-testovani-na-covid-19.html>>.

SUZANINPLAZA. 2022. [online]. *Kto skutočne vyhodil do vzduchu dvojičky v New Yorku? Počet obetí dvojičiek z 11. septembra*. [cit. 27.2.2022]. Dostupné na: <<https://susaninplaza.ru/sk/spinning/kto-na-samom-dele-vzorval-bashni-bliznecy-v-nyu-iorke-bashni/>>.

TAZBIR, J. 1996. *Protokoly sionských mudrců - pravda nebo podvrh (kritický komentár)*. Olomouc : Votobia, 1996. 232 s. ISBN 80-7198-034-X.

TOPKY.SK. 2021. [online]. *Strelba na škole v USA, 15-ročný študent zabil najmenej troch ľudí*. [cit. 27.2.2022]. Dostupné na: <<https://www.topky.sk/cl/11/2222847/MIMORIADNE-Strelba-na-skole-v-USA--15-rocny-student-zabil-najmenej-troch-ludi>>.

VASILKO, T. 2021. [online]. *Dôkazy osobne overoval štyri dni. Ako sa Colin Powell snažil pred svetom obhájiť vojnu v Iraku*. In *Denník N*, 2021. [cit.

28.2.2022]. Dostupné na: <<https://dennikn.sk/2579762/dokazy-osobne-overoval-styri-dni-ako-sa-colin-powell-snazil-svetu-predat-vojnu-v-iraku/>>.

WEBNOVINY.SK. 2020. [online]. *Koronavírus sa nešíri cez 5G siete, podľa odborníkov je to biologicky nemožné a teória je nezmysel.* [cit. 27.2.2022].

Dostupné na: <<https://www.webnoviny.sk/koronavirus-sa-nesiri-cez-5g-siete-podla-odbornikov-je-to-biologicky-nemozne-a-teoria-je-nezmysel/>>.

ČÍNSKÉ SÚKROMNÉ VOJENSKÉ SPOLOČNOSTI- NEŠTÁTNI AKTÉRI OVPLYVŇUJÚCI REGIONÁLNU BEZPEČNOSŤ

CHINA'S PRIVATE MILITARY COMPANIES- NON-STATE ACTORS INFLUENCING REGIONAL SECURITY

Lukáš Jakabovič¹

ABSTRACT

Article focuses on the issue of non-state actors, specifically Chinese private military contractors as an alternative to modern privatization of not only military, but various sectors of operation and overview of their modus operandi, specific characteristics, ethics and their capabilities/limitations with the aim to showcase timelessness and adequate usability of these contractors while laying out the possible impact that these companies may have and continuously still have on the sphere of international relations and security studies- regional security. By providing an in-depth look into their inner workings, thinking and operations, article lays out an overall connection of these actors to the larger mosaic of regional and international security.

Keywords: *China, Privatisation, military, private military contractors, mercenaries, hybrid warfare.*

1 Čína

Pôsobenie súkromných vojenských spoločností (ďalej len „SVS“) je vo zvýšenej miere pozorovateľné v priebehu posledných pár dekád. Problematika, v ktorej dominovali západné SVS dnes už upína svoj pohľad smerom na východ, kedy sa ťažisko kreovania a napredovania kontraktorov presunulo práve do Ruska a najnovšie aj do Číny. Dvorský tvrdí, že Čína „*si v posledných desaťročiach prešla veľmi dynamickým vývojom, ktorý so sebou niesol mnohé špecifiká. Dnes o tomto štáte už hovoríme ako o jednom z ústredných hráčov v medzinárodnom systéme, ktorého mocenská pozícia bude s najväčšou pravdepodobnosťou ešte silnieť. Táto skutočnosť nás naučila vnímať Čínu ako významného aktéra v rovine ekonomickej aj politickej. Z dlhodobého hľadiska, a v kontexte vývojových tendencií, však vnímanie týchto dvoch rovín nemusí byť dostačujúce*“ (Dvorský, 2018). V dôsledku týchto udalostí je i cieľom tohto článku ozrejmiť vývoj čínskych SVS, ich špecifiká a možné miesto i vplyv na súčasné medzinárodné prostredie i regionálnu bezpečnosť.

Výrazným míľnikom v spôsobe operovania Číny a jej bezpečnostných zložiek bolo vytvorenie iniciatívy „*Jedno pásmo, jedna cesta.*“ Iniciatíva novej

¹ Lukáš Jakabovič, PhDr., MBA, interný doktorand, Katedra politológie UPJŠ, Moyzesova 9, 040 01 Košice, Slovensko, lukasj123@gmail.com

hodvábnej cesty spustená v roku 2013 ma za účel rozvíjať ekonomický rozmach a obchod medzi Čínou a viac než 65 krajinami, či upevňovať čínsku kontinentálnu rolu a ďalej, po vzore pobrežných regiónov, rozvíjať jej západné časti. Iniciatíva je hnacím motorom v snahách odstrániť obchodné bariéry, umožniť voľný pohyb tovaru a zároveň modernizovať dané oblasti. Skladá sa z dvoch častí. Prvou je trasa jedného pásma, ktorá vytvorí koridor energetickej a železničnej dopravy medzi Čínou a Európou. Druhou časťou je jedna cesta, ktorá podobným spôsobom vytvorí sieť prístavov a synergetickej námornej prepravy. Vo výsledku by mala iniciatíva zlepšiť nepretržitý pohyb tovaru do Európy a zároveň zlepšiť Čínsky prístup k obchodu, nerastným surovinám, energii a sieti informačných i komunikačných technológií. Nová hodvábna cesta je odkazom na tradičné historické cesty, okolo ktorých sa budovali a zanikali civilizácie, a teda i keď je tvorená a manažovaná prevažne čínskymi spoločnosťami, tento historický odkaz legitimuje iniciatívu a vysúva ju spomedzi iných snáh stratégie o dosiahnutie hegemonie (Watts, 2018).

Táto ekonomická snaha preukázateľne začala zasahovať do bezpečnostného prostredia Čínskej ľudovej republiky, Ázie a predmetných regiónov, ktorými má nová hodvábna cesta prechádzať. Vzhľadom na to, že sa jedná o medzinárodnú ekonomickú snahu, množstvo zainteresovaných obchodných spoločností expanduje na globálny trh. Mení sa i dlhoročný princíp Číny nezasahovania do interných pomerov krajín. Podobne ako tomu bolo v prípade hodvábnej cesty, i táto iniciatíva musí byť pripravená čeliť útokom medzinárodného organizovaného trestného zločinu, pirátov, zlodejov či terorizmu. Najatá sila bola využívaná obchodníkmi na ich ochranu už počas prvých, až 8000 kilometrov dlhých ciest. Čína teda oficiálne nemá globálne bezpečnostné ambície, avšak má globálne záujmy.

Čínsky pohľad na súkromnú bezpečnosť sa začal vyvíjať i po tom, čo počet čínskych obetí v zahraničí začal stúpať, konkrétne po úmrtiach jedenástich čínskych stavbárov v Afganistane, kedy na nich v roku 2004 zaútočil Taliban. Tento incident vyvolal nárast nevôle naprieč Čínou, a s ňou i úsvit otázok ohľadom miery ochrany týchto čínskych jednotlivcov zamestnaných v zahraničných, vysoko nebezpečných oblastiach. Len medzi rokmi 2006 až 2010 musela čínska vláda evakuovať vyše 6000 čínskych obyvateľov z oblastí Tonga, Čadu, Východného Timoru, Libanonu, Thajska či Šalamúnových ostrovov². Po zhoršení regionálnej stability v Egypte a Líbyi počas roku 2011 počet evakuovaných čínskych obyvateľov presahoval 48 000. Pred pádom Kaddáfího režimu boli v regióne čínske investície v hodnote 20 miliárd dolárov. Využívanie západných SVS, či lokálnych zložiek, napríklad kvôli jazykovej bariére, nebolo adekvátnou odpoveďou na takéto situácie, kedy čínske veľvyslanectva pri zázrodku týchto situácií nedisponovali schopnosťou adekvátneho zabezpečenia a v prípade potreby aj evakuácie vlastných občanov. Muselo dôjsť

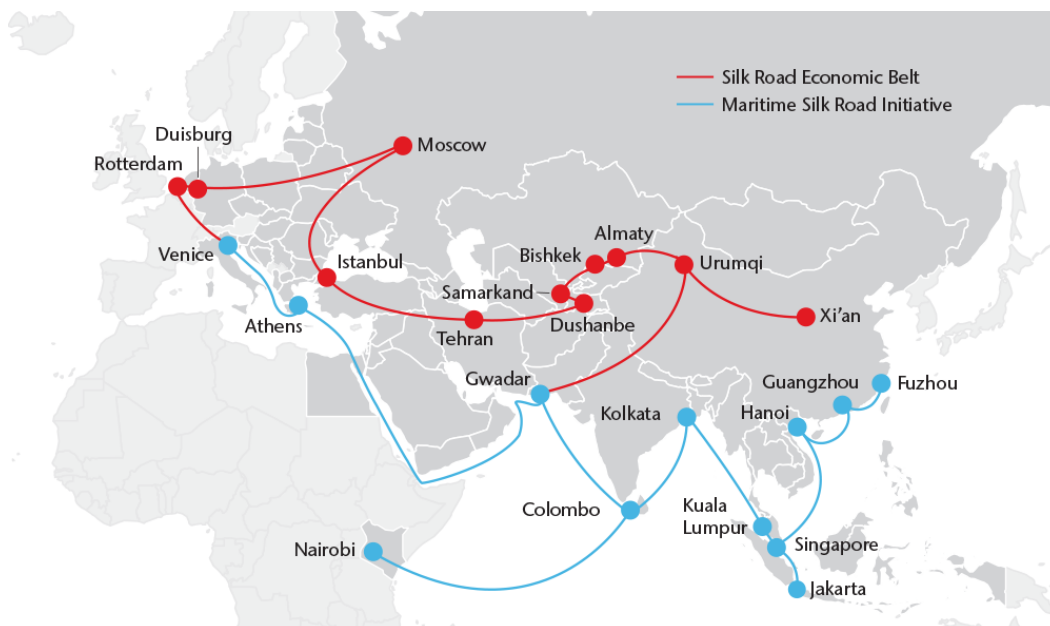
² V roku 2016 došlo k útokom na čínskych pracovníkov i v Karáči, Pakistan.

k prehodnoteniu čínskej bezpečnostnej stratégie zameranej i na obyvateľov pôsobiacich za hranicami krajiny, a teda vznik viacero čínskych SVS začal byť pre červeného draka najvhodnejšou možnou alternatívou. V kontexte možných ziskov, je angažovanie sa v predmetných regiónoch výhodné i pre samotné spoločnosti, ktorých iniciatíva nie je vyvíjaná len pod tlakom čínskej vlády (Gafarov, 2019).

Iniciatíva zastrešuje množstvo projektov, od koridoru cez Pakistan v hodnote 63 miliárd dolárov, po sieť ropovodov a zemného plynu v Etiópii za 5 miliárd dolárov či baňu na med' v Afganistane hodnú 3 miliardy. Afganistan je zároveň dôležitou krajinou pre celoplošné zabezpečenie novej hodvábnej cesty. I v prípade čínskych kontraktorov platia tie isté špecifiká pôsobenia akýchkoľvek zložiek, ako sme spomínali pri americkom angažovaní v Afganistane. Navyše krajina ma i unikátne postavenie v regionálnej bezpečnosti a je jednou z mála štátov obmedzujúcich pôsobenie zahraničných kontraktorov. Nestabilita Afganistanu môže zasiahnuť i do autonómnej oblasti Sin-ťiang, taktiež náchylnej k násiliu, či do čínskych investícií v Pakistane. Pre Peking je bezpečný Afganistan rovnako veľkou prioritou ako samotné investície pozdĺž iniciatívy novej hodvábnej cesty (Arduino, 2018).

Takéto projekty si teda vyžadujú komplexné viacvrstvé zastrešenie finančného, technického, operačného, politického krízového manažmentu pri prevencii bezpečnostných rizík ako:

- Obchodných- strata investovaných zdrojov.
- Nespôľahlivosť na nepredvídateľné prostredie.
- Konštrukčné riziká.
- Politické a zločinecké riziká.

Obrázok č. 10 – Iniciatíva „Jedno pásmo, jedna cesta.“ Červenou farbou znázornená trasa novej hodvábnej ekonomickej cesty a modrou farbou jej námorná dvojčička.

Zdroj: TOB, 2018.

Priamoúmerne rastie i potreba expandovať pre čínske SVS a bezpečnostné služby, legalizované v roku 2009 a ktoré sú najímané na ochranu čínskych obyvateľov a podnikov pôsobiacich pozdĺž touto cestou, často v nestabilných regiónoch zmietaných v konflikte, alebo zotavujúcich sa z neho. Ich využívanie je podmienené i preferenciou čínskej vlády využívať domáce zdroje na ochranu vlastných záujmov. Vstúpenie čínskych kontraktorov na medzinárodný trh je rizikom pre záujmy západného sveta, nakoľko čínsky regulačný rámec nie je na dostatočnej úrovni a samotní kontraktori sú v prípade vypuknutia krízovej či bojovej situácie neskúsení. Snaha Číny stať sa dominantným aktérom na ekonomickom trhu a následne i na poli bezpečnosti vystavuje čínskych obyvateľov aj ich majetok zvýšenej hrozbe medzinárodného terorizmu, občianskych nepokojov a odporu voči Číne. Naopak, akékoľvek využitie čínskych SVS vytvára riziko možného prešľapu s politickými dôsledkami nielen pre reputáciu Číny, ale i každú stranu zúčastnenú na budovaní obchodnej iniciatívy. Takouto expanziou čínskych kontraktorov budú zasiahnuté i záujmy európskych štátov, nakoľko môžu prispieť k nestabilite predmetných regiónov so strategickým významom i pre západný svet. Taktiež sa zvyšuje riziko vplyvu Pekingu nad inými vládami, nakoľko čínske SVS zamestnávajú i množstvo bývalých policajtov a vojakov, čím sa len znova stenčuje hranica medzi súkromnou spoločnosťou a ozbrojenými zložkami štátu (Legarda- Nouwens, 2018).

Výraznou spoločnosťou na čínskom trhu so súkromnou bezpečnosťou je Frontier Services Group. Spoločnosť zameraná prevažne na letectvo, logistiku, poradenstvo a bezpečnosť, ktorú založil Erik Prince a jej sídlo je v Hong Kongu, s pobočkami naprieč Čínou, je tým pomyselným stupienkom spájajúcim skúsenosti úspechu západných SVS a ich čínskej obdoby, možno práve i po vzore Blackwater. V samotnej Číne prevládajú pozitívne názory na pôsobenie Blackwater, kedy dávajú na piedestál tvrdenia, že na kontraktach Blackwater neprišlo k ujme na zdraví žiadneho z ich klientov. Prince po založení FSG takmer polovicu podielov spoločnosti predal štátom vlastnenej Citic Group. Tento krok predvídateľne znásobil podporu pre FSG a jej expandovanie na čínskom území. FSG predstavuje zlom na trhu čínskych SVS aj preto, že i napriek financovaniu zo strany štátu, v jej vedení stále prevládajú experti zo zahraničia, konkrétne funkcionári z USA. Prince využíva FSG na presadzovanie svojej vízie o transformovaní Afriky, tentokrát transparentnejšie a za pomoci rešpektovaných partnerov. Jeho klientelou sú prevažne súkromné a štátom vlastnené podniky zamerané na budovanie infraštruktúry, ťažbu nerastných surovín (prevažne ropa a zemný plyn) a baníctva v Afrike. Po škandáloch Blackwater je Prince odhodlaný operovať iným spôsobom, a FSG robí nutné opatrenia na odlíšenie sa od jeho starej spoločnosti, dnes už známej ako Academi. FSG úspešne realizovali v Afrike projekty zamerané na zlepšenie logistiky a infraštruktúry. Aktívne najíma miestnych konzultantov a audítorov, ktorých prínos pod drobnohľadom

verejnosti zlepšuje transparentnosť a vydávanie každoročných správ o činnosti FSG. Dnes už SVS úspešne založila pobočky i v Mjanmarsku, Laose a Pakistane a plánuje otvoriť ďalšie v Thajsku, Kambodži, Kazachstane a Uzbekistane. Prostredníctvom FSG Prince poskytuje služby i do miest, kde kedysi dominovala Blackwater. V prípade Afganistanu poskytla FSG miestnej vláde lietadlo a zároveň v roku 2018 Prince ponúkol americkej administratíve prezidenta Trumpa riešenie na stabilizáciu situácie v Afganistane. Tento plán zahŕňal rekonštrukciu a revitalizáciu krajiny práve výlučne prostredníctvom služieb SVS. Plán Princea bol založený na báze toho, že 6000 kontraktorov podporovaných 2000 vojakmi by znížil náklady konfliktu zo 68 miliárd na 5.5 miliárd dolárov. Jednalo sa o bezprecedentnú ponuku, ktorá len podčiarkuje kam až tieto spoločnosti môžu reálne ašpirovať (Gafarov, 2019).

Významnou zákazkou pre FSG je budovanie množstva výcvikových akadémií naprieč Čínou. Jednou z najväčších by malo byť výcvikové centrum v provincii Sin-ťiang (Ujgurská autonómna oblasť). Provincia zdieľa 50 kilometrov dlhú, hornatú a ťažko prechodnú hranicu s Afganistanom, ktorý, ako sme už zdôrazňovali, je kľúčový pre úspech čínskych snáh. Centrum malo zastrešovať bezpečnostný výcvik a náuku o bezpečnosti pri práci na projektoch iniciatívy „jedno pásmo, jedna cesta.“ Plán avšak zahŕňa i zlepšenie bezpečnostných schopností na hranici s Tadžikistanom a tým eliminovať prípadnú cestu domov obyvateľom provincie Sin-ťiang, ktorí absolvovali bojový výcvik v Afganistane. Pri ohlásení výstavby tohto centra však došlo k internému konfliktu v FSG, kedy šlo zjavne o projekt CITIC a Prince so svojim americkým vedením memorandum neodsúhlasili. Pôvodná tlačová správa ohlasujúca štart projektu bola v zapätí stiahnutá z obehu. FSG však plánovalo obdobný projekt v provincii už od roku 2016. Kritici Princea tvrdia, že realizácia týchto projektov by už nespochybniteľne znamenala angažovanosť FSG v politike Číny, a teda proti americkým záujmom. Čínske vlastníctvo FSG, presahujúce už 28% podiel spoločnosti, zjavne upevňuje svoje postavenie v jej štruktúrach. K napätiu vo vnútri spoločnosti vraj prispeli i situácie, kedy Prince navrhoval ozbrojenú prítomnosť FSG v Líbyi, avšak zvyšok spoločnosti sa od takýchto snáh dištancoval. Samotný Prince nepovažuje FSG za typickú SVS, i tieto prípady však dokazujú, že sa jedná len o snahu mylného klasifikovania spoločnosti z dôvodov znižovania pozornosti zvyšku sveta, respektíve možnosti amerických funkcionárov pokračovať v jej štruktúrach. Jeho odchod z pozície predsedu bol vysvetlený ako krok so zreteľom na zlepšenie atraktívnosti pre domácich investorov a zákazníkov (Schmidt, 2019).

Frontier prispelo k zmene mentality čínskej bezpečnosti i pri zabezpečovaní novej hodvábnej cesty, nakoľko zvyčajné praktiky budovaní plotov, múrov a stráženia tisícok kilometrov dlhého strategického projektu nie je udržateľným riešením. Pre akúkoľvek firmu bolo potrebné, aj napríklad v spolupráci s FSG, vytvoriť komplexný bezpečnostný plán a rozpočet ešte pred začatím realizovania investície. Je nutné zohľadňovať možné riziká, výcvik, núdzové plány a ich

vykonanie, zdravotné potreby, komunikáciu a sledovanie, procesnú a procedurálnu bezpečnosť a pod. FSG pri svojom výcviku kladie doraz na reakčné schopnosti jednotlivcov a ich psychickú pripravenosť, čo nasvedčuje poučeniu sa z predošlých škandálov spoločností Erika Princea (Chan, 2018).

Medzi iné vplyvné čínske bezpečnostné spoločnosti, s výcvikovými centrami naprieč regiónom, patria aj:

- Beijing Dingtai Anyuan Guard & Technology Research Institute
- Beijing Guan Security & Technology Co. Ltd.
- Beijing Security Services.
- Control Risks
- DeWE Security Services- pôsobenie vo vyše 37 krajinách, výrazná pomoc pri realizovaní evakuácií z Afriky.
- Ding Tai An Yuan Security.
- G4S- využilo pôvodnú dieru na trhu a veľký dopyt.
- HuaXin ZhongAN Security- dominantou sú námorné eskortné služby.
- Security ZGAB.
- Shanghai Zhongchenwei Security Service Group Co. Ltd.
- Shengzhen Zhongzhou Tewe Security Consultant Co. Ltd.
- Zhongguo Anbao China Security Industry Co., Ltd.

Rozdiel medzi západnými SVS a čínskymi začína v miere ich profesionality. I keď ich zvyčajne vedú bývalí príslušníci policajných či armádných zložiek, mnoho zamestnancov nie je tak profesionálne vycvičených, ako tomu bolo v prípade transatlantického regiónu, kde SVS fungujú na špičkovej úrovni. I preto SVS s konexiami na západ momentálne určujú trendy na čínskom trhu s bezpečnosťou. Kontraktori zo západu disponovali komplexným operačným systémom, vybavením, technológiou a vedomosťami. Dôkazom o potrebe profesionality sú incidenty z Líbye, kedy nestabilné prostredie podmieňuje nutnosť využívania expertízy SVS na činnosti, ktoré domáca krajina nedokáže poskytnúť. Smrť amerického ambasádora v Bengázi je varovaním pre čínskych funkcionárov a diplomatov pôsobiacich pozdĺž iniciatívy „jedno pásmo, jedna cesta.“ Potreby takýchto operácií vyžadujú i spravodajskú činnosť, prieskum-dnes už za pomoci drónov či vojenských medikov, schopných operovať a poskytnúť zdravotnú pomoc i počas krízovej situácie. Trojzubec pôsobenia kontraktora nie je v skutku jednostranne zameraný.

Vyššie 80% čínskych kontraktorov má len základne vzdelanie a ich pozadie nesúvisí s vojenskou profesiou. V blízkej budúcnosti je možné predpokladať, že popredné čínske SVS prilákajú viac kvalifikovaný personál a nastúpi aj generácia ich vlastných vyškolených talentov v spojení so zlepšujúcou sa operatívnou štruktúrou. Na zlepšenie tohto stavu a situácie vzniká naprieč Čínou množstvo akadémií s tisíckami regrútov. Predpokladá sa i vznik agentúry či ministerstva

zastrešujúcich túto problematiku. Čínske ministerstvo bezpečnosti by v prípade zriadenia takejto agentúry mohlo byť zodpovedné za výcvik, logistickú podporu a koordinovanú spravodajskú činnosť pre danú agentúru a následne i SVS a kontraktorov súkromnej bezpečnosti. Výsledným cieľom by bolo vytvorenie siete a koordinácia SVS, ktorých certifikácia a kontrola bola unifikovaná. Takéto kroky by otriasli celým trhom, ktorý by bol následne nútený zlepšovať svoje štandardy naprieč celým spektrom kontraktorov. Prispôsobivosť a organizačné napredovanie môže byť jednou z hlavných devíz čínskych SVS, ktoré majú potenciál absorbovať desaťročia skúsenosti zo západu, tentokrát však bez potreby popálenia sa na veľkých prešľapoch. V blízkej dobe tiež prebehne interný boj o dominantnú SVS na čínskom trhu, ktorý minimálne požiadavky opäť len pozdvihne a výrazne ovplyvní konkurenčný boj o personál. Momentálne sú jazykové zručnosti či požiadavka aspoň piatich rokov praxe raritou. Osobitnú výzvu predstavuje sieť vlastníctva a prepojenosti SVS s vládou a technologickými gigantmi. Ľahší prístup k inováciám a väčšia miera využívania technológií, neslúži len ako hnací motor priemyslu, ale vytvára i predpoklady na etablovanie špecifického druhu činnosti SVS, ktoré prostredníctvom drónov a údajov zo satelitov poskytnú expertnú analýzu rizík a operatívnych scenárov pre svoju klientelu.

Dominantné problémy čínskych SVS sú hlavne výsledkom nesprávne fungujúceho manažmentu spoločností. Hlavným kameňom úrazu je podceňovanie služieb pri uchádzaní sa o kontrakt spolu s nerealistickým odhadnutím rozpočtu operácie. Takýto princíp fungovania tendrov stavia do popredia amatérske, nižšie postavené SVS a škodí profesionalizácií miestneho trhu. Väčšie SVS ponúkajú služby v cenovom rozsahu podobnom tomu na západe, avšak práve tieto menšie spoločnosti, v snahe predviesť sa, podhodnocujú kontrakty a znižujú efektívnosť kontraktorov. Dohadzovanie kontraktov medzi miestnymi známosťami a snaha zákazníkov ušetriť za každú cenu tomuto stavu nenapomáha, čo znevažuje i schopnosť vyhrať tendre oficiálnou cestou. Z rovnakých dôvodov sú preferované aj domáce čínske spoločnosti pred lokálnymi SVS, ktoré charakterizujú rovnaké prvky. Táto charakteristika vedenia sa však s postupom času a získavaním skúseností môže zmeniť, no medzičasom sú skúsenosti amerických funkcionárov stále cennou komoditou. Čínsky trh s SVS sa pomaly mení od svojej fragmentovanej povahy k vyspelejšiemu priestoru pre obchod, kde je zrejmé, že profesionálny prístup a vízia dlhodobých ziskov ďaleko prevážia akékoľvek výdavky či krátkodobé straty (Arduino, 2018).

Pri zlepšovaní takéhoto celkového stavu sú teda potrebné i skúsenosti zo západu, nakoľko vnútroštátne čínske právo sa na aktivity týchto spoločností v zahraničí nevzťahuje. Medzinárodné právo, ako už bolo spomenuté, čelí nedostatkom v tejto oblasti a kontraktori sa teda musia riadiť legislatívou v mieste pôsobenia, ak je nejaká na túto tematiku vôbec rozpracovaná. Vo výsledku sa ich správanie môže výrazne líšiť závisiac od miesta pôsobenia. Práve tu môžu byť skúsenosti západu s angažovaním SVS kľúčové pri ich rozmachu v Ázii, a to ako

i na úrovni domácej čínskej legislatívy, tak i noriem jednotlivých krajín, kde SVS expandujú. V prípade Číny však dochádza k vytvoreniu novej vrstvy v celkovej problematike SVS, kedy jednou zo špecifik je sťaženie skúmania pozadia a vlastníctva súkromnej spoločnosti, konkrétne jej väzieb na čínsku vládu v akejkoľvek sfére, nielen bezpečnostnej. Po vzore amerických SVS, i tie čínske sú často operované bývalými príslušníkmi Čínskej ľudovej oslobodeneckej armády s nepriamymi alebo blízkymi konexiami na vládu. Znova sa teda vytvára nový druh bojového aktéra, s prevažne oficiálne neštátnou povahou a špecifikami ázijskej kultúry a čínskeho vedenia operácií. Ich činnosť je vo veľkej miere stále neregulovaná a zodpovednosť za porušenie zákonov ťažko vymáhateľná.

Dnes už vyše desať miliardový trh bol teda pri svojom vzostupe poznačený hlavne:

- Dominanciou zahraničných SVS a kapitálu.
- Katalyzátorom v podobe Iniciatívy „jedno pásmo, jedna cesta.“
- Neskorším začiatkom oproti transatlantickému regiónu SVS (dva až tri desaťročia).
- Neviditeľnou rukou trhu, za ktorú môžeme v tomto prípade považovať poisťovací sektor.
- Nutnosťou zmeniť mentalitu a nastoľovať trendy v bezpečnostnom odvetví, nie len sa riadiť existujúcimi- stáť sa aktívnym aktérom.
- Potrebou dohnať zameškaný čas príliš rýchlym a neprimeraným rozvojom.
- Prekonávaním spomínaných špecifik regiónu a jeho výziev.
- Získavaním víz pre zamestnancov v zahraničí.
- Zlomkom príjmu v porovnaní so západnými SVS.

Naviac, práve čínski kontraktori sú oficiálne bezpečnostnej a nie vojenskej povahy, no tie operujú za iných podmienok ako tradičné bezpečnostné služby a v mnohých prípadoch sa ich charakteristické črty prekrývajú s tradičnými SVS. Môžeme argumentovať, že ich povaha závisí práve od miesta pôsobenia kontraktorov a náтуры činnosti. Čínski kontraktori poskytujú ochranu zákazníkom už od prvotného chránenia stavieb a počiatočných fáz projektov, kde výraznou mierou zodpovedajú za úspešnosť ekonomických a geopolitických záujmov v miestach, kde Čínska ľudová oslobodenecká armáda nemá kompetencie a právo operovať. Kontraktor teda pôsobí v prospech čínskej vlády, bez toho, aby ňou bol oficiálne vlastnený. Stávajú sa nepriamym prostriedkom vplyvu a napríklad v Pakistane pri svojej činnosti spolupracujú s lokálnymi súkromnými zložkami bezpečnosti, ktoré tvoria taktiež domáci veteráni. Čínsky kontraktori de facto zohrávajú podobnú rolu ako Blackwater kedysi zastával v Iraku, Pakistane či Afganistane. Erik Prince úspešne zanecháva svoj odtlačok i na ázijskom trhu.

Spôsob, akým západ nechal regulačný rámec SVS otvorený, umožňuje čínskym SVS získavať zjednodušený prístup k zbraniam, najmä v krajinách s nedostatočne upravenou legislatívou ohľadom vlastníctva a využívania zbraní.

Ak sa diery v legislatíve nevyskytnú, nie je problémom obdržať licenciu i vybavenie prostredníctvom lokálnych SVS. Špecifikom čínskych kontraktorov je kladenie dôrazu na aspekt súkromnej spoločnosti, kedy množstvo rozhodnutí nie je vykonaných v dôsledku prehodnotenia rizík a stratégie, ale z ekonomických dôvodov. Bez správne nastaveného regulačného rámca predstavuje táto vlastnosť ďalšie z rizík pôsobenia SVS, obzvlášť pre ich klientov.

Čínske SVS úspešne vyplňajú diery na trhu, ktorú počas aktuálnej dekády v predmetných regiónoch zanechali západné SVS. Je možné predpokladať, že tieto spoločnosti sa stanú jedným zo zdrojov čínskeho vplyvu a sily v zahraničí, ktorá bude len znásobená i čoraz väčšinou ekonomickou závislosťou na Číne, obzvlášť v prípade štátov angažovaných v iniciatíve „Jedno pásmo, jedna cesta.“ V extrémnejšom prípade existuje predpoklad, že tieto regióny sa takýmto sofistikovaným spôsobom stanu predĺženými končatinami Číny (Sheikh, 2018).

Medzi najväčšie devízy využívania kontraktorov pri zabezpečovaní ekonomických cieľov pozdĺž iniciatívy novej hodvábnej cesty patrí hlavne adaptácia rapídne vyvíjajúcemu sa prostrediu, zníženie nutnosti použiť čínsku armádu v daných oblastiach bez vysloveného vyžiadania a súhlasu prijímajúcej krajiny, podpora ďalšieho rozvoja týchto regiónov a štruktúr či výpomoc čínskym spoločnostiam s dierami v zabezpečení ich firiem.

I keď ich primárnym cieľom záujmu v súčasnosti sú Africké štáty a napríklad v Strednej Ázii sa kontraktori z Číny nevyskytujú, možno predpokladať, že ak ich pôsobenie zafunguje na jednom mieste, bude prevládať motivácia uplatniť ho aj na iných miestach. Avšak úspech čínskych SVS v Afrike nezohľadňuje úplne situáciu v Strednej Ázii. Na rozdiel od Afriky, štáty tohto regiónu disponujú efektívnejšími ozbrojenými silami a poskytujú stabilnejšie prostredie s vlastnými špecifikami. Kazachstan a Uzbekistan sú v hodnoteniach sily armád umiestňované v prvej päťdesiatke sveta. Zdrojom potencionalných problémov v predmetnom regióne nie je jeho nestabilita, ale ideologické, etnické problémy, kedy hromadný prílev čínskych zamestnancov môže vyústiť do stretov s miestnym obyvateľstvom, ktoré sa obáva akýchkoľvek demografických zmien³. Podobné nepokoje sa už vyskytli počas roku 2014 v Kirgizsku, avšak miestne zložky úspešne situáciu vyriešili. Druhý dôkaz o potencionalných problémoch bol evidovaný v roku 2016, konkrétne v Kazachstane, kde vypukli hromadné protesty po iniciatívach pozemkových reforiem. Miestne obyvateľstvo sa bálo masívneho skupovania ich pôdy čínskymi korporáciami. Takéto bezpečnostné riziká môžu mať za následok i výrazný nárast radikalizmu. Oprávnené teda panujú obavy z vplyvu čínskej prítomnosti na stabilitu a bezpečnostné prostredie krajiny. Práve tieto hrozby môžu nahrávať najímaniu kontraktorov v snahe ochrániť čínske podniky. Je možné predpokladať, že ich angažovanie priamoúmerne porastie so stúpajúcou hodnotou iniciatívy „jedno pásmo, jedna cesta.“ Zatiaľ však čínske spoločnosti berú ohľad na dané obavy v oblasti Centrálnej Ázie, kde by

³ Strach zakorenený už v období cárov.

potencionálnym *modus operandi* mohlo byť i využívanie ruských kontraktorov (Gafarov, 2019).

Záver

Čínske hybridné SVS sa pomaly stávajú terčom zväčšenej pozornosti akademikov zaoberajúcich sa nielen privatizáciou využívania sily ale i medzinárodným právom, ekonomikou či mierovými riešeniami. Zväčšujúca sa rola čínskych SVS v aréne bezpečnosti neovplyvní len aktérov medzinárodných vzťahov ale i bezpečnostné prostredie ako celok. I napriek snahám o väčšiu transparentnosť a zodpovedanie sa verejnosti, čínske SVS budú i naďalej využívať výhody zanechané dierami vytvorenými doterajšou existenciou SVS, akými sú i flexibilita v neustále vyvíjajúcom sa prostredí či tvorenie ekonomickejšej alternatívy pri snahách o stabilizáciu bezpečnostného prostredia. Aj napriek faktu, že čínskych trh s kontraktormi je ešte len na vzostupe, je nepopierateľné, že do akýchkoľvek snáh o reguláciu tohto odvetvia je potrebné zahrnúť Čínu už v týchto fázach. Adaptovanie medzinárodných pravidiel správania sa SVS by bolo benefičným i pre lokálny čínsky trh, konkurenčný boj a miesta pôsobenia čínskych kontraktorov. Vyspelá čínska SVS bude schopná rozumieť a manévrovať bezpečnostné prostredie, pozorovať a preventívne reagovať na hrozby zo strany neštátnych aktérov a uhladzovať krízové situácie, vzniknuté činnosťou ich klientov. Čína musí byť zahrnutá do medzinárodného dialógu už v týchto počiatkových fázach a jej SVS musia časom preukázať svoj prínos i pre medzinárodné spoločenstvo a rozvoj zlyhávajúcich štátov bez ohrozenia ich suverenity a štátnej moci v mene korporácií (Arduino, 2018).

Neprimerané vymedzenie hraníc bezpečnostnej a vojenskej spoločnosti dokazuje prečo pôvodne nedostatočné rozlišovanie žoldnierstva a kontraktorov nabaľuje na seba mnohé ďalšie aspekty. Potreba všeobecne uznávanej definície a podmienok operovania, je čím ďalej tým nutná. Čínsky trh s bezpečnosťou si doposiaľ nevyžadoval tak komplexnú ponuku služieb akú realizovali americkí kontraktori na Blízkom východe, avšak ich rast bezpodmienečne vyústi do rozšírenia ponúkanej zbierky služieb. Avšak príklady minulosti majú slúžiť na poučenie sa a neopakovanie rovnakých chýb pri úsvite nového druhu SVS. Čínske SVS využívajú i ozbrojených kontraktorov zaradených do vojenských štruktúr. Potenciál čínskych SVS využiť silu preventívne a nie reaktívne, čin, ktorý neurčito hraničí s konaním súkromného kontraktora a oficiálnych ozbrojených síl, môže preto vyvolať ťažko zastaviteľnú reakciu s potencionálne škodlivým dopadom na regionálnu bezpečnosť i medzinárodné prostredie.

Literatúra

ARDUINO, A. – GONG, X. 2018. *Securing the belt and road initiative*. Basingstoke: Palgrave & Macmillan, 2018. 311 s. ISBN 978-981-10-7115-7.

- ARDUINO, A. 2018. *China's private army: Protecting the New Silk Road*. Basingstoke: Palgrave & Macmillan, 2019. 184 s. ISBN 978-981-10-7214-7.
- ARDUINO, A. 2018. *China's Private Army: Protecting the New Silk Road*. In thediplomat.com [online]. 2018 [2022.02.21]. Dostupné na internete: <<https://thediplomat.com/2018/03/chinas-private-army-protecting-the-new-silk-road/>>
- DVORSKÝ, T.: *Interpretácia a percepčia európskej politiky v Čínskej ľudovej republike*. In: *Občianska spoločnosť. Kam kráčaš demokracia : košické politologické dialógy*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2018.
- GAFAROV, O. 2019. *Chinese Private Military Companies Rise Alongside Belt and Road*. In beltandroad.ventures [online]. 2019 [2022.02.21]. Dostupné na internete: <<https://beltandroad.ventures/podcasts/odil-gafarov-chinese-private-army-military-belt-and-road>>
- CHAN, M. 2018. *Why a private US military firm is of value to China's belt and road mission*. In fas.com [online]. 2018 [2022.02.21]. Dostupné na internete: <<https://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2155353/danger-zone-why-private-us-military-firm-value-chinas>>
- LEGARDA, H.- NOUWENS, M. 2018. *Guardians of the Belt and Road*. In merics.org [online]. 2018 [2022.02.21]. Dostupné na internete: <<https://www.merics.org/en/china-monitor/guardians-of-belt-and-road>>
- SHEIKH, S. R. 2018. *China's Blackwater-Style Private Armies*. In asiasentinel.com [online]. 2018 [2022.02.21]. Dostupné na internete: <<https://www.asiasentinel.com/econ-business/china-blackwater-style-private-armies/>>
- SCHMIDT, B. 2019. *Blackwater Mercenary Prince Has a New \$1 Trillion Chinese Boss*. In bloomberg.com [online]. 2019 [2022.02.21]. Dostupné na internete: <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-02-10/blackwater-mercenary-prince-has-a-new-1-trillion-chinese-boss>>
- WATTS, G. 2018. *China's 'Private Army' prowls the 'New Silk Road'*. In asiatictimes.com [online]. 2018 [2022.02.21]. Dostupné na internete: <<https://www.asiatimes.com/2018/08/article/chinas-private-army-prowls-the-new-silk-road/>>

SÚČASNÉ NÁZORY NA VZŤAH BEZPEČNOSTNEJ HROZBY A BEZPEČNOSTNÉHO RIZIKA

CURRENT OPINIONS ON THE RELATIONSHIP BETWEEN SECURITY THREATS AND SECURITY RISKS

Ján Jančo¹

ABSTRACT

Security threat and security risk are frequently used terms that we encounter in many scientific fields. In the context of securitology, these terms play an important role, hence it is necessary to define these concepts and the relationship between them as comprehensively as possible. Nevertheless, the way they are defined and understood varies depending on the preferences of individual authors or the context in which they are used. This leads to their abuse and tautology. The work is therefore devoted to comparing and analyzing current views on the relationship between security threats and security risks. The work analyzes the individual views on the definition of these terms, on the basis of which it identifies and defines the views on the relationship between them. We have come to the conclusion that current views on this issue are quite different. The work therefore identifies the intersections of individual interpretations and subsequently abstracts a comprehensive definition of these concepts and their relationship.

Key words: Security, Security Threat, Security Risk, Security Theory

Úvod

Hrozba a riziko. Dvojica slov, ktoré vyvolávajú strach, pocit neistoty, úzkosť a obavy, že dôjde k deštruktívnemu pôsobeniu na záujmy alebo hodnoty referenčného subjektu. Pojmy, s ktorými sa stretávame denne, sú súčasťou hovorovej reči a zároveň sú bežne používané v rôznych oblastiach ako žurnalistika, politika, informačné technológie, ekonómia, medzinárodné vzťahy a v mnohých ďalších. Pojmy, ktoré majú nezastupiteľné miesto v bezpečnostnej terminológii, sú úzko späté s bezpečnosťou v najširšom slova zmysle a práve v bezpečnostnej vede – sekuritológii, sú používané najfrekventovanejšie. Hrozba a riziko sú termíny využívané v teórii bezpečnosti, jej definíciách a rovnako sú súčasťou bezpečnostnej reality, ktorá je predmetom sekuritológie a teda aj predmetom bezpečnostného výskumu (Janošec, 2010). Význam pojmov hrozba a riziko je daný aj ich špecifickým postavením v rámci bezpečnostnej politiky, jadrom ktorej je identifikácia a eliminácia bezpečnostných hrozieb a rizík (Laml, 2005). Ich charakter sa s vývojom spoločnosti neustále mení, pričom od konca

¹ Ján Jančo, Mgr., asistent/externý doktorand, Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši, Demänová 393, 031 06 Liptovský Mikuláš, Slovenská republika, jan.janco@aos.sk

studenej vojny sa vo väčšej miere začali používať aj v súvislostiach nevojenského charakteru (Mušinka, 2020).

Bezpečnostná hrozba a bezpečnostné riziko sú kľúčovými pojmami, ktorých zadefinovanie, ako aj pochopenie vzťahov medzi nimi, predstavuje nevyhnutný predpoklad pre riešenie problematiky bezpečnosti. Napriek tomu sa často krát používajú ako synonymá, prípadne sú zamieňané s inými termínmi ako ohrozenie, nebezpečenstvo, výzva a pod. Ich použitie je často intuitívne, nepresné a zamieňanie, prípadne nevhodné používanie týchto pojmov, nie je výhradne neudhom komunikácie laickej verejnosti. Ako tieto termíny chápe vedecká komunita v súčasnosti?

Hlavný výskumný problém bol formulovaný do nasledovnej výskumnej otázky: Aké sú súčasné názory autorov na vzťah bezpečnostnej hrozby a bezpečnostného rizika? Pri jeho skúmaní bolo využitých niekoľko metód teoretického výskumu a to najmä analýza, komparácia, deskripcia, dedukcia a zovšeobecňovanie, tak, aby bol naplnený cieľ práce, ktorý predstavuje komparáciu postojov jednotlivých autorov súčasnosti na vzťah medzi pojmami bezpečnostná hrozba a bezpečnostné riziko.

1 Komparácia chápania pojmov bezpečnostná hrozba a bezpečnostné riziko

Vychádzajúc z premisy, že „pojmy bezpečnostná hrozba a bezpečnostné riziko nie sú v odbornej literatúre jednoznačne definované, z čoho pramenia nepresnosti a nepochopenia v odborných diskusiách“ (Jurčák, Spilý, 2008, s. 55), je prvá kapitola venovaná analýze a komparácii ich chápania a používania v súčasnosti. Rozbor ich ponímania pritom načrtáva súčasné pohľady jednotlivých autorov na vzťah bezpečnostnej hrozby a bezpečnostného rizika, ktoré sú následne ľahšie identifikovateľné a pochopiteľné.

1.1 Bezpečnostná hrozba

Slovo hrozba je v súčasnosti používané v rôznych oblastiach života, či už v odbornej alebo laickej terminológii. Jej obsahový význam sa však mení a závisí od kontextu, prípadne len osobných preferencií autora (Bučka, Turaj, 2020). V Krátkom slovníku slovenského jazyka pri tomto pojme nachádzame dva výklady (Doruľa et al., 2003):

1. výstražné napomínanie, vyhrážka,
2. blízkosť niečoho nebezpečného.

Pre potreby práce je relevantnejšia druhá definícia, ktorá je však stále relatívne vágna. Práca pojednáva o bezpečnostnej hrozbe, ktorú Terminologický slovník krízového riadenia definuje ako „objektívne existujúca možnosť, ktorej naplnenie je schopné spôsobiť negatívny dôsledok.“ (Bezpečnostná rada SR, 2017, s. 11). Definovanie hrozby ako niečoho, čo môže spôsobiť negatívny

dôsledok, ako aj fakt, že má objektívny charakter sa vo svojej podstate prelína naprieč väčšinou definícií.

Eichler pojmom bezpečnostná hrozba označuje „*prejavy, gestá, opatrenia, alebo činy ktorými sa vyjadruje vôľa spôsobiť niekomu menšie, väčšie alebo dokonca nenahraditeľné škody. Hrozby pôsobia nezávisle na záujmoch ohrozeného, a sú preto javom objektívneho charakteru.*“ (Eichler, 2004, s. 15). Zároveň však dodáva, že hrozbe vystavený subjekt môže prostredníctvom prijatých opatrení, túto zmierniť alebo až úplne eliminovať, alebo ju naopak, umocniť, či nechtiac vyvolať (Eichler, 2004).

V uvedenej definícii by sme mohli polemizovať nad použitím termínu „vôľa“, nakoľko autor uvádza, že hrozbou sú vlastne prejavy, gestá, opatrenia alebo činy, ktorými sa vyjadruje vôľa spôsobiť škody – táto definícia opomína napr. hrozby prírodného charakteru (zemetrasenie, záplavy, tornáda, atď.), alebo iné náhodné a neintencionálne hrozby, pri ktorých nemožno hovoriť o „vôle“ spôsobiť škodu.

Janošec (2010) rovnako hovorí o hrozbe ako o objektívnom jave, existujúcom nezávisle na chcení človeka a tvrdí, že hrozba je vždy primárny, nezávisle existujúci a neodvodený fenomén resp. činiteľ, ktorý chce alebo môže poškodiť určitú chránenú hodnotu. Diferencuje tak medzi hrozbou intenciálnou – zámernou a neintencionálnou – náhodnou. Závažnosť hrozby je pritom priamo úmerná povahe a dôležitosti chránenej hodnoty (Janošec, 2010).

Volner (2005, s.72) vo svojom článku pod pojmom hrozby chápe „*také javy a procesy ekonomického, politického, sociálneho, vojenského, geopolitického, ekologického, vedeckotechnického, informačného, morálnoduchovného charakteru na najrôznejšej úrovni spoločenského života (od individuálnej až po globálnu), ktoré priamo negatívne pôsobia na prírodu a spoločnosť, ohrozujú ich existenciu, fungovanie a rozvoj.*“

Jurčák a Spilý (2008) definujú bezpečnostnú hrozbu ako určitý stav vonkajšej i vnútornej bezpečnostnej situácie, ktorý môže ohroziť chránené hodnoty jednotlivca, skupiny, štátu alebo ľudstva.

1.2 Bezpečnostné riziko

Riziko je v Terminologickom slovníku krízového riadenia definované ako „*miera ohrozenia vyjadrená pravdepodobnosťou vzniku nežiadúceho javu a jeho dôsledkami*“ (Bezpečnostná rada SR, 2017, s. 26).

Slovník bezpečnostných vzťahov vymedzuje bezpečnostné riziko ako stav bezpečnostnej situácie, ktorého prejavy môžu vyvolať ohrozenie subjektu bezpečnosti (jedinca, skupiny, štátu, ľudstva), čo v medzinárodnom meradle znamená ohrozenie suverenity štátov a vo vnútornom meradle ohrozenie života občanov, demokratických slobôd a pod. (Kulašik a kol., 2002). **Kulašik** (2002, s.20) zároveň tvrdí, že „*riziká majú rôznu mieru pravdepodobnosti výskytu a rôzny čas ktorý uplynie od aktivácie až po ohrozenie*“, pričom identifikuje 4

postupné fázy vývoja bezpečnostných rizík – počnúc hrozbou, cez ohrozenie, krízu až po konflikt.

Hofreiter (2004, s. 54) uvádza, že bezpečnostné riziko „*je možné tiež chápať ako úsilie subjektu bezpečnostného prostredia (bezpečnostných vzťahov) o poškodenie záujmov iného subjektu, ako činnosť aktéra bezpečnostného prostredia, ktorá môže mať negatívny dopad na záujmy iného subjektu.*“ Riziká zároveň klasifikuje podľa ich teritoriálneho rozsahu, zdroja, nositeľov, charakteru pôsobenia, času trvania, vývojových tendencií a mechanizmu ich vzniku a pôsobenia.

Eichler (2004) na základe historického prístupu hovorí o riziku ako o jave čisto subjektívneho charakteru, ktorý je výsledkom rozhodovacieho procesu spojeného buď s voľbou spôsobov k dosiahnutiu stanovených záujmov a cieľov, alebo so snahou čeliť bezpečnostným hrozbám. Tvrdenie o subjektivite rizika vysvetľuje príkladom kedy Edvard Beneš v roku 1939 uprednostnil kapituláciu a vlastnú demisiu, len aby predišiel riziku obrovských strát na životoch v prípade stretu s mnohonásobne silnejšou armádou nacistického Nemecka.

Janošec (2010) tvrdí, že riziko je vždy odvodené z konkrétnej hrozby a jeho miery, teda pravdepodobnosti škodlivých následkov vyplývajúcich z hrozby a zo zraniteľnosti záujmu. Riziko je preto možné posúdiť na základe analýzy rizík, ktorá, okrem uvedených premenných, vychádza aj zo schopnosti čeliť konkrétnej hrozbe (Janošec, 2010).

Bezpečnostné riziká tak vo všeobecnosti vyjadrujú len mieru ohrozenia a nikdy nepredstavujú príležitosť, tzn. že bezpečnostné riziko je kombináciou pravdepodobnosti výskytu určitej nebezpečnej udalosti a jej potenciálnych následkov (Belan, Mišík, 2016). „*Pojem bezpečnostné riziko teda vyjadruje možnosť, pravdepodobnosť uskutočnenia udalosti, ktorú si neželáme. Je javom subjektívnym, zatiaľ čo hrozba je javom objektívnym. Je spojené s rozhodovacím procesom, t. j. voľbou dosiahnutia určitého nami (sebou) definovaného cieľa, napr. ako odvrátiť, alebo aspoň zmierniť nebezpečenstvo hrozby.*“ (Jurčák, Spilý, 2008, s. 55).

1.3 Čiastkový záver

Z vyššie uvedených ponímaní obsahového významu bezpečnostnej hrozby a bezpečnostného rizika jednotlivými autormi je zrejماً diverzita výkladov, ktorá je vo veľkej miere spôsobená prispôbovaním si definícií tak, aby zapadali do konkrétneho kontextu. Pri pohľade na tieto definície sme však identifikovali aj určité významové prieniky.

Na ich základe možno konštatovať prevalenciu ponímania bezpečnostnej hrozby ako objektívne existujúceho javu, ktorý jestvuje bez ohľadu na vôľu referenčného subjektu, pričom môže mať negatívny resp. deštruktívny vplyv na jeho životné záujmy alebo iné hodnoty. V záujme zachovania týchto hodnôt

referenčný subjekt prijíma opatrenia k eliminácii, alebo aspoň k zníženiu negatívnych konsekvencií hrozby (Kompan, 2019).

Bezpečnostné riziko je v majoritnej miere vnímané ako vyjadrenie pravdepodobnosti realizácie hrozby, prípadne miery samotného ohrozenia. Je odvodené od konkrétnej hrozby, pričom má, na rozdiel od tejto, značne subjektívny charakter.

Napriek identifikovaným prienikom obsahového ponímania týchto termínov stále absentuje ich explicitné zadefinovanie. Práve zreteľné a vyčerpávajúce vymedzenie ich chápania, by za predpokladu jeho akceptácie odbornou a vedeckou komunitou, viedlo k zjednoteniu ich používania, čím by sa predchádzalo rôznym formám nepochopenia a nedorozumeniam. Prax však nasvedčuje, že tomu tak zatiaľ nie je a pojmy sa vo veľkej miere používajú relatívne benevolentne. Niekedy dokonca autor spôsob ich ponímania, aj napriek tomu, že ich používa, nevysvetľuje a ich obsahový význam vyplýva len z kontextu.

2 Vzťah medzi bezpečnostnou hrozbou a bezpečnostným rizikom

Konglomerát definícií a prístupov k pojmom bezpečnostná hrozba a bezpečnostné riziko nám okrem významových prienikov a odlišností zároveň indikuje aj vzťah, resp. vzťahy ktoré medzi nimi jednotliví autori identifikovali.

Jeden z identifikovaných vzťahov je lineárny vzťah medzi hrozbou a rizikom. „*Riziko je objektívny jav, ktorý predstavuje základ budúcich hrozieb, ktorý vytvára isté podmienky a priestor pre budúce možné hrozby. Riziko je to čo sa môže (ale nemusí nevyhnutne) reálne stať; javy, z ktorých môžu (ale nemusia) vzniknúť reálne hrozby. Hrozba je jav, ktorý reálne a evidentne priamo začína deštruktívne pôsobiť. Ak poznáme riziká, potom môžeme predísť vzniku alebo pôsobeniu hrozieb.*“ (Volner, 2005, s. 72). Medzi hrozbou a rizikom teda existuje lineárny vzťah, v rámci ktorého sú tieto obsahovo obdobné pojmy, líšiace sa mierou, resp. veľkosťou nebezpečenstva. Zatiaľ čo riziko predstavuje len potenciálnu možnosť pôsobenia negatívnych vplyvov, hrozba vyjadruje bezprostredné riziko, ktoré si vyžaduje okamžité prijímanie opatrení na jej zníženie alebo elimináciu (Marchevka, Németh, 2010). Hrozba aj riziko sú chápané ako objektívne javy, avšak hrozba je jav aktuálnejší, reálnejší, časovo bližší, obsahovo užší, identifikovateľnejší, „hmatateľnejší“, ktorý reálne negatívne, resp. deštruktívne pôsobí na konkrétny jav, systém (Volner, 2005). **Volner** (2005) toto tvrdenie vysvetľuje na príklade vysokej produkcie tovární, ktorá spôsobuje znečistenie ovzdušia, avšak samotná vysoká produkcia nemusí byť hrozbou – je to však riziko, že ak sa znečistenie ovzdušia zvýši natoľko, že zmení koncentráciu vzduchu a naruší ozónovú vrstvu, potom sa takáto výroba (v takomto rozsahu) stáva pre ľudstvo hrozbou.

Hofreiter (2004, s. 67) hovorí, že „*bezpečnostné riziká majú rôznu mieru pravdepodobnosti výskytu a tiež rôzne dlhú cestu, ktorú musia prekonať od ich*

aktivácie do prerodu na ohrozenie²“. Vznik hrozby je teda podľa autora podmienený existenciou rizika, pričom samotné riziko je vo vzťahu k hrozbe chápané ako jav, čin, alebo proces ktorý buď vyjadruje mieru hrozby alebo hrozbe vývojovo predchádza (Hofreiter, 2004). Hrozba je vnímaná ako aktivizovaná forma rizika, ako jeho následok, prípadne ako „vyššie štádium“ rizika, kedy označuje bezprostredne vnímanú blízkosť ujmy.

Eichler (2004, s. 15) naopak pri výklade vzťahu medzi bezpečnostnou hrozbou a rizikom tvrdí, že bezpečnostné riziká sú sociálne javy odvodené od bezpečnostných hrozieb. Čo je vychádzajúc z premisy, že hrozby sú vždy javy objektívneho charakteru a riziká javy subjektívneho charakteru, logické. Tento prístup podporuje aj **Laml** (2005, s. 21), ktorý uvádza, že pojem hrozba sa používa v súvislosti s konkrétnym javom, procesom, udalosťou, ktorá znamená nebezpečenstvo – je identifikáciou, pričom pojem riziko sa používa na vyjadrenie miery pravdepodobnosti realizácie hrozby. Ako príklad pritom používa vykreslenie situácie s minou. „*Mína je hrozba, konkrétny fakt znamenajúci nebezpečenstvo. Riziko je možnosť uskutočnenia hrozby. Hrozba má charakter objektívnej skutočnosti, riziko má aj silný subjektívny prvok, ktorý vyjadruje našu reflexiu hrozby, ako aj našu schopnosť sa s hrozbou vyrovnáť.*“ (Laml, 2005, s. 21)

Rovnaký prístup má k chápaniu týchto pojmov aj **Janošec** (2010, s. 48), podľa ktorého je riziko vždy odvodené a odvoditeľné z konkrétnej hrozby a nie naopak. Mieru rizika – teda pravdepodobnosť negatívnych dôsledkov vyplývajúcich z hrozby a zo zraniteľnosti záujmu, je pritom možné posúdiť na základe analýzy rizík, ktorá vychádza z posúdenia schopnosti čeliť hrozbám (Janošec, 2010, s. 48). Popísaný vzťah vyplýva aj z rovnice rizika pre neintencionálne hrozby, ktorá znie:

$$\text{Riziko} = \frac{(\text{Hrozba}) \times (\text{Zraniteľnosť}) \times (\text{Hodnota})}{\text{Protiopatrenie}}$$

V tomto vnímaní bezpečnostné riziko teda vyjadruje možnosť, resp. pravdepodobnosť uskutočnenia udalosti, ktorú si neželáme. Je javom subjektívnym, zatiaľ čo hrozba je javom objektívnym. Je spojené s rozhodovacím procesom, t. j. voľbou dosiahnutia určitého cieľa, napr. ako odvrátiť, alebo aspoň zmierniť nebezpečenstvo hrozby a spája sa s rozhodovaním ohrozeného subjektu a s tým, aké prijme rozhodnutie (Jurčák, Spilý, 2008).

Laml (2005, s. 24) v rámci komplementárneho prístupu identifikuje využívanie pojmov hrozba a riziko na vyjadrenie dvoch súvisiacich a vzájomne sa dopĺňajúcich avšak neporovnateľných veličín. „*Pojem hrozba sa používa na*

² Hofreiter vo svojej publikácii *Bezpečnosť, bezpečnostné riziká a ohrozenia* nahrádza pojem „hrozba“ pojmom „ohrozenie“ a dodáva, že „*v odborných kruhoch je stotožnenie pojmov hrozba a ohrozenie akceptované*“ (HOFREITER, L., 2004, s. 65)

identifikáciu nebezpečenstva a označuje skutočnosť s potenciálom spôsobiť škodu chránenému subjektu. Má výrazný hodnotový charakter, pretože hrozbu je možné vymedziť len v súvislosti so záujmom, ale má nekonkretizovaný potenciál. Hrozba má subjekto-objektový charakter. Označuje objektívnu skutočnosť na základe rozhodnutia subjektu. Hrozba preto neexistuje sama o sebe, ale len vo vzťahu k subjektu, ktorý ju ako hrozbu identifikoval“ (Laml, 2005, s. 24). Pojem riziko je v tejto súvislosti chápaný ako vyjadrenie pravdepodobnosti vzniku neželanej situácie, kedy kvantifikuje potenciál hrozby, pričom sa kalkuluje aj so schopnosťou subjektu na hrozbu reagovať, resp. sa s ňou vyrovnáť, alebo ju úplne eliminovať. Pojem riziko teda predstavuje akési ohodnotenie hrozby – ide o sekundárny, odvodený fenomén, ktorý je vyjadriteľný výhradne vo vzťahu k hrozbe (Laml, 2005).

Záver

Komparácia definícií bezpečnostnej hrozby a bezpečnostného rizika (resp. pojmov, ktorými sú nahrádzané) a z nich vyplývajúce ponímanie vzťahov a súvislostí medzi nimi, nám ukázala, že postoj jednotlivých autorov je relatívne disparitný. Z hľadiska vzťahu medzi pojmom bezpečnostná hrozba a bezpečnostné riziko sme identifikovali niekoľko prístupov. Uvedená identifikácia a komparácia prístupov k vymedzovaniu vzťahov medzi týmito pojmami predstavuje odpoveď na stanovenú výskumnú otázku.

Zhodnotenie súčasného pohľadu na vzťah medzi pojmami bezpečnostná hrozba a bezpečnostné riziko nie je možné vykonať bez pochopenia ich definícií. Z tohto dôvodu sme v práci pracovali s viacerými definíciami, ktoré sa v súčasnosti v odbornej komunite používajú. Pri mnohých z nich sme identifikovali názorový prienik rôznych autorov, no rovnako tak sme v mnohých prípadoch narazili na rozdiely vo vykladaní obsahovej stránky týchto termínov.

V rámci súčasných názorov na vzťah pojmov bezpečnostná hrozba a bezpečnostné riziko sme identifikovali niekoľko prístupov k ich vymedzeniu. Lineárny, kedy sa riziko nepriaznivého javu môže za určitých podmienok pretransformovať na hrozbu, ktorá bezprostredne pôsobí na chránené záujmy bezpečnostného subjektu (alebo naopak). Ponímanie bezpečnostnej hrozby ako objektívne existujúceho javu, od ktorého je odvodené riziko, ktoré vyjadruje mieru pravdepodobnosti hrozby. Posledným identifikovaným bol komplementárny prístup, v rámci ktorého bezpečnostná hrozba a bezpečnostné riziko síce vyjadrujú súvisiace a dopĺňajúce sa veličiny, no nemožno o nich hovoriť ako o porovnateľných pojmoch.

Možno konštatovať, že jednotlivé definície bezpečnostnej hrozby a bezpečnostného rizika, rovnako ako vnímanie vzťahov medzi nimi, sa v súčasnosti líšia, čo vedie k zbytočným nedorozumeniam a tautológii. Názorové diferencie indikujú absenciu explicitného zadefinovania termínov bezpečnostná hrozba a bezpečnostné riziko, čo vedie k ich obsahovému ohýbaniu

a nesprávnemu používaniu. Súčasný stav si preto vyžaduje konsenzus odbornej a vedeckej komunity v oblasti terminológie.

Na základe komparácie a analýzy jednotlivých výkladov sme pri snahe o objektivizáciu vzťahu medzi bezpečnostnou hrozbou a bezpečnostným rizikom prišli k nasledovným záverom.

Bezpečnostná hrozba je vo všeobecnosti objektívne existujúci jav, ktorý dokáže negatívne pôsobiť na chránené záujmy a hodnoty určitého subjektu. Existuje bez ohľadu na vôľu ohrozeného subjektu a bez ohľadu na to, či si subjekt jej existenciu vôbec uvedomuje. Jej existencia je jednoducho nemenný fakt.

Bezpečnostné riziko chápeme ako vzťah pôsobenia hrozby, schopnosti ohrozeného subjektu proti hrozbe pôsobiť (znižiť jej dopad/úplne ju eliminovať), dôležitosti ohrozeného záujmu resp. hodnoty, a pod. Ide o subjektivizáciu hrozby, čím vyjadrujeme mieru ohrozenia chráneného záujmu alebo hodnoty konkrétneho bezpečnostného subjektu – nakoľko rovnaká hrozba môže pre rozličné subjekty predstavovať rôznu mieru rizika.

Literatúra

- BELAN, L., MIŠÍK, J. 2016. *Manažérstvo bezpečnostného rizika*. Žilina: Žilinská univerzita, 2016. 134 s. ISBN 978-80-554-1280-1.
- BUČKA, P., TURAJ, M. 2020. Teória realizmu a jej prístup k skúmaniu bezpečnosti. IN: *Teoretické prístupy k skúmaniu bezpečnosti* [print]. Ostrava: 2020. ISBN 978-80-7418-358-4. s. 22-38.
- DORUĽA, J. et al. 2003. Krátky slovník slovenského jazyka [online]. 4. vyd. Bratislava: Veda, 2003 [cit. 19.02.2021]. 985 s. ISBN 80-224-0750-X. Dostupné na: <https://www.juls.savba.sk/kssj_4.html>
- EICHLER, J. 2004. Jak vyhodnocovat bezpečnostní hrozby a rizika dnešního světa. In *Obrana a strategie* [online]. 2004, č. 2, [cit. 10.01.2022]. Dostupné na: <<https://www.obranaastrategie.cz/filemanager/files/6305.pdf>>
- HOFREITER, L. 2004. *Bezpečnosť, bezpečnostné riziká a ohrozenia*. Žilina: Žilinská univerzita, 2004. 146 s. ISBN 80-8070-181-4.
- JANOŠEC, J., Hrozba a riziko v bezpečnostní terminologii. In: *Krízový management*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2010, ISBN 978-80-7395-304-1, s. 40-52.
- JURČÁK, V., SPILÝ, P., Využitie situačného riadenia na predikciu bezpečnostných hrozieb a rizík. In: *Metody analýzy a predikce bezpečnostních hrozeb a rizik – východiska pro tvorbu prognostických scénářů*. Brno: Univerzita obrany, 2008, ISBN 978-80-7231-590-1, s. 39-61.
- KOMPAN, J. 2019. Using the SWOT analysis of the external security of the Slovak republic as a basis for defense planning.. In: SECURITY FORUM 2019: 12th Annual International Scientific Conference Proceedings. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2019. ISBN 978-80-973394-1-8, str. 59-66.

KULAŠIK, P. a kol. 2002. *Slovník bezpečnostných vzťahov*. 2. vyd. Bratislava: Smaragd pedagogické nakladateľstvo s. r. o., 2002. 270 s. ISBN 80-89063-08-X.

LAML, R. 2005. Príspevok k vymedzeniu pojmov „hrozba“ a „riziko“. In: *Vojenské obzory* [online]. 2005, ročník 11, č. 2, [cit. 10.01.2022]. Dostupné na: <<https://www.mosr.sk/data/files/285.pdf>>. ISSN 1335-2598.

MARCHEVKA, P., NÉMETH, Ľ. 2010. Diskusia k základným pojmom krízového riadenia. In: *Krízový manažment* [online]. 2010, ročník 9, č. 2 [cit. 28.01.2022]. Dostupné na <https://www.fbi.uniza.sk/uploads/Dokumenty/casopis_km/archiv/2010_02/clanky/07%20Nemeth.pdf>

MUŠINKA, M. 2020. Možnosti hodnotenia bezpečnostných hrozieb. In: *Vojenské reflexie* [online]. 2020, ročník 15, č. 1/20 [cit. 29.01.2022]. Dostupné na <http://vr.aos.sk/images/dokumenty/archiv_cisel/2020/vojenske_reflexieXV_1.pdf> ISSN 1336-9202, s. 82-98.

VOLNER, Š. 2005. Bezpečnosť, riziká a hrozby 21. storočia. In: *Obrana a strategie* [online]. 2005, č. 2, [cit. 10.01.2022]. Dostupné na: <<https://www.obranaastrategie.cz/filemanager/files/6287.pdf>>. ISSN 12146463.

KYBERNETICKÁ BEZPEČNOSŤ Z POHLADU PRÁVA¹

CYBER SECURITY FROM A LEGAL POINT OF VIEW

Vojtech Jurčák² - Tomáš Martaus³ - Vladimír Andrassy⁴

ABSTRACT

The article looks at one of the key sources of an objective law of the Slovak Republic, regulating security issues in cyberspace, Act no. 69/2018 Coll. on Cyber Security and Amendments to Certain Laws. To this end, it analyses its primary legal institutes and focuses on the tasks of the entities to which this legislation entrusts competencies in this particular area of social relation. It also clarifies the reason for its adoption.

Key words: Cyber Security, Law, National Security Office

Úvod

Národný bezpečnostný úrad, ako ústredný organ štátnej správy pre kybernetickú bezpečnosť, pripravil na základe schváleného programového vyhlásenia Vlády Slovenskej republiky na roky 2016-2020 a v súlade so schválenou Konceptiou kybernetickej bezpečnosti Slovenskej republiky na roky 2015-2020 a Akčným plánom realizácie Konceptie kybernetickej bezpečnosti Slovenskej republiky na roky 2015-2020 návrh zákona o kybernetickej bezpečnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorým do národného právneho poriadku transponoval smernicu Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/1148 zo 6. júla 2016 o opatreniach na zabezpečenie vysokej spoločnej úrovne bezpečnosti sietí a informačných systémov v Únii. Jej cieľom bolo zaručiť spoločnú bezpečnosť sietí a informačných systémov v rámci Európskej únie, prostredníctvom zvýšenia bezpečnosti internetu a

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-20-0334.

² Vojtech, Jurčák, prof., Ing., CSc., vedúci Katedry bezpečnosti a obrany, Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, Demänová 393, 031 01 Liptovský Mikuláš, Slovensko, vojtech.jurcak@aos.sk

³ Tomáš, Martaus, JUDr., externý doktorand, Katedra bezpečnosti a obrany, , Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, Demänová 393, 031 01 Liptovský Mikuláš, Slovensko, tomas.martaus@aos.sk

⁴ Vladimír, Andrassy, prorektor pre kvalitu a rozvoj, , Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, Demänová 393, 031 01 Liptovský Mikuláš, Slovensko, vladimir.andrassy@aos.sk

súkromných sietí a informačných systémov, na ktorých je do značnej miery postavené fungovanie hospodárskych a spoločenských záujmov.⁵

Návrh zákona prešiel začiatkom roka 2018 III. čítaním Národnej rady Slovenskej republiky a s účinnosťou od 1. apríla 2018 tak právne upravuje špecifické vzťahy v oblasti kybernetickej bezpečnosti. Celkovo sa ho doposiaľ dotklo päť noviel, pričom posledná z nich, s účinnosťou od 1. augusta tohto roku. Jej cieľom bolo p r e d o v š e t k ý m posilniť legislatívnu úpravu v oblasti kybernetickej bezpečnosti so zameraním na posilnenie právomocí príslušných vnútroštátnych orgánov, na precizovanie niektorých definícií, či na úpravu postupu pri certifikácii kybernetickej bezpečnosti, ktorá vyplýva z nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2019/881 zo 17. apríla 2019 o agentúre ENISA (Agentúra Európskej únie pre kybernetickú bezpečnosť) a o certifikácii kybernetickej bezpečnosti informačných a komunikačných technológií a o zrušení nariadenia (EÚ) č. 526/2013 (akt o kybernetickej bezpečnosti).⁶

Cieľom článku je analyzovať, akým spôsobom verejná moc rieši problematiku v oblasti kybernetickej bezpečnosti v Slovenskej republike.

1 Predmet zákona

Uvádzacie ustanovenie zákona č. 69/2018 Z.z. o kybernetickej bezpečnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v prípade §1 v spojení s §2 upravuje ako pozitívnym tak negatívnym výpočtom predmet a rozsah spoločenských vzťahov, regulovaných týmto normatívnym právnym aktom.

Predmetný zákon tak reguluje organizáciu, pôsobnosť a povinnosti orgánov verejnej moci v oblasti kybernetickej bezpečnosti, ktorú definuje ako „stav, v ktorom sú siete a informačné systémy schopné odolávať na určitom stupni spoľahlivosti akémukoľvek konaniu, ktoré ohrozuje dostupnosť, pravosť, integritu alebo dôvernosť uchovávaných, prenášaných alebo spracúvaných údajov alebo súvisiacich služieb poskytovaných alebo prístupných prostredníctvom týchto sietí a informačných systémov“⁷.

Súčasne do jeho predmetu regulácie patrí aj organizácia a pôsobnosť jednotiek pre riešenie kybernetických bezpečnostných incidentov (Computer Security Incident Response Team Slovakia – CSIRT) a ich akreditáciu.

Legálnu definíciu jednotiek CSIRT však zákon nezakotvuje. Výlučne z §15 možno vyčítať, že ten, kto plní úlohy takejto jednotky, zodpovedá v rozsahu

⁵ Dôvodová správa k zákonu č. 69/2018 Z.z. o kybernetickej bezpečnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

⁶ Dôvodová správa k zákonu č. 287/2021 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 69/2018 Z.z. o kybernetickej bezpečnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony

⁷ §3 písm. h) zákona č. 69/2018 Z.z. o kybernetickej bezpečnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

svojej pôsobnosti za riešenie kybernetických bezpečnostných incidentov a vykonáva preventívne služby a reaktívne služby. Jednotka CSIRT bola zriadená ako organizačný útvar Ministerstva investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie SR (MIRRI SR).

Pokiaľ ide o samotnú smernicu Európskeho parlamentu a Rady, ktorú zákon transponoval, tá vníma jednotky CSIRT ako orgány pre riešenie počítačových bezpečnostných incidentov⁸, či ako jednotky reakcie na núdzové počítačové situácie⁹.

Preventívne služby, ktoré v zmysle zákona vykonávajú jednotky CSIRT predstavujú aktivity zamerané na prevenciu kybernetických bezpečnostných incidentov, a to vytváraním bezpečnostného povedomia, výcvikom, spoluprácou s ostatnými jednotkami CSIRT, monitorovaním a evidenciou kybernetických bezpečnostných incidentov, pripojením na jednotný informačný systém kybernetickej bezpečnosti, či poskytovaním informácií a údajov do jednotného informačného systému kybernetickej bezpečnosti, ako aj prijímaním a zasielaním včasného varovania pred kybernetickými bezpečnostnými incidentmi prostredníctvom jednotného informačného systému kybernetickej bezpečnosti.

Pokiaľ ide o spomínaný jednotný informačný systém kybernetickej bezpečnosti, ten predstavuje informačný systém, ktorého správcom a prevádzkovateľom je Národný bezpečnostný úrad a ktorý slúži na efektívne riadenie, koordináciu, evidenciu a kontrolu výkonu štátnej správy v oblasti kybernetickej bezpečnosti a jednotiek CSIRT. Určený je aj na spracovanie a vyhodnocovanie údajov a informácií o stave kybernetickej bezpečnosti a rovnako aj na krízové plánovanie v čase mieru, na riadenie štátu v krízových situáciách mimo času vojny a vojnového stavu, ako aj na potrebné činnosti v čase vojny alebo vojnového stavu. Systém kybernetickej bezpečnosti obsahuje komunikačný systém pre hlásenie a riešenie kybernetických bezpečnostných incidentov a centrálny systém včasného varovania. Pozostáva z verejnej časti a neverejnej časti, pričom prístup k nemu je bezodplatný.¹⁰

Okrem preventívnych činností spája zákon o kybernetickej bezpečnosti s pôsobením jednotiek CSIRT i vykonávanie reaktívnych služieb. Tie zákon, prostredníctvom demonštratívnej právnej normy, charakterizuje ako služby zamerané na riešenie kybernetických bezpečnostných incidentov, najmä v podobe výstrahy a varovania, detekcie, analýzy kybernetických bezpečnostných incidentov, odozvy, ohraničenia, riešenia a nápravy ich následkov, asistencie pri

⁸ bod 32 smernice Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/1148 zo 6. júla 2016 o opatreniach na zabezpečenie vysokej spoločnej úrovne bezpečnosti sietí a informačných systémov v Únii

⁹ bod 34 smernice Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/1148 zo 6. júla 2016 o opatreniach na zabezpečenie vysokej spoločnej úrovne bezpečnosti sietí a informačných systémov v Únii

¹⁰ §8 zákona č. 69/2018 Z.z. o kybernetickej bezpečnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

riešení kybernetického bezpečnostného incidentu na mieste, reakcie na bezpečnostný incident a podpora či koordinácia týchto reakcií, či napokon v podobe návrhov opatrení na zabránenie ďalšiemu pokračovaniu, šíreniu a opakovanému výskytu kybernetických bezpečnostných incidentov.

Jeden z predmetov právnej úpravy zákona o kybernetickej bezpečnosti predstavuje i národná stratégia kybernetickej bezpečnosti, východiskový strategický dokument, ktorý komplexne určuje strategický prístup Slovenskej republiky k zabezpečeniu kybernetickej bezpečnosti.¹¹

Jej obsah je predovšetkým tvorený cieľmi, prioritami a rámcom riadenia na ich dosiahnutie, vrátane úloh a zodpovedností orgánov verejnej moci a ďalších relevantných subjektov, popisom bezpečnostných hrozieb, bezpečnostného prostredia, či určením vzdelávacích programov, programov na budovanie bezpečnostného povedomia, zvyšovanie informovanosti a odbornej prípravy, plánom výskumu a vývoja, či určením hlavných zahraničnopolitických partnerov.

2 Národná stratégia kybernetickej bezpečnosti

Národnú stratégiu kybernetickej bezpečnosti schvaľuje Vláda Slovenskej republiky. Tú aktuálnu – Národnú stratégiu kybernetickej bezpečnosti na roky 2021 až 2025 schválila vláda uznesením č. 5/2021 7. januára 2021. Reflektuje na zákon o kybernetickej bezpečnosti, už spomenutú smernicu Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/1148 zo 6. júla 2016 o opatreniach na zabezpečenie vysokej spoločnej úrovne bezpečnosti sietí a informačných systémov v Únii ako aj na ostatnú Bezpečnostnú stratégiu Slovenskej republiky. Za najväčšie hrozby považuje najmä:

- neustály rozvoj nových techník a spôsobov kybernetických útokov,
- nedostatočné bezpečnostné povedomie používateľov,
- uprednostňovanie funkcionality a dizajnu pred bezpečnosťou,
- nedostatočne početné a odborne zdatné skupiny zamestnancov v organizáciách vyčlenených pre potreby kybernetickej bezpečnosti,
- laxný prístup k požiadavkám vyplývajúcim z legislatívy alebo štandardov,
- slabú detekciu kybernetických bezpečnostných incidentov, pokusov o útok alebo úspešných útokov,
- zneužívanie pokročilých techník šifrovania pri kybernetických útokoch,
- nedostatočnú spôsobilosť vyšetrovateľov pre vyšetrovanie trestných činov v oblasti počítačovej kriminality spolu s pomalým špecializovaným systémom vzdelávania orgánov činných v trestnom konaní a sudcov,

¹¹ §20 zákona č. 69/2018 Z.z. o kybernetickej bezpečnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

- pomalý vývoj trestného práva v oblasti počítačovej kriminality, či útoky na kritickú infraštruktúru štátu, orgány štátu a obranné mechanizmy s mocensko-politickým pozadím.¹²

Zvyšná časť zákona je venovaná postaveniu a povinnostiam prevádzkovateľa základnej služby a poskytovateľa digitálnej služby, bezpečnostným opatreniam, systému zabezpečenia kybernetickej bezpečnosti a kontrole nad dodržiavaním tohto zákona a auditu.

Základnú službu predstavuje služba, ktorá je zaradená v zozname základných služieb, ktorý v zmysle §5 ods. 1 písm. l) zákona vedie a spravuje Národný bezpečnostný úrad, a ktorá závisí od sietí a informačných systémov a je činnosťou aspoň v jednom sektore alebo podsektore uvedenej v prílohe zákona o kybernetickej bezpečnosti, alebo je prvkom kritickej bezpečnosti informácií. Digitálnu službu predstavuje výlučne online trhovisko, internetový vyhľadávač a cloud computing.

V prípade bezpečnostných opatrení ide na účely zákona č. 69/2018 Z.z. o kybernetickej bezpečnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov o úlohy, procesy, role a technológie v organizačnej, personálnej a technickej oblasti, ktorých cieľom je zabezpečenie kybernetickej bezpečnosti počas životného cyklu sietí a informačných systémov¹³. V prípade sietí ide o elektronické komunikačné siete¹⁴ a v prípade informačných systémov o funkčné celky, ktoré zabezpečujú získavanie, zhromažďovanie, automatické spracúvanie, udržiavanie, sprístupňovanie, poskytovanie, prenos, ukladanie, archiváciu, likvidáciu a ochranu údajov prostredníctvom technických prostriedkov alebo programových prostriedkov.¹⁵

Dominantnú úlohu v systéme orgánov verejnej moci spätú so zabezpečením kybernetickej bezpečnosti a kontrole nad dodržiavaním zákona o kybernetickej bezpečnosti plní Národný bezpečnostný úrad. Ten v zmysle §5 zákona o kybernetickej bezpečnosti okrem iného riadi a koordinuje výkon štátnej správy na úseku kybernetickej bezpečnosti, určuje štandardy, operačné postupy, vydáva metodiku a politiku správania sa v kybernetickom priestore. Rovnako tak určuje zásady predchádzania kybernetickým bezpečnostným incidentom a zásady ich riešenia. Vypracúva národnú stratégiu kybernetickej bezpečnosti a ročnú správu o stave kybernetickej bezpečnosti v Slovenskej republike, je národným kontaktným miestom pre kybernetickú bezpečnosť pre zahraničie a zabezpečuje spoluprácu s jednotnými kontaktnými miestami členských štátov Európskej únie

¹² Národná stratégia kybernetickej bezpečnosti na roky 2021 až 2025

¹³ §7 ods. 1 zákona č. 69/2018 Z.z. o kybernetickej bezpečnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

¹⁴ §3 písm. a) zákona č. 69/2018 Z.z. o kybernetickej bezpečnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

¹⁵ §3 písm. b) zákona č. 69/2018 Z.z. o kybernetickej bezpečnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

a Organizácie Severoatlantickej zmluvy. Súčasne Národný bezpečnostný úrad systematicky získava, sústreďuje, analyzuje a vyhodnocuje informácie o stave kybernetickej bezpečnosti v Slovenskej republike a v spolupráci s Ministerstvom zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky rozvíja medzinárodnú spoluprácu a sleduje vplyvy aktivít v oblasti kybernetickej bezpečnosti na zahraničnopolitické záujmy Slovenskej republiky a partnerov v rámci Európskej únie a Organizácie Severoatlantickej zmluvy, či spravuje a prevádzkuje jednotný informačný systém kybernetickej bezpečnosti.¹⁶

Do kompetencie Národného bezpečnostného úradu rovnako patrí v prípade závažného kybernetického bezpečnostného incidentu alebo jeho hrozby vyhlásiť výstrahu a varovanie pred týmto incidentom, uložiť povinnosť riešiť ho, vykonať reaktívne opatrenie či požadovať návrh opatrení na zabránenie ďalšieho pokračovania, šírenia a opakovaného výskytu závažného kybernetického bezpečnostného incidentu ako aj ich vykonanie.

Súčasne je úrad oprávnený v prípadoch, v ktorých používanie konkrétneho produktu, procesu, služby neumožňuje alebo zásadným spôsobom sťažuje udržanie kybernetickej bezpečnosti, a tým ohrozuje život alebo zdravie osôb, hospodárske fungovanie štátu, verejný poriadok, bezpečnosť alebo majetok osôb, alebo ohrozuje bezpečnostné záujmy Slovenskej republiky, zakázať alebo obmedziť ich používanie.

V zmysle §5 písm. u) zákona č. 69/2018 Z.z. o kybernetickej bezpečnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov Národný bezpečnostný úrad vykonáva kontrolu, vydáva rozhodnutia o uložení opatrení na nápravu a ukladá pokutu za priestupok alebo iný správny delikt.¹⁷ Pokiaľ však ide o vykonávanie auditu, ten v zmysle §5 písm. v) zákona vykonáva buď priamo úrad, alebo na základe jeho požiadania certifikovaný audítor kybernetickej bezpečnosti. Ten je tak oprávnený realizovať predmet svojej podnikateľskej činnosti v oblasti auditu u prevádzkovateľa základnej služby s cieľom potvrdiť účinnosť prijatých bezpečnostných opatrení a plnenie požiadaviek stanovených týmto zákonom.

Záver

V článku sme analyzovali zákon č. 69/2018 Z.z. o kybernetickej bezpečnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov a Národnú stratégiu kybernetickej bezpečnosti na roky 2021 až 2025 a tým sme naplnili jeho cieľ.

V analýze zákona č. 69/2018 Z.z. o kybernetickej bezpečnosti sme sa venovali predovšetkým činnosti jednotky pre riešenie počítačových incidentov (CSIRT) v SR. Národná stratégia kybernetickej bezpečnosti na roky 2021 až 2025, ktorá z uvedeného zákona vyplýva, apeluje na skutočnosť, že kybernetická

¹⁶ §5 zákona č. 69/2018 Z.z. o kybernetickej bezpečnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

¹⁷ §5 písm. u) zákona č. 69/2018 Z.z. o kybernetickej bezpečnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

bezpečnosť nie je len zodpovednosťou štátu, ale aj jeho občanov. Autori článku predpokladajú, že počítačové incidenty budú rásť a aktivity kybernetických zločincov budú vo väčšej miere stále viac dopadať na naše bežné fungovanie. Je preto logické, že k strategickým záujmom SR patrí kybernetickú bezpečnosť ďalej rozvíjať, znižovať zraniteľnosť informačných a komunikačných systémov a zdokonaľovať tak ich odolnosť voči kybernetickým bezpečnostným hrozbám, ktoré častokrát prerastú do reálneho útoku.

Literatúra

Dôvodová správa k zákonu č. 69/2018 Z.z. o kybernetickej bezpečnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Dôvodová správa k zákonu č. 287/2021 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 69/2018 Z.z. o kybernetickej bezpečnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony

Národná stratégia kybernetickej bezpečnosti na roky 2021 až 2025

Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/1148 zo 6. júla 2016 o opatreniach na zabezpečenie vysokej spoločnej úrovne bezpečnosti sietí a informačných systémov v Únii

Zákon č. 69/2018 Z.z. o kybernetickej bezpečnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

INFORMAČNÝ SYSTÉM ZBGIS® A JEHO VYUŽITIE V OBLASTI OBRANY¹

ZBGIS® INFORMATION SYSTEM AND ITS USES IN THE FIELD OF DEFENCE

Eva Hudák Kornhauserová² - Pavel Bučka³

ABSTRACT

The paper presents the importance and possibilities of using the geographic information system in the practice of the Armed Forces. The object of research of our paper was the geographical information system ZBGIS®. In this work we analyse its parts, use, especially the application ZBGIS Map Client. The aim of the paper was to analyse this system for the Armed Forces. The result of solving the problem is a precise description of how it is possible to work with the system, which it provides.

Key words: ZBGIS, map, Armed Forces

Úvod

Geografické informačné systémy predstavujú súbor informácií, ktoré je možné využiť pri riešení najrozličnejších problémov. Sú prínosom pre používateľa, pretože mu dokážu poskytnúť podrobný obraz o záujmovom území. V prostredí ozbrojených síl a ozbrojených zložiek je potreba využitia geografického informačného systému niekedy nevyhnutná. Pri plnení úloh je nutné poznať nielen terén, ale rovnako aj to, čo sa na danom území nachádza. Existuje viacero informačných systémov. My sa však zameriame na systém, ktorý je verejne dostupný pre každého, obsahuje nespočetné možnosti vyhľadávania a podkladov.

V súvislosti s vývojom tohto systému sa obdobie do roku 2010 nieslo v duchu tvorby a udržiavania štátneho mapového diela. Na týchto činnostiach sa podieľal od roku 1950 Slovenský zememeračský a kartografický ústav v Bratislave, od roku 1954 Geodetický, topografický a kartografický ústav

¹ Príspevok bol podporený výstupmi riešenia výskumného projektu „VV_4_2021 – „Podpora budovania bezpečnostných a obranných spôsobilostí štátu prípravou aktérov krízového riadenia, financovaného Ministerstvom obrany SR prostredníctvom medzirezortného podprogramu 06E01-Výskum a vývoj na podporu obrany štátu.

² JUDr. Eva Hudák Kornhauserová, externá doktorandka Katedry bezpečnosti a obrany, Akadémie ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, Demänová 393, 03101, Liptovský Mikuláš, eva.kornhauserova@gmail.com

³ Pavel Bučka, doc., Ing., CSc., profesor Katedry bezpečnosti a obrany, Akadémie ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, Demänová 393, 03101, Liptovský Mikuláš, pavel.bucka@aos.sk

v Bratislave, od roku 1957 Kartografický a reprodukčný ústav v Modre – Harmónii, od roku 1968 Kartografia, n.p., Bratislava, od roku 1970 Slovenská kartografia, n. p., Bratislava, od roku 1989 Slovenská kartografia, š. p., Bratislava a od roku 1991 Geodetický a kartografický ústav Bratislava. K prechodu na digitálnu kartografiu došlo realizáciou OPIS projektu.

Cieľom tohto príspevku je predstaviť možnosti využitia informačného systému ZBGIS[®], charakterizovať jeho vlastnosti a použitie v praxi.

1 Vojské topografické mapy

Účelom vzniku topografických máp bolo znázornenie terénu, vodstva, osídlenia a komunikačných sietí. Sú vytvorené na orientáciu v teréne (cyklomapy, turistické mapy), pre účely vojenských zložiek, úradov, inštitúcií a v podstate pre každého, kto ich na svoj účel potrebuje a dokáže využiť.

Topografické mapy delíme na pôvodné, ktoré vznikli priamym mapovaním v teréne alebo odvodené, ktoré vznikli postupnou generalizáciou už hotových máp väčších mierok. Vojenské topografické mapy pochádzajú z roku 1952. Sú archivované v mierkach 1:1000000 až 1:2000 (Geoportál – Vojenské topografické mapy, 2022).

Topografický ústav plukovníka Jána Lipského v Banskej Bystrici vznikol dňa 1.10.1993 ako reakcia na chýbajúce odborné útvary a zariadenia topografickej služby. Ide o špičkové zariadenie rezortu obrany, ktorého poslaním je zabezpečovať informácie o území pre účely obrany a bezpečnosti štátu. Požiadavky na množstvo, kvalitu i formu informácií o území narastajú. Úlohou Topografického ústavu je snaha o zabezpečenie týchto potrieb a požiadaviek. Vyhľadáva zdroje o geografických informáciách, analyzuje ich, spracúva a archivuje. Údaje o území

ochraňuje. V závere údaje generuje a vytvára vizualizáciu v požadovanej forme s optimálnym obsahom.

Výstup, ktorý tento ústav spracuje nie je dostupný pre širokú verejnosť, ale práve naopak. Sú vytvorené pre konkrétne štátne potreby a záujmy. Samozrejme netreba to generalizovať. Sú samozrejme informácie, ku ktorým je možné sa dostať na požiadanie aj cestou Topografického ústavu (Topografický ústav plukovníka Jána Lipského).

2 Geografický informačný systém ZBGIS[®]

Úrad geodézie kartografie a katastra SR tvorí a zabezpečuje systém geodézie, kartografie a katastra a taktiež informačný systém ZBGIS[®]. Právnym

rámcom je zákon č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii v znení neskorších predpisov.

„ZBGIS® je priestorovou objektovo orientovanou bázou údajov, ktorá je referenčným základom národnej infraštruktúry priestorových informácií. Vytvára lokalizačný a geometrický základ pre tvorbu tematických nadstavbových geografických informačných systémov a je záväzný pre tvorbu štátnych základných a štátnych tematických mapových diel.“ (Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, ZB GIS, 2016).

Dôvodom jeho vytvorenia bola potreba existencie súboru relevantných priestorových informácií o území SR, ich uchovávanie, aktualizácia, manipulácia, analýza a zobrazovanie. Referenčné údaje ZBGIS® pozostávajú z:

a) priestorových údajov definovaných v „KTO“ (Katalóg tried objektov)

ZBGIS®, vrátane:

- geografického názvoslovia (štandardizovaného aj neštandardizovaného),
- administratívneho členenia,
- geodetických referenčných bodov,

b) ortofotosnímok,

c) digitálneho modelu reliéfu.

2.1 Aplikácia Mapový klient ZBGIS®

Aplikácia bola vytvorená pre zobrazenie, vizualizáciu a prácu s údajmi ZBGIS® (Obrázok 1). Okrem bežného zobrazenia mapy je možné použiť obrovské množstvo funkcií ako napríklad identifikácia parciel, meranie, tlač, archívne dokumenty. Aplikácia sa pravidelne aktualizuje a pridáva sa tam rad nových funkcií. Po spustení aplikácie sa zobrazí mapa Slovenskej republiky a ďalšie funkcie.

Aplikácia obsahuje šesť mapových tém a pre všetky mierkové sady od 1 : 2 000 po 1 : 2 000 000. Aplikácia podporuje súradnicové systémy: S-JTSK, ETRS89, WGS84 a prehliadače: Google Chrome 89+, Mozilla Firefox 88+, Microsoft Edge 90+, Safari 14+. Je možné zvoliť slovenský alebo anglický jazyk. Každá téma obsahuje vlastné možnosti vyhľadávania a vlastné podkladové mapy. Téma **Základná mapa** dáva možnosti vyhľadania adries, ulíc, administratívnych jednotiek, komunikácii a vodných tokov.

Kataster nehnuteľností zobrazuje čísla parciel C, parciel E, listy vlastníctva, stavby, vlastníctvo fyzických a právnických osôb, štátu, agro vrstvy podľa katastrálnych území, obcí. Pri **3D zobrazení** je dostupné zobrazenie sklonu terénu a orientácia voči svetovým stranám.

Obrázok 1 Aplikácia Mapový klient ZBGIS®
 Zdroj: <https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis/sk/kataster>

Téma **Terén** prináša digitálny model reliéfu a digitálny model povrchu SR, sklony terénu, orientácie voči svetovým stranám, informácie o nadmorskej výške.

Téma **Geodetické základy** zobrazuje referenčné geodetické body ŠPS (Štátna priestorová sieť), ŠGS (Štátna gravimetrická sieť), ŠNS (Štátna nivelačná sieť), ŠTS (Štátna trigonometrická sieť) a staníc SKPOS (Slovenská priestorová observačná služba) (Julény, 2021).

Téma **Archív** obsahuje kľady mapových listov, administratívnu mapu SR, základné mapy SR, topografické mapy SR, historické mapy SR, štátnu mapu odvodenú 1: 5 000, technicko-hospodársku mapu 1: 5 000.

Téma **Geografické názvoslovie** obsahuje vyhľadanie a zobrazenie geografických názvov sveta v slovenskom, anglickom a príslušnom úradnom jazyku. Vyhľadanie a zobrazenie geografických, variantných a historických názvov SR.

Mapu je možné uchopiť a posúvať, približovať alebo oddiaľovať. Mnoho ďalších možností predstavuje 3D zobrazenie, ktoré je niekedy z dôvodu potreby veľkého výkonu hardvéru pomalšie.

2.2 Katalóg tried objektov ZBGIS®

Katalóg tried objektov ZBGIS® resp. KTO ZBGIS je súbor informácií, ktoré opisujú skupiny objektov spravovaných v geodatabáze ZBGIS®, definujú metódy ich zberu, typ geometrie a ich vlastnosti (atribúty). Aktuálna verzia katalógu tried objektov je z roku 2020.

Katalóg je vytvorený na základe štandardov medzinárodnej normy DIGEST (slúži na výmenu digitálnych informácií geografického pôvodu) s využitím FACC (Feature Attribute Coding Catalog) kódovania (funkcia atribútu kódovania katalógu) jednotlivých objektov. Každá trieda objektov má svoj FACC kód, na základe ktorého objekt patrí do príslušnej kategórie.

DIGEST určuje jasnú štruktúru bázy údajov a kódovanie na úrovni (Geoportál, 2022):

1. Kategória (jedno písmeno A až Z).
2. Subkategória (jedno písmeno A až Z).
3. Objekt (jedno písmeno kategórie a subkategórie + trojčísle od 000 po 999).
4. Atribút (kód pozostávajúci z troch písmen A až Z).
5. Hodnota atribútu (číslo, interval čísiel, text).

Kategória určuje charakteristiku objektov, celý ZBGIS® sa skladá z 10 kategórií (tabuľka 1). Každá kategória má vlastnú tematiku a teda aj rôzne topografické objekty. Kód kategórie určuje prvé písmeno FACC kódu triedy objektov.

Tabuľka 1 Zoznam kategórií objektov podľa DIGEST

DIGEST FACC (Feature Attribute Coding Catalogue)	
<i>Kód kategórie</i>	<i>Názov kategórie</i>
A	Antropogénne prvky - kultúra
B	Vodstvo
C	Výškopis
D	Povrch
E	Vegetácia
F	Hranice
G	Letecko-navigačné informácie
O	Cesty špeciálne
S	Špeciálne použitie
Z	Všeobecné

Zdroj: <https://www.geoportal.sk/sk/zbgis/kto-zbgis/>

Kategorizovaný objekt je bližšie definovaný subkategóriou a tú určuje druhé písmeno vo FACC kóde (tabuľka 2).

Tabuľka 2 Zoznam subkategórií objektov podľa DIGEST

A – Antropogénne prvky -		E – Vegetácia	
AA	Pobyt človeka / Ťažba	EA	Polnohospodársky využívaná krajina
AB	Riadenie	EB	
AC	Spracovateľský priemysel	EC	Lesná krajina
AD	Výroba energie	ED	Ostatná vegetácia
AE	Výrobný priemysel	EE	
AF	Pridružené priemyselné odvetvia	F – Hranice	
AG	Komerčné činnosti	FA	Hranice/okraje/zóny (administratívne)
AH	Úrady	FB	Hranice/okraje/zóny (letecké)
AI	Obydlia	FC	Hranice/okraje/zóny (hydrografické)
AJ	Polnohospodárstvo	G – Letecko-navigačné informácie	
AK	Rekreácia	GA	Vzdušné cesty
AL	Ďalšie objekty	GB	Letiská
AM	Sklady	I – Kataster	
AN	Doprava - železnice	IA	Plochy
AP	Doprava - cesty	ID	Referenčné body
AQ	Pridružená doprava	IE	Špeciálne charakteristiky
AR	Obsluha leteckej dopravy	O – Cesty špeciálne	
AT	Komunikácie	OZ	Námorné cesty
AU	Letisko	S – Špeciálne využitie	
B – Vodstvo		SA	Množina údajov pre terénnu analýzu
BB	Prístavy	SB	Množina údajov pre zobrazenie pozadia
BC	Navigácia	SC	Množina údajov pre dopravu a logistiku
BD	Ohrozenie	SD	Množina údajov pre letectvo
BE	Informácie o hĺbke	SE	Množina údajov pre toponymiku
BF	Objekty dna	SF	Množina údajov pre simuláciu
BH	Vnútrozemské vody	SU	Množina údajov pre vývoj
BI	Ostatné vnútrozemské vodstvo	Z – Všeobecné	
BJ	Sneh/lad	ZA	Vysvetlivky
C – Výškopis		ZB	Kontrolné body
CA	Zobrazenie reliéfu	ZC	Magnetické odchýlky
D – Povrch		ZD	Ostatné
DA	Odkrytý povrchový materiál	ZE	Objekty pozadia
DB	Formy krajiny		

Zdroj: <https://www.geoportal.sk/sk/zbgis/kto-zbgis/>

Úroveň Objekt určuje o aký druh topografického objektu ide, jeho interpretáciu. FACC kód pozostáva z prvého písmena - kategória, druhé písmeno – subkategória, plus trojčíslenie od 000 po 999 podľa číselníka DIGEST. Napríklad FACC kód triedy objektov budova je AL015.

Úroveň atribút vyjadruje vlastnosť objektu a môže mať rôzny typ hodnoty. Jeho kód podľa číselníka DIGEST, ktorý pozostáva z troch písmen A až Z (napr. atribút „Výška nad povrchom“ má kód HGT).

Úroveň Hodnota atribútu určuje rozsah v akom sa daná vlastnosť zisťuje alebo meria. Spôsob získania hodnoty atribútu závisí od metódy získania objektu. Každý atribút môže nadobúdať hodnoty - číselné, textové alebo interval čísiel, tzv. doménovú hodnotu. Číselné atribúty nadobúdajú svoje reálne hodnoty, či už merané (zistené priamo) alebo získané od správcu. Textové atribúty sa vyplňajú textovým reťazcom charakterizujúcim danú vlastnosť. Atribúty s doménovou hodnotou majú predvolené (preddefinované) zoznamy možností (číselníky) nadobúdania ich hodnôt, ktorým je pridelená hodnota vo forme celého čísla (Geoportál, 2022).

2.3 Základné mapy

Základné mapy v mierkach 10 000 a 25 000 obsahujú vrstvy polohopisu, výškopisu, popisu, vodstva a porastov.

V mapách mierok 50 000, 100 000, 200 000, 500 000 a 1 000 000 sa nachádza okrem uvedených vrstiev aj územno-technické jednotky (pre mierku 50 000) a administratívne hranice (pre mierky 100 000, 200 000, 500 000 a 1 000 000). Sú vyhotovené v súradnicovom systéme Jednotnej trigonometrickej siete katastrálnej, výškové údaje sa vzťahujú k baltskému výškovému systému – po vyrovnaní.

Základnú mapu Slovenskej republiky o mierke 1 : 10 000 tvorí 2818 mapových listov územia SR. Obsahuje polohopis, výškopis a popis (sídla, jednotlivé objekty, bodové pole, kilometrová súradnicová sieť, zemepisná sieť, komunikácie, vodstvo, porast a povrch pôdy, administratívne hranice a hranice katastrálnych území). Popis pozostáva z druhového označenia objektov, kót vrstevníc a geografického názvoslovia. Geografické názvy sa uvádzajú v štandardizovanej podobe. Predmetom výškopisu je terénny reliéf. Formát mapového listu je 610 x 470 mm – tlač na plotri, resp. 630 x 470 mm – ofsetová tlač.

Rastrová forma Základnej mapy SR 1 : 10 000 vznikla naskenovaním tlačových podkladov posledného vydania (Obrázok 2). Je rozložená do piatich vrstiev – polohopis, popis, výškopis, porast a vodstvo. Jednotlivé vrstvy (čiernobiely raster) a farebný raster mapového listu sú transformované do JTSK. Údaje sa poskytujú z celého územia Slovenskej republiky. (Geoportál, 2022)

Obrázok 2 Ukážka Základnej mapy Slovenskej republiky 1 : 10 000
Zdroj: <https://www.geoportal.sk/sk/smd/zakladne-mapy/>

2.4 Administratívne mapy

Administratívne mapy vykresľujú územno-správne usporiadanie SR. Ich podkladom sú základné mapy a poskytujú sa v analógovej forme. Sú vyhotovené v súradnicovom systéme Jednotnej trigonometrickej siete katastrálnej, výškové údaje sa vzťahujú k baltskému výškovému systému – po vyrovnaní. Mapa okresov SR je v mierke 1 : 50 000 (MO 50) a vznikla na podklade Základnej mapy SR 1 : 50 000, ktorej obsah sa prebral v plnom rozsahu (okrem výškopisu). Mapy krajov SR sú v mierke 1 : 200 000, existuje tiež redukovaná verzia. Mapa krajov vznikla na podklade Základnej mapy SR 1 : 200 000, ktorá zobrazuje celé územie príslušného kraja a priľahlé územie susedných krajov (Obrázok 3).

Obrázok 3 Ukážka Mapy krajov SR 1 : 200 000 – Žilinský kraj
 Zdroj: <https://www.geoportal.sk/sk/smd/administrativne-mapy/>

2.5 Digitálny model reliéfu 3

Digitálny model reliéfu (DMR3.5) bol vytvorený vektorizáciou výškopisu, najmä topografických máp mierky 1 : 10 000. Kde nebola k dispozícii mapa v tejto mierke, sú malé časti aj v mierke 1 : 25 000.

Topografický ústav vygeneroval z pospájaných zdrojových údajov sieť s technickými parametrami 10 x 10 m, 25 x 25 m, 50 x 50 m, 100 x 100 m. DMR3 je rastrový model nadmorských výšok územia SR a poskytuje sa vo formáte ESRI GRID v súradnicovom systéme JTSK s rozlíšením 10 x 10 m, 25 x 25 m, 50 x 50 m a 100 x 100 m formou webových služieb.

DMR3.5 bol vytvorený pre potreby tvorby vrstevníc pre kartografickú reprezentáciu výškopisu. DMR3.5 vychádza z pôvodného DMR3 doplneného o prepočítané územia rovinatých častí nížin, kotlín a dolín veľkých riek. Na týchto územiach bolo pôvodné DMR3 nedostatočne modelované. Jeho vstupnú bázu tvorili vrstevnice Základnej mapy, ktoré nedosahovali na rovinách požadovanú hustotu. Následkom bol pri interpolácii pôvodného DMR3 na týchto územiach vznik priehlbní a geomorfologických tvarov, ktoré dostatočne nereprezentovali reálny stav. (Geoportál, 2022)

2.6 Aktualizácia údajov ZBGIS®

Aktualizácia údajov je nutná, nakoľko v čase sa môžu informácie meniť. Dochádza k zánikom objektov, ich zmenám, vznikom nových objektov, zmenám vlastností. Existuje viacero metód, prostredníctvom ktorých sa aktualizácia realizuje. Hlavné sú:

- fotogrametrická metóda (spracovanie digitálnych fotogrametrických údajov),
- miestne šetrenie (spolu s možnosťou geodetického zamerania objektov),
- štandardizácia geografického názvoslovia,
- kontrola kvality.

Vedľajšou metódou je preberanie údajov z rezortných systémov a od ostatných povinných osôb (web mapové služby/poskytnuté databázy) (Geoportál, 2022).

Metódy aktualizácie majú svoju postupnosť. Primárna je fotogrametrická metóda, ktorá vykazuje polohovú presnosť. Nasleduje miestne šetrenie, kde pracovník šetrením priamo v teréne overí úplnosť, správnosť a existenciu objektov, klasifikáciu tried, doplní predpísané atribúty a novovzniknuté objekty s možnosťou geodetického zamerania, podľa platného KTO ZBGIS®. Na záver aktualizované údaje prejdú procesom kontroly kvality, ktorý určí vhodnosť použitia údajov na poskytovanie. Kontrola kvality preverí polohovú a tematickú zložku objektov podľa príslušnej ISO normy. Kvalita údajov ZBGIS® je definovaná presnosťou geometrie, správnosťou atribútov, kompletnosťou a bezchybnou topológiou. V neposlednom rade do aktualizácie vstupuje preberanie údajov od správcov.

Štandardizácia geografického názvoslovia je súbor opatrení, ktoré zabezpečujú jednotnú podobu geografických názvov a ich záväzné používanie. Systematická štandardizácia geografického názvoslovia v podmienkach Slovenskej republiky sa začala zriadením názvoslovnej komisie roku 1970. Geografické názvy sa štandardizujú podľa zásad uvedených v Inštrukcii na štandardizáciu geografického názvoslovia v súlade s pravidlami slovenského pravopisu, na základe súčasnej úrovne poznania a na základe medzinárodných zásad štandardizácie.

Záver

V roku 2003 bolo dokončené budovanie samostatnej databázy geografického názvoslovia z územia SR s tým, že databáza sa priebežne aktualizuje. Aktuálne obsahuje cca 100 000 názvov. Tvorí ju súbor štandardizovaných názvov všetkých sídelných a nesídelných geografických objektov v rozsahu schváleného Katalógu tried objektov základnej bázy údajov pre geografický informačný systém. Základným zdrojom informácií v databáze sú vydané zoznamy štandardizovaných názvov zo Základnej mapy SR v mierke 1 : 10 000, Základnej mapy SR v mierke 1 : 50 000 a Vodohospodárskej mapy

SR v mierke 1 : 50 000, ku ktorým sa pripojili doplňujúce údaje. Do databázy sa postupne preberajú názvy z informačného systému katastra nehnuteľností a názvy objektov v správe centrálnych alebo miestnych inštitúcií s cieľom vytvoriť jednotnú databázu geografických názvov.

Literatúra

Geoportál: Administratívne mapy [online]. 2022. [cit.19.02.2022]. Dostupné na internete: <https://www.geoportal.sk/sk/smd/administrativne-mapy/>

Geoportál: Katalóg tried objektov ZBGIS® [online]. 2022. [cit.19.02.2022].

Dostupné na internete: <https://www.geoportal.sk/sk/zbgis/kto-zbgis/>

Geoportál: Údaje ZBGIS [online]. 2022. [cit.10.02.2022]. Dostupné na internete: <https://www.geoportal.sk/sk/zbgis/udaje-zbgis/>

Geoportál: Vojenské topografické mapy [online]. 2022. [cit.19.02.2022].

Dostupné na internete: <https://www.geoportal.sk/sk/archiv/vojenske-mapy/vojenske-topograficke-mapy/>

Geoportál: Základné mapy [online]. 2022. [cit.19.02.2022]. Dostupné na internete: <https://www.geoportal.sk/sk/smd/zakladne-mapy/>

JULÉNY, A. 2021. Dočasný metodický návod pre vykonávanie geodetických činností pre projekt pozemkových úprav v rámci operátu obvodu [online]. 2021.

Pozemkové úpravy. [cit.20.02.2022]. Dostupné na internete:

<https://www.ppu.sk/dmr-obvod/>

Topografický ústav plukovníka Jána Lipského [online], [cit.17.02.2022].

Dostupné na internete: <https://topu.mil.sk/14962/>

Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky: ZB GIS [online].

2016. [cit.20.02.2022]. Dostupné na internete:

<http://www.skgeodesy.sk/sk/ugkk/geodezia-kartografia/zb-gis/>

HISTORICKÝ KONTEXT ŠÍRENIA DEZINFORMÁCIÍ

HISTORICAL CONTEXT OF DISSEMINATION OF DISINFORMATIONS

Katarína Miňová¹

ABSTRACT

The current period is characterized by the term "post-factual time." The Oxford Dictionary proclaimed the term "post-truth" as the word of 2016. In this paper, we will try to show through a historical analysis of the various periods of evolution of society that the term post-factual does not only belong to modern society, but ancient civilizations could be considered post-factual. Historically, people have never been sincerely committed to the truth and have always been prone to cognitive dissonance leading to the spread of misinformation, which to some extent acted as a security threat in a given security environment. In our opinion, this element has constantly been present in the company since its inception, and only the qualitative indicators that can be defined for this security threat in security science have changed - the scope of analytical levels, the number, and type of security actors involved, cause or security consequences. The paper aims to examine the occurrence of misinformation on the timeline, which is determined based on the developmental stages of civilization as such. The primary research focuses on antiquity and the modern age, where we analyze several historical examples of the spread of misinformation to point out the existence of post-factual society at an early stage of society and to point out that knowledge in society was not based solely on factual information. And truth and society have always been post-factual.

Keywords: post-factual society, post-factual policy, information society, disinformation, communication, security analysis, security threat, public opinion, manipulation, propaganda.

Úvod

Človek je už od počiatku svojich dejín sociálna bytosť a tak ako množstvo ďalších iných živočíchov, môže dlhodobo prežiť len ako aktívna súčasť určitého spoločenstva – spoločnosti. I. Papp tvrdí, že už spoločnosť praľudí bola informačnou spoločnosťou. Informácie boli v tom čase dokonca ešte dôležitejšie a takmer každá mala existenciálny význam, pretože to, či pračlovek o niečom vedel alebo nie, priamo ovplyvňovalo jeho šance na prežitie. (Papp, 1999) Informácia a jej komunikácia je fenomén, ktorý vždy zohrával zásadnú úlohu, a jej charakter bol vždy určovaný tým, aké interakcie medzi sebou mohli ľudia vytvárať. Tieto možnosti boli vždy určované najmä spôsobom hierarchizácie spoločnosti, ktorá mala viaceré vrstvy, často protikladné z hľadiska vlastníctva a postavenia.

¹ Katarína Miňová, Mgr. PhD., odborný asistent, Katedra verejnej politiky a teórie verejnej správy, Fakulta verejnej správy Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Popradská 66, 040 11 Košice, Slovenská republika, katarina.minova@upjs.sk

Komunikácia medzi ľuďmi s najnižším spoločenským statusom vždy do značnej miery závisela od interakcií na najvyššej úrovni spoločenského rebríčka. (Rankov, 2006) Ľudské dejiny sú teda od svojho prvopočiatku (neexistuje zhoda vo výskume na presnom časovom horizonte) pretkané rôznymi informačnými tokmi. Vychádzajúc z tézy, že komunikácia bola nevyhnutným predpokladom prežitia (Harrari, 2017), je zrejmé že ľudstvo pociťovalo potrebu neustálej komunikácie od nepamäti. Na základe štádia vývoja spoločnosti, úrovne vývoja vedy a techniky sa menil len charakter systému výmeny informácií. V každom období si prirodzene každá spoločnosť vyvinula vlastné spôsoby ich zberu a zhromažďovania a taktiež spôsoby šírenia zozbieraných informácií. Podľa viacerých antropológov sú dejiny ľudstva dejinami kultúry, a tie sú zas dejinami komunikácie. (Goody, 2000; McLuhan, 2000), či históriou komunikácie, ktorá umožňuje vnímať jednotlivé historické obdobia v úplne odlišnom kontexte. (Darnton, 2000)

1 Úvod do problematiky - existovala doba faktúalna?

Pre súčasné obdobie je charakteristické označovanie „postfaktúalna doba“. Oxfordský slovník vyhlásil termín „post-truth“ za slovo roka 2016. Toto slovo má označovať podmienky, v ktorých je verejná mienka utváraná viac na základe emócií a osobných presvedčení ak na základe objektívnych faktov. (Wang, 2016) Tento pojem sa stal frekventovaným najmä v súvislosti s udalosťami v USA a Veľkej Británii, vnútro-politické dianie ktorých bolo v danom roku predmetom kontroverznej celospoločenskej debaty².

Následne sa mnohí autori zaoberali výskumom v tejto oblasti a riešili otázku toho, či je demokracia schopná prežiť post-faktúalnu dobu, ako vyzerá politika v post-faktúalnej dobe, alebo aká je úloha vedy v post-faktúalnej dobe, prípadne či je možné vôbec ešte identifikovať pravdu. (Macmullen, 2020; Reipis, Matzat, 2016; Taddicken, Wolff, 2020) Termín sa dokonca rozšíril na slovné spojenie *postfaktúalna politika*, ako označenie pre politiku, ktorá sa vyznačovala zníženou alebo žiadnou potrebou overovania informácií komunikovaných politickými predstaviteľmi smerom k verejnosti. Bývalý americký prezident Donald Trump podľa tímu preverovateľov faktov z denníka Washington Post za prvých 869 dní od prevzatia úradu uviedol 10 796 nepravdivých alebo zavádzajúcich tvrdení. Jeho najnečestnejším dňom bol predvečer prezidentských volieb, kedy počas troch zhromaždení, vo Washington Post zaznamenali 139 jeho nepresných tvrdení. (Kessler, Salvador, Kelly, 2019)

Termín postfaktúalný sa do povedomia širokej verejnosti dostal až vďaka prezidentúre D. Trumpa alebo tzv. Brexitu, no určité prvky postfaktuality v spoločnosti pozorujeme podľa niektorých autorov už aspoň dekádu. (Wang, 2016) My zjídeme ešte ďalej, keď budeme tvrdiť, že spoločnosť bola

² Donald Trump ako víťaz prezidentských volieb v USA; parlamentné voľby vo Veľkej Británii a následný odchod Veľkej Británie z Európskej únie (tzv. Brexit).

postfaktuálna od svojich prvopočiatkov. Je neodopierateľným faktom, že dnešná informačná spoločnosť je konotovaná najmä existenciou nekonečného virtuálneho priestoru a Internet je tým faktorom, ktorý zintenzívnil tok rôznych druhov informácií natoľko, že hranica medzi faktom a klamstvom už takmer nie je viditeľná. Internet niekoľkonásobne urýchlil a znásobil informačné prúdy, ktorých obsah je natoľko rôznorodý, že i úplne nefaktické a absurdné informácie dokážu pôsobiť dôveryhodne. V tejto súvislosti môžeme hovoriť napríklad o fenoméne fake news, teda predkladaní falošných tvrdení, ktoré vzbudzujú dojem, že sa týkajú reálneho sveta, pričom sú podávané spôsobom vizuálne a štylisticky napodobňujúcim legitímne mediálne organizácie. Imitovaním reportovania v seriózných médiách tvorcovia fake news vedome popisujú vymyslené alebo skreslené udalosti v skutočnom svete. (Rini, 2017). V tejto súvislosti Gelfert (2018) dodáva, že online svet je príčinou toho, prečo sa fake news šíria vzhľadom na to ako jednoduché je imitovať spôsob práce relevantných médií v online priestore. Digitálne médiá znížili úroveň informačného priestoru, keďže v rámci platforiem sociálnych sietí ani nie je potrebné používať tradičné žurnalistické štandardy – tiráž, usporiadanie, vizuál, značka, atď. Zároveň ale tvrdí, že je potrebné definíciu fake news rozšíriť. (Gelfert, 2018) Informačno-komunikačné technológie a najmä Internet v spojitosti so sociálnymi sieťami sú teda najefektívnejším prostriedkom šírenia informácií v dnešnej spoločnosti, vrátane dezinformácií. Domnievať sa však, že fenomén dezinformácií alebo fenomén postfaktuálnej politiky je novým prvkom, ktorý je v spoločnosti prítomný len vďaka Internetu, je podľa nášho názoru mylné. Znamenalo by to, ako uvádza Phillips (2019) mylnú domnienku, že niekedy dávno existovala „faktická doba“, ktorá v 21. storočí skončila.

V tomto príspevku sa budeme snažiť prostredníctvom historickej analýzy jednotlivých období evolúcie spoločnosti preukázať, že termín postfaktický neprislúcha iba súčasnej hypersieťovej spoločnosti, ale už staroveké civilizácie boli istým spôsobom postfaktické. Ľudia historicky neboli len úprimne oddaní pravde. Presne definovať čo je pravda a čo nie je nebolo nikdy jednoduché a v dávnej histórii, ktorá nedisponovala poznaním a technológiami súčasnej doby, to bolo takmer nemožné a využívali sa na to rôzne neobjektívne spôsoby³. Staroveké civilizácie i obdobie stredoveku boli charakteristické svojou múdrosťou, osvietenstvom ale i barbarstvom a obrovskými sociálnymi nerovnosťami, ktoré mali za dôsledok veľkú negramotnosť a chudobu veľkej časti obyvateľstva. Verejnú mienku bolo v tomto čase omnoho jednoduchšie manipulovať. Už dávni myslitelia uvažujúci nad obsahom pravdy si uvedomovali, že existuje veľmi obmedzený počet spôsobov ako mať pravdu, ale existuje nekonečný počet spôsobov ako sa myliť. Filozofi 16. storočia uvádzali, že ak by malo klamstvo, tak ako pravda jednu tvár, ľudstvo by na tom bolo lepšie. „...*no opak pravdy má tisíce*

³ V staroindických Védach sa uvádza metóda reči tela, o niekoľko storočí neskôr sa používa metóda váženého obvineného pred a po vyslovení tvrdenia, či rôzne brutálne prostriedky na usvedčenie – rozžeravené železo či vriaca voda.

podôb a neobmedzené pole bez hraníc“ (Montaigne,2021). Sv. Augustín už v roku 396 identifikoval osem druhov klamstva podľa závažnosti.⁴ Súčasné, 21. storočie teda nie je historicky prvým obdobím, keď spoločnosť čelí výzve odlišovania pravdy od klamstiev, resp. nedostatkom pravdy v informačnom toku. Už N. Machiavelli v roku 1521 napísal: „*Už dlho nehovorím, čo si myslím, a do konca ani neverím tomu čo hovorím, a ak aj náhodou poviem pravdu, ukryjem ju medzi toľko ľuďmi, že je ťažké ju nájsť.*“ (Machiavelli, 1526) Na základe citátov stredovekých a novovekých mysliteľov sa tiež ukazuje, že i domnienku, že až virtuálna doba umožňuje ľži šíriť rýchlejšie ako pravdu je možné spochybníť. Írsky satirik J. Swift v roku 1710 napísal: „*Klamstvo letí a pravda pokrívka za ním*“.

Phillips (2019) v tejto súvislosti uvádza, že dôvod prečo má nepravda výhodu oproti pravde nesúvisí s rýchlosťou prenosu, ale s kvantitou týchto zavádzajúcich informácií. V podstate môže existovať nekonečné množstvo zavádzajúcich interpretácií toho istého faktu, ktoré ak sa začnú v jednom bode šíriť a na každom mieste zanechávať určitú stopu, schopnú ďalej mutovať a vytvárať samostatné postfaktické stopy, dostávame sa do bludného kruhu, ktorý je však v spoločnosti prítomný od jej prvopočiatkov kedy sa informácie tradovali len ústne. Nepravda mala totiž vždy prirodzenú výhodu rozmanitosti oproti pravde. Pravda je totiž menej zaujímavá, nevzbudzuje emócie. A sklony k senzáciám či hľadaniu pravdy za skrytou oponou malo ľudstvo odjakživa, čo je skutočnosť, na ktorú sa snaží poukázať i naša historická analýza. Kognitívne skreslenie, ktoré sa interpretuje ako typický prvok charakterizujúci modernú hypersieťovú spoločnosť, sa v skutočnosti vyvíja tak dlho, ako ľudský mozog sám. Človek vždy mal tendenciu uprednostňovať zdroje informácií, ktoré mu potvrdzovali jeho vlastné životné presvedčenie a hodnoty. (Jurkovič, Čavojová, Brezina, 2019) Umožnené to bolo podľa Phillipsa (2019) najmä nasledujúcimi faktormi: 1) náročnosťou zisťovania pravdy ohľadom nejakej veci; 2) informačným vákuom, v ktorom sa často ľudia ocitajú vzhľadom na tendenciu mozgu ukotviť sa pri prvej informácii, ktorú o niečom získa a pripisovať jej najväčšiu dôležitosť; 3) tendencia dôverovať opakujúcemu sa tvrdeniu, pričom každé ďalšie opakovanie z iného zdroja sa považuje za potvrdenie presnosti pôvodnej informácie; 4) tendencia veriť niečomu preto, že chceme, nie preto, že to je pravda; 5) neschopnosť priznať si vlastný omyl; 6) ľahostajnosť a viera v to, že dezinformácie sú tak rozšírené, že je úplne irelevantné, či niečo je pravda alebo nie; 7) neschopnosť porozumieť tomu, v akých rôznych podobách sa zavádzajúca informácia môže objaviť. Ľudské myslenie bolo vždy náchylné na manipuláciu, nakoľko ľudský mozog má tendenciu premýšľať skratkovite. (Kahneman, 2019)

⁴ Klamstvo v náboženskom učení; klamstvo, ktoré ubližuje iným a nikomu nepomáha; klamstvo, ktoré ubližuje iným a niekomu pomáha; klamstvo z roztopaše; klamstvo, ktoré pomáha iným klamať; klamstvo, ktoré neubližuje nikomu a niekomu pomáha materiálne; klamstvo, ktoré neubližuje nikomu a niekomu pomáha duchovne, ;klamstvo, ktoré neubližuje nikomu a niekoho chráni pred zneuctením tela.

2 Metóda

Príspevok má za cieľ skúmať výskyt dezinformácií na časovej osi, ktorá je stanovená na základe vývojových etáp civilizácie ako takej. Hlavným predmetom skúmania sú najmä obdobia od staroveku do novoveku, kde analyzujeme niekoľko historických príkladov šírenia dezinformácií so zámerom poukázať na existenciu postfaktickej spoločnosti už v rannom štádiu vývoja spoločnosti a vyvrátiť tvrdenie, že poznanie v spoločnosti bolo do začiatku nového milénia založené výhradne na faktických informáciách a pravde.

Budeme používať historickú analýzu využívajúcu prípadové štúdie na demonštrovanie jednotlivých prípadov potvrdzujúcich vyššie uvedenú hypotézu. Využívanie historickej analýzy, komparácie a prípadových štúdií umožní konkrétne vymedziť obdobia a definovať konkrétne udalosti, v ktorých počas vývoja ľudskej civilizácie došlo k šíreniu dezinformácií či zavádzajúcich informácií vedúcich k postfaktuálnej politike vtedajších politických predstaviteľov, prípadne vedúcich k stavu spoločnosti, ktorý by sme mohli označiť ako postfaktický. Prípadové štúdie obsahujú popis historických súvislostí, vymedzenie obsahu samotnej dezinformácie a jej zdroja, vymedzenie účelu šírenia tejto dezinformácie a spôsobov jej šírenia. Keďže sa jedná o historickú analýzu dezinformácie ako bezpečnostného rizika, každá prípadová štúdia je doplnená zároveň bezpečnostných aspektov (uvádzané kurzívou).

V súvislosti s terminológiou chápeme pre účely tohto príspevku **dezinformácie** ako komplexný pojem, ktorý v sebe zahŕňa rôzne súvisiace termíny ako fake news, malinformácie, hoaxy, konšpiračné príbehy či propagandu. Berúc do úvahy, že i v súčasnom výskume sú tieto pojmy od seba častokrát odlišované, pre účel tohto príspevku ich budeme považovať za súvisiace na interpretačnej báze, ktorá definuje tento druh informácií ako **zámerne** zavádzajúci verejnosť; a to za určitým účelom, ktorý môže byť rôzny a býva definovaný práve šíriteľom týchto dezinformácií, prípadne - pokiaľ sú dezinformácie šírené sprostredkované a opakované - tak zámer je definovaný primárnym zdrojom týchto dezinformácií. Jednotlivé analyzované historické príklady postfaktickej spoločnosti sú od seba odlišované len na základe nasledujúcich faktorov: *forma dezinformácie, zdroj dezinformácie, spôsob šírenia dezinformácie, zámer šírenia dezinformácie, bezpečnostné dopady na spoločnosť*.

Ako výrazne odlišný prvok pre je potrebné vnímať vojenskú propagandu a špionáž, ktoré boli počas histórie používané ako nástroje vedenia vojny, či konfliktu a nie ako nástroje manipulácie verejnej mienky, resp. manipulácia verejnej mienky nebola ich primárnym zámerom.

3 Výsledky

3.1 Prvotnopospolné spoločnosti

Táto prvá dimenzia ľudí, kde sa už narábalo s informáciami bola vyslovene praktická, zameraná na prežitie na generačný rozvoj a na zabezpečenie vhodných podmienok pre tieto dve úlohy. Už v tejto dobe však existovali dva základné smery vyplývajúce nielen z praktických, ale aj teoretických skúseností, jednoducho z využívania nielen práce rúk, ale aj rozumu. Prvé smerovanie rátaťo vždy s určitou mierou rizika, ohrozenia, čo viedlo k prvým konštruktom ako ich znížiť alebo aspoň eliminovať. Druhé smerovanie malo duchovno-mystický charakter a budovalo konštrukty o tom, že okrem ľudskej aktivity vo svete, prírode a spoločnosti pôsobia sily, na ktorých pôsobenie nemá človek vplyv, pretože sú nadprirodzené a silnejšie ako on. Toto dvojité smerovanie môžeme chápať aj ako rozkol medzi prvou a druhou prírodou R. Safranskeho, ktorý tvrdí, že kým v prvej prírode sa ľudia modlili k bohom, aby ich uchránil pred prírodnou katastrofou, v prírode druhej naproti tomu stavali bleskozvody. V štádiu prvotnopospolnej spoločnosti sa ľudstvo nachádza v prvej prírode. (Safranski, 2006) Bolo to pôsobenie mýtov, ilúzií a konania podprahového vedomia ľudí, pre ktorých tieto fenomény znamenali určité istoty alebo naopak, mohli spĺňať aj úlohu trestu a zastrásovania, ktoré bolo možné až vtedy, keď bola už spoločnosť mocensky diferencovaná. Mýty, ilúzie, báje, rozprávky a iné ústne prejavy sa stali základom budovania kultov, náboženstva, viery, ale aj folklóru a vzniku identít spoločností – kultúrnej, etickej, sociálnej. Toto obdobie ľudských dejín pretrvalo dlhé obdobia odhadované na tisícročia a stáročia a definované bolo technickými prostriedkami (doba kamenná, doba bronzová,...)

Forma dezinformácie bola ústna, prípadne zaznamenávaná prostredníctvom umeleckých diel, zdroj dezinformácie mal náboženský charakter, zámerom šírenia dezinformácie bola potreba vytvoriť sociálnu skupinu oddanú myšlienkovému naratívu tvorcu dezinformácie, zámerom šírenia dezinformácie bolo tiež vysvetliť fyzikálne a prírodné javy. Možno predpokladať, že negatívne bezpečnostné dopady sa týkali najmä úrovne jednotlivcov a skupín.

3.2 Obdobie staroveku

Pri vzniku prvých ríš spravovaných už v zmysle mocenského poriadku a jeho inštitucionálneho systému rôznych typov boli postupne práve na základe identity vymedzované rôzne kultúrne, náboženské a sociálne systémy – ríše a štáty.

Viacere konštrukty v nich pretrvávali z predchádzajúcich časových období, mali však už sofistikovanejšiu a pragmatickejšiu podobu, lebo vymedzovali nielen opatrenia na prežitie, ale najmä opatrenia na zveľaďovanie a rozvoj spoločnosti smerom k lepšiemu životu aspoň v istej, privilegovanej vrstve spoločnosti. V tomto období vznikajú monumentálne stavby, budujú sa mestá s prislúchajúcou

infraštruktúrou, objavujú sa nové druhy tovarov. S rozvojom písma a numeriky dochádza rozvoju gramotnosti spoločnosti, ktorý je podporovaný vládnucimi štruktúrami, aby spoločnosť bola uzročená s nariadeniami, zákonmi, príkazmi a zákazmi, ktoré na jednej strane autoritársky určovali smer vývoja a na druhej strane pôsobili ako vŕštepovanie poznatkov, ktoré by sme dnes dali do súvislosti s občianskou identitou. Na druhej strane však bola veľká časť spoločnosti a najmä najchudobnejšie vrstvy z veľkej časti negramotná odkázaná na ústne podávanie informácií. V tomto období už existovali hranice, ich ochrana a zdôvodnenie tejto ochrany, existovala už aj výmena skúseností a tovarov medzi jednotlivými úzermi v rámci vytýčených hraníc. Začal tak masívny rozvoj vedy, ktorá nadväzovala na množstvo poznatkov, získavaných pozorovaním a komparovaním susedov. Veda a poznanie sa tak stali nástrojmi rôznych spoločenských zmien založených na poznaní fungovania ľudských komunit, ich kladov a nedostatkov.

Mnohé vedecké objavy, technické vynálezy a pragmatické rozumové konštrukty majú pôvod už v najstarších komunitách. S rozvojom budúcej modernej vedy je však spájaná až antická civilizácia, najmä Grécka. Okrem prírodných objavov, súvisiacich s kozmom, geografiou, fyzickou, sa rozvíjala medicína, etika, história, ale najmä filozofia. Z dejín antickej filozofie poznáme Aristotelovo dielo Politika a Platónovo dielo Ústava ako základné diela pojednávajúce o realistických základoch už moderného politického systému a fungovania štátu. Na prvý pohľad by sa teda mohlo zdať, že v tejto druhej dimenzii, teda v čase, ktorý považujeme za počiatok modernej civilizácie, by sa mohla spoločnosť zaobísť bez mýtov, legend, a dezinformácií. Neplatí to ani špecificky, ani všeobecne.

Už v tomto štádiu predloženej analýzy je potrebné konštatovať, že grécke mýty a báje majú bezprecedentný kultúry kontext práve preto, že mnohé sú zložené na dezinformáciách a aj na tých fenoménoch, ktoré dnes označujeme ako konšpiračné teórie, resp. príbehy. Mali rôzne ciele – vysvetľovať nepoznané a keďže chýbali poznatky o javoch, ktoré tieto mýty sformovali nahrádzali sa fantastikou, zastrášaním za účelom morálneho ponaučenia, alebo vyvolania strachu a paniky pred trestom, ktorý musí zniesť človek, ktorý nenaplní určité najmä morálne osobnostné kritériá.

Pre toto obdobie je ostatne tak ako aj pre obdobie prvotnopospolných spoločností charakteristická obľuba rozprávok, povestí a bájí. Ľudia mali sklony veriť v zázraky, zvesti o ktorých boli udržiavané náboženskými hodnosťami. Rozhodujúcu úlohu mala úroveň hierarchizácie spoločnosti, teda kto určoval smerovanie informácie, komu a prečo. Najčastejšie šírenými dezinformáciami boli v tomto období rôzne legendy a zvesti zamerané na budovanie kultu osobnosti panovníka a legitimizáciu jeho expanzívnych snáh. Takéto budovanie politického obrazu by sme v rámci „*public relations*“ mohli dnes označiť za propagandu. Zámerom bolo ovplyvniť a manipulovať verejnú mienku, zapôsobiť na obyvateľstvo interpretáciou panovníkovej moci a sily a budovať jeho prestíž prostredníctvom šírenia legiend a príbehov, ktoré panovníkov glorifikovali. Túto úlohu v starovekej spoločnosti mali predovšetkým dvorní historici, spravodajcovia

a pisári panovníkov, ktorí dostávali žold za šírenie pozitívneho, božského obrazu a legend o panovníkovi ústnym i písomným podaním. Ich „nevernosť“ alebo kritickosť voči panovníkovi sa trestala smrťou. (Fabian, 2015). Forma šírenia bola obohatená tiež o rôznych panovníkom platených umelcov a tak sa obraz kultu osobnosti panovníka šíril okrem slova a písma tiež kresbami, maľbami, sochárskymi či literárnymi a umelecko-dramatickými formami. Predstava o úspešnom a dokonalom vladárovi tak pretrvávala ako pevná súčasť náuky o rozvoji civilizácie.

Takto vytvorených falošných obrazov o starovekých vodcoch v histórii môžeme identifikovať niekoľko. Počnúc Mojžišom, o ktorého existencii sa doposiaľ nenašli historické ani archeologické dôkazy, avšak ktorého učenie má kultúrny a náboženský význam pre celú západnú civilizáciu, keďže je základom nastavenia jej etického meradla. Do dnešnej doby sa však nenašli texty, spisy, hroby alebo dokumenty potvrdzujúce fyzickú existenciu Mojžiša. Účelom na tomto mieste nie je spochybníť existenciu hebrejskej kultúry. Avšak súčasné historické pramene, zbavené legendárnymi prvkami nesvedčia o Mojžišovi ako ho poznáme z biblických spisov. Skôr z nich možno odvodiť, že figúra Mojžiša bola využívaná ako určitá forma dezinformácie slúžiacej na legitimizáciu výbojnosti Izraelitov⁵, ktorým sa po tom, čo opustili územie Egypta, podarilo v 13.-14. storočí pred naším letopočtom obsadiť územie Kanaanu a poraziť mnoho mestských štátov vedúc barbarické výbojné vojny ničiac ríše, plieniac a vypaľujúc mestá a všetko obyvateľstvo s nepredstaviteľnou brutalitou. Táto bola legitimizovaná vierou v jediného Boha – Jehovu, ktorý bol prísny a bojovný. Tu sa naskytá jednoznačná paralela s chápaním dezinformácií dnes. Príbehy, ktoré prisudzujú vodcom a národom nadprirodzené schopnosti umožňujú legitimizovať moc a brutalitu. Vďaka nim dokázali kňazi niekoľko tisícročí manipulovať ľud vytváraním zákonov a pravidiel podkladaných zjaveniami, ktoré slúžili ako prostriedok, ktorý bol v danej dobe nevyvrátiteľný a stáli na ňom všetky majetkové nároky a požehnanie politickej moci (napr. odvádzanie desiatkov, zabíjanie „falošných“ prorokov, a pod.). Vedeckého skúmania podľa tzv. dokumentárnej hypotézy⁶ dospelo k tomu,

⁵ Historické nálezy svedčia o existencii kočovných obchodníkov, ktorí na dlhých trasách tiahli od jednej tržnice k druhej. Označovali sa ako Abiru, čo v preklade znamená zaprášení, z čoho sa prešmyčkou stalo slovo Hebrej, označujúce „Tí zaprášení“. Kupovali a predávali zlato, striebro, meď, slonovinu a iné tovary. Pôvodne sa usadili v povodí riek Eufrat a Tigris (dnešný Irán, Turecko), pričom niekedy okolo roku 1900 pred Kristom sa presunuli do zeme Kanaan (dnešný Izrael, Sýria, Libanon), odkiaľ sa vzhľadom na sucho a hladomor presunuli zrejme do Egypta. Tu sa však ocitli v pozícii otrokov. V diele rímskeho historika Tacita *Historiae* sa nachádza zmienka o Egyptánoch sužovaných nákazou, čo mal faraón Bokchoris riešiť očistením zeme od „cudzej rasy“. Na toto vyvedenie cudzej rasy z Egypta sa zrejme musel niekto podujať a stal sa tak vodcom tohto exodu. Toto sú však už len nepotvrdené domnienky, o ktorých neexistujú historické nálezy. V tomto bode sa k slovu dostávajú len legendy, ktoré hovoria o legendárnom vodcovi, ktorý vyviedol národ späť do Zaslúbenej zeme – Kanaanu.

⁶ Jeden z modelov, ktoré používajú biblisti na vysvetlenie pôvodu a zloženia Tóry (alebo Pentateuchu, prvých piatich kníh Biblie: Genezis, Exodus, Levitikus, Numeri a

že existovalo niekoľko autorov, ktorí postupne Päť kníh Mojžišových (Svätý spis/Svätá kniha/Tóra/Starý zákon) spisovali, pričom teológia uvádza štyroch rôznych autorov⁷. (Viviano, 1999) Existenciu Mojžiša, či exodus samotný nepotvrďuje žiaden historický dokument, ani spisy starovekých egyptských faraónov, ktoré sú považované z archeologického hľadiska za jedny z najdetailnejších dokumentov a záznamov. (Tharoor, 2015). Postavu Mojžiša tak môžeme potvrdiť len ako legendárny, nie však historický fenomén. (Brown, 2014)

Podobné mýty však môžeme pozorovať aj prípade vodcov, ktorých existencia je podložená historickými nálezmi. Za všetkých môžeme uviesť príklad Alexandra Veľkého, ktorý je v učebniciach dodnes intepretovaný ako ušľachtilý, múdry panovník božského pôvodu, ktorý sa zaslúžil o šírenie helenistickej kultúry do celej svojej ríše a vládol v nej pevnou a rozvážnou rukou, čím sa zaslúžil o jej rast do nevídaných rozmerov. Opäť sú aj v tomto prípade vodcovi prisudzované nadprirodzené schopnosti⁸, na základe ktorých legitimizuje svoju expanzívnu politiku a brutalitu. Je historicky zdokumentované, že Aristotelov synovec, Kallisthenes, pôsobil ako historik v službách Alexandra Veľkého a sprevádzal ho na všetkých jeho výpravách. Písal o ňom príbehy a legendy a úmyselne tak šírili propagandu, aby vykreslil falošný obraz o Alexandrovi Veľkom ako láskavom a múdrom panovníkovi. Dnes sa historici domnievajú, že iba približne 20% z týchto zápisov je skutočne pravdivých a sú doložené historickými nálezmi. (Fabian, 2015). Avšak na 100% týchto zápisov sa množstvo historikov dlhodobo a často odvolávalo, čím sa v učebniciach dejepisu vytvoril obraz, ktorý so skutočnou postavou Alexandra Veľkého nemá veľa spoločného⁹. Jeho ríša sa rozpadla

Deuteronomium). Verzia dokumentárnej hypotézy, často stotožňovaná s nemeckým učencom Juliusom Wellhausenom, bola takmer všeobecne akceptovaná po väčšinu 20. storočia. Predpokladalo, že Pentateuch je kompiláciou štyroch pôvodne nezávislých dokumentov: prameňov Jahvist (J), Elohist (E), Deuteronomist (D) a Priestly (P). Prvý z nich, J, bol datovaný do šalamúnskeho obdobia (asi 950 pred Kristom). E bolo datované o niečo neskôr, v 9. storočí pred Kristom, a D bolo datované v 7. alebo 8. storočí. Napokon, P bol všeobecne datovaný do 5. storočia pred Kristom. Rôzne zdroje boli podľa tejto teórie v rôznych časových bodoch spojené sériou editorov do jedného celku – Tóry, resp. Pentateuchu – Biblie). (Carr, 2014)

⁷ Je možné sa domnievať, že niekoľko generácií autorov, kňazov, rabínov, učiteľov a prorokov znášalo dohromady stovky rôznych materiálových zbierok mýtov, hrdinských ság, založených na zázrakoch, zjaveniach a príbehoch, ktoré si často protirečili alebo sa opakujú v rôznych náboženských textoch v rôznych kontextoch, a je možné badať určité vzorce preberania týchto príbehov a ich následného upravovania podľa potrieb konkrétneho pisateľa. Zabíjanie novorodených chlapcov, zázraky súvisiace s jedlom a pitím, zázraky súvisiace s ovládaním prírodných živlov, pohromy.

⁸ Prisudzujú sa mu zázraky a divy ako rozostúpenie mora (opakujúci sa prvok ovládania živlov), traduje sa príbeh o gordickom uzle.

⁹ Propaganda šírená z dvora Alexandra Veľkého bola dopĺňaná i náboženskými elitami, ktoré si Alexander Veľký kupoval rôznymi spôsobmi. Nechal sa osloviť ako Diov syn, dal vybudovať pomníky, náhrobky, portretovať sa na minciach, bustách, oltároch a obrazoch. Desiatky miest niesli jeho meno, grécke mestské štáty ho už počas jeho života uctievali ako boha, k oltárom mu nosili obeť a modlili sa k nemu. V skutočnosti to bol krutovládca, ktorý je

okamžite po jeho smrti, vojenski velitelia a prívrženci si rozobrali trosky majetkov, ríša bola rozdelená. Avšak kňazi, profesionálni rozprávači a propagandisti ostali a tí zachovali jeho príbeh, pretože potrebovali nástroj na prilákanie veriacich nasledovníkov a práve príbehy o zázrakoch boli nástrojom tejto efektívnej manipulácie. Príbeh Alexandra Veľkého sa tak osamostatnil a jeho neustálym opakovaním a tým, že historiografi vychádzali z falošných propagandistických spisov, sa stal skutočným obsahom učebníc dejepisu. (Fabian, 2015)

Typickým príkladom pretrvávania dezinformácií v podobe legiend a mýtov vo faktografii dejín ľudstva je legenda o trójskom koni. Starogrécky Homérov epos Odysea v dvadsiatichštyroch spevoch opisuje udalosti po veľkej trójskej vojne. I napriek tomu, že množstvo ľudí sa dnes domnieva, že známy príbeh sa zakladá na pravde, podľa archeológov práve časť s koňom pravdivá nie je. Existujú historické dôkazy o vyhorení mesta Trója, avšak pozostatky samotného koňa sa nikdy nenašli. Domnievajú sa preto, že príbeh je vytvorený ako alegória na víťazstvo Grékov a má pôsobiť skôr metaforicky. (D'Angour, 2014) Obdobným spôsobom grécke antické umenie preniklo do súčasnej kultúry a histórie v podobe ďalších príbehov gréckej mytológie, či sa jedná o legendu o Syzifosovi, Medúze či kentauroch. (Zamarovský, 2007)

Forma dezinformácie bola v tomto období písomná i ústna, prípadne zaznamenávaná prostredníctvom umeleckých diel. Zdroj dezinformácie mal mocenský a náboženský charakter, mal alebo bol prepojený s politickou mocou. Zámerom šírenia dezinformácie bola potreba legitimizovať moc, expanzívnu a agresívnu politiku či nedemokratický režim. Z hľadiska analytických rovín bezpečnostnej vedy možno predpokladať, že negatívne bezpečnostné dôsledky šírenia dezinformácií v podobe destabilizácie spoločnosti vedúcej k priamemu vojenskému bezpečnostnému ohrozeniu a stratám na životoch civilného obyvateľstva sa týkali širšej úrovne – jednotlivcov, skupín, subregiónov, štátov a v prípade Alexandra Veľkého i regiónov.

3.3 Koniec stredoveku, začiatok novoveku

Obdobie ranného kapitalizmu (zhruba 1500-1850) je v histórii považované za také, kde absentovali dezinformačné a konšpiračné teórie ako efektívna a intenzívna aktivita mylného vysvetľovania možných udalostí za účelom šírenia strachu a tým aj nárastu submisívnosti ľudí voči mocenským štruktúram. Podľa I. Kanta (1979) to malo dve príčiny. Prvou boli skutočné vojny a hrôzy nimi vyvolané v stredoveku a na počiatku novoveku. Od križiackych výprav, cez mocenské kolonizačné ataky v podstate globálneho rozsahu, cez buržoázne revolúcie, až po napoleonské vojny.

zodpovedný za tisíce životov vlastných vojakov a civilistov, ktorých mestá nechával vypáliť a vyplieniť.

Nebolo potrebné využívať aj zastrašovacie mýty. Pravidelne však fungovalo šírenie dezinformácií a konšpiračných teórií, ktoré z hľadiska skutočných udalostí mali asi takú silu ako kresťanská predstava pekla. Druhou príčinou bol masívny rozvoj osvietenскеj a racionalistickej teórie vo filozofickej vede, ktorá odmietala neracionálne a nevysvetliteľné javy, ako škodlivé pre rozvoj spoločnosti a bolo na ne potrebné uplatňovať kritické myslenie. Ľudia však aj v tomto období mali tendenciu vyberať si medzi pravdivým a dobrým príbehom ten dobrý. (Kant, 1979)

V tomto období začína vznikať svet masmédií. Ľudia odjakživa chceli vedieť čo je nové. Cestovanie bolo náročné, správy sa šírili rýchlosťou konského cvalu, prichádzali len zriedka. Od polovice 15. storočia však došlo k trom hlavným zmenám: 1. rozvoj spoľahlivých a rozľahlých poštových sietí; 2. vzostup triedy obchodníkov spojený so vznikom medzinárodného obchodu a prepojenie novej bohatej elity naprieč kontinentami; 3. vynález tlače. V tomto období začínajú vznikať prvé tlačené letáky, almanachy, bulletinové a neskôr noviny. Koncom 16. storočia začínajú v talianskych mestách pôsobiť tzv. novellanti - pisatelia informačných bulletinov, čo boli v podstate predchodcovia spravodajských agentúr ako ich poznáme dnes. (Pettegree, 2014) Vynález kníhtlače spôsobil, že schopnosť osloviť široké publikum nebola obmedzená počtom pisárov. Na druhej strane sa však kníhtlač stala kapitalistickým prostriedkom.¹⁰ (Dittmar, Seabold, 2019) Okolo roku 1605 Johann Carolus spojil myšlienku informačných bulletinov so svojim kníhkupeckým povoláním a vynašiel noviny. Šlo o zoznam rôznych faktických oznámení v podobe malej knihy v štvrtinovom formáte, bez obrázkov, titulkov či zaujímavého spracovaného obsahu. (Phillips, 2019)

Spravodajská explózia 17. storočia okrem nadšenia vyvolala tiež obavy, ktoré poznáme i dnes – úzkosť z falošných správ, nedostatok dôvery v profesionálnych vydavateľov, obavy z informačného pretlaku, závislosť od správ. Objavila sa obava v súvislosti s tým, aké nepriaznivé dôsledky môže mať explózia tlačeného materiálu na spoločnosť. Ľudia boli skeptickí voči tomu, čo si prečítali v tlači, za najdôveryhodnejšie sa pokladalo, ak informácie odovzdal niekto osobne. Mnoho ľudí sa obávalo falošných správ. Už v tomto období bolo typické používanie kontroverzných titulkov či preberanie neovereného obsahu. Keď sa do jedných novín dostala falošná informácia, prevzali ju všetky ostatné, až kým ich v určitý čas nevyvráti osoba, ktorá bola s konkrétnymi okolnosťami skutočne oboznámená. (Woolf, 2005) Rozmach tlače za oceánom v Amerike rozšíril tok informácií a poskytol oveľa viac príležitostí na kopírovanie správ a zároveň sa teda i viac skomplikoval spôsob ako tieto informácie overiť.

V tomto období nedochádza k zásadnej propagande alebo šíreniu dezinformácií za účelom manipulácie verejnej mienky v prospech vládnucej elity, prípadne na legitimizáciu ich moci alebo ospravedlnenia výbojnej politiky jednotlivých vládarov. Práve naopak, v elitných kruhoch sa množili obavy

¹⁰ V roku 1450 jedna kniha stála niekoľko priemerných mesačných výplát. Okolo roku 1600 bolo možné si na knihu zarobiť za jeden pracovný deň.

z nových možností dostupnosti informácií pre bežných občanov, ktorí si zrazu mohli čokoľvek vytlačiť a šíriť medzi ostatných, ktorí si to naopak mohli kedykoľvek prečítať. Tieto nové mediálne prostriedky v tomto období ešte neboli nástrojom zneužívaným za účelom propagandy, elity sa ich skôr stránili a snažili sa ich rôznym spôsobom obmedziť. V Anglicku koncom 17. storočia boli zavedené zákony regulujúce tlač a nebolo možné vlastniť nelicencované tlačiarenské stroje. V roku 1675 kráľ Karol II. mal tak značné obavy zo šírenia falošných správ medzi občanmi, že prikázal zrušenie kaviarní, ktoré sa stali novým miestom intenzívnych diskusií na rôzne politické témy. (Markman, 2006) Tento jeho zákaz nestretol so sympatiami londýnskej smotánky a bol donútený ho zrušiť. V roku 1688, kráľ Jakub II. vydal vyhlásenie na „obmedzenie šírenia falošných správ“ a potrestaný mal byť každý, kto šíri falošné správy či roznáša klebety a fámy či vyslovuje myšlienky, ktoré podnecujú u občanov nenávisť a odpor voči mocnárovi alebo súčasnej vláde. Ani tento prístup sa nestretol s pochopením a Jakub II. bol z trónu zvrhnutý. (By the King, 1688)

V súvislosti so šírením dezinformácií môžeme v tomto období hovoriť o rôznych falošných správach v zmysle vymyslených udalostí, pričom zámerom šírenia vymyslených správ takejto správy boli väčšinou obchodné ciele súkromných osôb. Príkladom môže byť príbeh Polly Barker kolujúci v priebehu 18. storočia. Jednalo sa o prepis prejavu ženy zo súdnej siene, ktorý sa stal virálnym a v rôznych obmenách a verziách bol opakovane publikovaný naprieč euroatlantickým priestorom. Prvýkrát bol prepis uverejnený v londýnskych novinách General Advertiser, pričom malo ísť o prejav ženy už piatykrát stíhanej za nemanželské dieťa v Novom Anglicku, ktorá sa v prejave obhajovala, že sa o deti sama vzorne stará a nie je spravodlivé, aby za nemanželský styk bola trestaná len ona, ako žena. Príbeh bol veľmi pútavý, pretože oslovoval všetky témy, ktorými vtedajšia spoločnosť rezonovala. Dokonca i keď prepis neskôr prenikol na priamo americký kontinent odkiaľ mala žena pochádzať a kde sa mal údajný proces konať, nik neoveril jeho autenticitu. Ba navyše, príbeh bol zintenzívňovaný¹¹. Idea investigatívnej žurnalistiky a tzv. fact-checkingu v tomto období ešte neexistovala. Publikovať materiál prevzatý z rozvinutejšej britskej tlače bolo úplne bežnou praxou. Autorom vymysleného príbehu Polly Barker bol samotný Benjamin Franklin, ktorý bol okrem iného i známym autorom, tlačiarom, publicistom a vydavateľom. Tento príbeh zverejnil úmyselne, avšak len pre účely¹² vlastného pobavenia.

¹¹ Polly Barker podľa Gentleman's Magazine bola nie len oprostena viny, ale jeden zo sudcov mal byť jej príbehom natoľko dojatý, že si ju po procese vzal a mal s ňou ďalších pätnásť detí.

¹² Pre iné účely, čiste obchodné, uverejnil vo svojom Almanachu chudobného Richarda, kde publikoval pod pseudonymom Richard Saunders informáciu o tom, že majiteľ konkurenčného almanachu skončil a Daniel Leeds sa proti tomu nedokázal ubrániť ani vlastným životom, pretože Richard Saunders jeho odpovede na tieto falošné články označil za zneužitie jeho pamiatky neúctivými vtípkarmi. Daniel Leeds tak nedokázal preukázať svoju existenciu

Toto obdobie bolo teda charakteristické rozmachom nových druhov médií, ktoré paralyzovali politickú elitu ale nahrávali šikovným obchodníkom, ktorí ich dokázali využiť vo svoj prospech. Vzhľadom na to, že gramotnosť bežného obyvateľstva bola stále nízka a neexistovala regulácia, zákony a ani pravidlá, ktoré by platili pre tento nový spravodajský priemysel¹³, objavuje sa tu množstvo negatívnych prvkov ako uverejňovanie neoverených a dokonca falošných správ, naivita publika, a náchylnosť dôverovať viac senzáciami ako faktom. Toto obdobie bolo typické tiež publikovaním rôznych náboženských diel, ktoré vychádzali tlačou kázne alebo divadelne hry či básní. V súvislosti s analýzou dezinformačných prvkov tento prúd opomenieme, pretože z bezpečnostného hľadiska nepredstavoval bezpečnostné riziko.

V tomto období teda z hľadiska posudzovaných faktorov dochádza k zmene formy šírenia dezinformácií, ktorá sa stáva viac sofistikovanou a preniká do nového, mediálneho sveta. Forma dezinformácie je v tomto období najmä písomná, ale ani ústna forma nestráca svoj význam. Zdrojom dezinformácií už nie sú len mocné politické elity, ale každý, kto z ekonomického hľadiska disponuje prostriedkami potrebnými na distribúciu informácií. Zámerom je prvýkrát aj ekonomický zisk. Šíriteľmi dezinformácií už nie sú len najbližší spolupracovníci panovníkov, ale i bežní občania. V tomto období nastáva tiež odlišenie zdroja dezinformácií od šíriteľa dezinformácií, keďže vzniká mediálny, novinársky priestor. Mediálne prostriedky v tomto štádiu sú využívané na získanie obdivu, zosmiešnenie určitých prvkov v spoločnosti, satiru, humor, šírenie povedomia o určitých javoch, a ako prostriedok manipulácie verejnej mienky politickými elitami najmä v súvislosti s ospravedlňovaním koloniálnych expanzií. Politické elity sa tiež prvýkrát historicky ocitajú v pozícii snahy o obmedzenie šírenia dezinformácií, avšak nie z dôvodov ochrániť spoločnosť, ale z autokratických príčin zamedzujúcich slobodu slova. Dopady šírenia dezinformácií v tomto období môžeme z hľadiska analytických rovín bezpečnostnej vedy pozorovať na úrovni jednotlivcov, skupín, subregiónov, regiónov i na globálnej úrovni, avšak nie sú z hľadiska rozsahu ničujúce.

3.4 Koniec novoveku – súčasnosť

Tretia časová dimenzia sa už dotýka doby od konca 19. storočia, celého 20. storočia a súčasnosti. Chod informačnej spoločnosti je podmienený informačno-komunikačnou sieťou a všetky dominantné spoločenské funkcie a procesy na úrovni všetkých aktérov medzinárodno-politického systému majú sieťový charakter. Sieť je kľúčový znak informačnej spoločnosti, pretože siete spájajú jednotlivých užívateľov bez centrálného bodu (Tapscott, 1999) Podľa M. Castellsa

nasledujúcich šesť rokov kým naozaj neskončil. Benjamin Franklin dopísal a vytlačil v roku 1755 do Biblie jednu falošnú kapitolu, len preto, aby vyhral stávkou. (Phillips, 2019)

¹³ Spravodajský priemysel sa začal profesionalizovať až okolo 20. storočia.

je informačná spoločnosť nová technicko-ekonomická paradigma, ktorá sa prejavuje sieťovou logikou každého zúčastneného systému. Siete konštituuju novú sociálnu morfológiu našej spoločnosti a rozširovanie sieťovej logiky podstatne modifikuje operácie a výstupy procesov produkcie, moci a kultúry.“ (Castells, 2000, str. 469) V súčasnej terminológii by sme Castellsovu sieť mohli chápať ako kybernetický priestor či virtuálny priestor. Moc už nie je koncentrovaná v inštitúciách či organizáciách. Rozptýlila sa v globálnych sieťach bohatstva moci, informácií a obrazov. (Castells, 2000) Podľa S. Kumona je kultúra v takejto hypersieťovej spoločnosti založená na efektívnej a intenzívnej medziľudskej komunikácii a interakcii tzv. *sieťobčanov*. Virtuálne komunity sú podľa neho zdrojom moci vytvorenej konsenzom na základe participácie. (Kumon, 1996) Participácia je ako dimenzia občianskej spoločnosti tak začína fungovať v novej, digitálnej rovine. (Džatková, 2018) Technologický pokrok príznačný pre toto obdobie vývoja spoločnosti priniesol extrémnu redukciu vzdialenosti vyplývajúcu z časovej kompresie prenosu. (Virilio, 2004). V previazaní na globalizačné procesy na politickej a ekonomickej úrovni je možné hovoriť o presahoch hypersieťovej spoločnosti na úrovni verejnej správy na celosvetovej úrovni, čo sa prejavuje v existencii nového fenoménu – globálnej občianskej spoločnosti. (Mital, 2018) Toto obdobie má prienik až do súčasnosti a preto nie je predmetom analýzy tohto príspevku z pohľadu výskytu dezinformácií a preukazovania existencie posfaktickej spoločnosti, pretože táto hypotéza je preukázaná a plne etablovaná v spoločensko-vedných kruhoch a menovite kruhoch bezpečnostnej vedy. Nie je preto potrebné dokladať konkrétne udalosti, ktoré potvrdzujú výskyt dezinformácií v súčasnej spoločnosti.

V komparácii s ostatnými obdobiami je však nutné zdôrazniť zásadnú zmenu z hľadiska analytických rovín bezpečnostnej vedy, vo forme, spôsobe a zámere šírenia dezinformácií. Od 20. storočia dezinformácie nie sú len nežiadúcim javom v živote civilnej spoločnosti, ale technologický pokrok v spojitosti s kyberpriestorom umožňuje, aby získali sofistikovanejšiu podobu a stali sa efektívnym prostriedkom vedenia hybridnej vojny a zároveň tak súčasťou nevojenského rozmeru bezpečnosti. Forma dezinformácií tu existuje v písomnej, ústnej ale i novej – digitálnej podobe, kde dezinformácie môžu získať neidentifikovateľné množstvo podôb. Zdroje dezinformácií je pomerne náročné identifikovať, ale ostatne tak ako sa i medzinárodné vzťahy v 20. storočí rozšírili o nových aktérov a nové úrovne ich pôsobenia, sa i v tejto oblasti objavujú netradiční aktéri pôsobiaci naprieč celým spektrom bezpečnostného prostredia. Zámer šírenia dezinformácie je v prípade šíriteľov ekonomický, avšak v prípade zdroja je zámerom podobne ako v staroveku legitimizácia presadzovania politickej moci štátov. Z hľadiska analytických rovín bezpečnostnej vedy môžeme bezpečnostné dôsledky šírenia dezinformácií v tomto období pozorovať na všetkých úrovniach bezpečnostného prostredia, od úrovne jednotlivcov až po globálnu úroveň, pričom dôsledky šírenia dezinformácií môžu byť pre spoločnosť likvidačné a viesť i k otvorenému vojenskému konfliktu.

Záver

Zámerom predkladaného príspevku bolo prostredníctvom historickej analýzy preukázať, že postfaktická doba a sklon spoločnosti dôverovať senzáciám namiesto faktov nie je fenomén poslednej dekády.

V príspevku sme poukázali na to, ako sa dezinformácie širili v spoločnosti v časovom horizonte vývoja ľudskej civilizácie. Je však potrebné poukázať na skutočnosť, že tak ako sa menila a vyvíjala spoločnosť, menila sa aj forma, spôsob podania, zdroj, šíritelia a v neposlednom rade zámer dezinformácií. Preto i bezpečnostné dôsledky výskytu dezinformácií v bezpečnostnom prostredí tej-ktorej spoločnosti v rozličných obdobiach sa odlišovali. Z hľadiska bezpečnostnej vedy možno konštatovať stúpajúcu tendenciu v charaktere a rozsahu dezinformácie ako bezpečnostnej hrozby.

Otázkou do budúcnosti ostáva, či sa ľudstvo z historických príkladov svojho podliehania kognitívnemu skresleniu je schopné poučiť a rozvíjať nástroje kritického myslenia tak, aby odolávalo neustálym tlakom hyperinformačných tokov alebo otázka zraniteľnosti ľudstva pred zavádzajúcimi informáciami v rôznej podobe ostane v agende sekuritológie navždy. V tejto súvislosti možno vysloviť určité nádeje, ale i obavy z možností, ktoré vyspelejšej civilizácii prinesie umelá inteligencia, od ktorej môžeme očakávať ako uľahčenie rozlišovania pravdy od nepravdy, tak i automatizované vytváranie zavádzajúcich informácií, čoho predvoj máme možnosť sledovať už dnes v podobe internetových trollov.

Literatúra

BROWN, A. 2014. *Man versus myth: does it matter if the Moses story is based on fact?* [online]. The Guardian. [cit. 15.01.2022]. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/film/2014/nov/30/moses-man-versus-myth-ridley-scott>

By the King, a proclamation. 1688. *To restrain the spreading of false news.* [online]. Archív Oxfordskej univerzity [cit. 15.01.2022]. Dostupné na: <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A87488.0001.001/1:1?rgn=div1;view=fulltext>

CARR, D, M. 2007. Genesis. In Coogan, Michael David; Brettler, Marc Zvi; Newsom, Carol Ann (eds.). *The New Oxford Annotated Bible with the Apocryphal/Deuterocanonical Books.* Oxford University Press. ISBN 978-0-19-528880-3.

CASTELLS, M. 2000. *The Rise of the Network Society. 2.ed.* Oxford-Malden: Blackwell, 2000. ISBN 1557866171. 480 s.

D'ANGOUR, A. 2014. *How many Greek legends were really true?* [online]. BBC. [cit. 15.01.2022]. Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/news/business-27923256>

DARNTON, R. 2000. Presidential Address: An Early Information Society: News and the Media in Eighteenth-Century Paris. [online] American Historical Association. AHA History and Archives. Presidential Addresses. 2000. [cit. 12.11.2014]. Dostupné na: <http://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-history-and-archives/presidential-addresses/robert-darnton>

DITTMAR, J., SKIPPER, S. 2019. *Gutenberg's moving type propelled Europe towards the scientific revolution*. [online]. LSE Business Review. [cit.15.01.2022].Dostupné na internete : <https://blogs.lse.ac.uk/businessreview/2019/03/19/gutenbergs-moving-type-propelled-europe-towards-the-scientific-revolution/>

DŽATKOVÁ, V. Politická dimenzia občianskej spoločnosti. In: *Politické vedy* : Roč. 21, č. 1 (2018), s. 8-23. ISSN 1335-2741.

FABIAN, F. 2015. *Největší lži historie*. Praha: AOS Publishing. 2015. ISBN 978-80-87624-29-6. 365s.

GELFERT, A. 2018. Fake News: A Definition. In *Informal Logic*. VOI 38., no. 1. pp. 84-117. DOI: <https://doi.org/10.22329/il.v38i1.5068>

GOODY, J. 2000. *The power of the written traditions*. Washington: Smithsonian Institution Press. 2000. 192 s. ISBN 1560989874.

HARARI, Y.N. 2017. *Sapiens. Stručná história ľudstva*. Bratislava: Aktuell. 2018. ISBN 9788089873067. 424s.

JURKOVIČ, M. , ČAVOJOVÁ, V., BREZINA, I. 2019. *Prečo ľudia veria nezmyslom*. Bratislava: Premedia. ISBN 9788081597572. 312s.

KAHNEMAN, D. 2019. *Myslenie rýchle a pomalé*. Bratislava: Aktuell. 2019. ISBN 9788081720567. 528s.

KANT, I. 2001. *Kritika čistého rozumu*. Bratislava: OIKOYMENH. 2001. ISBN 8072980351. 568s.

KESSLER, G., RIZZO, S., KELLY, M. 2019. *President Trump has made 10,796 false or misleading claims over 869 days*. [online]. The Washington Post. [cit.15.02.2022]. Dostupné na internete: <https://www.washingtonpost.com/politics/2019/06/10/president-trump-has-made-false-or-misleading-claims-over-days/>

KUMON, S. 1996. „Hyper“: *New Meanings for Information Society*. [online]. Tokyo: GOCOM. 1996. [cit.10.11.2014] Dostupné na internete: http://www.glocom.ac.jp/column/1996/06/hyper_new_meanings_for_informa.html

MacMullen, I. 2019. *Survey Article: What Is „Post-factual“ Politics?* In *The Journal of Political Philosophy*. Vol 28, Number 1. 2020. str. 97-116. DOI: <https://doi.org/10.1111/jopp.12212>

MACHIAVELLI, N. 1521. Letter No. 179 To Francesco Guicciardini. In DENERY, D. G.II. 2015. *The Devil Wins: A History of Lying from the Garden of Eden to the Enlightenment*. Princeton University Press. 2015. 978-0691163215. 258 s.

- MARKMAN, E. 2016. *Eighteenth-Century Coffee-House Culture*. Routledge. 2016. ISBN 9781138660618. 408s.
- MCLUHAN, M.H.2000. *Člověk, média a elektronická kultura*. Výbor z díla. Brno: Jota. 2000. ISBN 80-7217-128-6. 424 s.
- MITAL, O. 2018. The Impacts of Globalisation Processes on the Execution of Public Administration Functions. In: *Politické vedy*, vol. 21, n. 4, pp. 96-117. ISSN 1335-2741. DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2018.21.4.96-117>. (citation - 5)
- MONTAIGNE, M. 2021. *Eseje*. Praha: Arbor vitae. 2021. ISBN 9788086300924.
- PAPP, I. 1999. Verejné knižnice v novej Európe. In: *Knižnice a informácie*. ISSN 1210-096X, 1999, roč. 31, č. 10, s. 385-387.
- PETTEGREE, A. 2014. *The Invention of News: How the World Came to Know About Itself*. Yale University Press. 2014. ISBN 978-0300179088. 456 s.
- PHILLIPS, T. 2019. *Pravda: Stručné dejiny najvtipnejších historických klamstiev a podfukov*. Bratislava: Kasico, a.s. 2020. ISBN 9788081093937. 230s.
- RANKOV, P. 2006. *Informačná spoločnosť – perspektívy, problémy, paradoxy*. Levice: LCA Publishers Group. 2006. ISBN 80-89129-91-9. 173 s.
- REIPS, U.D., MTAZAT, U. 2016. New internet myths: no truth in a postfactual world? In *International journal of internet science*. Vol. 11, Issue 1. ISSN 1662-5544.
- RINNI, R. 2017. Fake News and Partisan Epistemology. In *Kennedy Institute of Ethics Journal*. Vol. 27. Issue 2. DOI: 10.1353/ken.2017.0025
- SAFRANSKI, R. 2006. *Koľko globalizácie unesie človek?* Bratislava: Kalligram. 2006. ISBN 8071498580. 96s.
- TADDICKEN, M., WOLFF, L. Fake News in Science Communication: Emotions and Strategies of Coping with Dissonance Online. In *Media and Communication*. Vol. 8, Issue 1, str. 206-207. DOI: DOI:10.17645/mac.v8i1.2495
- TAPSCOTT, D. 1999. *Digitální ekonomika: naděje a hrozby věku informační společnosti*. Praha: Computer Press. 1999. 350 s. ISBN 80-7226176-2.
- THAROOR, I. 2014. *Was Moses real?* [online]. The Washington Post. [cit.15.01.2022]. Dostupné na: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/12/10/was-moses-real/>
- VIRILIO, P. 2004. *Informatická bomba*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2004. 167 s. ISBN 80-8681-04-7.
- WANG, A. 2016. Post-truth named 2016 word of the year by Oxford Dictionaries. [online]. The Washington Post. [cit.15.01.2022]. Dostupné na: <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2016/11/16/post-truth-named-2016-word-of-the-year-by-oxford-dictionaries/>
- WOOLF, D. 2005. News, history, and the construction of the present in early modern England. In *The politics of Information in Early Modern Europe*. Routledge. 2001. ISBN 9780203991855. 39p

ZAMAROVSKÝ, V. 2007. *Za siedmimi divmi sveta. (2. vydanie)* Bratislava: Perfekt. 2010. ISBN 9788080464561. 280s.

VÝZNAM BEZPILOTNÝCH LIETAJÚCICH PROSTRIEDKOV PRE BEZPEČNOSŤ, ICH SÚČASNOSŤ A BUDÚCNOSŤ

THE SIGNIFICANCE OF UNMANNED AERIAL VEHICLES FOR SECURITY, THEIR PRESENT AND FUTURE

Pavel Nečas¹, Branislav Lancik²

ABSTRACT

Unmanned flying devices are any device capable of flight without a human crew on board to control - pilot - such a device. These devices have different shapes and drive types. In the media and the lay public, we most often encounter the term drone. In professional circles, however, names based on the English translation of the abbreviations are used - UAV (Unmanned Aerial Vehicle), RPAS (Remotely Piloted Aircraft System), UAS (Unmanned Aerial System). Although we have only been talking about drones for the last few years, such devices have existed in the world for several decades. Their origins and development were originally linked to the military industry, and more massive use in the civilian sector only began at the end of the 20th century. With gradual miniaturization, affordability and more mass penetration into everyday life, unmanned systems are gradually becoming assistants in media, photography, video production, agriculture, forestry, science and research, but applications using unmanned systems can be used, for example, in construction, industry, geodesy, cartography, transport or architecture and many other sectors. Of course, they also found their justification in the rescue and search services of the components of the Integrated Rescue System. However, no reasonable person doubts the fact that unmanned vehicles are also becoming very effective weapons affecting the course of contemporary conflicts.

Key words: *Unmanned flying devices, Armed Forces, military and civilian industry, Integrated Rescue Systems, drones, weapon systems, pilot-instructor, operator, perspectives.*

Úvod

V súčasnosti sú bezpilotné prostriedky neoddeliteľnou súčasťou hlavne v rade vyspelých armád vrátane Ozbrojených síl Slovenskej republiky. Jednotlivé kategórie UAV sú obrovským nástrojom na bojisku z úplne jasných dôvodov. Ako pre zisk informácií, tak aj pre vedenie samotnej bojovej činnosti. Umožňujú identifikáciu a zameranie protivníka bez rizika strát vlastných jednotiek, získavania dôležitých spravodajských informácií a v neposlednom rade realizujú

¹ Pavel Nečas, Dr.h.c. Prof. Dipl. Eng., PhD., MBA, profesor, Katedra bezpečnostných štúdií, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: pavel.necas@umb.sk

² Branislav Lancik, Ing., MBA, externý doktorand, Letecká fakulta Technickej univerzity Košice, Rampová 7, 04001, Slovenská republika, e-mail: branislav.lancik@gmail.com

prieskum terénu. Významnú úlohu plní aj pri získavaní informácií pre riadenie a plánovanie bojovej činnosti v reálnom čase.

1 Bezpilotné lietajúce prostriedky a ich využitie

Je možné s istotou konštatovať, že po celom svete sú používané stovky typov bezpilotných lietadiel. Každoročne sú nasadzované v rade bojových aj mierových operácií. Efektivita týchto prostriedkov stále rastie, pretože sa neustále vyvíjajú a zdokonaľujú nové technológie (riadiace jednotky, navigácia, pohonné jednotky, materiály a pod.). Môžu niesť väčšie množstvo užitočného nákladu, dosahujú vyššiu kapacitu (akčný rádius, dostupnosť). Rozmerovo existujú od veľkosti ľudskej dlane až po veľkosť dopravného lietadla. Tieto prostriedky už nie sú vyvíjané, vyrábané a používané iba určitými vojenskými mocnosťami (ako napr. Izrael, USA, Francúzsko a pod.). Mnoho z nich pochádza z Ruska, Číny, Indie, resp. z arabských štátov. Benefity, ktoré vyplývajú z ich využívania, možno ľahko zneužiť v prospech teroristických akcií a operácií rôznymi záujmovými skupinami. Hlavnými a výraznými charakteristikami z hľadiska použitia aj zneužitia je v možnosti definovania a editácie bodov, ktoré má UAV preletieť a možnosť v určitom bode stanovený čas zotrvať a vykonať preddefinovanú akciu resp. operáciu. Využívanie týchto prostriedkov teroristickými skupinami predstavuje kombináciu nenápadného prístupu samovražedného atentátnika so silou a dosahom vyzbrojeného bojového lietadla. Bezpilotné lietajúce prostriedky sú relatívne lacné, dostupné a schopné niesť relatívne veľké množstvo užitočného nákladu v pomere k svojej hmotnosti. Navyiac, je problematická ich detekcia, ich ovládanie je nenáročné, prostriedky sú ovládané na veľké vzdialenosti a umožňujú nepozorovane preniknúť do rôznych objektov.

Rýchlosť technologického rozvoja UAV segmentu so sebou nepriniesla len masívne rozšírenie používania UAS rôznym segmentom záujmových skupín, ale aj rad legislatívnych a prevádzkových výziev. Prvoradým záujmom je pochopiteľne primerane ochrániť súkromie a zaistiť bezpečnosť ľudí na zemi a inej pilotovanej prevádzky vo vzduchu. Z tohto dôvodu sa čoskoro ukázalo, že je nutné zavedenie istých pravidiel. Vzhľadom na otvorenosť trhu bolo zrejmé, že ak takéto pravidlá majú byť efektívne, je potrebné, aby boli harmonizované v maximálnej možnej miere aj na medzinárodnej úrovni. Preto bolo v poslednom období prijatých niekoľko nariadení na európskej úrovni, ktoré sú (alebo ešte len budú) platné aj v Slovenskej republike. Zaujímavosťou je aj to, že prevádzka UAV nepriniesla len niekoľko technických inovácií, ale aj nový koncept „písania“ európskej legislatívy. Európske nariadenia sú spravidla formulované striktne – sú plné pravidiel, zákazov a obmedzení. Pochopiteľne, do istej miery sa tomu vyhnúť nedá, ale nový právny rámec UAV prevádzky, ktorý je v platnosti od 31. 12. 2020, je prvou európskou legislatívou, ktorá je založená na tzv. „risk-based-approach“. To znamená, že v závislosti od komplexnosti prevádzky nemusia byť stanovené konkrétne pravidlá a reštrikcie, ale prevádzkovateľ si sám vypracuje analýzu rizík,

definuje prostriedky ako tieto riziká zmierniť, a tak si „de facto“ sám určí svoje „pravidlá lietania“ v závislosti od konkrétnej situácia a sám preberá zodpovednosť za prevádzku, ktorú vykonáva. Tento prístup vyžaduje, aby si prevádzkovatelia a všetci operátori, resp. piloti/operátori UAV boli veľmi dobre vedomí rizík, ktoré ich lietanie prináša. Tento aspekt tak výrazne vyzdvihuje dôležitosť a potrebu kvalitného a komplexného vzdelávania. (Schwarz 2010)

V Slovenskej republike sa využívanie bezpilotných prieskumných prostriedkov v armáde datuje do 80 rokov minulého storočia. Vojská Varšavskej zmluvy boli týmito prostriedkami vybavené ako súčasť vojenských zoskupení od plukov vyššie. Pluky v tejto dobe mali od 1000 do 2000 vojakov. Obsluha vojenských bezpilotných prostriedkov bola plánovaná v pomere štyria operátori na jeden bezpilotný stroj. Výcvik bol vykonávaný na stacionárnych trenažéroch. Praktické skúšky boli vykonané len pri previerkach vyšších stupňov velenia a riadenia. Na Slovensku je za centrum výcviku Ozbrojených síl SR považované Simulačné centrum, ktoré je samostatným pracoviskom Akadémie ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika v Liptovskom Mikuláši. Komplexne využíva prostriedky počítačovej simulácie na prípravu vojenského personálu v oblasti riadenia letovej prevádzky. Táto výcviková entita pre riadiacich letovej prevádzky je jediným rezortným komplexným certifikovaným pracoviskom pre realizáciu kurzov a výcvikov (národných i medzinárodných) zameraných na rozvoj praktických zručností, získanie a udržanie si platných kvalifikačných doložiek riadiacich letovej prevádzky a tiež realizáciu odborných kurzov. V teoretickej príprave a vzdelávaní špecialistov RLP a operátorov UAS existuje výrazná paralela, ktorá umožňuje aplikovať už zavedené postupy a procesy v oblasti RLP do vzdelávacej praxe UAS.

V zahraničných armádach k ďalšiemu rozkvetu dochádza v 80. a 90. rokoch, kedy bolo už možné potrebné technológie dostatočne zmenšiť, a navyše vypukla aj éra používania počítačov. V 90. rokoch nasadili Američania UAV pri konfliktoch na Balkáne, jednalo sa pritom o typ Predator, ktorý bol určený nielen na prieskum, ale mohol vystreliť aj dve strely. Neskôr bol nasadený aj počas bojov v Iraku a Afganistane. (Schwarz, 2010)

Bezpilotné prostriedky je možné využiť nielen v oblasti vojenskej, ale aj civilnej. Ich najväčšími prednosťami sú predovšetkým nižšia cena, väčší dolet a vytrvalosť letu, eliminácia rizika nebezpečenstva posádky (najmä pri misiách, v ktorých hrozí reálne poškodenie zdravia či strata na životoch), nižšie náklady na výcvik a prevádzku a menší počet technického personálu zabezpečujúceho ich obsluhu.

Asi posledných 10 rokov došlo k obrovskej expanzii v oblasti inovácií dronov a hlavne komerčného záujmu o ne. Zatiaľ čo predtým boli drony primárne používané na vojenské účely, tak ako je vyššie uvedené alebo na domáce hobby použitie, začiatkom roku 2010 bol pre drony navrhnutý celý rad nových aplikácií, vrátane ich nasadenia ako nosičov pre zbranové systémy alebo ako družovateľov tovaru pre donáškové služby. V polovici desaťročia zaznamenala FAA masívny

rast dopytu po dronových povoleniach, zhruba okolo 1.000 komerčných povolení pre drony bolo vydané v roku 2015. Tento počet sa o rok neskôr strojnásobil a odvtedy pokračoval v exponenciálnom raste.

Vybavenie dronov kamerami je dnes bežné v komerčnej fotografii a videografii. Je to výsledok zlúčenia rádiom riadených lietadiel a technológií smartfónov. Rýchly rast v používaní chytrých telefónov znížil ceny mikrokontrolérov, akcelerometrov a kamerových senzorov, ktoré sú ideálne na použitie v lietadlách s pevnými krídlami pre fanúšikov. Ďalší pokrok umožnil UAV so 4 alebo viac rotormi schopnosť ovládania nastavením rýchlosti jednotlivých rotorov.

Ako pri každej novej technológii chvíľu trvalo, kým sa používanie bezpilotných prostriedkov uchytilo, ale teraz keď sa to stalo, je zdanlivo všade, ako v televízii, tak vo filmových scénach. Vzhľadom na to, že potenciálne aplikácie na natáčanie pomocou bezpilotných prostriedkov sú prakticky obmedzené, stále viac štúdií si výhody uvedomuje a začleňuje ich ako súčasť procesu. Nastali drastické úspory výrobných rozpočtov, keď napríklad prevádzkovatelia filmov museli prenajímať žeriavy alebo platiť za drahé prenájmy vrtuľníkov, teraz môže produkčný tím použiť relatívne lacný dron na zachytenie kvalitnejšieho záberu na film a ušetriť pritom veľa peňazí. Bez poklesu kvality vysokého rozlíšenia by náklady na prenájom veľmi schopného dronu mohli byť iba 25 % nákladov na prenájom iného drahšieho vybavenia a výsledný film by nebol taký dobrý.

Od schválenia FAA pre použitie komerčných dronov vo filmových a televíznych produkciách možno teraz mnoho scén natáčať v domácom prostredí bez toho, aby museli prevážať celý produkčný štáb do inej krajiny, ktorá umožňuje použitie dronov. Z ďalších veľkých úspor je čas potrebný na vytvorenie záberu pomocou dronov podstatne kratší, než by tomu bolo u akéhokoľvek iného typu vybavenia, čo je dar z nebies pre nezávislých filmárov (United Rotocraft, 2021).

Použitie dronov na natáčanie môže dramaticky znížiť oneskorenie. Je to preto, že iné filmové vybavenie, ako sú veľké kamerové žeriavy a vozíky na koľajniciach, obvykle zaberie veľa času na presun a nastavenie. Pokiaľ majú byť pre letecké zábery použité vrtuľníky, bude treba viac hodín. Pokiaľ by ale filmové štáby namiesto toho použili drony, nastavenie nebude trvať tak dlho a produkčný deň by sa mohol urýchliť. Filmové spoločnosti potom môžu ušetriť peniaze a prerozdeliť rozpočet na iné aspekty, ako je produkčný dizajn, post-processing a marketing. Filmári viac ako inokedy spoliehajú na technológiu dronov, aby vytvorili zábery, ktoré by inak boli nemožné.

Drony sa môžu dostať tam, kam žiadne iné zariadenia, ako napríklad vrtuľníky, nedokážu a majú spôsobilosti, ktorým sa jednoducho nevyrovnajú ani tie najsofistikovanejšie fotografické vybavenia. Z výšky do 100 metrov vo vzduchu je možné dronom natočiť pevný stabilný záber, čo je niečo, čo ešte nedávno nebolo možné. Vrtuľníky sú také veľké a objemné, že sa jednoducho

nedostanú na všetky miesta, kam môžu drony a ani nemôžu lietať tak nízko ako drony.

Drony je možné tiež naprogramovať tak, aby natáčali vysokorýchlostné naháňačky, sledovali predmety rušnými ulicami, horskými diaľnicami alebo akýmkoľvek iným prostredím, ktoré môže byť ťažké pri použití iného prístupu. Ten druh plynulých, klzavých sekvencií, ktoré môžu drony natáčať, umožňuje filmárom skutočne rozšíriť tvorivé hranice profesie a vytvárať scény, ktoré si doteraz mohli len predstavovať (COPTRZ, 2021).

Rastúce používanie neregulovaných UAV však vyvolalo aj otázky týkajúce sa súkromia, fyzickej bezpečnosti, aplikácie zásad pri riadení resp. pilotovanie a potreby vzdelávania obsluhy takého prostriedku (systému).

Napríklad používanie bezpilotných prostriedkov v Nemecku je upravené v zákone o leteckej doprave a v nariadení o leteckej doprave. V právnej úprave Nemecka sú drony uznávaným vzdušným dopravným prostriedkom – zákon o leteckej doprave uvádza, že bezpilotné prostriedky, ktorých súčasťou sú aj ich vlastné kontrolné stanice a nie sú prevádzkované za účelom rekreačného využívania alebo vykonávania športovej činnosti, sa považujú za vzdušné dopravné prostriedky. Toto ustanovenie má odčleniť bezpilotné vzdušné dopravné systémy od ostatných leteckých zariadení, ako sú napríklad letecké modely. Rozhodujúcim pravidlom v tomto prípade je samotný účel použitia bezpilotného prostriedku. Pokiaľ hovoríme o zariadeniach, ktoré slúžia na účel športu alebo o tzv. „hobby“ prístrojoch, vzťahujú sa na ne ustanovenia nariadenia o leteckej doprave a leteckých modeloch.

Drony, ktoré slúžia na „hobby“ prevádzku alebo športové účely, sú vyňaté z povolovacej povinnosti. Na osoby obsluhujúce tieto bezpilotné prostriedky sa nekladú žiadne zákonné požiadavky, osoby nemusia preukazovať znalosti pravidiel leteckej prevádzky a neobsahujú ani vekové obmedzenia. Každý, teda aj dieťa, môže obsluhovať uvedený bezpilotný prostriedok nepresahujúci hmotnosť 5 kg. Prostriedok presahujúci túto váhu už podlieha povolovaciemu režimu.

Bezpilotné letecké dopravné prostriedky, na rozdiel od bezpilotných modelov, potrebujú na svoj vzlet povolenie. Oprávnenie povoliť taký vzlet majú úrady leteckej dopravy jednotlivých krajov. Na rozdiel od leteckých modelov môže hmotnosť týchto bezpilotných prostriedkov dosiahnuť až 25 kg. V súlade s ustanoveniami uvedených právnych predpisov úrad taký vzlet povolí, ak príslušný úrad pre leteckú dopravu zhodnotí, že zamýšľané použitie bezpilotného prostriedku nebude smerovať k ohrozeniu bezpečnosti leteckej prevádzky alebo poriadku a verejnej bezpečnosti a nebudú porušené osobnostné práva.

Pri podaní žiadosti o povolenie na vzlet bezpilotného prostriedku je žiadateľ povinný preukázať osobnú spôsobilosť viesť takýto druh pomôcky, uviesť technické parametre predmetného prostriedku a predložiť doklad o existencii dostatočného poistenia povinného ručenia (pretože väčšina poistenia nezahŕňa škody spôsobené bezpilotnými prostriedkami, toto poistenie je možné

realizovať výlučne prostredníctvom špecializovaných poistných pracovníkov – poistky sú priamo viazané na odborné zväzy leteckých modelárov alebo samotné letisko).

Pri oboch týchto prostriedkoch už platí, že ich prevádzka musí byť uskutočňovaná pod dohľadom osoby, ktorá ho ovláda. Ďalšie podmienky, ktoré musia byť splnené, sa vzťahujú na letový priestor, kde je potrebné dodržiavať minimálnu vzdialenosť 1,5 km od letiska, tiež treba dodržiavať tzv. „špeciálne zóny zákazu letu“ (sú nimi napríklad lety nad priemyselnými zariadeniami, zhromaždeniami ľudí, miesta a oblasti postihnuté mimoriadnymi udalosťami, ako napr. živelné pohromy atď.) a prelet cez tieto oblasti vyžaduje špeciálne povolenie od príslušného úradu.

V Taliansku je pri bezpilotných prostriedkoch určený limit na vzdialenosť, do ktorej sa môže prístroj pohybovať, a to maximálne 500 m od osoby, ktorá daný prostriedok ovláda, pričom v Ríme platí od roku 2016 zákaz realizácie letov bezpilotnými prostriedkami. Polícia v hlavnom meste už v súvislosti so spomínaným zákazom zatkla niekoľko pilotov bezpilotných prostriedkov, a to najmä pri filmovaní kultúrnych pamiatok (uvedených pilotov polícia vyšetrovala v nadväznosti na podozrenie z terorizmu).

V Chorvátsku môže dron vzlietnuť iba nad neobývaným územím, nesmie sa priblížiť k skupinám osôb viac ako na 150 m a vzdialiť sa od pilota na viac ako na 500 metrov.

V Holandsku je reglementácia súkromných letov bezpilotných prostriedkov podobná ako v ostatných krajinách, avšak pomerne komplikovaný je systém pri komerčnom využití, ktorý je stanovený tak, že je potrebné disponovať preukazom pilota (cena cca 2.000 €), prístroj musí byť certifikovaný a každý let musí byť ohlásený príslušným úradom.

V Rakúsku bola v roku 2014 prijatá pomerne prísna legislatíva, ktorá rozdeľuje potenciálne oblasti snímania do štyroch kategórií ako je nezastavaný priestor, neobývaný priestor, obývaný priestor a husto obývaný priestor.

Pre každú uvedenú kategóriu platia špeciálne podmienky a povolenia. Podobné pravidlá sa vzťahujú aj na jednotlivé kategórie bezpilotných prostriedkov, podľa ktorých možno udeliť príslušné povolenia. Sú stanovené tak, že quadrokoptér možno používať iba v prvých dvoch kategóriách, haxakoptér alebo oktakoptéry sa môžu používať v ďalších dvoch kategóriách.

Bezpilotné prostriedky sú v právnom predpise rozdeľované podľa viacerých hľadísk. Povolenie na let nie je potrebné žiadať pri splnení predpokladov, pokiaľ ide o nekomerčný let, pri záujmovom využívaní bezpilotných prostriedkov, bez zhotovovania záznamov z kamery a v prípade bezpilotných lietadiel do váhy 250 g, ktoré majú povolené lietať do maximálnej výšky 30 m bez povolenia, aj keď sú vybavené kamerou. Proces povoľovania je podľa dostupných informácií komplikovaný a posúdenie žiadosti trvá do dvoch mesiacov od jej podania.

Poľsko disponuje podstatne jednoduchším systémom, ako je aplikovaný v Rakúsku. Na súkromné využívanie bezpilotných prostriedkov sú predpisy pomerne benevolentné. V prípade komerčných dronov je nutný proces certifikácie, pokiaľ je však prístroj certifikovaný aj v inej krajine EÚ, je proces komunikačne flexibilný a je možné ho realizovať prostredníctvom e-mailu. Pre lety cez hlavné mesto Varšava je potrebné mať zvláštne povolenie.

V Rusku je právna úprava bezpilotných prostriedkov neprehľadná. Podľa najnovších informácií vláda pripravuje rozsiahlu novelizáciu, čoho dôkazom je aj konferencia, ktorá bola zvolaná s cieľom riešiť danú situáciu. Žiadne bližšie informácie nie sú momentálne známe.

Naopak, v Španielsku sú právne predpisy týkajúce sa bezpilotných prostriedkov protichodné, čo spôsobila často sa meniacia legislatíva. Aktuálne však platí celoplošný zákaz používania súkromných bezpilotných prostriedkov nad mestami.

Maďarská vláda v súčasnosti pracuje na novom zákone. Podľa platných právnych predpisov sa od súkromných osôb nevyžaduje povolenie na prevádzkovanie letov, naopak pravidlá pre používanie dronov na komerčné účely sú nastavené striktnnejšie – tu je realizácia letov podmienená jednorazovým alebo časovo obmedzeným využívaním vzdušného priestoru.

Za inšpiratívne možno považovať právnu úpravu na Cypre, kde pilot dronu nesmie byť pod vplyvom alkoholu, drog a iných návykových látok. Tiež tu platí registračná povinnosť pred každým letom a pre prípadné obrazové záznamy a zábery je potrebné mať zvláštne povolenie.

V Portugalsku sa nový zákon prijíma v týchto mesiacoch, plánované zmeny budú povoľovať ovládanie bezpilotných prostriedkov súkromnými osobami. Na zhotovovanie obrazových záznamov a záberov však bude potrebné e-mailom požiadať o povolenie, čo podstatne dynamizuje doterajšie schvaľovanie. Pri plánovanom prelete cez národné parky je nutné mať osobitnú žiadosť.

2 Budúce trendy vývoja UAV

V posledných rokoch sú bezpilotné prostriedky vo veľkej miere používané na komerčné účely, a to vďaka stále väčšej miere integrácie technológií umelej inteligencie, zdokonaľovania elektronických a bezdrôtových riadiacich technológií a najmä zdokonaľovania konštrukcie viacmotorových dronov. S každým rokom všetky perspektívne technológie budú vylepšené, aby sa zvýšila účinnosť. Tým by sa mohol zvýšiť záujem o predaj, čo sa týka aj UAS. Vzhľadom na to, že bezpilotné lietadlá sú oveľa lacnejšie ako lietadlá s posádkou a vrtuľníky, tento trend sa iba zvýši, a budú zavádzané ďalšie možnosti na uľahčenie výroby a prevádzky.

Zavedenie 3D tlače je dôležitým krokom v rozvoji leteckého priemyslu. Tradičné technológie používané v leteckom priemysle sú založené na ručnom

zváraní, použití CNC, frézok a foriem. Tento prístup si vyžaduje veľa práce, času a surovín.

Použitie 3D tlače umožňuje vytvárať presné diely, pritom takzvané 3D tlačiarne sú schopné pracovať nepretržite. Okrem toho je nižšie množstvo odpadu v porovnaní s tradičnými technológiami a nižšie sú aj ceny za vyrobené súčiastky. Aditívna výroba v porovnaní s klasickými metódami odstraňuje výrobné obmedzenia – môžete vyrábať vysoko presné diely bez predchádzajúcej prípravy na výrobnnej linke, čo zjednodušuje fázu prototypovania. (MANYA, 2020)

Pomocou optických a ultrazvukových senzorov, GNSS modulov sa drony už vedú zorientovať v priestore a upozorniť pilota na priblíženie sa k objektom a možnú kolíziu. Zvýšenie bezpečnosti sa stalo dôležitým faktorom v priemysle bezpilotných prostriedkov vzhľadom na rast počtu používaných strojov. Pri nesprávnej prevádzke, často aj pod vplyvom takzvaného ľudského faktora, môže dôjsť k zrážke s iným dronom alebo aj lietadlom. Rovnako je vysoká pravdepodobnosť ohrozenia bezpečnosti iných osôb a majetku. Preto spoločnosti vyrábajúce bezposádkové prostriedky vyvíjajú nové technológie a spôsoby na zvýšenie bezpečnosti letu.

Použitie padáku pre bezpilotné lietadlá môže významne predĺžiť ich životnosť. Na rozdiel od vrtuľníkov, schopných pristáť pomocou autorotácie v prípade vysadenia motora, zlyhania motora alebo napájacieho systému dronu vždy vedie k jeho pádu. Pri značnej výške letu to vedie k úplnému zničeniu konštrukcie zariadenia a zavesenia. Bez padáku sa nemožno vyhnúť nepredvídateľným situáciám: zlyhanie hlavných systémov UAV, vybitie batérie, poškodenie lopatiek, vysadenie motorov, atď. Padákový systém sa nainštaluje na hornú časť dronu, a v prípade, že systém zaznamená kritické chyby, vypne motory a spustí záchranný systém. Systém je možné aktivovať aj ručne z pozemného ovládacieho panelu. Uvoľňovanie padáku je často riadené samostatnou jednotkou, nezávislou na riadiacom systéme. To zaisťuje spoľahlivú reakciu záchranného systému v prípade poruchy senzorov ovládača. Niektoré padáky je možné použiť znovu po aktivácii pod podmienkou, že nie sú poškodené.

V leteckom priemysle sa stále musí zaručiť bezpečnosť, a preto je potrebné vymyslieť efektívnejšie spôsoby zachovania bezpečnosti aj v priemysle UAS. Dôležitou otázkou, ktorú treba v budúcnosti vyriešiť, je kybernetická bezpečnosť UAS. Na internete je mnoho správ a informácií ako hackeri prevzali kontrolu nad dronmi, vrátane vojenských, aby ich ukradli na predaj alebo použili na vlastné účely. Používajú pri tom nové metódy. Momentálne takýchto prípadov vzhľadom na počet predaných zariadení nie je veľa, ale je to len otázka času. Vážnou úlohou pre vývojárov je v blízkej budúcnosti vymyslieť efektívne spôsoby boja proti podobným činom. Je potrebné monitorovať nové hrozby a okamžite reagovať proti nim.

Ďalší progres, s ktorým sa dá veľmi hojne stretnúť, je integrácia bezpilotných lietadiel do jedného celku. Ide prevažne o multifunkčné optoelektronické prístroje. (Schwarz, 2010). Na kvalite výsledkov vzdušného

prieskumu pozemných objektov prostredníctvom UAV sa podieľajú aj ďalšie senzory. Na bezpilotných prostriedkoch sa používajú okrem optoelektronických prístrojov aj senzory na vedenie rádiolokačného, rádiového a rádiotechnického, ďalej meteorologického, radiačného, chemického, biologického prieskumu a s tým súvisiace analýzy stavu prostredia.

Súčasný bezpilotný prostriedok sú pomerne zložitým systémom, v ktorom sa vzájomne dopĺňajú možnosti a letové charakteristiky bezpilotného prostriedku s prevádzkovými možnosťami vstavaných sensorov a ďalšími prostriedkami zabezpečenia (riadenie letu, navigácia, prenosu dát). Vývoj sa preto sústreďuje nielen na konštrukciu a hnaciu jednotku, ale samozrejme aj na jeho systém riadenia a diaľkového ovládania, spracovania (digitalizácia obrazov, kompresiu dát) a prenos informácií. (Novák, 2020)

Ďalší vývoj bezpilotných bojových prostriedkov sa ale môže uberať nečakanými smermi, napr. produkt austrálskej firmy je koncipovaný ako munícia do ručných granátometov. Tento dron má tvar projektilu s rovnakým kalibrom. V okamihu výstrelu sú 4 ramená s motormi a vrtuľami sklopené do zodpovedajúcich výrezov v trupe a vyklopia sa až s vopred stanoveným oneskorením. Podľa údajov výrobcu sa môže stroj vznášať na jednom mieste 20 minút, alebo manévrovať až 12 minút. Maximálna rýchlosť je 70 km/h, akčný rádius necelých 10 km.

Primárne slúži na pozorovanie a prieskum, ale môže niesť aj ďalší náklad: trieštivú alebo pribojnú muníciu, zápalné bomby, dymovnice a podobne. Ešte dôležitejšie je, že môže byť spárovaný s ďalšími bezpilotnými lietadlami a operovať v rojoch alebo v súčinnosti s inými bojovými prostriedkami.

Pokiaľ bude prebiehať inšpirácia touto technológiou, je možné si predstaviť, že energia potrebná na presun dronu nad miesto, napr. mapovanie v neprístupných oblastiach vo vzdialenosti napr. 10 km, nebude v batériách dronu, ale dron tam bude vystrelený. Aj táto technológia sa už dostala do civilného sektora, kde sú objavené vystreľovacie a vrhacie technológie na poslanie dronu do vzduchu. Následná efektívnosť využitia by bola a už aj je týmto okamihom niekoľkokrát znásobená (Novák, 2020).

Na celom svete prebieha globálny vývoj možností využívania bezpilotných lietajúcich prostriedkov na prepravu cestujúcich. Niekoľko veľkých spoločností už predstavilo svoje vlastné prototypy tejto technológie, vrátane spoločností Boeing a Airbus, ale novátorom sa stala čínska spoločnosť Ehang a nemecká spoločnosť Volocopter.

Technológia budúcnosti by mala pracovať podľa princípu obyčajného taxi len s niekoľkými inováciami. Zákazník si objedná taxi cez mobilnú aplikáciu, vyberie si destináciu a následne priletí autonómny bezpilotný lietajúci taxi a prepraví ho na určenú destináciu bez zápch a semaforov. Takéto inovácie budú vyžadovať vylepšený softvér, väčšiu konštrukčnú kapacitu, robotizáciu a umelú inteligenciu. Ide o serióznu prácu s využitím leteckých a informačných technológií. Toto riešenie bude vyžadovať výraznú investíciu kapitálu zo štátnych a súkromných zdrojov a adaptáciou legislatívy.

Súčasne zdroje energie pre bezpilotné prostriedky nie sú dostatočne efektívne. Pohonné jednotky s vnútorným spaľovaním sa vo väčšej miere inštalujú vo vojenských UAV alebo v modeloch lietadiel a majú svoje nevýhody. Väčšiu časť civilných UAV poháňa elektromotory, ktoré odoberajú energiu z batérií. Ich hlavnou nevýhodou je krátka prevádzková doba a pomerne veľká váha. Výsledkom analýzy alternatívnych zdrojov je to, že najefektívnejšie by bolo integrovať viac zdrojov elektrickej energie v jednom drone, čo dovoľí kompenzovať nevýhody jednotlivých zdrojov.

Aj napriek rozsiahlemu zoznamu možností budúceho využitia UAV a UAS je opätovne poukázané na to, že tento zoznam nie je úplný a každým okamihom možno bezpilotné systémy a prostriedky objavovať v kombináciách aj samostatne pri rôznych prácach a činnostiach, kde prítomnosť človeka (pri výkone jeho práce) má vyššie riziko a je mimoriadne nákladnejšie, než využitie bezpilotných strojov.

Záver

Medzinárodné spoločnosti odhadujú, že drony v budúcich rokoch vytvoria celosvetovo trh v hodnote cez 127 miliárd USD. Najväčšiu budúcnosť pre ich uplatnenie vidia v infraštruktúre, poľnohospodárstve, transporte tovaru a bezpečnostnom sektore.

Potencionálne najväčší trh s hodnotou 45 miliárd USD má byť v segmente infraštruktúry. Od plánovania ciest, železníc až po údržbu a monitoring napríklad mostov alebo veterných elektrární. Už teraz sa začínajú namiesto pilotovaných vrtuľníkov používať na kontrolu stožiarov vysokého napätia drony. Ich využitie je lacnejšie a neriskujete život posádky.

Druhý najväčší trh by mohol byť v poľnohospodárstve s hodnotou vyše 32 miliárd USD. Využitie dronov zapadá do stále vedeckejšieho poňatia, kedy pomocou GPS a inteligentných senzorov je možné v reálnom čase sledovať objemné množstvo potrebných dát.

Tretí najväčší trh je produkovaný v oblasti dopravy s hodnotou cez 13 miliárd USD. V prvej fáze by išlo len o ľahšie zásielky. Nezanedbateľné využitie majú drony aj v doručovaní rýchlej zdravotnej pomoci do odľahlejších oblastí. (Novák, 2021)

Celkový ekonomický prínos dronov, teda bezpilotných lietadiel, je vo všetkých priemyselných odvetviach významný. S tým, že svetová populácia podľa odhadov dosiahne do roku 2050 deväť miliárd ľudí, experti očakávajú, že v rovnakom období vzrastie spotreba poľnohospodárskych produktov takmer o 70 %. Lenže extrémne poveternostné javy spojené s klimatickou zmenou rastú a vytvárajú prekážky rastu produktivity poľnohospodárstva. (Novák, 2021)

V súvislosti s vývojom a výrobou dronov by mohlo v Európe podľa odhadov vzniknúť do roku 2050 asi 150 000 nových pracovných miest. V súčasnej dobe globálne dominujú vo výrobe dronov USA a Izrael, ktoré sa ale

sústredujú predovšetkým na drony na vojenské účely. Silný konkurenčný potenciál majú aj ďalšie mimoeurópske krajiny (Brazília, Čína, India a Rusko). (Karas, 2020)

Drony začínajú rýchlo nachádzať uplatnenie vo všetkých sférach ľudskej činnosti, napr. pri sledovaní vzdušného priestoru, na hraničných priechodoch, strážení nehnuteľností, pri záchranárskej činnosti, odstraňovaní následkov živelných pohrôm atď. Veľmi dobré manévrovacie schopnosti dronov vo všetkých rovinách v kombinácii s nosnosťou až niekoľkých kilogramov a schopnosťou pokojného, samostatného letu s použitím systému satelitnej navigácie GPS otvárajú tejto technike stále nové oblasti použitia.

Okolo roku 2030 by bezpilotné prostriedky mohli tiež zahŕňať flotily alebo roje autonómnych dronov, ktoré spoločne riešia úlohy monitorovania a efektívneho vykonávania určených činností, rovnako ako skupinky riadených hybridných lietajúcich dronov, ktoré by mohli zbierať dáta a plniť mnoho ďalších úloh. Čo tomu ale bráni?

- Bezpečnosť prevádzky dronov
- Otázky ochrany súkromia
- Otázky poistného krytia

Zatiaľ záujemcovia prejavujú najväčší záujem o kvalitu získaných dát, rovnako ako o kvalitu dronov a pridružených systémov v súvislosti s prevádzkovými a servisnými nákladmi, ktoré najviac ovplyvňujú ekonomiku prevádzky novej techniky.

Aby úspešný rast využitia dronov pokračoval, bude sa priemysel usilovať o pokročilejšie vedecké výskumy, o kvalitnejšie senzory a kamery, o kvalitné komunikačné siete s dronmi a tiež sa bude snažiť vyvinúť drony, ktoré vyžadujú minimálne školenia pre ich prevádzku a sú vysoko automatizované a autonómne.

Literatúra

FERJENČÍK, J. 2000, Úvod do metodologie psychologického výzkumu. Praha: Portál, 2000. 256 s. ISBN 80-7178-367-6.

KLIMÁNEK, B. 2010. Využití bezpilotních létajících prostředků pro telemetrické účely – návrh letadla. [s.l.], 2010. 85 s. Diplomová práce. VŠB-TU Ostrava.

PELIKÁN, J. Základy empirického výzkumu pedagogických jevů. 1. vydání, Karolinum, Praha, 2007, ISBN 978-80-7184-569

SCHWARZ, D. 2010. Využití bezpilotních létajících prostředků pro telemetrické účely – telemetrický systém. [s.l.], 2010. 88 s. Diplomová práce. VŠB-TU Ostrava.

SCHWARZ, D.: 2010. Bezpilotní prostředky. VŠB – Technická univerzita Ostrava, Fakulta strojní, Institut dopravy, Ústav letecké dopravy, Ročník 5., Číslo III., listopad 2010

MARTINEC, F., VOLNER, R. 2017. Bezpečnostní management v dopravě - letectví. Ostrava, 2017.

GREGA, M., ANDRASSY, V. 2018. Kompetentný krízový manažér vo verejnej správe. In: Vedecké skúmanie vybraných segmentov bezpečnostnej praxe a jeho odraz v tvorbe obsahového kurikula študijného odboru Bezpečnostné verejnosprávne služby: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2018. ISBN 978-80-8054-753-0.

GREGA, M. 2014. Vzdelávanie krízových manažérov s podporou simulačných technológií. In: Bezpečnosť, spoľahlivosť a rizika 2014. Liberec: Technical University.

HANUS, J. 2021. Dálkový průzkum země. [online]. [cit. 6. 6. 2021]. Dostupné z: <https://www.nocvedcu.cz/>

History of UAVs [online]. 2009 [cit. 2010-03-05]. Dostupné z: <http://www.uavm.com/uavindustry/historicalbackground.html>.

IVANČÍK, R. 2011. Fenomén zvaný globalizácia. In Vojenské reflexie, 2011, roč. 6, č. 1. ISSN 1336-9202,

IVANČÍK, R. 2022. Bezpečnosť. Teoreticko-metodologické východiská. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2022. 240 s. ISBN 978-80-7380-873-0.

KARAS, J. 2021. Bezpilotní letecké prostředky. Nové možnosti DPZ a UAV v oblastí životního prostředí [online]. [cit. 6. 6. 2021]. Dostupné z <http://upvvision.cz/>.

MANYA, JHA. 2020. How 3D Printing is making Drones Affordable and Accessible. In Entrepreneur India [online]. [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <https://www.entrepreneur.com/article/292815> .

NOVÁK A. J. 2021. Dron jako granát [online]. [cit. 4. 6. 2021]. Dostupné z: <http://www.droneweb.cz/vojenske-drony/item/353-drony-vojenske-granat-defend-tex>

NOVÁK A.J. 2021. Doručování drony vstupuje do nové fáze [online]. [cit. 4. 6. 2021]. Dostupné z: <http://www.droneweb.cz/civilni-drony/item/358-drony-dorucovani-predpisy>

NOVÁK A.J. 2021. Roste počet dronů pracujících ve stavebnictví [online]. [cit. 4. 6. 2021]. Dostupné z: <http://www.droneweb.cz/civilni-drony/item/340-drony-stavebnictvi-iot-statistika-gartner>

VISINGR, L. 2006. Bezpilotní vzdušné prostředky. ATM. 2006, 10, [online]. [cit.30. 05 2021]. Dostupný také z: lvisingr.cz/web.org/stazeni/atm/uav.rtf.

UNITED RETORCRAT 2021, How Drones Are Changing The Entertainment Industry. United Retorcrafft [online]. [cit. 2021-11-21]. Dostupné z: <https://www.unitedrotorcrafft.com/newsroom/how-drones-are-changing-the-entertainment-industry/>

COPTRZ 2021, Drones in Filmmaking – The best drones for the job. COPTRZ [online]. [cit. 2021-11-21]. Dostupné z: <https://coptrz.com/drones-in-filmmaking-the-best-drones-for-the-job/>

EUROPEAN DRONES OUTLOOK STUDY, 2021. Unlocking the value for Europe. SESAR [online]. [cit. 2021-12-10]. Dostupné z: https://www.sesarju.eu/sites/default/files/documents/reports/European_Drones_Outlook_Study_2016.pdf

POLICAJNO-BEZPEČNOSTNÉ OPATRENIA POLICAJNÉHO ZBORU SLOVENSKEJ REPUBLIKY

POLICE AND SECURITY MEASURES OF THE POLICE FORCE SLOVAK REPUBLIC

Liliana Réveszová¹ - Ondrej Blažek²

ABSTRACT

The authors in the paper deal with the security-legal view of the implementation of security measures carried out by the Police Force. The paper includes an analysis of the current solution of security measures and an analysis of current legislation affecting the planning, organisation and resolution of security measures. In conclusion, the authors present their proposals for changes to the status quo.

Key words: *security measure, police, assembly, cultural event, planning, organization.*

1 Základné právne vymedzenie problematiky

Z hľadiska bezpečnostných opatrení je mimoriadne dôležité analyzovať niektoré práve predpisy z oblasti správneho práva, obsahujúce administratívno-právne normy. Právnych predpisov, ktoré ovplyvňujú realizáciu bezpečnostných opatrení je viacero, no medzi najvýznamnejšie zaraďujeme predovšetkým zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 84/1990 Zb. o zhromažďovanom práve v znení neskorších predpisov. Ide o právny predpis, ktorý vychádza z čl. 28 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, v ktorom je zaručené právo pokojne sa zhromažďovať. Následne v čl. 28 ods. 2 Ústava Slovenskej republiky stanovuje, že podmienky výkonu tohto práva ustanoví zákon v prípadoch zhromažďovania na verejných miestach, ak ide o opatrenia v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu práv a slobôd iných, ochranu verejného poriadku, zdravia a mravnosti, majetku alebo pre bezpečnosť štátu. Na základe vyššie spomenutého čl. 28 ods. 2 je vydaný zákon o zhromažďovanom práve.³ Samotná Ústava Slovenskej republiky pojem „*pokojne sa zhromažďovať*“ bližšie nedefinuje ani na inom mieste nepribližuje. Výklad samotného pojmu „*pokojne sa zhromažďovať*“

¹ Liliana Réveszová, Mgr. et Mgr., asistent/Katedra informatiky a manažmentu, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Sklabinská 1, 835 17, Bratislava 35, Slovenská republika, liliana.reveszova@akademiapz.sk

² Ondrej Blažek, PhDr. JUDr., asistent/ Katedra správneho práva, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Sklabinská 1, 835 17, Bratislava 35, Slovenská republika, ondrej.blazek@akademiapz.sk

³ Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 84/1990 Zb. o zhromažďovanom práve v znení neskorších predpisov.

môžeme čerpať zo zákona o zhromažďovanom práve, z ktorého úpravy vyplýva, že výkon tohto práva slúži občanom predovšetkým na využívanie slobody prejavu, na výmenu informácií a názorov a na účasť na riešení verejných a iných spoločenských záležitostí vyjadrením postojov a stanovísk.⁴ Na každej zo spomenutých aktivít súvisiacich s výkonom práva pokojne sa zhromažďovať môže dôjsť neočakávanému nežiadúcemu javu, ktorý môže smerovať k ohrozeniu alebo k narušeniu bezpečnosti. Právo pokojne sa zhromažďovať podľa čl. 28 ods. 1 ústavy úzko súvisí s právom na slobodu prejavu a s právom na informácie podľa čl. 26 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky.⁵ Ústavná úprava obsahuje imperatív, že priebeh zhromaždenia bude „pokojný“, teda, že zvolávateľ zhromaždenia aj účastníci zhromaždenia budú dodržiavať povinnosti vyplývajúce nielen zo zákona o zhromažďovanom práve ale aj ostatné všeobecne záväzné práve predpisy. Na to aby bol priebeh zhromaždenia pokojný je potrebné obmedziť aj prípadné externé negatívne vplyvy na zhromaždenie, ktoré nedokážu usporiadateľ a účastníci zhromaždenia ovplyvniť.

1.1 Zhromažďovacie právo

Bezpečnosť tvorí základnú a nevyhnutnú podmienku rozvoja každej spoločnosti (Ivančík, 2022). Aj preto výskum a riešenie problémov bezpečnosti, jej dimenzií, sektorov, aspektov či faktorov, ktoré ju ovplyvňujú, zohráva veľmi dôležitú úlohu, osobitne v týchto turbulentných a premenlivých časoch (Ivančík, 2021) poznačených dramatickým zhoršovaním bezpečnostnej situácie neďaleko našich východných hraníc. Riešenie problematiky zhromaždenia je nedeliteľnou súčasťou tohto výskumu.

Prvým základným prvkom bezpečnosti je úprava možnosti sa zhromažďovať v určitej vzdialenosti od zákonodarného zboru alebo od miest, v ktorých tento zákonodarný zbor rokuje (Hašanová, Dudor, 2019). Táto vzdialenosť je v súčasnosti 50 metrov od budov zákonodarného zboru, pričom pred rokom 2007 bola táto vzdialenosť 100 metrov. Išlo o skrátenie hranice vychádzajúce z potrieb praxe, nakoľko 100 metrov predstavoval príliš široký okruh, ktorý sa v praxi nedodržiaval. Predkladatelia tejto novely však z hľadiska bezpečnosti deklarovali, že zmena ustanovenia tohto paragrafu neohrozí ochranu a bezpečnosť zákonodarného zboru.⁶ Ďalším ustanovením zo zákona o zhromažďovanom práve, ktoré má vplyv na bezpečnosť zhromaždenia a aj na prípadnú bezpečnosť v obci kde je realizované je *oznamovacia povinnosť*. V oznámení musia byť uvedené vopred predpísané náležitosti, ktoré vie obec a aj Policajný zbor využiť pri zabezpečovaní verejného priestranstva a znižovania

⁴ § 1 ods. 2 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 84/1990 Zb. o zhromažďovanom práve v znení neskorších predpisov.

⁵ Nález Ústavného súdu SR z 30. marca 2004, sp. zn. I. ÚS 193/03-35.

⁶ Dôvodová správa k zákonu Národnej rady Slovenskej republiky č. 468/2007 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 84/1990 Zb. o zhromažďovanom práve v znení neskorších predpisov.

rizík narušenia samotného zhromaždenia. Bezpečné zhromaždenie si vyžaduje koordináciu medzi zvolávateľom a obcou a z tohto dôvodu je nutné v písomnom oznámení obsiahnuť meno, priezvisko a bydlisko toho, kto je splnomocnený konať v zastúpení zvolávateľa, ďalej meno, priezvisko, rodné číslo a bydlisko samotného zvolávateľa (v prípade právnickej osoby ide pochopiteľne o názov a sídlo právnickej osoby a meno a priezvisko osoby oprávnenej za ňu konať). Práve tieto informácie umožňujú obci komunikovať a zároveň aj kooperovať so zvolávateľom pri zaistovaní bezpečnosti pri zhromaždení. Zvolávateľ má povinnosť poskytnúť obci súčinnosť.⁷ Pokiaľ ide o ďalšie záležitosti, ktoré má obsahovať písomné oznámenie, ide najmä o účel zhromaždenia, deň a miesto jeho konania, čas začatia a časť ukončenia zhromaždenia. V oznámení musí zvolávateľ uviesť aj predpokladaný počet účastníkov zhromaždenia a opatrenia, ktoré urobí, aby sa zhromaždenie konalo v súlade so zákonom, najmä počet usporiadateľov, ktorých na organizáciu zhromaždenia určí.⁸ *Informácie smerom k Policajnému zboru plynú predovšetkým zo strany obce.* Informácia o konaní zhromaždenia má byť Policajnému zboru poskytnutá obcou ihneď potom, ako obec prijala písomné oznámenie o konaní zhromaždenia.⁹ Policajný zbor vyhodnocuje prípadné nebezpečenstvo spojené so zhromaždením, avšak aj samotný zvolávateľ má zo zákona plynúcu povinnosť pri dôvodnej obave, že zhromaždenie bude rušené, požiadať príslušný útvar Policajného zboru, aby sa zhromaždeniu poskytla ochrana.¹⁰ Na vynútenie informačnej povinnosti zákon umožňuje uložiť fyzickej osobe pokutu za priestupok, ktorá môže dosiahnuť výšku až 165 eur.¹¹ To, že informačná povinnosť zvolávateľa je úzko prepojená s potrebami Policajného zboru je obsiahnutá aj v dôvodovej správe k novele zákona o zhromažďovanom práve. *„Nakoľko Policajný zbor doteraz nemusel byť informovaný o konaní zhromaždenia, nakoľko zákon obci takúto oznamovaciu povinnosť neustanovoval. Týmto sa chce predísť situácii, aby Policajný zbor bol v čas informovaný a pripravený koordinovať svoje zložky na prípadný služobný zákrok. Nová právna úprava zlepšuje súčinnosť medzi obcou a Policajným zborom.“*¹²

⁷ § 6 ods. 5 písm. a) zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 84/1990 Zb. o zhromažďovanom práve v znení neskorších predpisov.

⁸ V praxi dochádza často k zamieňaniu pojmu zvolávateľ zhromaždenia a usporiadateľ zhromaždenia. Kým zvolávateľ je iniciátorom a organizačným prvkom pred konaním zhromaždenia, usporiadateľ je len organizačným prvkom zhromaždenia už počas prebiehajúceho zhromaždenia.

⁹ § 8 ods. 2 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 84/1990 Zb. o zhromažďovanom práve v znení neskorších predpisov.

¹⁰ § 6 ods. 3 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 84/1990 Zb. o zhromažďovanom práve v znení neskorších predpisov.

¹¹ § 14 ods. 1 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 84/1990 Zb. o zhromažďovanom práve v znení neskorších predpisov.

¹² Dôvodová správa k zákonu Národnej rady Slovenskej republiky č. 468/2007 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 84/1990 Zb. o zhromažďovanom práve v znení neskorších predpisov.

Činnosti Policajného zboru sa zďaleka nekončia len vo fáze pred zhromaždením, kedy dochádza k príprave bezpečnostných opatrení. Priama činnosť Policajného zboru je realizovaná počas prebiehajúceho zhromaždenia. Priama spolupráca Policajného zboru so zvolávateľom zhromaždenia prebieha počas zhromaždenia, kedy ak sa zvolávateľovi pri *narušení pokojného priebehu zhromaždenia* alebo *ak sa účastníci pokojne nerozídu* a ani v jednom prípade sa zvolávateľovi sa nepodarí zaistiť nápravu, požiada o potrebnú pomoc *obec* alebo *útvár Policajného zboru*.¹³ Pri nastavovaní bezpečnostných opatrení súvisiacich s kontrolami účastníkov zhromaždenia musia teda opätovne príslušníci Policajného zboru vychádzať aj z podstaty (účelu) zhromaždenia a operatívnych informácií, ktoré majú k dispozícii. Vyslovene zakázané predmety sú zbrane a výbušniny, existujú však predmety, ktoré za normálnych okolností neslúžia ako zbraň, no pri ich použití k inému, než pôvodnému účelu sú schopné spôsobiť ublíženie na zdraví (napríklad dáždnik s kovovou špičkou).

Pokiaľ zvolávateľ neurobí účinné opatrenia, aby sa účastníci pokojne rozišli, oznámi zástupca obce účastníkom, že zhromaždenie je rozpustené, a vyzve ich, aby sa pokojne rozišli. V prípade, že zástupca obce nie je prítomný, môže zhromaždenie rozpustiť aj príslušník Policajného zboru (náčelník príslušného útvaru Policajného zboru alebo veliaci príslušník). Bezpečnostné opatrenia realizované Policajným zborom teda musia odrážať aj prípadnú rešpektovanú, či nerešpektovanú výzvu o rozpustenie zhromaždenia. Je nutné brať do úvahy, že oznámenie o rozpustení zhromaždenia musí obsahovať *dôvody na rozpustenie* a *upozornenie na následky neuposlúchnutia tejto výzvy* a musí sa urobiť takým spôsobom, aby bolo účastníkom zhromaždenia zrozumiteľné a aby sa s ním všetci účastníci zhromaždenia mohli oboznámiť. Ustanovenie v § 12 ods. 6 zákona o zhromažďovaní práve naznačuje spôsob akým by mali byť realizované jednotlivé kroky zo strany Policajného zboru pri narúšaní verejného poriadku alebo bezpečnosti počas zhromaždení, kde sa má uplatňovať princíp *najskôr zákrok proti jednotlivcom narúšajúcim verejný poriadok, až neskôr pristúpenie k rozpusteniu zhromaždenia*.

1.2 Organizovanie športových a kultúrnych podujatí

Ďalším právnym predpisom, ktorý ovplyvňuje výkon bezpečnostných opatrení je zákon č. 1/2014 Z. z. o organizovaní verejných športových podujatí, ktorý upravuje podmienky organizovania verejného športového podujatia, oprávnenia a povinnosti organizátora podujatia, činnosť, oprávnenia a povinnosti člena usporiadateľskej služby, úlohy obce a Policajného zboru a ďalšie aspekty súvisiace s organizovaním verejných športových podujatí. Ako v každej bezpečnostno-právnej problematike, aj v tomto prípade na seba naráža navzájom

¹³ § 6 ods. 6 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 84/1990 Zb. o zhromažďovaní práve v znení neskorších predpisov.

požiadavka bezpečnosti a zároveň nutnosti nezasahovania do základných práv a slobôd. Hranica medzi prijímaním bezpečnostných opatrení a dodržiavaním základných právna slobôd je vždy veľmi tenká. Akákoľvek právna úprava však musí rešpektovať princíp čo najmenšieho zásahu do výkonu práv a slobôd garantovaných čl. 28 a čl. 37 Ústavy Slovenskej republiky v rámci verejných športových podujatí, a to jednak do slobody zhromažďovania sa účastníkov - divákov, ako aj do slobody združovania sa športovcov a ostatných členov občianskych združení - športových klubov. Podujatia môžeme pre účely realizácie bezpečnostných opatrení rozdeliť na *rizikové podujatia* a *podujatia s osobitným režimom*. K tomu aby sme podujatie chápali ako rizikové podujatie je potrebné aby podujatie označili za rizikové organizátori podujatia, športový zväz, obec alebo *Policajný zbor*. Za rizikové možno vymedzenými subjektami označiť také podujatie, pri ktorom hrozí narušenie verejného poriadku alebo ohrozenie bezpečnosti, zdravia, mravnosti, majetku alebo životného prostredia. Rizikoví účastníci podujatia ale nie sú vyslovene spätí len s rizikovými podujatiami ale ide o fyzické osoby, u ktorých je predpoklad, že môžu v súvislosti s účasťou na podujatí svojim správaním alebo konaním narušiť verejný poriadok, ohroziť bezpečnosť, zdravie, majetok alebo životné prostredie alebo narušiť pokojný priebeh podujatia. Takéto osoby sú evidované v informačnom systéme o bezpečnosti na športových podujatiach, na ktorom sa podieľa aj Policajný zbor (Sepeši, Letko, 2013). Zákon vymedzuje aj podujatia s osobitným režimom, na ktoré sú kladené vyššie nároky na bezpečnosť podujatia aj v prípade, ak podujatie nie je chápané ako rizikové. Ide predovšetkým o futbalové stretnutia alebo hokejové stretnutia dvoch najvyšších súťaží v kategórii dospelých alebo posledné štyri kolá pohárových súťaží vo futbale a hokeji v kategórii dospelých, podujatie, na ktorom sa predpokladá účasť 4 000 a viac divákov, alebo podujatie, na ktorom sa predpokladá viac ako 90 % obsadenia športového zariadenia s kapacitou 2 000 a viac divákov.¹⁴ Na jednej strane zákon určuje úlohy Policajného zboru a ostatných zainteresovaných subjektov, na druhej strane presúva agendu priestupkov z obce na Policajný zbor. Prínosom zákona pre Policajný zbor je fakt, že v zmysle § 7 ods. 2 si Policajný zbor môže v prípade vynúteného zásahu v športovom zariadení, ktorého dôvodom je hrubé zanedbanie povinnosti organizátora, uplatniť účelne vynaložené náklady na tento zásah.

Podobne ako pri zákone, ktorý upravuje právo na zhromažďovanie, aj v tomto prípade Policajný zbor čerpá informácie potrebné k plánovaniu bezpečnostných opatrení od organizátora podujatia, ktorý v prípade ak ide o rizikové podujatie, podujatie s osobitným režimom alebo medzinárodné podujatie musí túto skutočnosť oznámiť aj Policajnému zboru. Organizátor rizikového podujatia je *povinný* požiadať Policajný zbor o pomoc pri zabezpečení

¹⁴ § 2 písm. d) zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 1/2014 Z. z. o organizovaní verejných športových podujatí a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

ochrany verejného poriadku. Informácie, ktoré slúžia ako podklady k tvorbe bezpečnostných opatrení Policajný zbor čerpá najmä z informačnej povinnosti organizátora, či z povinne usporiadaných porád v zmysle § 6 ods. 3 písm. g) zákona o organizovaní verejných športových podujatí.¹⁵ Z hľadiska riešenej problematiky bezpečnostných opatrení je prínos tohto zákona¹⁶ aj v tom, že priamo spomína pojem „bezpečnostné opatrenie“ hoci ho nevymedzuje. Príkladom použitia tohto pojmu je ustanovenie § 7: „*Ak ide o rizikové podujatie, organizátor podujatia písomne požiada o pomoc veliteľa bezpečnostného opatrenia Policajného zboru, ktorý sa počas rizikového podujatia zdržiava v riadiacej miestnosti športového zariadenia, ak je zriadená.*“ Zákon teda upravuje vzťah medzi organizátorom podujatia a veliteľom bezpečnostného opatrenia Policajného zboru, a zároveň načrtáva očakávanie, že sa veliteľ bezpečnostného opatrenia Policajného zboru bude nachádzať v riadiacej miestnosti športového zariadenia (v tzv. „velíne“). Riadiaca miestnosť športového zariadenia musí byť v zmysle smerníc Slovenského futbalového zväzu na každom štadióne.¹⁷ Pri výkone bezpečnostných opatrení je riešený aj vzťah Policajného zboru k bezpečnostnému manažérovi, ktorým je odborne spôsobilý usporiadateľ, ktorého organizátor podujatia určil, aby organizoval a riadil činnosť usporiadateľskej služby, pripravoval, riadil, vykonával a *vyhodnocoval bezpečnostné opatrenia* na mieste konania podujatia. Bezpečnostného manažéra môžeme chápať ako článok systému zabezpečujúci súčinnosť usporiadateľskej služby s Policajným zborom.

Najdôležitejšie kompetencie plynú Policajnému zboru z § 18 zákona č. 1/2014 Z. z. o organizovaní verejných športových podujatí. V prípade, ak na podujatí alebo v súvislosti s podujatím hrozí bezprostredné nebezpečenstvo narušenia verejného poriadku Policajný zbor môže toto podujatie zakázať alebo vylúčiť účastníka podujatia z účasti na podujatí. Policajný zbor je taktiež oprávnený bez označenia monitorovaných priestorov vyhotovovať záznamy¹⁸ z prípravy alebo priebehu podujatia. Táto právomoc sa vzťahuje aj na vyhotovovanie záznamov z premiestňovania sa účastníkov podujatia, ako aj iné záznamy o priebehu služobnej činnosti alebo služobného zákroku súvisiacich s podujatím.

Posledným z trojice právnych predpisov, ktoré ovplyvňujú plánovanie, organizáciu a výkon bezpečnostných opatrení je zákon o verejných kultúrnych

¹⁵ Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 1/2014 Z. z. o organizovaní verejných športových podujatí a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

¹⁶ Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 1/2014 Z. z. o organizovaní verejných športových podujatí a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

¹⁷ Smernica Slovenského futbalového zväzu o infraštruktúre štadiónov 2018. [online]. 2015. Ucps - účelná právnická spoločnosť. [cit.09.03.2022]. Dostupné na internete: <http://www.ucps.sk/Smernica_SFZ_o_infrastrukture_stadionov_2018>

¹⁸ Záznamy obrazové, zvukové alebo obrazovo-zvukové.

podujatiach¹⁹, ktorý upravuje usporadovanie verejných kultúrnych podujatí. Obdobne ako aj pri športových podujatiach aj pri kultúrnych podujatiach sa za podujatie považuje za verejnosti prístupné, ak sa koná pre individuálne určených návštevníkov. Hoci zákon priamo neurčuje povinnosti pre Policajný zbor ale vymedzuje len vzťahy medzi obcou a usporiadateľom, aj v prípade verejných kultúrnych podujatí môže dôjsť k situácii, ktorá si bude vyžadovať prípravu bezpečnostných opatrení zo strany Policajného zboru.

2 Organizačno-taktické formy činnosti Policajného zboru

Na horeuvedené rozdielne zložité oblasti (oblasť zhromažďovania, oblasť organizovania verejných športových podujatí, oblasť organizovania verejných kultúrnych podujatí) a z nich častokrát plynúce závažné hromadné narušenie verejného poriadku, rozdielne príčiny a podmienky zhoršenia kvality bezpečnostnej (verejno-poriadkovej) situácie sa účinne reaguje organizačno-taktickými formami činnosti Policajného zboru. Tieto uvádzané organizačno-taktické formy klasifikujeme do dvoch skupín - základné a zvláštne.

Berúc do úvahy policajné prostredie a zároveň vychádzajúc z témy predmetného príspevku sa budeme v nasledujúcej časti prioritne venovať jednej z organizačno-taktických foriem činnosti Policajného zboru patriacej do skupiny zvláštnych. Pod túto skupinu zaraďujeme policajno-bezpečnostné akcie a policajno-bezpečnostné opatrenia. V policajnej praxi sa bežne stretávame so skrátenou formou ich pomenovania tzv. policajné akcie a bezpečnostné opatrenia.

Je nutné upriamiť pozornosť k tomu, že zvláštne organizačno-taktické formy činnosti sú charakteristické gradáciou úrovne uplatňovanej organizácie aj taktiky oproti základným druhom organizačno-taktických foriem činnosti, ktorými sú bežný výkon a zvýšený výkon služby (Cul'ba, Kl'ačan, 2004). To znamená, že ak je bežný alebo zvýšený výkon služby mŕňajúci sa sledovaného cieľa a tým z určitých dôvodov neúčinný, vtedy sa uskutočňuje výkon policajno-bezpečnostných opatrení a policajno-bezpečnostných akcií (ďalej len bezpečnostných opatrení a policajných akcií), čím sa adekvátne zvyšujú požiadavky na stupňovanie organizačných, taktických, technických a ďalších možných činiteľov.

2.1 Charakteristika policajno-bezpečnostných opatrení

V odbornej literatúre sa stretávame s charakteristikou pojmu bezpečnostné opatrenie, pod ktorým rozumieme „*organizačno-taktickú formu výkonnej činnosti policajno-bezpečnostného subjektu na plnenie jeho úloh pri riešení vzniknutého problému alebo predpokladaného, či reálne zhoršeného stavu policajno -*

¹⁹ Zákon Slovenskej národnej rady č. 96/1991 Zb. o verejných kultúrnych podujatiach v znení neskorších predpisov.

bezpečnostnej (verejno-poriadkovej) situácie, ak ich nemožno vyriešiť bežným ani zvýšeným výkonom služby“ (Cul'ba, Kľačan, 2004, s. 97).

Bezpečnostné opatrenie môžeme chápať aj ako činnosť vykonávanú Policajným zborom na základe zákona, na ktorom sa zvyčajne zúčastňujú aj iné subjekty a orgány v rámci spolupráce, pôsobením na objekty konajúce a správajúce sa protiprávne tiež v rozpore s dobrými mravmi a to s cieľom zaistenia želaného stavu verejného poriadku rovnako tak bezpečnosti (Loffler, Zámek, 2017).

V zmysle nariadenia²⁰ Ministerstva vnútra Slovenskej republiky o poriadkových jednotkách Policajného zboru znie definícia bezpečnostného opatrenia nasledovne: *„služobná činnosť 15 a viac príslušníkov Policajného zboru, ktorá sa vykonáva z dôvodu plnenia úloh pri riešení predpokladaného alebo zhoršeného stavu bezpečnostnej situácie, ktorý nemožno zvyčajne vyriešiť zvýšeným výkonom služby“.*

K zvýšeniu efektivity uvádzaných organizačno-taktických foriem Policajného zboru je nutné vychádzať z funkcií manažmentu. Plánovanie je v poradí prvé z piatich sekvenčných manažérskych funkcií, čím sa zároveň podčiarkuje jeho dôležitosť. *„Je východiskovou a najdôležitejšou funkciou, ovplyvňujúcou všetky ostatné manažérske funkcie“ (Sedlák, 2001, s. 149).* Zakladá sa na schopnostiach vytyčovať ciele, predvídať a proponovať budúcnosť (Majtán, 2001).

„Plánovanie policajno-bezpečnostných orgánov je procesom vytvárania modelu rozmiestnenia a využitia policajno-bezpečnostných síl, prostriedkov a metód s cieľom optimálne dosiahnuť vytyčený cieľ, splnenie zadaných úloh. Je nástrojom na organizované ovplyvňovanie policajno-bezpečnostnej situácie žiadúcim smerom“ (Porada, Stacho, 2000, s. 75).

V rámci odbornej verejnosti sa stretávame s rôznorodou škálou klasifikácie plánov. Špeciálnou spoločnou črtou všetkých z nich je skutočnosť, že predstavujú postupy budúcich činností v rámci organizácie. V podmienkach Policajného zboru rozoznávame dve základné skupiny plánov - *špeciálne* a *všeobecné*. V rámci skupiny špeciálnych plánov sa stretávame s *plánom bezpečnostného opatrenia*, ktorý je vytváraný pre každú predpokladanú negatívnu spoločenskú udalosť, ktorý obsahuje význam, cieľ, prehľad o nasadení síl a prostriedkov, úlohy jednotlivých služieb alebo pracovníkov, riešenie otázok kooperácie, plány spojenia, pokyny pre hlásnu službu, program politickej akcie, alebo predpokladaný sled udalostí pri živej pohrome a pod., tieto plány sa nazývajú aj tzv. *typové plány* (Porada, Stacho, 2000).

Plánovanie predstavuje dôležitý faktor zvýšenia efektivity činnosti Policajného zboru a jej zložiek. Aby využívanie ľudských zdrojov, koordinácia jednotlivých súčastí a kooperácia zložiek Policajného zboru, správne určenie

²⁰ Nariadenie Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 137/ 2015 o poriadkových jednotkách Policajného zboru.

rozsahu povinností jednotlivým zložkám Policajného zboru boli cielenejšie, racionálnejšie a efektívnejšie, je potreba zachovať dôležitosť a dôslednosť uplatňovania plánovania (Meteňko, Stieranka, 2003).

Druhou funkciou manažmentu, ktorej predchádza proces plánovania je organizovanie. Hlavnou úlohou procesu organizovania je obmedzovať mieru neurčitosti v správaní sa ľubovoľného systému a na druhej strane zvyšovať mieru pravdepodobnosti jeho cieľového správania. Za cieľ organizovania sa považuje vytváranie podmienok na koordináciu úsilia prostredníctvom tvorby štruktúry procesov a štruktúry vzťahov medzi úlohami, zodpovednosťou a právomocami. Významom štruktúry procesov je premyslená snaha manažérov o určenie postupov, ako majú zamestnanci vykonávať určité práce. Štruktúra vzťahov prezentuje pomerne stabilnú štruktúru organizácie, ktorá je základňou pre jej fungovanie (Majtán a kol., 2016).

3 Komparácia zvláštnych organizačno-taktických foriem činnosti- bezpečnostných opatrení v podmienkach Policajného zboru SR a Polície ČR

Z hľadiska praktickej roviny riešenej problematiky je potrebné si uvedomiť, že na právnu úpravu musí jednoznačne nadväzovať výkonná činnosť kompetentných orgánov pri praktickej realizácii právnych noriem a to ich aplikáciou a priamou realizáciou. Z právneho hľadiska uvedenú oblasť realizácie zvláštnej organizačno-taktickej formy činnosti konkrétne bezpečnostného opatrenia v policajnom prostredí zastrešujú a bližšie upravujú interné predpisy.

V podmienkach Policajného zboru Slovenskej republiky ju v istej miere (čiastočne) upravuje predovšetkým nariadenie²¹ Ministerstva vnútra Slovenskej republiky o poriadkových jednotkách Policajného zboru a tiež nariadenie²² Ministerstva vnútra Slovenskej republiky o antikonfliktnom tíme Policajného zboru.

Uvedené nariadenie²³ o poriadkových jednotkách Policajného zboru slúži na účely zabezpečenia jednotného postupu pri zriadení, vytvorení, nasadení a pôsobení poriadkovej jednotky Policajného zboru (ďalej len poriadková jednotka), úlohy jej veliteľa a zástupcu veliteľa a materiálno-technické

²¹ Nariadenie Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 137/ 2015 *o poriadkových jednotkách Policajného zboru*.

²² Nariadenie Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 151/2018, ktorým sa mení a dopĺňa nariadenie č. 121/ 2017 *o antikonfliktnom tíme Policajného zboru v znení nariadenia Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 60/ 2018*.

²³ Nariadenie Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 137/ 2015 *o poriadkových jednotkách Policajného zboru*.

zabezpečenie poriadkovej jednotky, ktorá sa nasadzuje počas bezpečnostných opatrení.²⁴

Článok 2 predmetného nariadenia²⁵ vymedzuje činnosť poriadkovej jednotky, ktorá je nasledovná „*poriadková jednotka vykonáva služobné zákroky²⁶ pod jednotným velením²⁷ a plní ostatnú služobnú činnosť,²⁸ najmä za účelom ochrany života, zdravia a majetku, zabezpečovania verejného poriadku a obnovy verejného poriadku najmä pri zhromaždeniach,²⁹ športových podujatiach³⁰ a verejných kultúrnych podujatiach,³¹ ak bol závažným spôsobom narušený“.*

Na druhej strane v podmienkach Polície Českej republiky oblasť zvláštnych organizačno-taktických foriem činnosti konkrétne bezpečnostných opatrení, komplexne upravuje *pokyn³² policajného prezidenta o zabezpečovaní vnútorného poriadku a bezpečnosti.*

Článok 1 uvádzaného pokynu³³ vymedzuje predmet úpravy pokynu, ktorým je „*konkrétny postup Polície Českej republiky pri realizácii opatrení k obmedzeniu negatívnych javov ovplyvňujúcich bezpečnostnú situáciu, využívanie poriadkových jednotiek, antikonfliktných tímov, prvosledových hliadok pri zaisťovaní vnútorného poriadku a bezpečnosti, organizáciu poriadkových jednotiek a prvosledových hliadok, ich výzbroj, výstroj a materiálne a technické zabezpečenie“.*

Zároveň by sme upriamili pozornosť na druhú časť uvádzaného pokynu pod názvom „*Opatrenia*“, ktorá zahŕňa časti priamo súvisiace s plánovaním, organizáciou, výkonom bezpečnostných opatrení, obsiahnuté v č.3 až č.13, ktorými sú – „*vyhlásenie opatrenia, kategórie opatrenia, riadene opatrenia, príprava na opatrenie, rozkaz opatrenia, typový plán, inštruktáž, úlohy veliteľa opatrenia, jednotný zákrok, ukončenie opatrenia, stály odborný tím“.*

²⁴ Nariadenie Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 137/ 2015 o poriadkových jednotkách Policajného zboru, čl.1, ods.1, 3.

²⁵ Nariadenie Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 137/ 2015 o poriadkových jednotkách Policajného zboru.

²⁶ § 9 ods. 3 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov.

²⁷ § 66 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 171/1993 Z. z. v znení neskorších predpisov.

²⁸ § 8 ods. 3 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 171/1993 Z. z. v znení neskorších predpisov.

²⁹ Zákon č. 84/1990 Zb. o zhromažďovaní práve v znení neskorších predpisov.

³⁰ Zákon č. 1/2014 Z. z. o organizovaní verejných športových podujatí a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

³¹ Zákon Slovenskej národnej rady č. 96/1991 Zb. o verejných kultúrnych podujatiach v znení zákona č. 374/2013 Z.z.

³² POKYN policajného prezidenta č.130/2020 o zabezpečovaní vnútorného poriadku a bezpečnosti.

³³ POKYN policajného prezidenta č.130/2020 o zabezpečovaní vnútorného poriadku a bezpečnosti.

Existenciu uvádzaného interného aktu o zabezpečovaní vnútorného poriadku a bezpečnosti zahŕňajúc komplexne oblasť bezpečnostných opatrení považujeme nepochybne za účelnú a nápomocnú. Dovoľujeme si vyjadriť názor, že takýto model komplexnej jednotnej realizácie bezpečnostných opatrení predstavuje istú barličku a je súčasne základnou kostrou pre všetky kompetentné osoby zúčastňujúce sa na vyhlásenom opatrení. Nesie v sebe logicky na seba nadväzujúce kroky, etapy, postupy, ktoré sa navzájom podmieňujú a dopĺňajú, čím prispievajú k zvýšeniu efektivity zabezpečovania vnútorného poriadku a bezpečnosti na určenom území.

V nadväznosti na uvedené a súčasne v záujme zefektívnenia výkonu zvláštnych organizačno-taktických foriem konkrétne bezpečnostných opatrení Policajného zboru, odporúčame upriamiť a smerovať pozornosť k tvorbe komplexného unifikovaného interného predpisu v oblasti realizácie organizačno-taktických foriem činnosti Policajného zboru Slovenskej republiky konkrétne bezpečnostných opatrení, resp. k tvorbe metodologickej príručky, ktorá by mala odporúčací charakter. Myslíme si, že za zváženie by stálo aj rozšírenie a posilnenie právomocí policajtov v rámci výkonu (realizácie) zvláštnych organizačno-taktických foriem činnosti Policajného zboru Slovenskej republiky konkrétne bezpečnostných opatrení, sfunkčniť informačný systém k identifikácii osôb, ktoré vytvárajú na športových podujatiach problémy.

Literatúra

- CIGÁNIK, L., LOFFLER, B. 2017. *Poriadkové jednotky a antikonfliktné tímy Policajného zboru*. s. 143. ISBN 978-80-8054-716-5.
- CULBA, M., KĽAČAN, M. 2004. *Vybrané problémy verejného poriadku, jeho ochrany a činnosti obvodného oddelenia Policajného zboru*. s. 142. ISBN 80-8054-320-8.
- Dôvodová správa k zákonu Národnej rady Slovenskej republiky č. 468/2007 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 84/1990 Zb. o zhromažďovanom práve v znení neskorších predpisov.
- HAŠANOVÁ, J., DUDOR, L. 2019. *Základy správneho práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2019. s. 197. ISBN 978-80-7380-757-3.
- IVANČÍK, R. 2022. *Bezpečnosť. Teoreticko-metodologické východiská*. Plzeň: Vydavateľství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2022, s. 240. ISBN 978-80-7380-873-0.
- IVANČÍK, R. 2021. O potrebe teórie bezpečnosti. In *Vojenské reflexie*, 2021, roč. 16, č. 2, s. 39-44. ISSN 2048-4186.
- LOFFLER, B., ANTAL, M. 2017. *Vybrané aspekty ochrany verejného poriadku v Slovenskej republike, Akadémia Policajného zboru v Bratislave*. s. 114. ISBN 978-80-8054-726-4.

LOFFLER, B., ZÁMEK, D. 2017. *Aplikácia vybraných subsystémov ochrany osôb a majetku pri eliminácii hromadného narušenia*. s. 373. ISBN 978-80-906601-6-8.

MAJTÁN, M. a kol. 2001. *Manažment*. 1. vyd. Bratislava: EKONÓM, s. 310. ISBN 80-225-1388-1.

MAJTÁN, M. a kol. 2016. *Manažment*. 6. vyd. Bratislava: Sprint 2 s.r.o., s. 408. ISBN 978-80-89710-27-0.

METEŇKO, J., STIERANKA, J., 2003. *Riadenie operatívnych činností I*. 1. vyd. Bratislava: Akadémia PZ - K kriminálnej polície. ISBN80-8054-283-X.

Nález Ústavného súdu SR z 30. marca 2004, sp. zn. I. ÚS 193/03-35.

PORADA, V., STACHO, P. a kol., 2000. *Úvod do teórie činnosti policajno-bezpečnostných orgánov*. 2. časť. Bratislava: Akadémia PZ - K policajných vied. ISBN 80-8054-153-1.

SEPEŠI, P., LETKO, J. *Informačný systém o bezpečnosti na športových podujatiach, základný nástroj prevencie diváckeho násillia alebo príspevok SFZ k dosiahnutiu spoločného cieľa*. [online]. 2013. Ucps-účelná právnická spoločnosť. [cit.09.03.2022]. Dostupné na internete: <http://www.ucps.sk/ODBORNA_VEREJNA_DISKUSIA__INFORMACNY_SYSTEM_O_BEZPECNOSTI_NA_SPORTOVYCH_PODUJATIACH>

SEDLÁK, M. 2001. *Manažment*. 2.vyd. Bratislava: IURA EDITION s.r.o., s. 378. ISBN 80-89047-18-1.

Smernica Slovenského futbalového zväzu o infraštruktúre štadiónov 2018. [online]. 2015. Ucps-účelná právnická spoločnosť. [cit.09.03.2022]. Dostupné na internete: <http://www.ucps.sk/Smernica_SFZ_o_infrastrukture_stadionov_2018>

Nariadenie Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 137/ 2015 o poriadkových jednotkách Policajného zboru.

Nariadenie prezidenta Policajného zboru č. 10/ 2009 o činnosti pohotovostných policajných útvarov odborov poriadkovej polície krajských riaditeľstiev Policajného zboru v znení 16/2010.

Nariadenie Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 151/2018, ktorým sa mení a doplná nariadenie č. 121/ 2017 o antikonfliktnom tíme Policajného zboru v znení nariadenia Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 60/ 2018.

POKYN policajného prezidenta č.130/2020 o zabezpečovaní vnútorného poriadku a bezpečnosti.

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 1/2014 Z. z. o organizovaní verejných športových podujatí a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 84/1990 Zb. o zhromažďovacom práve v znení neskorších predpisov.

Zákon Slovenskej národnej rady č. 96/1991 Zb. o verejných kultúrnych podujatiach v znení neskorších predpisov.

ZÁPAS O WIPHALU A JEHO VLIV NA BEZPEČNOSTNÍ A POLITICKÝ VÝVOJ BOLÍVIE

THE CONFLICT ABOUT WIPHALA AND ITS INFLUENCE ON THE SECURITY AND THE POLITICAL DEVELOPMENT OF BOLIVIA

Vít Rouč¹

ABSTRACT

The presented summary of „The conflict about Wiphala and its influence on the security and the political development of Bolivia“ describes the present very complicated situation in Bolivia between indigenous people and the conservative part of the Bolivian society. Wiphala is the symbol of indigenous people and their fight for their rights. It is the symbol of supporters of the policy and ideas of Evo Morales too. The conflict about the use of Wiphala became the security and the political problem of Bolivia in the last months of the last year. The text describes reasons of the problem in the past and its influence on the security and the political present points too. This problem has the influence not only on the interior development of this state but on the international relations too. As Wiphala is the symbol of the all indigenous people in the Latin America. The main target of the presented summary is to accent various important facts connected with this theme – reasons, security and political points.

Key words: Wiphala, Bolivia, political situation, security, international relations

Úvod

Význam Wiphaly pro politický a bezpečnostní vývoj, zejména v některých státech Latinské Ameriky, je mnohem větší, než by se na první pohled mohlo zdát. Wiphala je symbolem původních obyvatel amerického kontinentu. Jedná se o pestrobarevnou vlajku, která se v Bolívii zařadila mezi oficiálně státem uznávané a používané symboly. Její význam však není klíčový pouze pro Bolívii, ale i pro další země Latinské Ameriky. Čím více původních obyvatel v daném státu žije, tím více musí oficiální politické reprezentace brát v současné době větší zřetel na práva původních obyvatel. Pokud se vrátíme zpět do Bolívie, Wiphala je vnímána nejenom jako symbol původních obyvatel, ale je rovněž spojována s politikou a idejemi bolívijského vůdce a bývalého prezidenta **Eva Moralese** a jeho politické strany. A v tomto kontextu nastává pro danou zemi politický i bezpečnostní problém, neboť ostré ideově-politické rozdělení bolívijské společnosti hodnotí i způsob použití či nepoužití Wiphaly, nejenom v historickém kontextu a odkazu

¹ Vít Rouč, PhDr., PhD., odborný asistent, Univerzita Jana Amose Komenského Praha, Roháčova 63, Praha 3, 130 00, Česká republika, vitrouc@seznam.cz

předkolumbovských civilizací, ale zejména v tom současném politickém rozměru.

S těmito rovinami vnímání se dále dostáváme i k otázce postavení původního amerického obyvatelstva, které po větší část dějin, od znovuzrození Ameriky a příchodu Evropanů bylo spíše v nerovnovážené pozici a na okraji společnosti. První známky obratu přineslo 19. století, ale mnohem více druhá polovina 20. století, kdy se čím dál více aplikovala myšlenka idigenisma, jakožto proudu vyzdvihujícího význam a vyspělost předkolumbovských civilizací a požadavků na rovnoprávné postavení původních obyvatel v rámci současné moderní společnosti.

Tento přístup měl i reflexi v některých latinskoamerických zemích, kde došlo v minulých třech dekádách k zásadním politickým změnám, které kromě primární snahy o řešení situace nejchudších vrstev obyvatelstva se zaměřily i na postavení původních obyvatel. Tento přístup šel „ruku v ruce“ neboť právě původní obyvatelé tvoří velkou část těch nejchudších vrstev společnosti. Skutečnost, že prezidenti – vůdcové povstali právě z těchto skupin obyvatelstva, sledované ideje jenom umocnily. V průběhu doby se ale ukázalo, že přístupy k vyřešení těchto otázek začaly selhávat a narážet nejenom na ekonomické možnosti daných států, ale i na vzrůstající odpor části společnosti v těchto zemích, ale i v kontextu mezinárodněpolitických vztahů. Hlavní aktéři těchto nových kroků – **Hugo Chávez** ve Venezuele a **Evo Morales** v Bolívii nakonec nebyli úspěšní. V případě Bolívie však nenastala taková krize jako ve Venezuele a stoupenci této politiky mají stále silné postavení. Wiphala se stala symbolem této nové cesty a jakýkoliv akt vedoucí k jejímu odstavení nebo znevážení vede k nárůstu napětí v politické a bezpečnostní situaci tohoto státu.

Cílem článku je na příkladu zápasu o Wiphalu postihnout kořeny a klíčové faktory ovlivňující tento vývoj a poukázat na nejproblematictější dopady v rovině vnitrostátní i mezinárodní. Článek bude vycházet z publikací a zdrojů zabývajících se zkoumanou problematikou.

1 Wiphala, historické kořeny a politické souvislosti

Kořeny Wiphaly jsou hledány již v předkolumbovských dobách, zejména na základě archeologických nálezů v podobě například keramiky, tkanin atd., které mají výzdobu ve formě šachovnice. (La Wiphala, 2022) Tento předkolumbovský rozměr je spojován s kulturou Tiwuanaku v andské oblasti. Spojování tohoto symbolu s andskou oblastí není náhoda, neboť pouze v této části Ameriky existovala jediná centralizovaná říše na americkém kontinentu – říše Inků. Její vyspělost a administrativní uspořádání, stejně jako hospodářský systém, byly dobyvateli oceňovány a španělská koloniální správa se snažila, aby tento systém nadále fungoval a sloužil potřebám nových vládců. Tento záměr se však nepodařilo zcela realizovat a naopak Španělé museli potlačovat mnohá povstání. A právě Wiphala se stala v době conquisty symbolem inckého odporu proti

dobyvatelům. Po ovládnutí říše byla tato tradice na dlouhá staletí potlačena a nový začátek nastal v souvislosti s rolnickým syndikalismem v 70. letech 20. století. Do současné podoby se vlajka dostala díky úsilí Bolívijského národního archeologického institutu, který v roce 1987 vypracoval současnou předlohu. (La Wiphala, 2022) Každá barva na Wiphale má svůj význam a představuje určitou symboliku. Zjednodušeně řečeno je symbolem vzkříšení, univerzálního řádu a kosmu, kde se prolínají i čtyři prvky spojené s předkolumbovskými kulturami – Slunce, Měsíc, den a noc.

Skutečnost, že se Wiphala stala symbolem i určitých politických idejí není náhodná a odráží komplikované dějiny Bolívie, zejména těch nejchudších vrstev, z větší části tvořených potomky původních obyvatel. Ve druhé polovině 20. století prošla Bolívie několika revolucemi a kontrarevolucemi, které lze definovat jako vnitrostátní konflikty, ale našel by se i zmezinárodněly.²

Novodobé zrození Wiphaly a jejího nového významu přišlo v roce 1970. Tomuto zlomu předcházely jednak levicové vlády v 50. a první polovině 60. let 20. století, neúspěšný pokus **Che Guevary** v roce 1967 o vyvolání revoluce a svržení tehdejší proamericky orientované junty generála **Barrientose**. Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let se moci krátce chopil generál **Alfredo Ovando Gandía**, který prosazoval orientaci na SSSR. (Opatrný, 1998) Záhy došlo v rychlém sledu k dalším změnám ve vedení státu.

Paradoxně to byl ale právě generál **Barrientos**, který měl jako jeden z prvních nejvyšších představitelů státu vztah a porozumění k převážně zemědělské a z větší části domorodé většině bolívijského obyvatelstva. „Pocházel z venkova a mluvil plynne kečua“ a dále „...navštěvoval v helikoptéře, kterou sám pilotoval, i nejzapadlejší indiánské vesnice.“ (Roedl, 2007, s. 270) Tento jeho postoj byl venkovským obyvatelstvem pozitivně vnímán a právě rolníci se stali oporou a protiváhou bolívijských horníků, kteří naopak byli tomuto režimu nepřátelsky nakloněni a docházelo k mnoha střetům mezi nimi a armádou a bezpečností.

V tomto pohnutém období se také výrazně profiluje další aktér současného napětí. Tímto aktérem jsou politické a ekonomické síly departamentu Santa Cruz. Vývoj departamentu Santa Cruz je v mnoha ohledech odlišný od vývoje zbytku bolívijského území a právě tato výlučnost stála a stojí za celou řadou napětí a konfliktů uvnitř Bolívie. Rozvoj provincie Santa Cruz začal s vybudováním dálnice z Cochabamby do Santa Cruz v roce 1954. (Buben, Somogyi, 2009) Na rozdíl od zbytku území Bolívie se provincie Santa Cruz nedotkla pozemková reforma, takže majetkové a sociální poměry odrážejí převažující charakteristiku Latinské Ameriky, kdy většina půdy patří latifundistům. V obecné rovině příslušníci těchto rodin zastávali a zastávají významná místa v politice, ekonomice a armádě. Jedná se spíše o konzervativně smýšlející populaci, která

² „Je charakterizován vstupem zahraničního subjektu, kterým se povaha takového konfliktu mění.“ (Víšek, 2020, s. 182)

z hlediska zahraničněpolitické orientace se převážně orientuje na USA. V podmínkách provincie Santa Cruz klíčovou roli sehrává Konfederace soukromých podnikatelů Bolívie, „jež se od konce 60. let výrazně zapojovala do politických debat. Santa Cruz si nestěžovalo ani na americkou Gulf Oil, jež mu odevzdávala do regionální pokladny 11% ze zisků.“ (Buben, Somogyi, 2009, s. 111) Na základě těchto skutečností je provincie Santa Cruz v podstatě státem ve státě a když se moci chopily levicově orientované vlády, Santa Cruz stála v opozici.

Pokud se týká aktivit původních obyvatel, zásadněji se tento proces začal realizovat od roku 1973, kdy byl vydán Manifest z Tíwanaku, který odmítal proces westernizace původních obyvatel. Z tohoto postoje se posléze vytvořil tzv. katarismus.³ V praktické rovině se zjednodušeně jednalo o prosazování výlučně domorodých tradic a vnímání světa a společnosti a odmítnutí všech aktivit, i takových, které by se třeba na první pohled zdály být výhodné a podporující původní obyvatele. V politickém životě byla vytvořena rolnická odborová organizace – Jediná odborová konfederace pracujících Bolívie (Confederación Sindical Única de Trabajadores de Bolivia, CSUTB) (Buben, Somogyi, 2009, s. 141) V průběhu následujících dekád došlo k dalším aktivitám i radikalizaci, kdy „...v 90. letech Felipe Quispe vnesl do politiky tezi o vnitřním kolonialismu, podle níž bílá elita udržuje indiány v područí jako kolonizovaný národ. ...založil Indiánské hnutí Pachakuti (Movimiento Indígena Pachakuti, MIP) jako politické seskupení, které nesmiřitelně brojí proti starým stranám a konceptu bolivijské společnosti.“ (Buben, Somogyi, 2009, s. 141) V 90. letech došlo ještě k minimálně dvěma významným posunům ovlivňujícím život původních obyvatel. Prvním z nich byla reforma školství, která na základních školách kromě výuky španělštiny zavedla i výuku indiánských jazyků a dále to byl zákon o pozemkové reformě, který přinesl právo na půdu indiánským komunitám, včetně jejich organizace a zaručil její nescizitelnost. (Roedl, 2007)

V mezinárodněpolitickém kontextu je problémem Bolívie a přeneseně i původních obyvatel otázka pěstování koky. Pěstování koky mělo zejména v andských oblastech hluboké kořeny, které sahají až do období předkolumbovských civilizací. Tehdy, stejně jako dnes, žvýkaní syrových lístků koky ve vysokohorském prostředí dodávalo tělu potřebnou energii, která byla vzhledem k nedostatku množství stravy potřebná pro fungování v těchto klimatických podmínkách.

Od 70. let 20. století začala bolivijská produkce koky rychle narůstat a do celého procesu se zapojily jak některé latifundistické rodiny, i z oblasti departamentu Santa Cruz, tak posléze i část armády. Nárůst produkce koky v Bolívii a poměrně laxní přístup bolivijských vlád k tomuto problému znásobil tlak USA na Bolívii, zejména v podobě uvalení hospodářských sankcí. Během let

³ Katarismus se odvolával na povstaleckou tradici původních obyvatel, zvláště vůdce protišpanělského povstání z roku 1781 Tupaca Katariho.

1997-2001 bylo zlikvidováno 25 000 ha kokových polí, „která podle odhadu vynášela 300-500 milionů dolarů ročně.“ (Roedl, 2007, s. 277) Přestože za zničená koková pole byla vyplácena rolníkům náhrada (v Bolívii a Peru není pěstování, obchod a konzumace lístků koky nelegální) a byly vytvářeny různé substituční programy. Jak kompenzace, tak tyto programy se ukázaly nedostatečně kompenzujícími a řada rolníků se rychle vracela k pěstování koky. Tím, že většina rolníků jak v Bolívii, tak v Peru jsou domorodého původu, je jasné, na jakou skupinu lidí restrikce nejvíce dopadly. Ničení kokových polí armádou a bezpečnostními složkami vyvolávaly krvavé konflikty s rolníky a destabilizovaly jak politickou, tak bezpečnostní situaci v zemi. „Pěstitele koky z Chapare založili ke své obraně a k hledání schůdných alternativ ozbrojený odborový svaz. Do jeho čela se prosadil Evo Morales.“ (Livingstoneová, 2011, s. 245) **Evo Morales** posléze založil politickou stranu Hnutí za socialismus (Movimiento al Socialismo, MAS), které jednak reflektovalo zájmy domorodého obyvatelstva a na mezinárodní úrovni odmítalo zapojení Bolívie do globalizace. Rovněž vystupovalo proti neoliberalismu. Politické posilování **Eva Moralese** a skupin, které reprezentoval, vyvolávaly velké obavy v USA: „Během prezidentské kampaně v Bolívii v r. 2002 označil americký velvyslanec Manuel Rocha Eva Moralese za „*narcococalero*“.“ (Livingstoneová, 2011, s. 247). **Morales** si byl těchto mezinárodněpolitických komplikací vědomý a rok po svém zvolení představil „Strategii boje proti překupníkům drog a přehodnocení listů koky 2007-2010“. V tomto programu se však vydal na cestu, která byla pro USA nepřijatelná – např. zvýšení legálního pěstování koky z 12 tisíc ha na 20 tisíc, důraz na odlišnost listů koky a kokainu, až po tezi, že „koka je otázkou suverenity“. (Livingstoneová, 2011, s. 246) Tento přístup byl USA odmítnut a následující necelé dvě dekády **Eva Moralese** v čele Bolívie byly, kromě jiného, ve vzájemných vztazích poznamenány diametrálně odlišnými přístupy. Tento nesoulad se posléze projevoval i podporou protimoralesovské opozice, která je nejsilnější v nejbohatším departmentu Bolívie v Santa Cruz.

2 Konflikt o Wiphalu jako reflexe vývoje posledních dvou let

V novodobých dějinách Bolívie byla Wiphala uznána jako národní symbol⁴ v souvislosti se změnou ústavy v roce 2009, která byla schválena referendem a umožňovala rozpustit parlament, limitovala soukromé vlastnictví půdy a zejména potvrzovala práva původních obyvatel. (Encyclopaedia Britannica, 2022) Zdálo se, že pozice prezidenta **Eva Moralese** je neotřesitelná a skutečně **Morales** dokázal v následující dekádě odolat pokusům o svržení a vyhrát další kolo prezidentských voleb. Změna nastala až na podzim roku 2019, kdy **Morales** v rozporu s volebními pravidly předčasně vyhlásil své vítězství. Tento čin vedl

⁴ „Jedná se o vlajku se starým inckým symbolem v podobě kostkovaného čtverce v barvách duhy“. (IAMAMOTO, 2017, s. 242)

k rozsáhlým krvavým protestům a vyvrcholil odchodem **Moralese** ze země, dočasným vedením státu místopředsdkyní senátu **Jeanin Áñezovou** a prezidentskými volbami v roce 2020. V těchto volbách zvítězil bývalý ministr hospodářství **Arce**, který byl kandidátem **Moralesovy** strany MAS. Po tomto vítězství svého stoupence se **Morales** následně vrátil do Bolívie. Éru **Eva Moralese** můžeme hodnotit z různých úhlů pohledu. V očích většiny původních obyvatel Bolívie je však **Morales** považován za úspěšného politika, který zásadním způsobem podpořil práva původních obyvatel. Právě těmito složkami obyvatelstva je vnímáno, že „Jeho prezidentství přineslo období relativního sociálního míru a ekonomického růstu, který byl nejdelší v historii.“ (Smith, 2018, s. 1)

Zlomovou událostí v tomto případě se stal incident z konce září 2021, kdy guvernér departamentu Santa Cruz **Luis Fernando Camacho** sundal Wiphalu, kterou při příležitosti oslav vyvěsil viceprezident **David Choquehanca**. Kromě skutečnosti, že se jedná o jeden ze státních symbolů, tak je tento akt vnímán především jako urážka všemu a všem, co Wiphala symbolizuje. Situace je o to komplikovanější, že se jedná i o politický konflikt mezi současnou celostátní levicovou vládou a místní pravicovou a opoziční vládou departamentu Santa Cruz. Konflikt následně eskaloval do dvou rovin. Do roviny trestněprávní, kdy úřady začaly několik klíčových politiků departamentu Santa Cruz vyšetřovat z hanobení státního symbolu a do roviny politické a bezpečnostní, kdy tento incident vedl k řadě demonstrací podporujících současnou levicovou vládu a politiku strany MAS. Navíc, „wiphala představuje národ“ (Ramírez, 2020, s. 74), takto je vnímána zejména původním obyvatelstvem. V souvislosti s incidentem v Santa Cruz se ozval i bývalý prezident **Evo Morales**: „Wiphala je symbolem boje svobodných národů proti všem formám rasismu, kolonialismu a imperialismu. Pryč s pučisty.“ (ČTK, 2021, s. 1)

Výše uvedené výroky jenom potvrzují citlivost Wiphaly jako symbolu a současně i hluboké rozdělení bolívijské společnosti. V této souvislosti je možné připomenout i události z konce roku 2019, kdy byl **Evo Morales** donucen opustit zemi. I v tomto případě se na demonstracích objevovala domorodá vlajka. Navíc, byl to právě opoziční předák **Camacho**, který byl jednou z hlavních postav opozice, která donutila **Moralese** opustit prezidentský palác a posléze i zemi. Také v té době se sympatizanti **Moralese** na demonstracích ostře proti **Camachovi** vymezovali i radikální rétorikou, např.: „Camacho, darebáku, chceme tvoji hlavu.“ (Indígenas en Bolivia, 2019, s. 1)

Incident z konce minulého roku toto napětí jenom připomněl. Je to v době, která rozhodně není příznivá pro Bolívii ani pro celý svět a jenom ukazuje, že rozdělení bolívijské společnosti se zatím nepodařilo překlenout.

3 Perspektiva vývoje situace v Bolívii v roce 2022

Pokud se týká očekávaného vývoje Bolívie v roce 2022, tak země řeší několik problematických témat.

Z hlediska politického vývoje lze očekávat, že nadále bude pokračovat napětí mezi současnou vládou a opozicí. Toto napětí vychází z vývoje posledních let, které byly poznamenány rozsáhlými demonstracemi proti setrvání **Eva Morales** v úřadě prezidenta, přechodnou prozatímní vládou **Áñezové** a nástupem prezidenta **Arceho** (stoupence **Morales** a strany MAS) do úřadu. Každá z těchto proběhlých událostí měla své odpůrce, kteří se více či méně snažili na svoji nespokojenost s vývojem situace poukázat protesty a demonstracemi. Během těchto událostí docházelo často k tvrdým zásahům bezpečnostních složek, včetně k následného selhání justice při šetření těchto událostí. (World Report, 2022) Konflikt o Wiphalu je ve skutečnosti jedním ze „střípků“ tohoto politicko-bezpečnostního soupeření mezi klíčovými politickými proudy v zemi. V tomto konfliktu svoji úlohu hraje i původ demonstrantů, neboť zvláště v případě domorodého obyvatelstva při potlačování nepokojů ve městě El Alto došlo „...k nezákonnému zadržování, sexuálnímu násilí a „systematickému“ mučení policejními silami...“ (World Report, 2022, s. 1)

Dalším problémem je neuspokojivá socioekonomická situace, která negativně ovlivňuje vývoj Bolívie hluboko do minulosti. Prezident **Arce** sice ve výhledu na rok 2022 avizoval hospodářský růst ve výši 6%, podle Světové banky se však očekává realističtějších 3,7%. (Estremadioro, 2022) Negativním faktorem Bolívie je i vysoká míra nezaměstnanosti, která je samozřejmě i jedním z činitelů případné politické radikalizace obyvatelstva. V tomto směru je Bolívie celkem úspěšná, neboť v období července 2020 až říjen 2021 došlo k poklesu nezaměstnanosti z 11,6% na 5,2%. (Bolivia redujo, 2021, s. 1) Vláda si však velmi dobře uvědomuje význam tohoto problému a navrácí se k sociálně vstřícnému systému pro nejchudší část (většinou domorodé) populace. Děje se tak zejména formou sociálních příspěvků proti hladu, které pomohly čtyřem milionům lidí. Současně jsou podporovány i další aktivity, např. v podobě „...dovozu zemědělských strojů a poskytnutí podpory výrobcům...“ (Estremadioro, 2022, s. 1)

V souvislosti s ekonomickým vývojem nelze zapomínat ani na problematiku ochrany životního prostředí, které se opět dotýká původní domorodé populace. V období „Mezi prosincem 2020 a dubnem 2021 bylo v Bolívii vytvořeno pět chráněných oblastí“. (Latam, 2021, s. 1) Pro Bolívii a vůbec celou amazonskou oblast je velkým problémem kácení a vypalování deštných pralesů, stejně jako narůstající aktivity spojené s těžbou surovin. Tento způsob „hospodaření“, kromě výše uvedeného, však rovněž devastuje prostředí původních obyvatel. Bolívijská nezisková organizace The Center for Legal Studies and Social Research (CEJIS) odhadla, že „...mezi léty 2010 a 2020 bylo spáleno více než 5 milionů ha půdy na domorodých územích v Amazonii a dalších

nížinných ekosystémech – asi 42% těchto území.“ (World Report, 2022, s. 1) Nejenom v Bolívii ale i v dalších státech Latinské Ameriky jsou často tyto aktivity velice mírně postihovány. Je to komplikovaná otázka, kdy vlády řeší dilema ochrany životního prostředí a na druhé straně musí hledat podmínky pro zajištění socioekonomického růstu a životní úrovně obyvatel.

Všechny tyto problémy jsou následně zasazeny a ovlivněny pandemií Covid-19. Od začátku pandemie se v Bolívii nakazilo 880 891 lidí a zemřelo 21 240 lidí. (Covid 19 Tracker, 2022, s. 1)

Vláda nakoupila celkem více než 22 505 000 dávek vakcíny od různých výrobců. (Covid-19: Salud, 2022, s.1)

Význam úspěšnosti boje proti pandemii v souvislosti s dalšími problémy země je zásadní a současná vláda podporuje strategii vakcinace. Že bude tato otázka patrně jednou z nejdůležitějších, ukazuje prudký nárůst nakažených, zejména za minulý měsíc.

Závěr

Zápas o Wiphalu v Bolívii má více rovin. Wiphala samotná představuje symbol ve vztahu k původnímu obyvatelstvu. Tím, že byla v roce 2009 zařazena mezi ostatní státní symboly, dostalo její postavení mnohem zásadnější rozměr. Současně je možné Wiphalu chápat i jako znak procesu „indigenisma“, které je pro Latinskou Ameriku a její původní obyvatele velmi zásadní. V souvislosti s vývojem Bolívie v prvních dvou dekádách 21. století a politickým působením **Eva Morales** a jeho strany MAS, došlo k posílení postavení původních obyvatel a byly akcentovány problémy spojené s touto částí společnosti. Rozsáhlé sociální a zdravotnické programy, podpora tradiční domorodé kultury i otázka kontroverzního pojetí koky byly charakteristikou této éry. **Moralesovo** nedemokratické vystoupení v souvislosti s prezidentskými volbami koncem roku 2019 a následné události zanesly do bolívijské společnosti zásadní rozkol a znamenaly negativní dopady pro domorodé obyvatelstvo, které se většinově stavělo na podporu **Morales** a jeho politiky. Krátké období prozatímní prezidentky **Áñezové** bylo poznamenáno dalšími konflikty mezi moralesovými stoupenci a bezpečnostními složkami. Vítězství **Luise Arceho** v prezidentských volbách, politika spojeného s **Moralesem** a stranou MAS, přineslo do Bolívie novou situaci. Podmínky se však v porovnání s předchozím vývojem do roku 2019 změnilly a **Arceho** vláda je pod kritikou opozičních politiků, zejména z departamentu Santa Cruz. Incident s Wiphala z konce minulého roku, právě v Santa Cruz, je toho důkazem. Ovšem ono stažení vlajky nebylo chápáno pouze jako vyslovení nesouhlasu se stávající politickou reprezentací, ale bylo vnímáno jako pošlapání a zneuctění postavení a práv domorodého obyvatelstva. Tento konflikt se dočasně uklidnil, otázkou je, k jakému závěru se dopracuje justice, která tento incident šetří a jak s tímto závěrem bude spokojena či nespokojena bolívijská společnost. Nebude to jediný

precedens spravedlnosti v tomto roce v Bolívii, neboť se očekává i soudní proces s bývalou prozatímní prezidentkou **Áñezovou**. To vše v situaci, kdy se Bolívie potýká s probíhající pandemií Covid-19 a řeší i klíčové socioekonomické problémy populace. Proto je zásadní otázkou, jak výše uvedené procesy ovlivní v politické, bezpečnostní, ale i ekonomické a mezinárodněpolitické rovině Bolívii do budoucna.

Literatura

Bolivia redujo tasa de desempleo en 2021. In *Prensa Latina*. [online]. 30.12. 2021. [cit. 17.02.2022]. Dostupné na internetě: <Bolivia redujo tasa de desempleo en 2021 (prensa-latina.cu) >

BUBEN, R., SOMOGYI, P. 2009. *Bolívie*. Praha: Libri, 2009. 181 s. ISBN 978-80-7277-423-4.

Covid 19 Tracker. In *Reuters*. [online]. [cit. 17.02.2022]. Dostupné na internetě: <Bolivia: los datos, gráficos y mapas más recientes sobre el coronavirus (reuters.com) >

Covid-19: Salud reporta que hasta hoy se aplicaron 877.437 dosis a niños de 5 a 11 años en todo el país. In *Ministerio de Salud y Deportes*. [online]. [cit. 17.02.2022]. Dostupné na internetě: <Ministerio de Salud y Deportes de Bolivia - COVID-19: SALUD REPORTA QUE HASTA HOY SE APLICARON 877.437 DOSIS A NIÑOS DE 5 A 11 AÑOS EN TODO EL PAÍS (minsalud.gob.bo) >

ČTK, 2021. Indiánská nebo tradiční? V Bolívii hoří spor o pestrobarevnou vlajku. In *iDNES.cz* [online]. 2.10. 2021. [cit. 17.02.2022]. Dostupné na internetě: <Indiánská, nebo tradiční? V Bolívii hoří spor o pestrobarevnou vlajku - iDNES.cz>

ESTREMADIORO, FLORES, E. 2022. El presidente asegura que Bolivia crecerá un 6% durante el 2022 y reconoce que el desempleo sigue siendo de problema. In *El Deber* [online]. 22.01. 2022. [cit. 17.02.2022]. Dostupné na internetě: <El presidente asegura que Bolivia crecerá un 6% durante el 2022 y reconoce que el desempleo sigue siendo un problema | EL DEBER>

Evo Morales. 2022. In *Encyclopaedia Britannica* [online]. 2022. [cit. 17.02.2022]. Dostupné na internetě: <Evo Morales | Biography, Presidency, & Facts | Britannica>

IAMAMOTO, A., S. 2017. Home-made development in Bolivia. [online]. 2017. [cit. 17.02.2022]. Dostupné na internetě: <(PDF) Home-made development in Bolivia (researchgate.net)>

Indígenas en Bolivia piden el regreso de Evo Morales con la „whipala“ como estandarte. In *El Periódico*. [online]. 13.11. 2019. [cit. 17.02.2022]. Dostupné na internetě: <Indígenas piden el regreso de Evo Morales con whipala como estandarte (elperiodico.com) >

La Wiphala [online]. 2022. [cit. 17.02.2022]. Dostupné na internetě: < La Wiphala (pueblosoriginarios.com) >

La wiphala une la lucha anticolonialista en Bolivia. In *Prensa Latina*. [online]. 14.10. 2021. [cit. 17.02.2022]. Dostupné na internetě: <La wiphala une la lucha anticolonialista en Bolivia (prensa-latina.cu)>

LATAM, M. 2021. Bolivia: ¿Cuáles fueron las razones detrás de la creación de las nuevas áreas protegidas? In *Mongabay* [online]. 16.07. 2021. [cit. 17.02.2022]. Dostupné na internetě: < Bolivia: ¿Cuáles fueron las razones detrás de la creación de las nuevas áreas protegidas? (mongabay.com) >

LIVINGSTONEOVÁ, G. 2011. *Zadní dvorek Ameriky*. Všeň: Grimmus, 2011. 351 s. ISBN 978-80-87461-02-0.

OPATRŇY, J. 1998. *Amerika v proměnách staletí*. Praha: Libri, 1998. 841 s. ISBN 80-85983-42-7.

Presidente: La wiphala en un símbolo de unidad, de lucha y de resistencia de los pueblos del Abya Yala. In *Viceministerio de Comunicación*. [online]. [cit. 17.02.2022]. Dostupné na internetě: <Presidente: La wiphala es un símbolo de unidad, de lucha y de resistencia de los pueblos del Abya Yala | Viceministerio de Comunicación - Bolivia (comunicacion.gob.bo)>

RAMÍREZ, M.P. 2020. *Wiphala, luchas y la nueva nación*. La Paz, 2020. 190 s. ISBN 978-99954-1-991-2. [online]. [cit. 17.02.2022]. Dostupné na internetě: <16622-20201119.pdf (fes.de) >

ROEDL, B. 2007. *Dějiny Peru a Bolívie*. Praha: NLN, 2007. 263 s. ISBN 978-80-7106-839-6.

SMITH, S. 2018. Eleven Years of the „Process of Change“ in Evo Morales’ Bolivia. In *Council on Hemispheric Affairs*. [online]. 03.01. 2018. [cit. 17.02.2022]. Dostupné na internetě: <Eleven Years of the “Process of Change” in Evo Morales’ Bolivia – COHA>

VÍŠEK, J. 2020. Realizace mírových operací mezinárodního společenství ve 21. století. s. 179-204. In PROROK, V. a kol. 2020. *75 let od konce 2. světové války. Od jistot bipolárního světa ke globálnímu chaosu*. Praha: UJAK, 2020. 327 s. ISBN 978-80-7452-150-8.

World Report 2022. *Bolivia – Events of 2021*. In *Humana Rights Watch* [online]. [cit. 17.02.2022]. Dostupné na internetě: < World Report 2022: Bolivia | Human Rights Watch (hrw.org)>

DEZINFORMAČNÉ TRENDY V KONTEXTE KLIMATICKEJ ZMENY¹

CLIMATE CHANGE DISINFORMATION TRENDS

Michaela Ružičková²

ABSTRACT

The paper focuses on chosen disinformation trends related to climate change as well as conspiracy narratives associated with the Covid-19 pandemic (it mainly analyse narratives about the so-called “climate lockdown” and “Great Reset”). The main aim of the paper is to outline the role of climate or environmental scepticism in the current disinformation trends. A partial objective of the research is also to highlight the importance of combating disinformation, increasing resilience, or enhancing societal awareness of the impacts of disinformation campaigns.

Keywords: *climate, climate change, disinformation, conspiracy narratives, climate denial, climate skepticism, environmental skepticism, climate lockdown, Great Reset*

Predkladaný príspevok sa sústreďí na štúdium šírenia dezinformačných, konšpiračných a iných problematických naratívov spojených so životným prostredím, klímou a klimatickou zmenou. Čiastočne sa dotýka aj témy Covid-19, keďže usiluje o preukázanie prepájania tém spojených s klímou a pandémiou. Cieľom príspevku je charakterizovať úlohu environmentálneho skepticizmu v rámci súčasných dezinformačných trendov dotýkajúcich sa klímy a klimatickej zmeny, ako aj popísať vybrané dezinformačné či konšpiračné naratívy, primárne zamerané na tzv. „klimatický lockdown“ a „Veľký reset“. Parciálnym cieľom výskumu je aj zdôrazniť dôležitosť boja proti dezinformáciám, prostredníctvom ako reakčných, tak aj prevenčných mechanizmov, všeobecného zvyšovania odolnosti či posilňovania celospoločenského povedomia o rozsahu a dopadoch dezinformačných kampaní. Príspevok pracuje s definíciou základných pojmov podľa orgánov štátnej správy Slovenskej republiky (Národný bezpečnostný úrad, NBÚ; Národné bezpečnostné analytické centrum, NBAC, v rámci Slovenskej informačnej služby, SIS) a preberá terminológiu aktualizovaných strategických dokumentov (Obranná stratégia SR prijatá 27.1.2021; Bezpečnostná stratégia SR

¹ Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA 014UPJŠ-4/2020 *Inovatívny model vzdelávania vedúceho k aktívnemu občianstvu ako prevencii pred nárastom politického extrémizmu u študentov*. Vedúci projektu: doc. Mgr. Gabriel Eštok, PhD. Trvanie projektu: 2020-2022.

² Mgr. Michaela Ružičková, interný doktorand, Katedra politológie, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Moyzesova 9, 040 01 Košice, Slovenská republika, michaela.ruzickov@gmail.com

prijatá 28.1.2021). V prípade pojmov ako sú klimatické dezinformácie pracuje s navrhovanou definíciou Conscious Advertising Network (CAN) obohatenou o autorský vklad, a v prípade klimatického skepticizmu sa opiera o jeho vymedzenie vybranými autormi. Dáta a prognózy otepľovania klímy čerpáme z relevantných agentúr a výskumných centier ako je Národný úrad pre letectvo a vesmír (NASA) alebo Medzivládny panel o zmene klímy (IPCC). Dáta o šírení klimatických dezinformácií na sociálnych sieťach pochádzajú primárne z výskumov Inštitútu pre strategický dialóg (ISD) a aktivistickej platformy Avaaz.

1 Dezinformácie ako hrozba súčasnosti

Príspevok pracuje so základným termínom „dezinformácia“, ktorý považujeme za úmyselne falošnú preukázateľne nepravdivú informáciu, ktorá bola určitým aktérom *„zámerne vytvorená, prezentovaná a šírená s jednoznačným úmyslom klamať alebo zavádzať, spôsobiť nejakú ujmu alebo zabezpečiť nejaký zisk (napríklad hospodársky či politický)“* (Krátky terminologický slovník...). Môže však ísť aj o tvrdenia alebo správy, ktoré zahŕňajú čiastočne alebo úplne pravdivé informácie pre zvyšovanie zdania dôveryhodnosti, zavádzajúce alebo manipulatívne podané informácie (s využitím manipulačných techník a argumentačných klamov). Cielené, resp. aj koordinované dezinformačné kampane pochádzajú od štátnych alebo neštátnych aktérov a môžu využívať ďalšie nástroje ako je šírenie propagandy či nenávisťný prejav. Na tomto mieste považujeme za dôležité dodať, že napriek tomu, že dezinformácie nie sú ani zďaleka novým fenoménom, rozsah a dopady ich šírenia sú v súčasnosti veľmi závažné až alarmujúce. Z tohto dôvodu aktuálne už dochádza k širšej reflexii dezinformácií ako jedného z nástrojov hybridných hrozieb aj zo strany štátnych orgánov a inštitúcií. Ich reakcia však nie je vždy dostatočne skorá a efektívna, prípadne naráža na nedostatočné legislatívne ukotvenie týchto hrozieb či slabú komunikáciu problému smerom na verejnosť. Ide aj o prípad Slovenskej republiky, ktorá v súčasnosti musí reagovať na rozsiahle dezinformačné kampane, propagandu, naratívy zamerané proti členstvu v západných štruktúrach a pod., pričom aspekt prevencie vo vzťahu k týmto hrozbám nie je dostatočne rozvinutý. Každopádne, postupne dochádza k uvedomovaniu si vážnosti prerastania škodlivých naratívov do informačného prostredia a ku klasifikácii dezinformácií ako významnej bezpečnostnej hrozby. Obranná stratégia Slovenskej republiky z roku 2021 charakterizuje dezinformačné aktivity a šírenie propagandy ako jeden z faktorov, ktoré môžu negatívne ovplyvňovať vnútornú bezpečnosť štátu a súdržnosť a akcieschopnosť západných štruktúr - Európskej únie (EÚ) a Severoatlantickej aliancie (NATO). Tieto aktivity majú podľa dokumentu potenciál narušiť stabilitu demokratického politického systému a podkopávať dôveru občanov v tento systém, narušiť alebo zasahovať do rozhodovacích procesov (volebné procesy alebo prijímanie legislatívy), podkopávať a znižovať vôľu občanov brániť štát, znižovať dôveru v

právny štát, tiež prispievať k polarizácii spoločnosti, podporovať extrémizmus, spochybňovať význam členstva SR v EÚ a NATO (Obranná stratégia Slovenskej..., 2021, s. 9). Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky zaraďuje pripravenosť štátu a spoločnosti efektívne a koordinovane reagovať na hybridné hrozby a dezinformačné aktivity medzi hlavné strategické záujmy SR (Bezpečnostná stratégia Slovenskej..., 2021, s. 2). Stratégia komplexnejšie zohľadňuje aktuálne trendy v bezpečnostnom prostredí, kde hovorí o raste početnosti a rozsahu rôznych podvratných a nátlakových aktivít využívajúcich dezinformácie a propagandu na špecifické ciele. Medzi ne môže patriť snaha manipulovať rozhodovacie procesy, ovplyvňovať verejnú mienku, destabilizovať politickú situáciu či fungovanie verejných inštitúcií (Bezpečnostná stratégia Slovenskej..., 2021, s. 5).

Odozvou na aktuálny stav informačného prostredia na Slovensku, ktorý smeruje k erózii pilierov demokracie, podnecovaniu nenávisti a polarizácii spoločnosti, je aj kompetencia NBÚ zablokovať webové stránky, ktoré preukázateľne vykonávajú škodlivé aktivity alebo šíria škodlivý obsah v slovenskom informačnom priestore. V súlade s novelou zákona o kybernetickej bezpečnosti môže NBÚ využiť inštitút blokovania IP adresy alebo domény. Rozšírenie kompetencie úradu pritom prichádza v nadväznosti na požiadavku bezpečnostnej rady zakročiť proti šíreniu propagandy a dezinformácií ohľadom vojny na Ukrajine (Mikušovič, 2022). Zákon uvádza, že *„škodlivou aktivitou sa rozumie akákoľvek činnosť, ktorá zapríčiňuje alebo môže zapríčiniť kybernetický bezpečnostný incident, podvodnú činnosť, odcudzenie osobných údajov alebo citlivých údajov, závažné dezinformácie a iné formy hybridných hrozieb.“* (Vládny návrh, 2022) Výrazným impulzom pre zvýšenie aktivity štátu v boji proti dezinformáciám je okrem situácie na Ukrajine tzv. „infodémia“, ktorá sprevádza pandémiu Covid-19. Množstvá a rozsah škodlivého obsahu, ktorý je v informačnom priestore šírený od začiatku pandémie (zväčša ide o medicínske dezinformácie, ale napríklad aj propagandu či snahu o podkopanie dôvery v západné štruktúry), je prakticky bezprecedentný a v mnohých prípadoch zasiahol štát nepripravený.

Všetky spomenuté iniciatívy smerujú k spoločnému úsiliu o budovanie zdravého informačného priestoru, posilňovanie celospoločenského povedomia o daných hrozbách, ako aj odhaľovaniu šírených naratívov a ich pôvodcov, resp. aj aktérov, ktorí dezinformačné naratívy aktívne preberajú a rozširujú. Popri tom je však potrebné posilňovať úlohu vzdelávacích inštitúcií, aktérov mimovládneho sektora, ktorý v mnohých oblastiach dopĺňa štát, budovať digitálnu a mediálnu gramotnosť, rozvíjať kognitívne schopnosti spoločnosti, kritické myslenie a ďalšie aspekty napomáhajúce lepšej orientácii jednotlivca v „pretlaku“ (dez)informácií.

2 Úloha klimatického a environmentálneho skepticizmu

Po krátkom úvode je možné pozornosť zamerať na škodlivé naratívy, ktoré sa dotýkajú vybraných oblastí: životného prostredia, klímy a klimatickej zmeny. Fenomén šírenia klimatických dezinformácií sa spája s niekoľkými kľúčovými aspektami. Na jednej strane ide o výsledok dlhodobějších trendov šírenia dezinformačného a konšpiračného obsahu na internete, ale aj všeobecného rastu záujmu o tému klímy a klimatickej zmeny. Ten pramení zo zvyšovania informovania o tejto téme, ale aj celkovej degradácie životného prostredia a negatívnych klimatických trendov. Taktiež, otázky klimatickej zmeny sa stávajú čoraz aktuálnejšími a relevantnejšími v politike a na úrovni medzinárodnej spolupráce, ktorá ústi do prijímania dohôd v úsilí o zmiernenie dopadov klimatickej zmeny. Všetky spomenuté aspekty však prispievajú aj k posilňovaniu dezinformačných kampaní zo strany rôznych aktérov. Tie smerujú k podkopávaniu globálneho úsilia, národných aktivít pre mitigáciu a adaptáciu na dopady klimatickej zmeny, k podkopávaniu vedeckých autorít v oblasti výskumu klímy, ako aj k bagatelizácii dôsledkov klimatickej zmeny a podrývaniu hľadania efektívnych riešení na politickej úrovni.

Pomyselným odrazovým mostíkom k šíreniu dezinformácií o klimatickej zmene je „klimatický skepticizmus“, niekedy prezentovaný pod zastrešujúcim termínom „environmentálny skepticizmus“. Tento jav môžeme definovať ako nedôveru či neistotu týkajúcu sa antropogénnej (prevažne ľudsky spôsobenej) klimatickej zmeny. Často zároveň súvisí s nedostatkom informácií a povedomia o dôsledkoch a povahe zmeny klímy (Huber, 2020). Skepticizmus v oblasti životného prostredia sa viaže na pochybnosti o závažnosti zmeny klímy a eventuality následkoch na životné prostredie a bagatelizuje nevyhnutnosť prijatia opatrení v oblasti ochrany životného prostredia (Ružičková, 2020). Klimatický skepticizmus preto považujeme za primárny a určujúci pre vytváranie a šírenie dezinformačných naratívov o klimatickej zmene, ale aj pre vieru v konkrétne mýty o tomto fenoméne. Podľa prieskumu z roku 2019, ktorý realizoval program Climate Change Communication Yaleovej univerzity v spolupráci s Univerzitou Georgea Masona, 12% Američanov neverí, že klimatická zmena existuje, 30% respondentov uviedlo, že klimatická zmena nie je spôsobená ľudskou aktivitou, ale prirodzenými zmenami životného prostredia, a 12% Američanov, ktorí veria, že zmena klímy existuje, predpokladá, že je príliš neskoro na jej zvrátenie (Leiserowitz, Maibach, Rosental, 2019, s. 4). Podobný skepticizmus sa objavuje aj v európskom kontexte. Štúdia European Perceptions of Climate Change z roku 2016 z dielne viacerých výskumných inštitúcií ukázala, že vo Veľkej Británii v danom čase neverilo existencii klimatickej zmeny 12% ľudí a v Nemecku to bolo až 16% (Steentjes, Pidgeon, Poortinga, 2017, s. 18).

Výskumy poukazujú na silný vplyv médií a sociálnych sietí na posilňovanie klimatických mýtov a podkopávanie dôvery vo vedecké bádanie v oblasti klímy. Napríklad zo správy organizácie Avaaz z roku 2020, ktorá sa zameriava na

štúdium algoritmov sociálnej platformy YouTube, vyplýva, že pri vyhľadávaní pojmu „globálne otepľovanie“ sa v prvých sto odporúčaných videách objavilo až 16% takých, ktoré obsahovali nepravdivé informácie o zmene klímy; v prípade termínu „klimatická zmena“ to bolo 8% a pri pojme „klimatická manipulácia“ až 21% (Why is YouTube..., 2020, s. 11). Konšpiračné naratívy spojené s témou klimatickej zmeny v USA rezonujú primárne u osôb, ktoré sú politicky orientované pravicovo a konzervatívne. Rovnaký vzorec platí v prípade Európy, kde sú popierači klimatickej zmeny zastúpení v mnohých politických stranách pravicovo-populistického spektra – typicky napríklad holandská Strana pre slobodu **Geerta Wildersa** či britská Strana nezávislosti Spojeného kráľovstva (UKIP) v minulosti vedená **Nigelom Farageom** (Nocun, Lamberty, 2020, s. 93). S pravicovou orientáciou sa priamo úmerne spája využívanie rétoriky útočiacej na ľavicu. Tento element sa typicky prejavuje v označovaní klimatických vedcov, politikov či aktivistov za živly, ktoré majú stáť za „socialistickým sprisaháním klimatológov“. Súčasťou globálneho sprisahania majú byť aj nezávislé inštitúcie ako IPCC, ktoré sa údajne snažia o etablovanie socialistickej vlády. Zdanlivú relevanciu tohto obvinenia posilňuje stredo-ľavá alebo ľavicová orientácia médií, ktoré o klimatickej zmene píšu ako o dôsledku kapitalizmu.³ Významnú úlohu v posilňovaní tohto naratívu však hrajú aj pravicové či krajne pravicové médiá, aktivity ktorých je často previazaná s požiadavkami a cieľmi lobingových organizácií, a – čo nie je vôbec prekvapivé – korporácií a spoločností pôsobiacich v tzv. „špinavých“ priemyselných odvetviach.⁴ Lobingové skupiny a veľké korporácie majú navyše značný náskok pred výskumnými inštitúciami, a to v podobe finančného zabezpečenia, rozsahu personálneho obsadenia, vplyvu na politické vrstvy a pod. To im umožňuje vytvárať profesionálne a vysoko sofistikované kampane obsahujúce prvky greenwashingu, dezinformácií či zavádzania. Mnohé podniky preukázateľne priamo financujú rozsiahle a dlho trvajúce kampane pre rozširovanie a podporu mýtov o klimatickej zmene.

Klimatický skepticizmus okrem menovaných faktorov ovplyvňujú aj mnohé ďalšie. Ide napríklad o psychologické aspekty a pôsobenie prirodzených kognitívnych skreslení a heuristik. Typickou preferenciou popieračov klimatickej zmeny býva snaha zachovať status quo. Zmena klímy predstavuje nepohodlnú pravdu, ktorej odmietnutie je veľmi lákavé; klimatickí skeptici ochotne prijímajú klamlivé naratívy aktérov, ktorí tvrdia, že na svojom správaní nemusíme meniť prakticky nič. **Daša Strachanová** považuje za jeden z kľúčových prvkov posilňujúcich konšpiračné myslenie sklon k sebatpotvrdzovaniu, ktorý môžeme

³ Napríklad britský denník The Guardian.

⁴ K Nocun a P. Lamberty poukazujú na jav, kedy rôzne organizácie hlásajú vlastnú nezávislosť, v skutočnosti však v ich pozadí stojí štedrá podpora ropných spoločností či bohatých priemyselných rodín. Ako príklad autorky uvádzajú Committee for a Constructive Tomorrow (CFACT) alebo Heartland Institute, ktorého členovia napriek preukázateľnej neodbornosti bývajú ako falošné authority často pozývaní do relácií na Fox News a iných konzervatívnych médiách (Nocun, Lamberty, 2020, s. 91-92).

interpretovať aj ako prehnanú istotu vo vlastný úsudok (Strachanová, 2019, s. 52), často existujúcu v symbióze s ďalšími skratkami v myslení ako je Dunningov-Krugerov efekt alebo konfirmačné skreslenie. Ďalším významným faktorom je komplexnosť klimatickej zmeny a klimatickej vedy, pričom dezinformační aktéri pristupujú k preberaniu neúplných alebo skreslených informácií, ktoré majú potvrdzovať ich argumenty za použitia značne zjednodušenej rétoriky (Nocun, Lamberty, 2020, s. 82-83). Napokon môžeme spomenúť značné obmedzenie v boji proti klimatickým dezinformáciám v podobe chýbajúcej definície. Skupina Conscious Advertising Network (CAN) z tohto dôvodu v novembri 2021 zverejnila výzvu, resp. otvorený list adresovaný predsedníctvu Konferencie OSN o zmene klímy v Glasgowe (COP 26) a signatárom Rámcového dohovoru OSN o zmene klímy (známy ako „Parížska dohoda“) v snahe dosiahnuť vytýčenie základnej definície klimatických dezinformácií. Okrem iného sa v liste uvádza,⁵ že môže ísť o popieranie klimatickej zmeny ako takej, ale aj popieranie jej negatívnych vplyvov; odmietanie uznania negatívneho ľudského vplyvu na zmenu klímy, kde je síce klimatická zmena reflektovaná, ale podľa dezinformátorov nie je spôsobená aktivitou človeka; zľahčovanie rozsahu dopadov zmeny klímy a bagatelizácia opatrení na zamedzenie jej negatívnym vplyvom, či na adaptáciu v budúcnosti; dehonestovanie klimatickej vedy a odborníkov (Open letter, 2021).

2.1 Dezinformácie zamerané na „klimatický lockdown“ a „Veľký reset“

V neposlednom rade je potrebné poukázať na zvyšovanie rozsahu šírenia klimatických dezinformácií vplyvom pandémie Covid-19. Podľa nedávno vydanéj štúdie Inštitútu pre strategický dialóg (Institute for Strategic Dialogue, ISD) sa už v septembri 2020 vo väčšej miere na sociálnych sieťach šírili príspevky obsahujúce termín „klimatický lockdown“, čím autori štúdie naznačujú preberanie rétoriky pandémie aj v kontexte tejto témy. Klimatický lockdown mal podľa širiteľov daného naratívu smerovať až k nastoleniu „zelenej tyranie“ vládami, resp. globálnymi elitami v snahe okliešťovať občianske slobody pod zámienkou zmeny klímy (Maharasingam-Shah, Vaux, 2021, s. 4). Správa zároveň hovorí o tom, že klimatické dezinformácie tohto druhu (zamerané na klimatický lockdown) postupne splývajú s inými, zväčša dlhšie existujúcimi konšpiračnými naratívmi, čo sa napokon prejavilo v širšom anti-elitnom postoji. Naratívy o údajnej príprave klimatického lockdownu sa mali šíriť už od marca 2020 z iniciatívy klimatických skeptikov či popieračov klimatickej zmeny, v danom období však podľa ISD nedosahovali na sociálnych sieťach⁶ významných interakcií a záujmu publika (Maharasingam-Shah, Vaux, 2021, s. 4). Podľa ISD

⁵ Zoznam CAN sme doplnili o vlastné postrehy.

⁶ Výskum prebiehal na sieťach Twitter, Facebook a YouTube.

mohol byť záujem o túto tému rozduchaný pravicovými osobnosťami a médiami⁷ najmä po tom, ako niektoré svetové médiá a think-tanky použili podobný termín v titulkoch svojich článkoch. Kontroverzným príkladom môže byť činnosť Svetového ekonomického fóra (World Economic Forum, WEF). Organizácia, jej činnosť či osoba zakladateľa Klauza Schwaba sú dlhodobo predmetom konšpiračných tvrdení o globálnych liberálnych elitách, ktoré majú údajne za cieľ nastoliť tzv. „Nový svetový poriadok“ (NWO). WEF v septembri 2020 vydalo článok, v ktorom podčiarklo trend znižovania svetových emisií počas lockdownov zameraných na zamedzenie šírenia Covid-19. Autorka **Alison Martin** zároveň naznačovala eventualitu ekonomickej obnovy po pandémie v duchu zelenej agendy (Martin, A. 2020). Neskôr WEF vydalo ešte niekoľko podobných článkov poukazujúcich na pozitívny vývoj v oblasti klimatickej zmeny počas pandémie, a summit WEF v roku 2020 sa niesol pod heslom „Great Reset“ („Veľký reset“). Toto všetko vyústilo do virálnej konšpiračnej teórie. V podobnom duchu reagovalo aj ľavicovo orientované médium The Guardian. Denník totiž informoval o potrebe znižovania globálnych emisií skleníkových plynov na úroveň, akú sme zaznamenali počas pandémie, s opakovaním každé dva roky (Harvey, F. 2021). Výskum ISD ukázal, že na sociálnej sieti Twitter v období medzi septembrom 2020 a aprílom 2021 až 28% príspevkov obsahujúcich odkaz na klimatický lockdown citovalo článok The Guardian; 29% sa odvolávalo na summit WEF 2020 (Limb, 2021). Po tom, ako začali dezinformační a konšpirační aktéri reagovať na predmetný článok, denník zmenil jeho názov.⁸ Oba prípady sa teda stali predmetom konšpirácií a dezinformácií o údajnej snahe elit oklieštiť v budúcnosti nielen ekonomickú činnosť, ale aj prinútiť ľudí podrobiť sa obmedzeniam v každodennom živote. Obmedzenia začali byť dezinformačnými aktérmi a šíriteľmi týchto naratívov vnímané ako zámienka pre ovládanie svetovej populácie. Podľa **Jennie Kingovej** z ISD nebola problematickou samotná obava z autoritárstva či prerastania moci štátu, keďže tá je skôr prirodzená; problematickým je prenášanie tejto obavy do konšpiračného rámca naznačujúceho, že za určitými javmi stoja neviditeľné mocnosti (Limb, 2021). Po tom, ako naratívy o klimatickom lockdowne viacmenej úspešne prenikli do mainstreamu a získali si pozornosť publika, termín bol

⁷ Napríklad toxické krajne pravicové médium Breitbart, krajne pravicové médium Sky News Australia, médium Fox News a jeho protagonista **Tucker Carlson**, krajne pravicové médium One America News, pravicové médium so zmiešanou faktickosťou Washington Times, informačné kanály konšpiračného hnutia QAnon a mnohí ďalší (Maharasingam-Shah, Vaux, 2021, s. 5). To do istej miery dokladuje už zmienení predpoklad o úlohe pravicovo-populistických médií.

⁸ Pôvodne bol článok pomenovaný ako „*Global lockdown every two years needed to meet Paris CO2 goals – study*“. Niekoľko hodín po publikovaní bol názov upravený na „*Equivalent of Covid emissions drop needed every two years – study*“. ISD argumentuje, že pôvodný titulok článku bol značne zavádzajúci.

integrovaný do pôvodne existujúceho a komplexného rámca „kultúrnej vojny“ a jej národných variácií (Maharasingam-Shah, Vaux, 2021, s. 4).

Prehliadanými sú v prípade týchto naratívov výsledky vedeckého skúmania, ktoré jasne ukazujú trend znižovania emisií počas pandémie. Radi by sme sa preto v tejto časti zamerali na skúmanie konkrétneho prípadu zavádzania a simplifikácie komplexných problémov dezinformačnými aktérmi: tvrdenie, že globálne elity chcú nastoliť klimatický lockdown, pretože lockdowny počas pandémie docielili rapídne zníženie produkcie emisií skleníkových plynov. To mali klimatickí vedci a médiá využívať ako hlavný argument pre okliešťovanie slobôd. Pokúsime sa vysvetliť a relevantnými dátami podložiť fakt, že problém zníženia emisií na začiatku pandémie nemal iba pozitívne účinky a vedecké authority, ktoré tento fenomén skúmali, zasadili svoje zistenia do jasného kontextu, ktorý však klimatickí popierači alebo skeptici vynechali. Americký Národný úrad pre letectvo a vesmír (National Aeronautics and Space Administration, NASA) v júni 2021 informoval o tom, že spomalenie globálneho obchodu preukázateľne viedlo k zníženiu emisií oxidov dusíka,⁹ ktoré sa podieľajú na tvorbe ozónu nebezpečného pre ľudské zdravie, faunu a flóru, a to až o 15% globálne a 50% lokálne – napríklad v niektorých čínskych mestách (Rasmussen, 2021b). Práve zavedenie lockdownov v jednotlivých štátoch bolo pre výskumníkov bezprecedentnou príležitosťou pre sledovanie toho, ako ľudské činnosti, hlavne priemysel či doprava, interagujú s prírodnými procesmi na globálnej alebo regionálnej úrovni. Výsledkom znížených emisií NO_x bol podľa výskumu pokles nebezpečného ozónu o 2% (Rasmussen, 2021b). Dočasné zníženie znečistenia ovzdušia malo okrem toho za následok zníženie emisií ďalšieho skleníkového plynu, metánu, ktorý je v kumulovaní tepla v atmosfére omnoho účinnejší ako oxid uhličitý. Odhady ukazujú 10-percentné lokálne zníženie, nejde však o úplne spoľahlivú hodnotu, keďže nie všetky ľudské aktivity prispievajúce k únikom metánu sú dostatočne zdokumentované (Rasmussen, 2021a). Medzinárodný výskum, ktorý využíval satelitné snímky od NASA však zároveň priniesol negatívne správy. Pokles NO_x vplyvom pandemických lockdownov síce viedol k zníženiu množstva ozónu, avšak, na druhej strane, rovnako bola zaznamenaná znížená produkcia hydroxylového radikálu, ktorý hrá významnú rolu pri rozklade iných plynov v atmosfére. To podľa výskumného tímu znamenalo aj zníženú schopnosť atmosféry rozkladať metán. Výsledkom tak bolo zvýšenie globálneho množstva metánu v atmosfére o 0,3% (Rasmussen, 2021a). Rovnako, zatiaľ čo emisie oxidu uhličitého (CO₂) v roku 2020 klesli o 5,4%, v atmosfére ich koncentrácia naďalej rástla približne rovnakým tempom ako v posledných rokoch (Rasmussen, 2021a). Výskum publikovaný v časopise Nature Climate Change uvádza, že išlo o zníženie globálnych emisií o 2,6 GtCO₂ (na 34 GtCO₂), čo je

⁹ Výskum sa zameriaval na meranie hodnôt dvoch hlavných oxidov dusíka – oxidu dusnatého (NO) a oxidu dusičitého (NO₂), súhrnne označovaných ako NO_x.

približne 7% pod úrovňou z roku 2019 a ide do veľkej miery práve o výsledok obmedzení počas pandémie (Quéré, Peters, Friedlingstein, 2021).

Menované výskumy jasne dokladujú previazanosť a komplexnosť javov v atmosfére, najmä na globálnej úrovni, pričom ukazujú, že pozitívny dopad pandemických opatrení bol, napriek počiatočnému optimizmu, krátkodobý. Posúdenie dlhodobého dopadu by si okrem iného vyžadovalo omnoho dlhšie časové obdobie pre podrobné skúmanie klimatických trendov. Dezinformácie, ktoré sme vyššie uvádzali, sa však nezameriavali na komplexné posúdenie zistení relevantných vedeckých autorít. Naopak, išlo o snahu vyvolať v publiku silné emócie založené na obavách z možného okliešťovania práv a potláčania osobných slobôd, a to prostredníctvom šírenia neúplných informácií a vykresľovania odbornej komunity ako nekompetentnej či usilujúcej o vlastné ciele prostredníctvom „alarmizmu“. Dezinformácie a konšpiračné naratívy o klimatickom lockdowne však mohli dopomôcť k znižovaniu dôvery ako vo vedecké inštitúcie a autority, tak aj v politických lídrov a kooperáciu v oblasti klímy na medzinárodnej úrovni. Zistenie, že dezinformácie zamerané na klimatický lockdown zaznamenali značný úspech, viedlo aj k obavám, že významná udalosť roku 2021, Konferencie OSN o zmene klímy v Glasgowe (COP 26), mohla byť šírením týchto naratívov kompromitovaná (Limb, 2021).

Záver

Napriek tomu, že napríklad konšpiračný naratív hovoriaci o celosvetovom socialistickom sprisahaní, ktoré majú viesť klimatológovia, sa javí ako absurdný a je očividne nepravdivý, nejde o marginálnu teóriu. Dôležitým aspektom je silná previazanosť jednotlivých konšpiračných a dezinformačných príbehov o klíme, či už navzájom, alebo aj s naratívmi týkajúcimi sa iných tém (ako sme už podotkli, evidentné je primárne prepojenie s naratívmi o Covid-19). Mnohí teoretici silu konšpiračných teórií a dezinformácií odvodzujú nielen od ich pôvodu a pozadia – máme na mysli napríklad financovanie zo strany firiem, záujem médií, šírenie na sociálnych sieťach a pod. – ale aj od psychologických aspektov prijímania informácií, kreovania názorov a rozhodovania, ktoré prebiehajú v ľudskej myslí. V tomto ohľade majú aktéri produkujúci a šíriaci škodlivé naratívy o klimatickej zmene (ale aj škodlivé dezinformačné či konšpiračné naratívy vo všeobecnosti) značný náskok pred inštitúciami, agentúrami, výskumnými ústavmi, fact-checkermi či aktivistami. Dôvody sú jednoduché a zároveň hrozivé. Dezinformátori držia v rukách silné zbrane: prístup k mediálnemu priestoru (okrem tradičných médií sú to rôzne pochybné webstránky, sociálne siete a čoraz častejšie kanály na šifrovaných komunikačných platformách); jednoduchú rétoriku, ktorá nemusí dodržiavať žiadne zásady (býva útočná až toxická, nerešpektuje súkromie a integritu iných, úroveň faktickosti môže byť prakticky nulová) a prirodzenú vôľu jednotlivca veriť klamstvu (či už zo strachu prijať pravdu, z túžby patriť ku skupine, ktorá „vie viac ako ostatní“, z ľahostajnosti

a pod.). Významnú úlohu neustále zohrávajú ľudské túžby a emócie. **Timothy Snyder** hovorí o politike večnosti, v ktorej nachádzajú vyjadrenie čoraz hlasnejšie kričiaci predstavitelia národného populizmu (Snyder, 2017, s. 100). Tí sa okrem iného neštítia pre svoje ciele zneužívať tému klimatickej zmeny, ktorá môže – ak bude ponechaná napospas populistom, dezinformátorom a skeptikom – nabrat' nezvratný kurz. Daní aktéri apelujú najmä na emócie a predstavy občana/voliča v danom čase a priestore, preto dokážu využívať aktuálne udalosti ako spúšťače konania s cieľom ďalšej destabilizácie systému a prehlbovania pocitu neistoty, strachu či vykorenenosti. Podľa **Francisa Fukuyamu** je však identita postavená na elemente, ktorý *Platón* pomenoval ako thymos – súčasť ľudskej duše, ktorá túži po uznaní svojej dôstojnosti – čo môže podkopávať racionálnu debatu a rozhodovanie (Fukuyama, 2018, s. 131). Tí, ktorí sa cítia nechcení a nikam nepatriaci, preto často inklinujú k nachádzaniu reálneho či falošného uznania u populistov, demagógov a kritikov, ponúkajúcich jednoduché odpovede na zložité problémy. Klimatická zmena v rámci tohto trendu nie je výnimkou. Na záver by sme radi dodali, že napriek zdaniu, ktoré celý diskurz o popieraní existencie či dopadov klimatickej zmeny vyvoláva, daný problém nie je a nemôže byť o *názore*, pretože je o *faktoch*. Konfrontácia politikov, známych osobností alebo bežných ľudí, ktorí inklinujú ku klimatickému skepticizmu, by preto nemala byť založená na otázkach *viery v zmenu klímy*, ako sa to často stáva; a upustenie od zaužívanej rétoriky môže byť sľubným začiatkom novej etapy boja proti dopadom tak významnej výzvy akou je práve klimatická zmena.

Literatúra

Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky. 2021. Dostupné na internete: https://www.mosr.sk/data/files/4263_210128-bezpecnostna-strategia-sr-2021.pdf

Climate Change 2021. The Physical Science Basis. Summary for Policymakers. 2021. Dostupné na internete:

https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_SPM_final.pdf

DUBÓCZI, P.; RUŽIČKOVÁ, M. 2021a *Medzinárodná spolupráca v boji s hybridnými hrozbami*. Dostupné na internete: <https://stratpol.sk/wp-content/uploads/2021/10/publi-medzinarodna-spolupraca.pdf>

DUBÓCZI, P.; RUŽIČKOVÁ, M. 2021b. *Prístup Slovenskej republiky k boju proti dezinformáciám*. Dostupné na internete: <https://stratpol.sk/wp-content/uploads/2021/10/publi-pristup-k-dezinfo.pdf>

FUKUYAMA, F. 2018. *Identita. Volání po důstojnosti a politika resentmentu*. Praha: Malvern, 2019. 206 s. ISBN 978-80-7530-176-5.

Global Warming & Climate Change Myths. Dostupné na internete: <https://skepticalscience.com/argument.php>

HARVEY, F. 2021. *Equivalent of Covid emissions drop needed every two years – study*. Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/environment/2021/mar/03/global-lockdown-every-two-years-needed-to-meet-paris-co2-goals-study>

HUBER, R. A. 2020. The role of populist attitudes in explaining climate change skepticism and support for environmental protection. In: *Environmental Politics*. Vol. 29. Issue 6. 2020. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1708186>

JEVČÁK, M.; DUBÓCZI, P. 2021. *Slovakia*. In: HAVLÍČEK, P.; YELISEYEU, A. (eds.): *Disinformation Resilience Index in Central and Eastern Europe 2021*. Warsaw: EAST Center, 2021, s. 198-224. ISBN 978-83-962614-1-0. Dostupné na internete: <https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2021/09/DRI-report-2021-1.pdf>

JURKOVIČ, M.; ČAVOJOVÁ, V.; BREZINA, I. eds. 2019. *Prečo ľudia veria nezmyslom*. Bratislava: Premedia, 2019. 305 s. ISBN 978-80-8159-757-2.

LEISEROWITZ, A., MAIBACH, E., ROSENTHAL, S. et.al. 2019. *Climate Change in the American Mind*. Dostupné na internete: https://climatecommunication.yale.edu/wp-content/uploads/2019/12/Climate_Change_American_Mind_November_2019b.pdf

LIMB, L. 2021. *'Climate lockdown' conspiracies threaten COP26, say experts*. Dostupné na internete: <https://www.euronews.com/green/2021/10/19/climate-lockdown-conspiracies-threaten-cop26-say-experts>

MAHARASINGAM-SHAH, E.; VAUX, P. 2021 *'Climate Lockdown' and the Culture Wars: How COVID-19 sparked a new narrative against climate action*. Dostupné na internete: <https://www.isdglobal.org/wp-content/uploads/2021/10/20211014-ISDG-25-Climate-Lockdown-Part-1-V92.pdf>

MARTIN, A. 2020. *Emissions fell during lockdown. Let's keep it that way*. Dostupné na internete: <https://www.weforum.org/agenda/2020/09/emissions-fell-during-lockdown-keep-that-way/>

MIKUŠOVIČ, D. 2022. *NBÚ dostal dočasne právo blokovat' aj weby s dezinformáciami. Česi vypli Aeronet*. Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/2738940/vlada-chce-dat-docasne-nbu-pravo-blokovat-aj-weby-s-dezinformaciami-cesi-vypli-aeronet/?ref=inc>

NOCUN, K.; LAMBERTY, P. 2020. *Falšovaná pravda. O vplyve konšpiračných teórií na naše myslenie*. Bratislava: N Press, 2021. 310 s. ISBN 978-80-99925-82-4.

Obranná stratégia Slovenskej republiky. 2021. Dostupné na internete: https://www.mosr.sk/data/files/4286_obranna-strategia-sr-2021.pdf

Open letter: Global action required now to tackle the threat of climate misinformation and disinformation. 2021. Dostupné na internete: <https://consciousadnetwork.medium.com/open-letter-global-action-required-now-to-tackle-the-threat-of-climate-misinformation-and-7064278b5b77>

QUÉRÉ, C.; PETERS; G. P., FRIEDLINGSTEIN, P. et.al. 2021. Fossil CO2 emissions in the post-COVID-19 era. In: *Natural Climate Change*, No. 11, 197–199. <https://doi.org/10.1038/s41558-021-01001-0>

RASMUSSEN, C. 2021. *Emission Reductions From Pandemic Had Unexpected Effects on Atmosphere*. Dostupné na internete: <https://www.jpl.nasa.gov/news/emission-reductions-from-pandemic-had-unexpected-effects-on-atmosphere>

RASMUSSEN, C. 2021. *Local Lockdowns Brought Fast Global Ozone Reductions, NASA Finds*. Dostupné na internete: <https://climate.nasa.gov/news/3089/local-lockdowns-brought-fast-global-ozone-reductions-nasa-finds/>

RUŽIČKOVÁ, M. 2021. Aspekt klimatickej zmeny vo voľbách USA 2020. In: *Voľby 2019/2020: Kam kráčaš demokracia: Košické politologické dialógy*. Košice: Vydavateľstvo ŠafárikPress UPJŠ, 2021. ISBN 978-80-5740-050-9.

RUŽIČKOVÁ, M. 2020. Brazília 2020 – enviroskepticizmus ako geopolitická výzva. In: *2020: Začiatok dekády zmien?* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2021. ISBN 978-80-5740-015-8.

SNYDER, T. 2017. *O tyranii. Dvadsať ponaučení z 20. storočia*. Bratislava: Premedia, 2017, 104 s. ISBN 978-80-8159-465-6.

STEENTJES, K.; PIDGEON, N.; POORTINGA, W. et.al. 2017. *European Perceptions of Climate Change (EPCC). Topline findings of a survey conducted in four European countries in 2016*. Dostupné na internete: <https://orca.cardiff.ac.uk/98660/7/EPCC.pdf>

USCINSKI, J. E.; DOUGLAS, K.; LEWANDOWSKY, S. 2017. *Climate Change Conspiracy Theories*. Dostupné na internete: <https://oxfordre.com/climatescience/view/10.1093/acrefore/9780190228620.001.0001/acrefore-9780190228620-e-328>

Vládny návrh. Zákon o niektorých opatreniach v súvislosti so situáciou na Ukrajine. 2022. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=507895>

Why is YouTube Broadcasting Climate Misinformation to Millions? 2020. Dostupné na internete: https://avaazimages.avaaz.org/youtube_climate_misinformation_report.pdf

Názov: **BEZPEČNOSTNÉ FÓRUM 2022**
Zborník vedeckých prác

Editori: doc. Mgr. Jaroslav Ušiak, PhD.
Mgr. Dávid Kollár, PhD.

Rozsah: 176 strán
Vydanie: Prvé
Formát: A4 (PDF dokument)

Vydavateľ: Interpolis
Miesto vydania: Banská Bystrica
Rok vydania/ Year: 2022

ISBN 978-80-973394-6-3

Partneri:

ISBN 978-80-973394-6-3